

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

СХВАЛЕНО

Кабінетом Міністрів України

(Постанова № 437 від 22 травня 2019 р.)

спільним рішенням

Президії Національної академії наук України

(протокол № 22/10 від 24 жовтня 2018 р.)

і Колегії Міністерства освіти і науки України

(протокол № 10/4-13 від 24 жовтня 2018 р.)

ЗАТВЕРДЖЕНО

Українською національною комісією з питань правопису

(протокол № 5 від 22 жовтня 2018 р.)

2019

ПЕРЕДМОВА

Мова — запорука тривкої ідентичності нації, основа її етнокультурної цілісності. Однією з найсуттєвіших ознак такої цілісності є функціонування в різних суспільних сферах літературної мови, яка має кодифікований правопис. Правописна кодифікація мови завжди вписана в соціолінгвістичний контекст. Коли разом з тоталітарним періодом нашої історії відійшов у минуле адміністративний контроль над дотриманням правописних стандартів, ціла низка засобів масової інформації, видавництв, освітніх закладів і т. ін. стали користуватися орфографічними правилами, відмінними від офіційних. Це дезорієнтує широке коло користувачів української мови, спричиняє непевність у власній мовній компетенції, перешкоджає розширенню суспільних функцій української мови і врешті розхитує мовну норму.

Завдяки сучасним ЗМІ сьогодні маємо змогу почути усне українське слово не тільки з різних куточків України, а й з усього світу. Чуємо розмаїття акцентів, вимов, інтонацій, бо це *усне* українське мовлення з його природними територіальними, соціальними, віковими особливостями. На противагу некодифікованому усному мовленню, правопис — це еталон *писемної* літературної мови, яка, за слушним спостереженням Юрія Шевельова, є штучним витвором високорозвиненого суспільства, а не відтворенням почутого «з уст народу».

Правопис складається з трьох підсистем: графіки (букв, якими позначають найтиповіші звуки), орфографії (закономірностей поєднання букв для передавання на письмі звукового образу української мови) і пунктуації (розділових знаків, за допомогою яких позначають змістове й інтонаційне членування висловленої думки). Кожна з цих підсистем, як і кожний з розділів правопису, мають свою історію.

Українська графіка бере початок від старослов'янського письма. У нинішньому українському алфавіті є буква, якої не було в традиційній кирилиці, — це **г**, що відома з кінця XVI ст. і набула поширення в XVII ст. Буква **ї** в українських текстах спочатку вживалася замість колишньої **ѣ** та на місці **е** в новозакритому складі, а згодом перебрала на себе функції позначення сполучення **ј + і**. Зазнала специфікації в українському правописі й буква **є**, що вживається на позначення йотованого **е (ј + е)** та **е** з м'якістю попереднього приголосного (**ь + е**); її немає в інших сучасних кириличних правописах.

З розвитком нової української літературної мови, яку пов'язують з виходом у світ «Енеїди» Івана Котляревського, письменники, які писали живою українською мовою, шукали засобів передавати справжнє звучання слів, а не йти за їхнім давнім традиційним написанням. Цей пошук був великою мірою стихійним: від 1798 до 1905 року нараховується близько 50 різних (більш і менш поширених, іноді суто індивідуальних) правописних систем. Найпомітнішими серед них були правописні системи

Олексія Павловського, «Русалки Дністрової», Пантелеймона Куліша, Євгена Желехівського, Михайла Драгоманова. У становленні українського правопису брали участь науковці й культурні діячі і східних, і західних українських земель: Володимир Антонович, Павло Житецький, Костянтин Михальчук, Павло Чубинський, Євген Желехівський, Степан Смаль-Стоцький, Василь Сімович та ін.

У 1876 році російський імператор Олександр II ухвалив акт, згідно з яким українська графіка опинилася під заборонаю. Українські тексти, навіть дозволені урядовою цензурою, слід було друкувати з використанням російської абетки. Після скасування цієї заборони в 1907 — 1909 роках вийшов друком знаменитий словник української мови за редакцією Бориса Грінченка, у якому застосовано принцип фонетичного українського правопису. У 1918 році опубліковано проєкт офіційного українського правописного кодексу, запропонований професором Іваном Огієнком, у доопрацюванні якого згодом узяли участь академік Агатангел Кримський і професор Євген Тимченко. У 1919 році цей проєкт був виданий під назвою «Головніші правила українського правопису». Цього ж року спільне зібрання Української академії наук схвалило «Найголовніші правила українського правопису» — перший в історії України офіційний загальнодержавний правописний кодекс. В умовах складних геополітичних змін, війн і соціальних катаклізмів він справляв визначальний вплив на формування української мови як національного, а не етнологічного феномену. Його творці орієнтувалися, по-перше, на специфіку історичної й діалектної основи української мови, на її характерні ознаки порівняно з іншими слов'янськими мовами, і, по-друге, на мовну практику визначних українських письменників і перекладачів.

У 1925 році уряд УСРР створив при Народному комісаріаті освіти Державну комісію для впорядкування українського правопису, а в 1927 році за наслідками роботи Всеукраїнської правописної конференції, що відбулася в Харкові, комісія підготувала проєкт всеукраїнського правопису, в опрацюванні якого взяли участь мовознавці з Наддніпрянщини й західноукраїнських земель. Від імені держави 6 вересня 1928 року цей Український правопис, який отримав неофіційну назву «харківський», затвердив нарком освіти УСРР Микола Скрипник. Та вже за кілька років після згорання політики «українізації» й самогубства Миколи Скрипника за вказівкою влади до «харківського» правопису внесли суттєві зміни, скасувавши низку його норм як націоналістичних і таких, що «покликані штучно відірвати українську мову від великої братньої російської». У 1933 році Народний комісаріат освіти УСРР схвалив інший правопис, який з незначними змінами й доповненнями (упродовж 1930-х рр., 1946 р., 1960 р.) діяв до 1989 року. З алфавіту було свавільно вилучено букву ґ, що вплинуло на функціонування графічної й фонетичної систем мови. Репресований «харківський» правопис з деякими змінами й доповненнями залишався чинним на західноукраїнських землях поза Українською РСР і в переважній частині української діаспори.

У 1989 році затверджено і в 1990 році опубліковано нову редакцію Українського правопису, у якій поновлено букву г, уточнено й доповнено окремі правописні норми. У 2015–2018 роках Українська національна комісія з питань правопису, до якої увійшли фахівці мовознавчих установ Національної академії наук України та представники закладів вищої освіти з різних регіонів України, розробила проєкт нової редакції Українського правопису. Після громадського обговорення його схвалено на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та Колегії Міністерства освіти і науки України 24 жовтня 2018 року.

Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 року, які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Водночас правописна комісія керувалася розумінням того, що й мовна практика українців другої половини ХХ ст. — початку ХХІ ст. вже стала частиною української орфографічної традиції. Поділяючи думку про злочинний характер репресивних дій тоталітарного режиму щодо «харківського» правопису і його творців, кодифікатори мови не можуть знехтувати тим, що мову народу творить його історія: мова змінюється, і правопис має відображати насамперед її сучасний стан. Нинішня українська мова — це багатофункціональна мова з розвиненою різноплановою стилістикою, сучасною науковою термінологією, це мова, яка взаємодіє з багатьма світовими мовами.

У сучасній редакції Українського правопису збережено підхід до мови як до знакової системи й суспільного явища. Правописна норма, з одного боку, ґрунтується на тісних зв'язках елементів сучасної мовної системи, що відображається на письмі, а з другого боку, — на дотриманні мовної традиції і на залежності від неї. Здебільшого традиція відображає вчорашні або позавчорашні параметри системи. Так само, як і система, традиція є закономірним регулятором мовної норми.

Сучасна українська мова — відкрита й динамічна. Змінюється словник, з'являються нові терміни в різних сферах суспільної комунікації, виникає потреба адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих орфографічних правил. Для чого переглядати ці правила? Для того щоб відреагувати на зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначити правила написання нових запозичених слів, нових власних назв, усунути застарілі формулювання та спростити й, де це можливо, уніфікувати орфографічні норми. Хоч уточнення й коригування орфографічних правил — це завдання насамперед професійних мовознавців, співтворцями Українського правопису є також широке коло освічених українців, чия писемна практика узвичаює те чи те написання.

Кожна мова засвоює іншомовні елементи, і вони здебільшого відрізняються від питомих елементів за своїми системними ознаками. В історії правопису написання слів іншомовного походження було й залишається предметом гострих дискусій. Ці слова значною мірою

зберігають свій іншомовний колорит. Намагання передати звукову форму запозичуваних слів або особливості їхнього оригінального написання веде до проникнення в українську мову нових звуків і їхніх поєднань, екзотичних граматичних явищ. Водночас, стаючи частиною української мовної системи, ці слова поступово адаптуються до української фонетики морфології, орфографії. При цьому вони не завжди вкладаються в традиційні українські парадигми й нерідко потрапляють до категорії невідмінюваних: *ательє, кафе, буржуа, какао, мадам, радіо, таксі, ханум* і т. ін.

Одні запозичення приходять в українську мову писемним, інші — усним шляхом. У мові-джерелі звучання слова часто не збігається з прочитанням сукупності букв, з яких воно складається (*Carlisle — Карлайл, Rambouillet — Рамбує, Worcester — Вустер, billet — білет, pioneer — піонер* і т. ін.). В українській, так само, як і в багатьох інших мовах, і транскрибування, яке передає звукову форму іншомовного слова, і транслітерування, яке відтворює його графічну форму, і комбіноване застосування цих підходів, і орфографічна адаптація слова були й залишаються природними й легітимними способами поповнення національного лексикону.

Реагуючи на виклики мовної практики, сучасна редакція правопису розширила межі використання орфографічних варіантів. Кожний історичний період розвитку мови має свою варіантну динаміку. Пропонуючи в новій редакції правопису низку орфографічних варіантів, кодифікатори виходили з того, що варіативність — це органічна частина правописного кодексу і тією чи іншою мірою вона притаманна кожній мові на різних етапах її історичного розвитку. Відповідь на те, який з варіантів залишиться в минулому, зможе дати лише майбутнє.

Якою має бути «правильна українська мова»? Чи загрожують їй іншомовні впливи, а якщо загрожують, то в якій частині мовної системи й наскільки? Яку мову ми передамо нащадкам? Ці й подібні питання, що десятиліттями не втрачають своєї актуальності, спонукають до періодичного оновлення, перегляду й доопрацювання правописного кодексу, граматики й словників. Спадкоємність у мові — це зв'язок між поколіннями, які жили, живуть і житимуть в Україні. Пошук балансу між системними параметрами сучасної мови, з одного боку, й різночасовими прикметами української мовної традиції, з другого боку, — найскладніше із завдань, що поставали перед творцями національного правопису на кожному з етапів його розвитку. Нова редакція правопису є кроком до розв'язання цього завдання з позицій історичної й етнографічної соборності української мови й української нації.

**Українська національна комісія
з питань правопису**

І. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 1. Правопис наголошених і ненаголошених Е, И

Наголошені голосні **е** та **и** у вимові виразні, тому їх передаємо тими самими буквами: *далéко, вісоко*. Ненаголошені **е** та **и** невиразні у вимові. Їх передаємо тими самими буквами, що й під наголосом: *вели́кий, величéзний, бо вéлич; держу́, бо одéржати; клекоті́ти, бо клéкіт; несу́, бо принéсений; селó, бо сéла; шепоті́ти, бо шéпіт; кривé, бо крíво; трима́ти, бо стрі́мувати, ширóкий, бо ши́роко* та ін.

У словах із постійним наголосом невиразний звук перевіряємо за словником: *левáда, кишéня, мину́лий*.

§ 2. Уживання І, И на початку слова

На початку слова звичайно пишемо **і** відповідно до вимови: *Іва́н, іграшка, і́дол, і́кати* ('вимовляти *і* замість *и*'), *іко́на, іменува́ти, ім'я́, індік, і́ноді, іржа́, існува́ти, і́стина, іті́*.

Деякі слова мають варіанти з голосним **и**: *і́рій* і *у́рій, і́род* і *у́род* ('дуже жорстока людина').

И пишемо на початку окремих вигуків (*ич!*), часток (*ич який хитрий*), дієслова *і́кати* ('вимовляти *и* замість *і*') та похідного від нього іменника *і́кання*.

И на початку слова вживаємо в деяких загальних і власних назвах, що походять із тюркських та інших мов, відповідно до їх вимови в цих мовах: *ийбе́н, ир, Ич-оба́, Кім Чен Ин*.

§ 3. Ї

Букву **ї**, що позначає звуки **й** + **і**, пишемо:

1. На початку слова та після букви, що позначає голосний: *герої́зм, і́жа, і́жак, і́здець, і́здити, і́сти, і́х, і́хати, краї́на, мої́, наї́вний, твої́, руї́на*.

2. Після м'якого знака: *Ана́ньїн, Віньї́*.

3. Після апострофа: *в'і́зд, з'і́зд, об'і́хати, під'і́зд, Заха́р'ін*.

4. В іншомовних словах після букви, що позначає голосний: *архаї́чний, еґої́зм, еліпсо́їд, мозаї́ка, проза́їк, целуло́їд* (див. ще § 126).

Примітка. **Ї** не пишемо після префікса або першої частини складного слова, якщо вони закінчуються буквою, що позначає голосний, а наступний склад або друга частина складного слова починаються з **і**: *доісторі́чний, заінтригува́ти, переіна́кшити, поінформова́ти; новоі́рландський, староі́ндійський*.

§ 4. Я, Ю, Є

Букви **я, ю, є** пишемо:

1. На початку слова, після голосного та після апострофа для позначення звукосполучень **й + а, й + у, й + є**: *якість, юродівий, єствó; моя́, зна́ю, твоє́; п'я́ть, м'я́та, в'ю́н, б'ю́ть, п'ємо́.*

2. Після букви на позначення приголосного звука для передання його м'якості: *дя́дько, лю́ди, остáнне, сюди́, ряд, ря́сно, рюкза́к, рюш.*

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 5. Буква Г

Буква **г** передає на письмі глотковий щілинний приголосний звук як в українських словах (*берегти́, вогóнь, га́дка, гука́ти, дорогий́, жага́, згин, крíга, могут́ий, пагiне́ць*), так і в загальних та власних назвах іншомовного походження (на місці **h, g**) (*аборигéн, агiта́ція, агрéсія, бага́ж, болгарин, брига́да, газéта, генeра́л, геоло́гія, горизóнт, гра́мота, делега́т, кілогра́м, логопéд, магази́н, педаго́г, фотогра́фія; Єва́нгеліє, Гомéр, А́нглія, Гаа́га*) (див. ще § 122).

§ 6. Буква Г

Буква **г** передає на письмі задньоязиковий зімкнений приголосний:

1. в українських та в давно запозичених і зукраїнізованих словах: *а́грус, га́ва, га́зда, гандж, га́нок, гату́нок, гвалт, ге́гати, гедзь, телготáти, телготiти, тергелi, терготáти, терготiти, гiгнути, гирли́га, глей, гніт* (у лампі), *то́гель-мо́тель, тонт(а), трасува́ти, гра́ти* (іменник), *гре́чний, гринджо́ли, грунт, гудзик, гу́ля, гура́льня, джигу́н, дзи́га, дзи́глик, дрига́ти і дри́гати, ремига́ти* тощо та в похідних від них: *а́грусовий, газдува́ти, гвалтува́ти, ге́рґит, гратча́стий, грунто́вий, грунтува́ти(ся), гудзиковий, гу́лька, прога́вити* і под.

2. у власних назвах — топонімах України: *Горга́ни* (гірський масив), *Горóнда, У́тля* (села на Закарпатті), у прізвищах українців: *Галага́н, Галято́вський, Ге́ник, Герза́нич, Герда́н, Гжи́цький, Гíга, Го́га, Го́йдич, Го́нта, Гри́га, Гудзь, Гу́ла, Лома́га.*

§ 7. Апостроф

Роздільність вимови **я, ю, є, ї** та попереднього твердого приголосного на письмі позначаємо апострофом.

Апостроф пишемо перед **я, ю, є, ї**:

1. Після букв на позначення губних приголосних **б, п, в, м, ф**: *б'ю, п'я́ть, п'є, в'язи, солов'ї́, м'я́со, рум'я́ний, (на) ті́м'ї́, жи́раф'ячий, мерeф'я́нський; П'я́ста, В'ячесла́в, Дeм'ян, Макси́м'ю́к, Сте́ф'ю́к.*

Примітка. Апостроф не пишемо, коли перед буквою на позначення губного звука є інша буква (крім **р**), що належить до кореня (основи): *дзв'я́кнути, духмя́ний, ма́впячий,*

медвяний, морквяний, різдвяний, свято, тьмяний, цвях, але: арф'яр, в'ерб'я, торф'яний, черв'як. Коли така буква належить до префікса, то апостроф пишемо, як і в спільнокоренових словах без префікса: зв'язок, зв'яліти, підв'язати, розм'якнути, сп'яніти.

2. Після **р**: бур'ян, міжгір'я, пір'я, матір'ю, кур'єр, (на) подвір'ї; Валер'ян, Мар'ян, Мар'яна.

Примітка. Апостроф не пишемо, коли **ря, рю, ре** означають сполучення м'якого **р** із наступними **а, у, е**: бур'як, бур'яний, крякати, рябий, р'юмсати, кр'юк.

3. Після **к** у слові Лук'ян і похідних від нього: Лук'яненко, Лук'янюк, Лук'янець.

4. Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: без'ядерний, без'язікий, від'їзд, з'єднаний, з'їхати, з'явитися, напів'європ'єський, об'єм, під'їхати, під'юдити, роз'юшити, пан'європ'єський; дит'ясла, камер'юнкер, Мін'юст.

Примітка 1. Після префіксів із кінцевим приголосним перед наступними **і, е, а, о, у** апостроф не пишемо: безіменний, зініціювати, закон'ювати, загітувати, зорієнтувати, зуміти.

Примітка 2. Про апостроф у словах іншомовного походження див. § 138, у прізвищах та географічних назвах див. §. 144, 151.

§ 8. ЙО, БО

1. **ЙО** передає звукосполучення **й + о**:

1) на початку слова та після букви, що позначає голосний: його́, йому́, завойо́ваний, привілейо́ваний, райо́н, чийо́го;

2) після букви на позначення приголосного, переважно на початку складу: батальйо́н, бульйо́н, вйо́кати, Воробйо́в, курйо́з, мільо́н, Соловйо́в.

2. **БО** пишемо після букви на позначення м'якості приголосного перед **о**: всьо́го, Ковальо́в, Линьо́в, льон, льох, сьогóдні, сьо́мий, трьо́х, тьо́хкати, цьогó.

Чергування голосних

§ 9. Чергування О — І, Е — І

1. У сучасній українській мові звуки **о, е** у відкритих складах чергуються з **і** в закритих складах:

1) під час словозміни:

а) водо́пій — водопо́ю, дохі́д — дохóду, кінь — коня́, ка́мінь — ка́меня, лід — льо́ду, мій — мого́, сім — семи́, у́стрій — у́строю; ніч — но́чі — ні́ччю,

пéвність — пéвності — пéвністю, радість — радості — радістю, віселок — вісілка, óсінь — óсені — óсінню, (у) вели́кому — (у) вели́ким;

б) гір — гора́, ніг — нога́, осіб — особа́, слів — сло́во, сіл — село́;

в) ба́тьків — ба́тькового, ба́тькова; бра́тів — бра́тового, бра́това; Васи́лів — Васи́левого, Васи́лева; ковалі́в — ковалéвого, ковалéва; Петро́в — Петро́вого, Петро́ва; шевці́в — шевце́вого, шевце́ва;

г) Ка́нів — Ка́нева, Ки́їв — Ки́єва, Фа́стів — Фа́стова, Ха́рків — Ха́ркова, Черні́гів — Черні́гова;

г) вівса́ — овéс, вівця́ — овéць, вісь — о́сі;

д) бійся́ — бою́ся, стій — сто́яти;

е) вів, ві́виши — велá (весті́); замі́в, замі́виши — замелá (заместі́); міг, мі́гиши — мо́жу (могла́, могли́); ніс, ні́сиши — несú (несла́, несті́); плів, плі́виши — плелá (плесті́), а також ріс, рі́сиши — росла́, рості́.

2) під час словотворення: *будівні́к (пор. будо́ва), вільни́й (пор. во́ля), кі́лля (пор. кола́), підні́жжя (пор. нога́), подві́р'я (пор. дво́ра), робітні́к (пор. робо́та); зі́лля (пор. зелéний), сі́льський (пор. село́) та ін.*

О, Е, що не переходять в І

2. **О, е** не переходять в **і** в закритому складі за таких умов:

1) коли ці звуки вставні або випадні: *ві́кно — ві́кон, земля́ — земéль, ка́зка — казо́к, со́тня — со́тень; ві́тер — ві́тру, ві́тер — ві́тру, вогонь — вогню́, день — дня́, розде́р — розідра́ти, смúток — смúтку, сон — сну, тра́вень — тра́вня.*

Примітка 1. У формах окремих слів **о, е** не випадають: *лоб — ло́ба, мох — мо́ху, рот — ро́та, лев — ле́ва.*

Примітка 2. За аналогією до форм *книжо́к, казо́к* маємо **о** між приголосними в родовому множині й у деяких іншомовних словах: *а́рка — а́рок, ма́рка — ма́рок, па́пка — па́пок* тощо, але: *парт, форм, сакль* та ін.

2) у групах **-ор-, -ер-, -ов-** між приголосними: *торг — то́ргу, хорт — хорта́, смерть — сме́рті, вовк — во́вка, шовк — шо́вку, але погі́рдний (пор. пого́рда);*

3) у групах із повноголоссям **-оро-, -оло-, -ере-,** а також **-еле-:** *горо́д, моро́з, подо́рож, поро́х, сто́рож; во́лос, со́лод; бе́рег, пе́ред, се́ред, че́рез; зе́лень, пе́лех, ше́лест* та ін., але: *мори́г, оборо́г, порі́г, смори́д;*

4) у родовому відмінку множини іменників середнього роду на **-енн(я):** *зна́чень (зна́чення), поло́жень (поло́ження), тве́рджень (тве́рдження), тво́рень (тво́рення);*

5) в абрєвіатурах і в похідних утвореннях: *соцстра́х, соцстра́хівський, спецвипуск, спецко́р, спецко́рівський, спецодяг, торгфлòт* та ін.;

б) у словах іншомовного походження: *агроно́м, інжене́р, студéнт, том* та ін.

Примітка. За аналогією до слів української мови, де є чергування **о, е з і**, таке чергування з'явилося й у деяких давно засвоєних словах іншомовного походження: *Антін* — *Антónа*, *гніт* — *гнотá*, *кóлір* — *кóльору*, *Прóкiп* — *Прóкóпа*; *курiнь* — *куреня*, *папiр* — *папéру*.

Відхилення в чергуванні О — І, Е — І

3. Є багато позицій, коли чергування **о, е з і** у відкритих і закритих складах немає всупереч наведеним правилам:

1) **і** наявне у відкритому складі в словах з основою, вирівняною за іншими відмінками чи формами:

а) у формах називного відмінка однини: *гребiнець* (*гребiнця*), *дзвiнок* (*дзвiнка*), *камiнець* (*камiнця*), *кiготь* (*кiгтя*), *кiлок* (*кiлка*), *кiнець* (*кiнця*), *нiготь* (*нiгтя*), *олiвець* (*олiвця*), *ремiнець* (*ремiнця*), *рiвень* (*рiвня*), *стiжок* (*стiжка*), *торгiвець* (*торгiвця*), *фахiвець* (*фахiвця*) та ін.;

б) у формах родового відмінка множини: *вiкон* (*вiкно*), *вiчок* (*вiчко*), *гiлок* (*гiлка*), *зiрок* (*зiрка*), *кiлець* (*кiльце*), *лiжок* (*лiжко*), *нiжок* (*нiжка*), *плiток* (*плiтка*);

в) у формах іменників зі значенням зменшеності за аналогією до таких форм, як *кiл* — *кiлка*, *мiст* — *мiстка*, *гiрка* (де **і** в закритому складі): *кiлочок*, *мiстóчок*, *нiженька*, *гiронька*, але *слiвце* — *словéчко*;

2) у групах **-оро-, -оло-, -ере- о, е** переходять в **і**:

а) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду (здебільшого з рухомим наголосом) **і** в похідних від них іменниках на **-к-(а)** зі значенням зменшеності: *бородá* — *борiд* — *борiдка*, *боронá* — *борiн* — *борiнка*, *головá* — *голiв* — *голiвка* (і *голóвка* — з іншим значенням), *сторонá* — *сторiн* — *сторiнка*, *чередá* — *черiд* — *черiдка*;

б) у родовому відмінку множини іменників здебільшого середнього роду й відповідних іменниках зі значенням зменшеності: *болóто* — *болiт* — *болiтце*, *ворóта* — *ворiт* — *ворiтця*, *долотó* — *долiт* — *долiтце*, але: *дéрево* — *дерéв* — *деревце*, *джерелó* — *джерéл* — *джерельце*;

в) у деяких похідних іменниках середнього роду з подовженим приголосним: *бездорiжжя*, *Запорiжжя*, *пiдборiддя*, *роздорiжжя* (але: *лiвоберéжжя*, *узберéжжя*), а також без подовження: *безголiв'я*, *поголiв'я*, хоч *безголóсся*, *повноголóсся*;

3) **і** в закритому складі маємо у формах чоловічого роду однини дієслів минулого часу й дієприслівників з повноголоссям, якщо відповідні форми жіночого та середнього роду однини й форма множини мають наголос на кінцевому складі: *волiк*, *волiкиши* (*волокти*), *зберiг*, *зберiгиши* (*зберегти*), *стерiг*, *стерiгиши* (*стерегти*), бо: *волоклá*, *збереглá*, *стереглá*; *волоклó*, *збереглó*, *стереглó* та ін., але: *борóв*, *колóв*, *молóв*, *полóв*, *порóв*; *борóла*, *колóла*, *молóла*, *полóла*, *порóла* та ін.;

4) у віддієслівних іменниках середнього роду на **-нн-(я) і** звичайно буває тільки під наголосом, а без наголосу — **е**: *носiння*, *ходiння*; *врáження*,

завершення, збільшення, значення, пояснення, але: *варення* (і *варіння*, *варення* — процес), *вчення*. Так само **-ення**, а не **-іння** мають іменники, похідні від слів з основою на **-ен**: *імення*, *наймення*;

5) **о, е** наявні в закритому складі:

а) у непрямих відмінках іменників чоловічого роду з вирівняною за називним відмінком основою: *борець* — *борця* (*борцеві*, *борцем* та ін.), *віборець* — *віборця*, *ловець* — *ловця*, *творець* — *творця*; *моток* — *мотка*, *носок* — *носкá*, *паросток* — *паростка*; *водень* — *водню*; *котел* — *котла*, *орел* — *орла*;

б) у повноголосних формах **-оро-**, **-оло-** зі сталим наголосом іменників переважно жіночого роду: *колód* (*колódка*), *долóнь* (*долóнька*), *сорóк*, *огорóж*, *морóк*, *нагорóд* (від них немає зменшених форм з **і**). Але: *дорóг*, *дорóжка*, *корів*, *корівка*, *беріз*, *берізка* (проте *березка* — виткий бур'ян);

в) у родовому відмінку множини деяких іменників переважно жіночого роду: *будóв*, *вод*, *істóт*, *оснóв*, *підпóр*, *проб*, *субóт*, *топóль*, *шкод*; *лелék*, *меж*, *озér*, *потрéb*, але: *осіб*, *підків*;

г) у прикметниках, утворених від власних імен на **-ов (-ьов, -йов), -ев (-єв)**: *Мáлишев* — *мáлишевський*, *Пáвлов* — *пáвловський*. Але в прикметниках, утворених від власних імен на **-ів (-їв)**, зберігаємо **і (ї)**: *Гаврілів* — *гаврілівський*, *Демідів* — *демідівський*, *Андрійв* — *Андріївський* (див. ще § 153, п. 2.);

г) у префіксальних безсуфіксних іменниках на зразок: *затóн*, *переóр*, *потóп* (під впливом родового відмінка однини: *затóну*, *переóру*, *потóпу*), але звичайно *потік*, *розгін*, *удій*.

Зрідка, навпаки, під впливом називного відмінка однини **і** поширене на решту форм: *óпik* (родовий однини *óпiku*);

д) під наголосом у словотворчих компонентах **-вод, -воз, -нос, -роб** складних слів, що означають людей за професією, видом занять та в похідних від цих слів: *екскурсовóд*, *ляльковóд*; *водовóз*; *дровонóс*; *хліборóб*, *хліборóбство*, *чорнорóб* та ін. Проте в словах, що означають предмети, та в похідних від них утвореннях такий **о**, незалежно від наголосу, переходить в **і**: *водопровід*, *газопровід*, *газопровідний*, *електропрóвід*, *трубопрóвід*; у словах зі складником **-воз о** здебільшого зберігаємо: *електровóз*, *лісовóз*, *тепловóз*. Незалежно від семантики слова в словотворчих компонентах **-хід, -ріг** уживаємо тільки **і**: *всюдихід*, *місяцехід*, *пішохід*, *пішохідний*, *самохід*, *самохідний*, *стравохід*, *швидкохід*, *швидкохідний*; *козеріг* і *Козеріг* (сузір'я), *носоріг* та ін.;

е) у деяких словах книжного й церковного походження та в похідних від них: *Бог*, *верхóвний*, *виробніцтво*, *вірок*, *закón*, *закónний*, *нарóд*, *нарóдний*, *основний*, *потóп*, *пра́пор*, *прорóк*, *словнік*, а також за традицією в деяких прізвищах: *Артемо́вський*, *Боровико́вський*, *Грабо́вський*, *Котляре́вський*, *Пісемський* та ін. Але: *Верикі́вський*, *Желехі́вський*, *Минькі́вський*.

§ 10. Чергування Е — О після Ж, Ч, Ш, ШЧ, ДЖ, Й

1. Після **ж, ч, ш, шч, дж, й** перед м'яким приголосним, а також перед складами з **е** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **и**) пишемо **е**: *вечэ́ря, ви́шэнь, джерелó, жені́ти, ні́жэнька, пи́ні́ця, ста́энь, увéчери, у́чень, черне́тка, четве́ртий, шестиде́нка, щемі́ти, щети́на.*

Після **ж, ч, ш, шч, дж, й** перед твердим приголосним, а також перед складами з **а, о, у** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **ы**) пишемо **о**: *бджола́, буди́ночок, вечори́* (пор. *вечэ́ря*), *жона́тий* (пор. *жені́ти*), *іграшок, копі́юк, пино́* (пор. *пи́ні́ця*), *чолові́к, чому́сь, чо́рний* (пор. *черне́тка*), *чоти́ри* (пор. *четве́ртий*), *шо́стий* (пор. *шесті́*), *щока́.*

Примітка. У словах *ло́жечка — ло́жечок, кні́жечка — кни́жечо́к, лі́чка — лі́чок* і под. зберігаємо **е** (**є**), бо приголосний **ч** у наступному складі в давні часи був м'яким.

2. **О** вживаємо замість сподіваного **е** після шиплячих та **й** перед м'яким приголосним:

1) в іменниках жіночого роду III відміни в суфіксі **-ост-(і)/(и)**: *безкра́йості (безкра́йости), ме́ншості (ме́ншости), неку́чості (неку́чости), сві́жості (сві́жости)* та ін. (відповідно до *ві́чності (ві́чности), ра́дості (ра́дости)* й т. ін., де **о** стоїть не після шиплячих);

2) у давальному й місцевому відмінках однини деяких іменників: *бджолі́, (на) бджолі́, ве́чорі, пино́, (у) пино́, щоці́, (на) щоці́* (відповідно до більшості відмінкових форм із наступним твердим приголосним: *бджола́, бджолу́, ве́чора, вечори́* та ін.);

3) у закінченнях родового та орудного відмінків прикметників і займенників та числівників прикметникового типу жіночого роду: *безкра́йої, безкра́йою, гаря́чої, гаря́чою, на́шої, на́шою, пе́ршої, пе́ршою* та ін. (відповідно до *безкра́його, безкра́йому, на́шого* та ін. або до *дру́гої, молоді́* тощо, де **о** закономірне);

4) у похідних утвореннях *вечори́ти, вечори́є* (відповідно до *ве́чора, ве́чорові* й т. ін.), *чорні́ти, чорні́с, чорні́ці, чорні́ти, чорні́ло* та ін. (відповідно до *чо́рний, чо́рного* тощо).

Примітка. У прислівниках *воро́же, га́ряче* після шиплячих пишемо **е**, але: *тво́рчо, законода́вчо, хи́жо* та ін.

Чергування голосних у дієслівних коренях

§ 11. Чергування О — А

1. Це чергування відбувається в коренях дієслів і змінює їхні значення. Дієслова з **о** звичайно позначають тривалу, нерозчленовану дію або одноразову, закінчену, дієслова з **а** — повторювану, багаторазову дію: *допомогти́ — допомага́ти, гоні́ти — ганя́ти, коті́ти — кача́ти, крї́ти —*

кра́яти, ломі́ти — ламáти, скóчити — скакáти, схопі́ти — ханáти; стоя́ти—ста́ти.

Проте багато дієслів має кореневий **о**, який не чергуємо з **а**: *ві́мовити — вимовля́ти, ві́ростити — вирóщувати, прості́ти — прощáти, вино́шувати, відгорóджувати, договóрювати, заспоко́ювати, перекóнувати, устанóвлювати* та ін., але *ві́провадити — випроводжа́ти.*

Е (невипадний) — І (невипадний)

2. Це чергування також відбувається в коренях дієслів і змінює їхні значення: **е** вживаємо в префіксальних дієсловах доконаного виду, **і** — в утворених від них дієсловах недоконаного виду: *ві́гребти — вигриба́ти, ві́коренити — викорі́нювати, ві́пекти — випіка́ти, заместі́ — заміта́ти, зберегти́ — зберіга́ти, перелеті́ти — переліта́ти, наректі́ — наріка́ти, спостерегти́ — спостеріга́ти, причепі́ти — причіпля́ти* (так само *ві́волокти — виволіка́ти*, де **о** чергуємо з **і**).

Е чергуємо з **і** також у дієсловах із суфіксом **-ува- (-юва-)**, коли наголос падає на кореневий **і**, та в похідних від цих дієслів іменниках на **-нн-(я)**: *брехáти — набрі́хувати, ві́коренити — викорі́нювати, заверті́ти — заві́рчувати, тесáти — заті́сувати, чекáти — очі́кувати; ві́коренення — викорі́нювання, чекáння — очі́кування; так само ві́полоскати — виполі́скувати* (де **о** чергуємо з **і**). Але: *виве́ришувати, заве́ришувати, переве́ришувати, потребува́ти, прищеплювати.*

Е (випадний) — И Випадний **е** чергуємо з **и** перед **л, р**: *беру́ — бра́ти — вибира́ти, ві́стелю — ві́слати — вистила́ти, завме́р — замри́ — завмира́ти, запе́р — запри́ — запира́ти, стер — зітри́ — стира́ти* та ін.

Чергування приголосних

У сучасній українській мові під час утворення форм слів та нових слів відбуваються зміни (чергування) приголосних, спричинені різними історичними законами її фонетичної системи.

Чергування приголосних під час словозміни

До найпоширеніших чергувань приголосних звуків під час словозміни належать такі:

§ 12. Чергування Г, К, Х із м'якими З, Ц, С

1. У давальному на місцевому відмінку однини іменників жіночого роду першої відміни: *дугá — дузі́, (на) дузі́; перемо́га — перемóзі, (у) перемóзі; кві́тка — кві́тці, (на) кві́тці; сва́ха — сва́сі, (на) сва́сі.*

2. У місцевому відмінку однини іменників чоловічого та середнього роду другої відміни: *терпу́г* — (на) *терпузі́*; *байра́к* — (у) *байра́ці*, *дру́к* — (у) *дру́ці*; *кожу́х* — (у) *кожу́сі*, *вухо* — (у) *вусі*.

§ 13. Чергування Г із м'яким З: у давальному на місцевому відмінку однини іменників жіночого роду першої відміни: *дзі́га* — *дзі́зі*, (на) *дзі́зі*, *гирлі́га* — *гирлі́зі*, (на) *гирлі́зі*, *Ломáга* (прізвище) — *Ломáзі*, (на) *Ломáзі*.

§ 14. Чергування Г, К, Х із Ж, Ч, Ш

1. В іменниках перед суфіксами **-к-, -ок, -ин-** зі значеннями зменшеності та пестливості: *нога́* — *ні́жка*, *плуг* — *плужо́к*; *рука́* — *ру́чка*, *крюк* — *крючо́к*; *му́ха* — *му́шка*, *горо́х* — *гороши́на*.

2. У кличному відмінку іменників чоловічого роду другої відміни перед закінченням **-е**: *дру́г* — *дру́же*, *лу́г* — *лу́же*; *коза́к* — *коза́че*, *юна́к* — *юна́че*; *пасту́х* — *пасту́ше*.

3. В усіх особових формах дієслів теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду, формах наказового способу та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *берегти́* — *бережу́*, *бережеш*, *береже́*, *бережемó*, *бережете́*, *бережуть*; *бережі́*, *бережі́мо*, *бережі́ть хай (нехай)* *бережуть*; *зберегти́* — *збережу́*, *збережеш*, *збереже́*, *збережемó*, *збережете́*, *збережуть*; *збережі́*, *збережі́мо*, *збережі́ть хай (нехай)* *збережуть*; *зберéжений*; *пекти́* — *печу́*, *печеш*, *пече́*, *печемó*, *печете́*, *печуть*; *печі́*, *печі́мо*, *печі́ть хай (нехай)* *печуть*; *пéчений*; *спекти́* — *спечу́*, *спечеш*, *спече́*, *спечемó*, *спечете́*, *спечуть*; *спечі́*, *спечі́мо*, *спечі́ть хай (нехай)* *спечуть*; *спéчений*; *колиха́ти* — *колишу́*, *колишеи*, *колише*, *колишемо*, *колишете*, *колишуть*; *колиши́*, *колиши́мо*, *колиши́ть хай (нехай)* *колишуть*; *поколиха́ти* — *поколишу́*, *поколишеи*, *поколише*, *поколишемо*, *поколишете*, *поколишуть*; *поколиши́*, *поколиши́мо*, *поколиши́ть хай (нехай)* *поколишуть*.

§ 15. Чергування Д із ДЖ у першій особі однини дієслів теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *сади́ти* — *саджу́*; *посади́ти* — *посаджу́*, *поса́джений*; *ра́дити* — *ра́джу*; *схо́дити* — *схо́джу*, *схо́джений*;

§ 16. Чергування Т із Ч; З із Ж; С із Ш; ЗД із ЖДЖ; СТ із Щ у першій особі однини дієслів теперішнього часу й майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *крути́ти* — *кручу́*, *кру́чений*; *леті́ти* — *лечу́*; *ла́зити* — *ла́жу*; *косі́ти* — *кошу́*, *ко́шений*; *покосі́ти* — *покошу́*, *поко́шений*; *їзди́ти* — *їжджу́*, *їждж́ений*; *пусті́ти* — *пущу́*; *пу́щений*.

§ 17. Чергування СТ із Щ у формі першої особи однини теперішнього часу й майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *запустіти* — *запу́щу*, *запу́щений*; *мостіти* — *мо́щу*, *мо́щений*; *простіти* — *про́щу*, *про́щений*.

§ 18. Чергування Б із БЛ; П із ПЛ; В із ВЛ; М із МЛ; Ф із ФЛ, причому звук **Л** у названих звукосполученнях м'який: у першій особі однини та третій особі множини теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *любіти* — *люблю́*, *любля́ть*; *ліпіти* — *ліплю́*, *ліпля́ть*, *ліплений*; *зловіти* — *зловлю́*, *зловля́ть*, *зловлений*; *стоміти* — *стомлю́*, *сто́млять*, *сто́млений*; *розграфіти* — *розграфлю́*, *розграфля́ть*, *розгра́флений*.

Зміни приголосних перед наступним приголосним під час словотворення

§ 19. Зміни приголосних перед -СЬК-(ИЙ), -СТВ-(О)

1. Під час утворення нових слів деякі приголосні перед **-ськ-(ий)**, **-ств-(о)** зазнають звукових змін, що зафіксовані й на письмі, а саме:

1) **к, м'який ц, ч** + **-ськ-(ий)**, **-ство-(о)** → **-цьк-(ий)**, **-цтв-(о)**: *гірнік* — *гірні́цький* — *гірні́цтво*; *коза́к* — *коза́цький* — *коза́цтво*; *па́рубок* — *па́рубо́цький* — *па́рубо́цтво*; *молоде́ць* — *молоде́цький*, *молоде́цтво*; *стріле́ць* — *стріле́цький*; *ткач* — *тка́цький* — *тка́цтво*;

2) **г, ж, з** + **-ськ-(ий)**, **-ств-(о)** → **-зьк-(ий)**, **-зтв-(о)**: *Пра́га* — *пра́зький*; *убо́гий* — *убо́зтво*; *Запорі́жжя* — *запорі́зький*; *Зба́раж* — *зба́разький*; *боягу́з* — *боягу́зький* — *боягу́зтво*, але *ге́рцог* — *ге́рцогський*;

3) **х, ш, с** + **-ськ-(ий)**, **-ств-(о)** → **-ськ-(ий)**, **-ств-(о)**: *воло́х* — *воло́ський*; *чех* — *че́ський*; *зали́сся* — *зали́ський*; *товáриш* — *товари́ський* — *товари́ство*; але: *шах* — *ша́хський*, *Цю́рих* — *цю́рихський*.

2. Решту букв на позначення приголосних перед суфіксами **-ськ-(ий)**, **-ств-(о)** на письмі зберігаємо: *агент* — *аге́нтство*; *бага́тий* — *бага́тство*; *брат* — *бра́тський* — *бра́тство*; *заво́д* — *заводський*; *інтеліге́нт* — *інтеліге́нтський*; *люд* — *людо́ський* — *людо́ство*; *сирота́* — *сирі́тський* — *сирі́тство*; *пропаганді́ст* — *пропаганді́стський*; *студе́нт* — *студе́нтський* — *студе́нтство*.

Примітка. Про творення прикметників за допомогою суфікса **-ськ-(ий)** від географічних назв і назв народів див. § 150.

§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння

Під час творення прикметників і прислівників вищого ступеня порівняння **г, ж, з** змінюємо на **жч**, а **с** — на **щ**: *дорогий* — *дорóжчий* (*дорóжче*); *дужий* — *дóжчий* (*дóжче*); *вузький* — *вóжчий* (*вóжче*); *низький* — *ніжчий* (*ніжче*); *високий* — *віщий* (*віще*), але: *легкий* — *лéгший* (*лéгше*).

§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом -Н-

Приголосні звуки **к, м'який і твердий ц** перед суфіксом **-н-** змінюємо на **ч**: *безпе́ка* — *безпе́чний*; *вік* — *ві́чний*; *рік* — *рі́чний*; *мі́сяць* — *мі́сячний*; *око́лиця* — *око́личний*; *пшени́ця* — *пшени́чний*; *се́рце* — *серде́чний*; *со́нце* — *со́нячний*; *яйце́* — *яє́чня*, а звуки **г, х** перед цим суфіксом — на **ж, ш**: *доро́га* — *дорóжній*, *перемо́га* — *перемóжний*, *пиха́* — *пíшний*. Приголосний твірної основи **ч** зберігаємо в похідних словах *помі́чний* (від *по́міч*); *ні́чний* (від *ні́ч*); *я́чний*, *ячмі́нний* (від *ячмі́нь*).

Виняток становлять слова *двору́шник*, *мірóшник*, *рушні́к*, *рушні́ця*, *серде́шний* (зі значенням 'бідолашний'), *со́няшник*, *торі́шний*.

§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення

Під час словотворення зазнають змін такі звукосполучення та окремі приголосні перед суфіксальним голосним:

1) буквосполучення —**цьк-** змінюємо на —**чч-**, а —**ськ-** — на **ч** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *во́яцький* — *во́яччина*; *коза́цький* — *Коза́ччина*; *німе́цький* — *Німе́ччина*; *туре́цький* — *Туре́ччина* (але: *га́лицький* — *Гали́чина*); *ре́крутський* — *ре́крутчина*; *солда́тський* — *солда́тчина*;

2) буквосполучення **-ськ-, -ск** змінюємо на **щ** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *полта́вський* — *Полта́вщина*; *віск* — *во́щина*; *пісо́к* (*піску́*) — *піща́на*;

3) буквосполучення **-ск, -шк-** змінюємо на **щ** у прикметниках перед голосним **а** суфікса **-ан-**: *віск* — *во́щаний*; *до́шка* — *до́щаний*, *пісо́к* (*піску́*) — *піща́ний*;

4) буквосполучення **-ськ-, -зьк-** змінюємо відповідно на **щ, жч** у прізвищах перед суфіксами **-енк-, -ук**: *Васько́* — *Ва́щенко* — *Ващу́к*; *Ісько́* — *Іщенко* — *Іщу́к*, *Онисько́* — *Оні́щенко* — *Онищу́к*, *Водола́зький* — *Водола́жченко*; *Кузько́* — *Кужче́нко*.

Примітка. У присвійних прикметниках від власних імен із буквосполученнями — **ск-, -ськ-** букву **с** на письмі зберігаємо, а букву **к** змінюємо на **ч**: *Пара́ска* — *Пара́счин*, *Ониська́* — *Онисьчи́н*; **-шк-** змінюємо на **щ**: *Мелашка́* — *Мелашчи́н*.

5) приголосні **г, к, х** змінюємо на **ж, ч, ш** у присвійних прикметниках перед суфіксом **-ин**: *Ольга — Ольжин; Наталка — Наталчин, Одарка — Одарчин, дочка — доччін; Домаша — Домашин, сваша — свашин* та у відіменних дієсловах перед суфіксами **-и-, -а-**: *батіг — батожити, друг — дружити, крик — кричати, сухій — сушити*.

§ 23. Позиції вживання прийменників і префіксів **У** та **В**

1. Щоб уникнути збігу букв на позначення приголосних звуків, що є важкими для вимови, та щоб досягти милозвучності, в українській мові вживають на письмі прийменник **у** та префікс **у-** на початку слів у таких позиціях

1) між буквами, що позначають приголосні: *Десь у житті кричав перепел; Наш учитель;*

2) на початку речення або слова перед буквою на позначення приголосного: *У лісі пахло квітами; Угорі яскраво сяяло сонце; Унаслідок зливи пошкоджено дороги;*

3) на початку речення або слова перед двома чи трьома буквами, що позначають приголосні: *У приимерку літають ластівки низько; У структурі слова таких морфем немає; Утрое склали папір; Упритул підійшли до юрби;*

4) незалежно від кінця попереднього слова перед наступними **в, ф**, а також перед буквосполученнями **льв, зв, св, дв, тв, гв, хв** і под.: *Сидимо у вагоні; Не спитавши броду, не лизь у воду* (Укр. прислів'я); *Хлопчик уволю награвся; Велике значення у формуванні характеру має самовиховання; Забіг у фое; Діти побували у Львові; Він жив у Львові; Поринути у звучання пісні; Лікар глянув у звужені очі хворого; Прожили рік (роки) у своїй хаті; Постукали у двері; Юнак переміг у двоборстві; Коріння вросло у тверду землю; Чужинці живуть у твоєму будинку; Хлопці служили у гвардії; Лікар побував у Гвінеї; Схили гори одягнені у хвою; Промінчик заграв у хвилях.*

Примітка. Після слова, що закінчується на голосний, у деяких дієсловах, прикметниках (дієприкметниках), прийменниках та прислівниках перед **в** пишемо префікс **в-**: *Дослідниця вважає експеримент успішним; Гості ввійшли до зали; Діти ввічливі; Дитина вві сні посміхається; Вони ввісьмох вийшли на Говерлу.*

5) після паузи, що на письмі позначена комою, крапкою з комою, двокрапкою, тире, дужкою й крапками, перед буквою, що передає приголосний: *До мене зайшла товаришка, учителька із сусіднього села; Стоїть на видноколі мати — у неї вчись* (Б. Олійник); *Це було... у Києві.*

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, та щоб досягти милозвучності, в українській мові на письмі вживають прийменник **в** між словами та префікс **в-** на початку слів у таких позиціях:

1) між буквами на позначення голосних: *У нього в очах засвітилась відрода* (Панас Мирний); *Вона побувала в Одесі*;

2) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: *В очах дівчини бриніла сльоза*; *В Антарктиді працюють наукові експедиції*;

3) після слова, яке завершує буква на позначення приголосного, перед словом, яке починає буква, що передає голосний: *Вартовий поглянув в отвір*.

4) перед абрєвіатурою, у назві першої букви якої вимовляють голосний: *В НБУ* (*В ен бе у*), *В МВФ* (*В ем ве еф*);

5) після скороченого слова на приголосний, яке вимовляють повністю з кінцевим голосним: *1990 р. в місті сталася незвичайна подія*;

б) після букви на позначення голосного перед більшістю букв, що передають приголосні (крім **в, ф, льв, зв, св, дв, тв, гв, хв** і под.): *Пішла в садок вишневий* (Т. Шевченко); *Люди врозкид розляглися в траві* (К. Гордієнко); *Вона повернула вбік*.

Примітка. Трапляються відхилення від цих правил уживання **у, в**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

3. Деякі слова української мови — загальні та власні назви в будь-якій позиції вживаємо або тільки з **у** (*ува́га, увертю́ра, уда́рник, узберéжся, ука́з, ультимáтум, умо́ва, уста́лення, устанóва, уто́пія, уя́ва; Уго́рщина, Удовичéнко, Ура́л*), або тільки з **в** (*взаéмини, вла́да, власний, властíвість, вплив, впливо́вий; Владивосто́к, Вру́бель* та ін.). У кількох словах уживання **в, у** залежить від їхнього значення, пор.: *вда́ча і уда́ча, вклад і укла́д, впра́ва і упра́ва, вступ і уступ*.

Примітка. У поезії, крім узвичаєної назви *Украї́на*, уживали і вживають *Вкраї́на*: *Як сонях той до сонця, до Вкраї́ни свій погляд я з любов'ю повертав* (Ф. Малицький).

§ 24. Позиції вживання сполучників і часток **І, Й** та **І, Й** на початку слів

1. Щоб уникнути збігу букв, що позначають важкі для вимови приголосні звуки, та для досягнення милозвучності, на письмі вживаємо **і** в таких позиціях:

1) між буквами на позначення приголосних: *Вірю в пам'ять і серце людське* (Б. Олійник); *Він іде*; *Тут ідеться про народні звичаї*;

2) після паузи, що на письмі позначена крапкою, комою, крапкою з комою, двокрапкою, крапками, перед словом або складом, які починає буква, що передає приголосний звук: *Нема вже тієї хатини. І я в сивині, як у сні* (Д. Павличко); *Він, імовірно, нічого не зробить*;

3) на початку речення: *І долом геть собі село Понад водою простяглось* (Т. Шевченко); *І приковують [гори] до себе очі, і ваблять у свою далечинь імлісту* (М. Коцюбинський); *Імовірно водопілля цього року*.

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, уживаємо **й** у таких позиціях:

1) між буквами на позначення голосних: *У садку співали Ольга й Андрій; Оце й уся врода* (Панас Мирний); *Квітли вишні й одцвітали* (Ф. Малицький);

2) між буквами, що передають голосний і приголосний: *Навчає баєчка великого й малого* (Л. Глібов); *На траві й квітках росинки, шелестіння й гомін гілки, щебетання й пісня пташки* (Я. Щоголів); *Висока ймовірність захворіти; Вона йде; Високе ймення — патріот.*

Примітка. Трапляються відхилення від цих правил уживання **і, й**, що спричинено вимогами ритму або мовними вподобаннями автора.

3. Тільки **і** вживаємо:

1) якщо зіставляємо поняття: *Дні і ночі; Батьки і діти; Правда і кривда; Просте і складне речення;*

2) перед словом, на початку якого стоять букви **й, є, ї, ю, я**: *Ольга і Йосип — друзі; Світлана і Єва навчаються в коледжі; Василь і Юрій повернулися додому; Куди, для чого, хто і як?* (М. Рильський).

4. Після букв **й, я, ю, є, ї** вживаємо єднальні сполучники **і** або **та**, пор.: *Неподалік вони побачили зелений гай і широку долину і неподалік вони побачили зелений гай та широку долину; Теорія і практика перекладів і Теорія та практика перекладів; Студенти вивчили морфологію і синтаксис і Студенти вивчили морфологію та синтаксис; Висловити свої найпотаємніші мрії і обережні прогнози і Висловити свої найпотаємніші мрії та обережні прогнози.*

§ 25. Позиції вживання прийменника **з** та його варіантів **із, зі** (**зо**)

1. **з** уживаємо:

1) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: *З одним рибалкою він дуже подружив* (Л. Глібов); усередині речення перед такою самою буквою незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Диктант з української мови; Контрольна робота з української мови; На додаткових заняттях учитель працює по-різному: з усіма учнями або з одним-двома;*

2) на початку речення перед буквою, що позначає приголосний (крім свистячих **з, с, ц** та шиплячих **ч, ш, шч**): *З лісу потягло прохолодою; З її приїздом яось повеселіла хата* (Леся Українка); рідше — перед початковим буквосполученням чи буквосполученням наступного слова, якщо попереднє слово закінчує буква, що передає голосний: *З другого боку простяглися поля; Вона відвідала з друзями Київ; Плугатарі з плугами йдуть* (Т. Шевченко);

3) між двома буквами, перша з яких позначає голосний, а друга — приголосний: *Як сонях той до сонця, до України свій погляд я з любов'ю повертав* (Ф. Малицький).

Варіанти **із**, **зі** (**зо**) вживаємо перед буквами, що передають важкі для вимови збіги приголосних, та для досягнення милозвучності.

2. **Із** уживаємо переважно перед буквами, що позначають свистячі та шиплячі звуки (**з, с, ц, ч, ш, шч**) незалежно від закінчення попереднього слова та між буквосполученнями (після них або перед ними): *Перстень виготовлено із золота; Родина із семи душ; Гнат... запряг коні й так їх гнав із села, що вони із шкури вилазили* (М. Стельмах); *Із шовку виготовили вітрила; А вже весна, а вже красна! Із стріх вода капле* (Нар. пісня); *І місив новий заміс із тіста старого* (І. Драч); *Тихович разом із сходом сонця зірвався на рівні ноги* (М. Коцюбинський); *Лист із Бразилії* (І. Франко).

3. **Зі** вживаємо, якщо буквосполучення наступного слова має початкові **з, с, ш, шч** та ін., незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Ви зустріли ворога... зі зброєю в руках* (Ю. Яновський); *Балада зі знаком запитання* (І. Драч); *Бере книжку зі стола* (Леся Українка); *Зі школи на майдан вивалила дітвора* (А. Головка); *Прибув зі Львова*.

У позиції перед деякими буквосполученнями варіанти **із** та **зі** можуть бути взаємозамінними, пор.: *Устав разом із сходом сонця* і *Устав разом зі сходом сонця*.

Примітка. Трапляються відхилення від поданих правил уживання прийменника з та його варіантів **із**, **зі**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

Зо як фонетичний варіант прийменника **зі** завжди вживаємо із числівниками *два, три*: *Позичив зо дві сотні; Проснав зо три години* та із займенником *мною*: *Він був зі (зо) мною*.

УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА (Ь)

§ 26. Коли пишемо Ь. Буквою **ь** позначаємо на письмі м'якість приголосних звуків.

1. **Ь** пишемо:

1) після букв **д, т, з, с, дз, ц, л, н** у кінці слова та складу: *мідь, суть, наморозь, вісь, гедзь, палець, крохмаль, кінь; дядько, молотьба, близько, восьмий, Грицько, кільце, ганьба*;

2) після перелічених у п. а) букв та **р** усередині слова перед **о**: *дьоготь, дзьоб, тьохкати, сьомий, льон, ларьок, трьох, царьок*;

3) після **л** перед наступною буквою на позначення приголосного: *Гальченко, Гуцульщина, їдальня, кільце, ковальський, пальці, рибальство, сільський, спільник.*

Примітка. Не пишемо **ь** після **л** у буквосполученнях **лц, лч**, коли вони походять із **лк**: *бálка — бáлці, гáлка — гáлці, галченя, монго́лка — монго́лці, Натáлка — Натáлці, Натáлчин, рибáлка — рибáлці, рибáлчин, спілка — спілці, спілчáнський, але: гу́лька — гу́льці, ку́лька — ку́льці, шпі́лька — шпі́льці.*

2. Також пишемо **Ь**:

1) у словах на:

а) **-зък-(ий), -ськ-(ий), -цьк-(ий); -зъкість, -ськість, -цькість; -зько, -ськ-(о), -цько; -зькому, -ському, -цькому; -зьки, -ськи, -цьки**: *близький, вузький, волінський, донецький; близькість, людськість; близько, військо, багачко; по-французькому (по-французьки), по-українському (по-українськи), по-німецькому (по-німецьки).*

Примітка. У словах *баский, боязкий, в'язкий, дерзкий, жаский, ковзкий, плаский (плоский), порський, різкий* і похідних утвореннях *боязкість, в'язкість, баско, різко* тощо **ь** не пишемо.

б) **-еньк-(а), -еньк-(о), -оньк-(а), -оньк-(о); -еньк-(ий), -есеньк-(ий), -ісіньк-(ий), -юсіньк-(ий)**: *рученька, батенько, голівонька, соколонько; гарненький, малесенький, свіжісінький, тонюсінький* (див. ще § 32);

2) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду м'якої групи першої відміни на **-я**: *грівень, друкáрень, їдáлень, пісень, стаєнь*; *крамніць, матриць, робітніць* та середнього роду другої відміни на **-нн-(я), -ц-(е)**: *бажáнь, знáнь, кілець, місць, сердець і серць*, але *бур, зір, Мотр* (після **р**);

3) у дієслівних формах дійсного та наказового способу: *бúдить, бúдять, кóсить, кóсять, рóбить, рóблять, хóдить, хóдять; будь, бúдьте, бúдьмо, лízь, лízьте, лízьмо, кинь, кіньте, кіньмо, трать, тратьте, тратьмо* (див. ще: § 118, прим. 1).

Примітка. Про вживання **ь** в словах іншомовного походження див. § 139. у прізвиськах — § 144, у географічних назвах — § 151.

§ 27. Коли не пишемо **Ь**

Ь не пишемо:

1. Після **р** у кінці складу або слова: *вір, вірте, гірка, гіркий, кобза́р, ларка́, ліка́р, монасти́р, переві́р, секретáр, тепéр, тюрма́, школя́р, Ха́рків, царка́* (від *царьо́к*).

2. Після **н** перед **ж, ч, ш, щ** та перед суфіксом **-ськ-(ий)**: *кінчик, промінчик, мéнший, то́нший, Ўмани́чина; волінський, громадя́нський,*

освіт'янський, селянський; але: *бриньчати, доньчин, няньчин, няньчити* та ін., бо у твірних основах між буквами на позначення приголосних є **Ь**: *бринькати, донька, нянька*.

3. Після всіх букв на позначення приголосних звуків, крім **Л**, якщо за ними стоять інші букви, що передають м'які або напівпом'якшені приголосні: *Бершадь — бершадський, вінця, дзвякнути, кінцівка, користю, ланцюжок, Прип'ять — прип'ятський, радість, різдвяний, світ, свято, слід, сміх, сніг, сніп, сьогодні, танцювати, цвах, щастя*, але: *різьбяр (і різьбар), тьмяний* і похідні від них.

Примітка. Коли **Ь** наявний у формі називного відмінка іменника, то його зберігаємо в усіх інших відмінках; коли ж у називному відмінку його немає, то й в інших відмінках його не пишемо; пор.: *кулька — кульці, дівчінонька — дівчіноньці, письмо — (на) письмі, редька — редьці*, але: *гálка — гáлці, гíлка — гíлці, сторінка — сторінці, пáсмо — (у) пáсмі*.

4. Після **Л** в іменникових суфіксах **-алн-(о), -илн-(о)**: *дérжално, пужално, ціпíлно* та ін., але в іменниках зі значенням зменшеності **Ь** пишемо: *дérжальце, пужальце* й под.

5. Між двома однаковими буквами, що позначають м'які приголосні: *буття, волóсся, галуззя, гіллястий, життя, каміння, ллётсья, приладдя, сіллю*.

6. Після букв **Д, Н, Т** перед суфіксами **-ченк-(о), -чук, -чишин**: *Федченко; Пánченко, безбáтченко; Радчúk, Степанчúk; Федчíшин, Гринчíшин*, але після **Л** пишемо **Ь**: *Гáльченко, Гальчúk; Михáльченко, Михальчúk, Михальчíшин*.

7. Після букви **Ц** у деяких вигуках (звуконаслідуальних словах): *бац, буц, гоц, клац* та в кінці іменників чоловічого роду іншомовного походження: *кварц, палац, паяц, Суец, шприц* (див. ще § 139).

Спрощення в буквосполученнях

§ 28. -ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ-

У буквосполученнях **-ждн-, -здн-, -стн-, -стл-** випадають **Д** і **Т** на письмі: *тіждень — тіжня — тижневий; виїздити — виїзний; проїзд — проїзний; вість — вісник; користь — корисний; перстень — персня; честь — чесний; якість — якісний; лестоці — улєсливий; стеліти — слáти; щастя — щасливий*. Але в словах *зап'ястний, кістлявий, пестлівий, хвастливий, хвастнути, шістна́дцять, дев'яно́стники* букву **Т** зберігаємо.

Примітка. У прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження на **-ст**, букву **Т** у буквосполученні **-стн-** зберігаємо, хоч відповідний звук не вимовляємо: *аванпóст — аванпóстний, балáст — балáстний, компóст — компóстний, контра́ст — контра́стний, форпóст — форпóстний*.

-ЗКН-, -СКН-

У буквосполученнях **-зкн-**, **-скн-** перед дієслівним суфіксом **-ну-** випадає **к**: *брíзки — брíзнути, брязк — брязнути, блиск — бліснути, писк — піснути, плюск — плюснути, тріск — тріснути*, але: *ві́пуск — випускний, виск — віскнути*.

-СЛН-

У буквосполученні **-слн-** випадає **л**: *ма́сло — масний; мисль — умісний, навмісне; ремесло́ — ремісник*.

Подвоєння букв

§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу

1. Подвоєння букв на позначення приголосних звуків маємо, якщо збігаються однакові приголосні:

1) префікса й кореня: *ввіч, ввічливий, відда́ти, відді́л, завви́шки, зза́ду, беззвучний, оббі́ти, роззбро́їти, роззя́ва*.

Примітка. Немає подвоєння букв у таких словах, як *ото́й, оту́т, ота́к, ота́м, тепе́р, ото́ді*, а також *оце́й* тощо.

2) кінця першої та початку другої частини складноскорочених слів: *військкомáт* (військовий комісаріат), *міськкóм* (міський комітет), *ю́ннат* (юний натураліст);

3) кореня або основи і суфіксів прикметників чи іменників: *де́нь — де́нний, зако́н — зако́нний, кі́нь — кі́нний, осі́нь — осі́нний, тумáн — тумáнний; баи́танник, годі́нник, пи́сьме́нник, свяще́нник; віко́нниця, Ві́нниця*; дві букви **н** зберігаємо й перед суфіксом **-ість** в іменниках та прислівниках, утворених від прикметників із двома **н**: *зако́нний — зако́нність — зако́нно, тумáнний — тумáнність — тумáнно*;

2. Якщо збігається буква **с** основи дієслова минулого часу і постфікса **-ся**: *віні́сся, па́сся, розрі́сся, тря́сся*.

3. Подвоєння букв на позначення приголосних маємо також:

1) у наголошених суфіксах **-анн-(ий)** (**-янн-(ий)**), **-енн-(ий)** прикметників, що вказують на більшу, ніж звичайна, міру якості або на можливість чи неможливість дії: *невблагáнний, недоторка́нний, нездола́нний, незрівня́нний*,

несказáнный; височéнный, здоровéнный, нездéйснений, незлiчений, непримирéнный, нескiнчений, силéнный, страшéнный, числéнный;

2) у суфіксах **-енн-(ий)**, **-янн-(ий)** прикметників старослов'нського походження зі значенням можливості або неможливості дії: *благословéнный, блажéнный, мерзéнный, огнéнный, окая́нный, свящéнный, спасéнный*, а також у прикметникові *божéственный*; дві букви **н** зберігаємо також в іменниках та прислівниках, утворених від таких прикметників: *нездолáнный, нездолáнно, числéнность, числéнно* тощо.

Примітка. Немає подвоєння **н** у дієприкметниках: *вiвершений, вiхований, зроблений, побраний, сказаний, спечений*, у прикметниках на **-ен-(ий)**, співвідносних із відповідними дієприкметниками (що мають інший наголос): *варéнный* (пор. дієприкметник *вáренный*), *печéнный* (пор. дієприкметник *пéченный*), а також у прикметниках віддієприкметникового походження: *довгождáнный, жадáнный, навіжéнный, скажéнный, шалéнный*.

Треба розрізнати такі слова, як *здéйснений* (який може здійснюватися — прикметник) і *здéйснений* (який здійснився — дієприкметник), *нездолáнный* (непереможний) і *нездóланный* (якого не подолали), *незлiчений* (представлений у дуже великій кількості) і *незлiчений* (не порахований) та ін.

4. Маємо подвоєння приголосних у словах *боввáн, Гáнна, лянiй, оввá, ссáти*, а також у похідних від них словах *бовванiти, Гáннин, вiссати, ссавцi* та ін.

§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних

1. Приголосні **д, т, з, с, л, н, ж, ш, ц, ч** подовжуються (на письмі їх позначаємо двома буквами), коли вони вжиті після голосного:

1) перед **я, ю, і, є** в усіх відмінкових формах іменників середнього роду другої відміни (крім форми родового множини): *знарядд́я, знарядд́ю, (на) знарядд́і* та ін.; *житт́я, житт́ю, (у) житт́і; моту́ззя, (у) моту́ззі; колóсся, колóссю, (у) колóссі; гiлл́я, гiлл́ю, (на) гiлл́і; знанн́я, знанн́ю, (у) знанн́і; збiжж́я, збiжж́ю, (у) збiжж́і; сторiчч́я, сторiчч́ю, (у) сторiчч́і; пiдд́ашия, пiдд́ашию, (на) пiдд́ашиі*; а також у похідних словах: *гiлл́я — гiлл́ястий, гiлл́ячка; житт́я — житт́евий (і житт́ьовий), житт́єпис* та ін., але: *знань, знарядь, пiдд́аи, сторiч, угiдь*; якщо в родовому відмінку множини іменники середнього роду закінчуються на **-iв**, подовження зберігаємо: *вiдкритт́я — вiдкритт́ів, почутт́я — почутт́ів*;

2) перед **я, ю, і, є** в усіх відмінкових формах деяких іменників чоловічого та жіночого роду першої відміни (за винятком родового множини на **-ей**): *судд́я, судд́і, судд́ю, с́уддiв* і т. д.; *статт́я, статт́і, статт́ею* (але в родовому множини — *статéй*); *рiлл́я, рiлл́і, рiлл́ю, рiлл́ею; Iлл́я, Iлл́і, Iлл́ю, Iлл́ею, Iлле* та ін.;

3) перед **ю** в орудному відмінку іменників жіночого роду однини третьої відміни, якщо в називному відмінку їхня основа має один м'який або

шиплячий приголосний: *молодь* — *молоддю*, *мить* — *міття*, *мазь* — *маззю*, *вісь* — *віссю*, *міць* — *міццю*, *сіль* — *сіллю*, *тінь* — *тінню*, *пóдорож* — *пóдорожжю*, *ніч* — *ніччю*, *рóзкіш* — *рóзкішию*.

Примітка. Якщо основа закінчується на два приголосні, губний або **р**, їх подовження немає: *молодість* — *молодістю*, *пріязнь* — *пріязню*, *повість* — *повістю*, *кров* — *крóв'ю*, *ма́тір* — *ма́тір'ю*, *не́хвороц* — *не́хвороцю*.

4) перед **я, ю** в прислівниках *зрáння*, *навманн'я*, *спросóння*; *попідвікóнню*, *попідтінню*;

5) перед **ю, є** у формах теперішнього часу дієслів *літи*, *літисся*: *лю*, *лєш*, *лємо́*, *лєте́*, *лють*; *лє́тєся*, *лютьєся*, а також у похідних від них: *ві́ллю*, *віді́ллю*, *на́ллю*, *розі́ллю*; *розі́ллєтєся*, *розі́ллютьєся* та ін.

Примітка. Немає подвоєння букв на позначення приголосних в іменниках *ку́тя*, *попа́д'я*, *свин'я* та в порядкових числівниках *трéтя*, *трéтє* та ін.

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

§ 31. 3- (ІЗ-, ЗІ-)

1. Префікс **з-** перед буквами на позначення глухих приголосних **к, п, т, ф, х** переходить у **с-**: *ска́зати*, *спалахну́ти*, *стовкту́ти*, *сфотографува́ти*, *схилі́ти*. Перед усіма іншими буквами пишемо **з** (зрідка **із**): *зба́вити*, *звесті́ти*, *зжі́тисся*, *ззирну́тисся*, *зсади́ти*, *зці́пити*, *зчені́ти*, *зши́ток*; *і́зжóвкнути*, *і́знóв*, *і́зсерéдини*.

Префікс **з-** (**с-**) уживаємо переважно перед коренем, що починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного: *зеконóмити*, *зі́гнорувáти*, *зори́нтува́тисся*, *зумови́ти*; *здри́бні́ти*, *зскри́бáти*, *скла́сти*, *скри́пити* і под.

Коли ж корінь слова починають дві букви на позначення приголосних, пишемо здебільшого префікс **зі-**: *зі́бга́ти*, *зі́гну́ти*, *зі́гра́ти*, *зі́дра́ти*, *зі́зна́тисся*, *зі́псува́ти*, *зі́ста́вити*, *зі́ткнення*, *зі́щу́литисся* та ін. Префікс **зі-** вживаємо також у словах із коренем, перший склад якого становить звукосполучення губний + **й**: *зі́в'я́лий*, *зі́м'я́ти*, *зі́п'я́стисся* (і *сп'я́стисся*) тощо. У деяких словах можна паралельно вживати префікси **зі-** та **зо-**: *зі́гривáти* і *зо́гривáти*, *зі́млівáти* і *зо́млівáти*, *зі́привáти* і *зо́привáти*, *зі́тлі́ти* і *зо́тлі́ти*.

БЕЗ-, ВІД-, МІЖ-, НАД-, ОБ-, ПЕРЕД-, ПІД-, ПОНАД-, РОЗ-, ЧЕРЕЗ-

2. У префіксах **без-, від-, між-, над-, об-, перед-, під-, понад-, роз-, через-** кінцевий дзвінкий приголосний перед наступним глухим не змінюємо:

безкорісливий, безкрайї, відкриття, відстань, міжконтинентальний, міжпланетний, надпотужний, обпаліти, обтрусіти, передплатити, передчасний, підтримка, понадплановий, розтягнути, розчин, розхитати, черезплічник.

ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-

3. Префікс **пре-** вживаємо переважно в якісних прикметниках і прислівниках для вираження найвищого ступеня вияву ознаки: *прегáрний, презавзя́тий, прекра́сний, премуд́рий, препогáно, пречудóво*, а також у словах *презі́рливий, презі́рство* та словах старослов'янського походження: *преосвяще́нний, преподо́бний, престóл.*

Префікс **при-** пишемо переважно в дієсловах, що означають наближення, приєднання, частковість дії, результат дії тощо, та в похідних від них словах: *прибі́гти, прибор́кати, приборудува́ти, прива́бити, прикруті́ти, пришиві́дити; прибор́каний, приборудова́ний, прива́бливий, прикру́чений, пришиві́дження*; в іменниках та прикметниках, утворених унаслідок поєднання іменників із прийменником **при** та суфіксом: *при́гірок, при́ярок; прибере́жний, прикордо́нний*; у прикметниках на означення неповноти ознаки: *приста́ркуватий.*

Префікс **прі-** вживаємо тільки в словах *прі́звисько, прі́звище, прі́рва.*

АРХІ-

4. В іменниках і прикметниках уживаємо префікс **архі-**: *архіважлі́вий, архімі́льйоне́р, архіскла́дний.*

Примітка. У назвах церковних звань, титулів та чинів уживаємо префікси **архи-** та **архі-**: *архимандри́т і архімандрі́т, архиере́й і архіере́й, архистрати́г і архістрати́г* та ін.

АНТИ-, КВАЗІ-

5. Уживання голосного **и** в префіксі **анти-** та голосного **і** в префіксі **квазі-** не підпадає під правила вживання голосних **и, і** в загальних назвах іншомовного походження, пор.: *антиалкого́льний, антиарома́тичний, антиаргуме́нт антиестеті́чний, антиєвропе́йський, антиінфляці́йний, антинауко́вий, антиурядо́вий, антияде́рний; квазіглоба́льний, квазіобертáння, квазіоптика, квазіплóський, квазіпру́жність, квазірі́нок, квазісті́йкість, квазічасті́нка.*

ПРАВОПИС СУФІКСІВ

Іменникові суфікси

§ 32. -ИК, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК

1. В українських суфіксах **-ик, -ник / -івник, -льник** пишемо **и**: *братик, вузлик; колядник, лірник, мрійник, наставник; газівнік, працівнік; верстальник, регулювальник, уболівальник.*

Примітка. Від українського суфікса **-ик** потрібно відрізнити іншомовні суфікси **-ик, -ік (-ік)**, у яких пишемо **и** або **і (ї)** відповідно до правил уживання **и** та **і (ї)** в словах — загальних назвах іншомовного походження: *історик, медик, романтик, фізик*, але: *академік, механік, прозаїк, хімік.*

У суфіксі **-льник** після **л** перед **н** завжди пишемо **ь**: *волочільник, мастільник, полільник, постачальник, уболівальник.*

-ИВ-(О)

2. У суфіксі **-ив-(о)**, що виражає збірні поняття, які означають матеріал або продукт праці, пишемо тільки **и**: *вариво, добриво, куриво, меливо, мерезиво, місиво, морозиво, паливо, печиво, прядиво*, але *мариво* — з іншим значенням.

-АЛЬ, -ЕНЬ, -ЕЦЬ (-ЄЦЬ), -ІСТЬ, -ТЕЛЬ

3. В усіх словах із суфіксами **-аль, -ень, -ець (-єць), -ість, -тель** пишемо **ь**: *коваль, скрипаль; вєлетень, учень; борєць, італієць, мовознавець, переможець; здатність, свіжість; вихователь, любитель.*

-К-, -ИЦ-(Я), -ИН-(Я), -ЕС-

4. За допомогою суфіксів **-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-** та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі. Найуживанішим є суфікс **-к-**, бо він поєднуваний з різними типами основ: *авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, співачка, студентка, фігурістка* та ін.

Суфікс **-иц-(я)** приєднуємо насамперед до основ на **-ник**: *верстальниця, набірниця, порадниця* та **-ень**: *ученіця*.

Суфікс **-ин-(я)** сполучаємо з основами на **-ець**: *кравчїня, плавчїня, продавчїня*, на приголосний: *майстрїня, філологїня; бойкїня, лемкїня.*

Суфікс **-ес-** рідковживаний: *дияконєса, патронєса, поетєса.*

-НН-(Я) / -ІНН-(Я), -АНН-(Я) (-ЯНН-(Я), -ЕНН-(Я)

5. Суфікси **-нн-(я) / -інн-(я), -анн-(я) (-янн-(я))** пишемо з двома буквами **н**. Варіант суфікса **-інн-(я)** мають іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосними основи **и** та **і**: *горіти — горіння, носіти — носіння,*

ходіти — *ходіння*, *шарудіти* — *шарудіння*; варіант суфікса **-анн-(я)** (**-янн-(я)**) — віддієслівні іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосним основи **а (я)**: *гукати* — *гукання*, *гуляти* — *гуляння*, *зростати* — *зростання*, *сприяти* — *сприяння*; варіант **-енн-(я)** — віддієслівні іменники середнього роду, у яких наголос падає на корінь: *звєрнення*, *напруження*, *піднесєння*, *удосконалення*.

-ИНН-(Я)

6. Суфікс **-инн-(я)** вживаємо в іменниках середнього роду, що означають збірні поняття: *бобовіння*, *гарбузіння*, *картопління*, *павутіння*.

-ЕН-(Я) (-ЄН-(Я))

7. Суфікс **-ен-(я)** (**-єн-(я)**) вживаємо в іменниках середнього роду, що означають малі істоти: *вовченя*, *гусеня*, *совеня*, *чаєня*.

-ЕЧОК (-ЄЧОК), -ЕЧК-(А) (-ЄЧК-(А)), -ЕЧК-(О) (-ЄЧК-(О)), -ИЧОК-ИЧК-(А)

8. У суфіксах зі зменшено-пестливим значенням **-ечок (-єчок)**, **-ечк-(а) (-єчк-(а))**, **-ечк-(о) (-єчк-(о))** пишемо **е (є)**: *вершечок*, *мішечок*, *краєчок*; *діжечка*, *копієчка*, *Марієчка*, *річечка*; *віконечко*, *словечко*, *яєчко*. Ці суфікси потрібно відрізнити від суфіксів **-ичок**, **-ичк-(а)** у словах на зразок: *ножичок*, *травічка*.

-ЕНК-(О) (-ЄНК-(О)) і -ЕНЬК-(О, А)

9. Правопис цих суфіксів залежить від значень іменників, які вони утворюють: суфікс **-єнк-(о) (-єнк-(о))** вживаємо здебільшого в іменниках, що означають прізвища: *Адаменко*, *Кравченко*, *Мусієнко*, *Олексієнко*, зрідка — у загальних назвах: *безбáтченко*, *безхáтченко*, *ковалєнко*; суфікс **-єньк-(о, а) (-єньк-(о))** — для утворення пестливих назв: *бáтєнько*, *коничєнько*, *сєрдєнько*; *ніжєнька*, *топóленька*; *зáєнько*.

-ИСЬК-(О) (-ЇСЬК-(О)), -ИЩ-(Е) (-ЇЩ-(Е))

10. За допомогою суфіксів **-иськ-(о) (-їськ-(о))**, **-ищ-(е) (-їщ-(е))** утворені слова переважно з емоційно-негативним забарвленням від іменників усіх родів, причому після букви на позначення приголосного пишемо **и**, а на позначення голосного — **ї**: *гноїсько*, *дівчійсько*, *хлопчійсько*; *вогнище*, *побóйще*.

-ОВИЧ (-ЬОВИЧ), -ІВН-(А) (-ЇВН-(А))

11. Суфікс **-ович (-ьович)** уживаємо тільки для утворення чоловічих імен по батькові: *Вікторович*, *Васільович*, *Іванович*, *Ігорьович*, *Микітович*, *Олексійович*, *Юрійович*.

Суфікс **-івн-(а)** (**-ївн-(а)**) вживаємо для утворення жіночих імен по батькові від особових імен відповідно на приголосний і на **-й**: *Борісівна, Васілівна, Ігорівна; Валеріївна, Гордіївна, Сергіївна, Юріївна.*

Від таких імен, як *Григорій, Ілля, Кузьма, Лука, Микола, Сава, Хома, Яків*, відповідні імена по батькові будуть: *Григорович, Григорівна; Ілліч, Іллівна; Кузьмович (і Кузьміч), Кузьмівна; Лукіч, Луківна; Миколайович (і Миколович), Миколіївна (і Миколівна); Савович (і Савич), Савівна; Хомович (і Хоміч), Хомівна; Якович, Яківна.*

Примітка. В основі особового імені чергуємо **і** з **о** в імені по батькові: *Антін — Антонович, Антонівна; Федір — Федорович, Федорівна.*

-ІВК-(А), -ОВК-(А)

12. В іменниках жіночого роду, утворених від іменників та інших частин мови, уживаємо суфікс **-івк-(а)** (**-ївк-(а)**): *голівка, долівка, ножівка, полівка, спиртівка, частівка, шалівка, шихтівка.* У деяких іменниках маємо суфікс **-овк-(а)**: *голівка (капусти), духовка.*

-ОК

13. В іменниках чоловічого роду після приголосних уживаємо суфікс **-ок**, голосний **о** якого в непрямих відмінках випадає: *вершók, гайók, кийók, кілók, лужók, стручók*; після букв на позначення м'яких приголосних перед суфіксом **-ок** пишемо **ь**: *деньók, пеньók.*

-ІР, -ІСТ, -ІЗМ, -ІР, -ІСТ, -ІЗМ

14. **И** пишемо в іншомовних суфіксах **-ир, -ист, -изм**, ужитих після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р**: *бригадір, касір, командір; бандурист, пейзажист, хорист; класицизм, романтизм, педантизм, тероризм*; після решти приголосних пишемо **-ір, -іст, -ізм**: *банкір, пломбір; ідеаліст, піаніст, романіст; модернізм, реалізм*, зокрема **й** в утвореннях від українських коренів: *боротьбіст, побутовізм, речовізм* та ін.

Після букв на позначення голосних у цих суфіксах пишемо **ї**: *конвоїр, лицейст, героїзм.*

Прикметникові та дісприкметникові суфікси

§ 33. -Н-(ИЙ), -Н-(ИЙ)

1. За допомогою суфікса **-н-(ий)** від іменникових і дієслівних основ утворено основний склад якісних і відносних прикметників: *влучний, дружний (спів), західний, згубний, мільйонний, напускний, прина́дний, природний, холодний, народний.*

Суфікс **-н-** — один з основних прикметникових суфіксів, приєднаний до основ іншомовних іменників на **-ія**: *гармонійний, емоційний, категорійний, коаліційний, традиційний, пропорційний* та ін.

Суфікс **-н-(ій)** ужитий порівняно в небагатьох прикметниках, переважно відносних: *братній, всесвітній, горódній, давній, житній, задній, крайній, літній, майбутній, матері́ній; незабутній, освітній, пізній, ранній, само́бутній, субо́тній, хатній* та ін. Цей суфікс типовий для всіх прикметників відприслівникового та відіменникового походження, що мають перед ним **ж, ш**: *блі́жній, вчора́шній, да́внішній, дома́шній, дорóжній, дру́жній* (потиск руки), *зо́внішній, ко́лішній, му́жній, поздо́вжній, порóжній, приде́шній, ра́нішній, сіне́шній, спра́вжній, сього́днішній, туте́шній, худо́жній*, але — *пото́жній*.

-ичн-(ий), -ічн-(ий) (-їчн-(ий))

2. Після букв **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** у прикметниках, утворених від основ іншомовного походження, пишемо похідний суфікс **-ичн-(ий)**: *історі́чний, класи́чний, математи́чний, ортопеді́чний*; після решти приголосних — **-ічн-(ий)**: *академі́чний, анархі́чний, археологі́чний, епі́чний, ідилі́чний, органі́чний*; після
голосних —
-їчн-(ий): *архаї́чний, мозаї́чний, прозаї́чний*.

-ин, -їн

3. У присвійних прикметниках, утворених від іменників першої відміни, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин**: *ба́ба — ба́бин, мама — ма́мин, Га́нна — Га́ннин, Ка́тря — Ка́трин, Мару́ся — Мару́син, свекру́ха — свекру́шин, ті́тка — ті́тчин*; після голосних — **-їн**: *Зо́я — Зо́їн, Марі́я — Марі́їн, Соломі́я — Соломі́їн, Софі́я — Софі́їн*.

-ин-(ий), -їн-(ий)

4. У прикметниках зі значенням присвійності, утворених від назв тварин, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин-(ий)**: *бджоли́ний, голуби́ний, горобі́ний, качи́ний, орли́ний*; після букв, що передають голосний, та апострофа — **-їн-(ий)**: *змі́йний, солов'ї́ний*.

-ист-(ий), -їст-(ий)

5. Ці прикметникові суфікси вказують на інтенсивний вияв ознаки. Суфікс **-ист-(ий)** пишемо після букв, що позначають приголосні: *барві́стий, голоси́стий, іскри́стий, пери́стий* (подібний до *пера*; але *пері́стий* — рябий), *промені́стий*, **-їст-(ий)** — після букв на позначення голосних: *виро́їстий, гно́їстий, олі́їстий, тро́їстий*.

-ев-(ий), -єв-(ий), -ов-(ий)

6. Суфікс **-ев-(ий)** уживаємо в прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву на позначення м'якого або шиплячого приголосного і в яких наголос падає переважно на основу слова: *березне́вий, груше́вий, овоче́вий*,

сітцевий. Якщо перед суфіксом стоять букви на позначення м'яких **н, т** та **й**, то пишемо **-єв-**(ий): *алюмінієвий, значеннєвий, мисленнєвий, життєвий, поняттєвий, суттєвий, дієвий, калієвий*.

Суфікс **-ов-**(ий) незалежно від наголосу вживаємо у прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву, яка передає твердий приголосний: *вітровий, казковий, кварцовий, палацовий, святковий, службовий*. Крім того, суфікс **-ов-**(ий) пишемо у прикметниках, що мають перед ним букви на позначення шиплячих (**ж, ч, ш, шч**), м'яких приголосних або **й**, причому наголос у них падає на закінчення: *біржовий, речовий, грошовий, дощовий; нульовий, стильовий; бойовий, гайовий, крайовий*. За цими правилами пишемо суфікси **-ов-**, **-єв-** (**-єв-**) у присвійних прикметниках жіночого та середнього роду: суфікс **-ов-** уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду твердої групи: *батько — батькова, батькове; майстер — майстрова, майстрове; Петро — Петрова, Петрове; сусід — сусідова, сусідове; Шевченко — Шевченкова, Шевченкове*; суфікс **-єв-** (після голосного **-єв-**) уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду м'якої та мішаної груп: *Андрій — Андрієва, Андрієве; Ігор — Ігорєва, Ігорєве; кобзар — кобзарєва, кобзарєве; пісняр — піснярєва, піснярєве; скрипаль — скрипалєва, скрипалєве; сторож — сторожева, сторожеве; товариш — товаришева, товаришеве*.

Голосні **о, е** суфіксів **-ов-**, **-єв-** (**-єв-**) чергуємо в закритому складі з **і**: *Василєва — Василів, майстрова — майстрів, Олексієва — Олексіїв*.

-УВАТ-(ИЙ) (-ЮВАТ-(ИЙ), -ОВАТ-(ИЙ), -ОВИТ-(ИЙ)

7. Суфікс **-уват-**(ий), а після букв на позначення м'яких приголосних звуків — **-юват-**(ий), уживаємо в прикметниках на позначення неповного ступеня вияву ознаки: *білуватий, горбуватий, круглуватий, синюватий, темнуватий*, а також властивості, подібності, схильності до чогось: *дуплуватий, злодійкуватий, остюкуватий, піскуватий*.

Суфікс **-оват-**(ий) з наголошеним **о** маємо в небагатьох прикметниках: *плисківатий, стовбіватий*.

Суфікс **-овит-**(ий) уживаємо у прикметниках на позначення високого ступеня вияву ознаки: *гордовитий, грошовитий, талановитий*.

Дієслівні суфікси

§ 34. -УВА- (-ЮВА-), -ОВА-

1. У багатьох дієсловах української мови пишемо суфікс **-ува-** (**-юва-**): *будувати, гостювати, керувати, міркувати; лікарювати, учителювати*. У віддієслівних іменниках та дієприкметниках **-ува-** (**-юва-**) пишемо тоді, коли на перший голосний цього суфікса не падає наголос: *викручувати — викручування, викручуваний; очікувати — очікування, очікуваний; підсінювати — підсінювання, підсінюваний*; якщо на перший голосний суфікса падає наголос, то в дієприкметникові і зрідка в іменникові пишемо **-**

ова-: *друкувати* — *друкува́ння*, але *друко́ваний*; *малювати* — *малюва́ння*, але *мальо́ваний*; *підпорядкувати* — *підпорядкува́ння*, але *підпорядко́ваний*; *риштувати* — *риштува́ння*, але *ришто́вання* (предметне значення), *ришто́ваний*; *упакувати* — *упакува́ння*, але *упако́вання* (предметне значення), *упако́ваний*.

-ОВУВА- (-ЬОВУВА-)

2. Суфікс **-овува-(-ьовува-)** уживаємо в дієсловах і похідних від них іменниках та дієприкметниках, його перший голосний завжди наголошений: *завойо́увати* — *завойо́ування*, *завойо́уваний*; *перемальо́увати* — *перемальо́ування*, *перемальо́уваний*; *скупо́увати* — *скупо́ування*, *скупо́уваний*.

-ІР-, -ИР-

3. Дієслова іншомовного походження, що мають у мові-джерелі суфікс **-ір-**, в українській мові звичайно втрачають цей суфікс у всіх формах: *дотува́ти* — *дотований*, *загітува́ти* — *загіто́ваний*, *закомпостува́ти* — *закомпосто́ваний*, *зареєструва́ти* — *зареєстро́ваний*, *лобіюва́ти* — *лобіюо́ваний*, *поінформува́ти* — *поінформо́ваний*, *сконструюва́ти* — *сконструйо́ваний*. Лише в деяких дієсловах для усунення небажаної омонімії зберігаємо суфікс **-ір-** (після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** — **-ир-**): *буксі́рувати* (бо є *буксува́ти*), *парі́рувати* (бо є *парува́ти*), *полі́рувати* (бо є *полюва́ти*), *репеті́рувати* (бо є *репетува́ти*). Суфікси **-ір-, -ир-** пишемо також у поодиноких дієсловах: *драгі́рувати*, *коті́рувати*, *лаві́рувати*, *марши́рувати*, *пікі́рувати*, *треті́рувати*, *солі́рувати*.

ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО

Загальні правила правопису складних слів

Складні слова можна утворювати з двох і більше основ (слів) за допомогою сполучних голосних звуків і без них.

§ 35. Складні слова зі сполучними голосними звуками О, Е (графічно Е та Є)

1. Коли перша частина складного слова — основа прикметника твердої групи, то сполучним звуком є **о**: *важкоатлét*, *гірничопромисло́вий*, *чорно́зем*, *яснозо́рий*; якщо ж перша частина такого слова — основа прикметника м'якої групи, то перед **о** пишемо **ь**: *верхньо́лу́жицький*, *давньо́ру́ський*, *задньо́язико́вий*, *нижньо́гірський*,

передньобоковій, ранньостіглій, середньовіччя, середньодобовій, синьоо́кий.

2. Коли перша частина складного слова — основа іменника, числівника або займенника, то сполучним звуком буває:

1) **о** після твердого приголосного, зокрема й шиплячого: *водозабі́р, Водохре́стя, грушоподі́бний, дощомі́р, душогу́б, кашова́р, країнозна́вство, одноде́нний, рибокомбіна́т, самовихова́ння, самовчи́тель, сирова́р, торфорі́з, цементова́з;*

2) **о** в числівниковій основі дво- перед наступним приголосним, голосним та **й** у прикметниках та іменниках: *двоа́ктний, двоелектро́дний, двоєди́ний, двоо́кис, двоо́кисень, двоокси́д, двоопу́клий, двоосо́ввій, двотижне́вий, двоя́русний;*

3) **е** після м'якого приголосного (неподовженого), яким закінчується основа іменника м'якої групи: *бурело́м, землемі́р, земле́трус, киснетерапі́я, краплеподі́бний, працездатний, скеле́лаз, а в деяких словах — і після шиплячого: друже́любний, ножетрима́ч, овочесхо́вище, Січесла́в, але традиційно: коно́в'язь, коноги́н, костогри́з, костопра́в, пові́троду́в, пові́трозабі́рник, свиномáтка, свинопáс;*

4) **е** після **й**, яким закінчується основа іменника м'якої групи, та після м'якого подовженого приголосного першої частини графічно передаємо буквою **є**: *боєзда́тність, краєзна́вство, націєтвóрення, життєзда́тний, життє́пис, сміттєзбира́льний, хімієтерапі́я.*

Роль сполучного звука у складних словах виконує також останній голосний першого невідмінюваного іменника чи першої незмінної основи іншомовного походження, переважно **о, а** (*автовокза́л, відеоза́пис, диско́клуб, Євросою́з, Європарла́мент, кінофі́льм, наночасті́нки, радіоко́мітет, стереоапарату́ра; медіалінгві́стика, медіастилі́стика*), а також голосний, яким закінчується перше слово, зокрема **и** (*всюди́д, двадцятирі́чний, триа́томний, трикілометрóвий, трині́жок, трио́кисень, чотириба́льний, чотирикúтник, чотириосо́ввій, семиде́нний,*), **е** (*морепроду́кти, сонцестоя́ння*), **а** (*кількаразо́вий, кількаповерхóвий, півтора́метрóвий, сім'ядо́ля, сім'япро́від, сорокарі́чний*), **о** (*дев'яносторі́чний, стометро́вий, сторі́ччя*), **у** (*двою́ридний, трою́ридний*).

Складні слова без сполучного голосного звука

3. Складні слова утворюємо без сполучного голосного звука, якщо:

1) перша основа закінчується на приголосний звук (*Болгра́д, Віши́город, Мі́ргород, Нова́город, крайне́бо, пі́вдень, хлорбензо́л, хлорвіні́л*) та **-ох**, що є закінченням родового відмінка числівників **два** — **чотири** в порядкових числівниках і співвідносних із ними іменниках (*двохсо́тий, трьохті́сячний, чотирьохмі́льйо́нний, чотирьохмі́лья́рдний; двохсо́трі́ччя, трьохсо́трі́ччя, чотирьохсо́трі́ччя*);

2) першу основу скорочено до приголосного: *артпóлк, будмайдáнчик, драмтеáтр, завкáфедри, лiтстудiя, медзáклад, мiськрада, педунiверситét.*

Складні слова пишемо разом і з дефісом

4. Разом пишемо:

1) складноскорочені слова (мішані та складові аббревіатури) й похідні від них: *адмінресурс, адмінреформа, академвідпустка, багатвечір, бухоблік, виконрób, власкор, держміто, держустанова, елітжитло, інвалюта, інофірма, інвестпроєкт, інтербригада, інформповідомлення, інформцeнтр, Кабмін, Київзеленбóд, комбат, лісгосп, медперсонал, мультфiльм, Нацбанк, нардеп, оццадкнiжка, епiдемситуацiя, профспiлка, Святвечiр, соцзабезпечення, соцстрах, спецзавдання, спецвiпуск, спортмайдáнчик, фармпрепарат; комбатiвський, профспiлковий, соцстрахiвський;*

2) слова з першими регулярно вживаними іншомовними компонентами на голосний та приголосний: **абро-, авіа-, авто-** ('само', 'автоматичний'), **агро-, аеро-, аква-, алко-, арт-, астро-, аудіо-, біо-, боди-, боді-** (перед голосним), **веб-, геліо-, гео-, гідро-, дендро-, екзо-, еко-, економ-, етно-, євро-, зоо-, ізо-, кібер-, мета-, метео-, моно-, мото-, нарко-, нео-, онко-, палео-, пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, соціо-, теле-, фіто-, фолк- (фольк-), фоно-** та ін.: *аброморфема, авіарейс, автовiдповiдач, агробiзнес, аерометод, акватехнiка, алкотест, артрiнок, астрокорекцiя, аудiоальбóм, бiоцикл, бодибiлдiнг, бодiарт, вебсторiнка, гелiоцентр, геополiтика, гiдропáрк, дендропáрк, екопродукти, економклас, етногурт, єврозона, євроремонт, зоосад, кiбермашiна, метамова, метеостанцiя, моновистáва, мотокрós, наркобiзнес, неомодернiст, онколiкарня, панамерикáнський, параолiмпiєць, попмузика, попгурт, пресконференцiя, псевдонаука, псевдогромадянський, соцiосфера, телехронiка, фiтотерапiя, фолкгурт, фолькмузика, фонозáпис; так само слова з питомими компонентами **іно- (iншо-, iнако-), лже-**: *iновiрець, iншовiрець, iнакодумець, iншодумець; лжепрорók, лжесвiдок.**

Примітка. Якщо такі іншомовні компоненти приєднані до власного імені, то їх пишемо з дефісом: *пан-Європа, псевдо-Фауст.*

3) слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т.ін.) вияв чого-небудь: **архі-, архи-, блиц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-**: *архiскладний, архiшахрай, архидиякон, блицновiни, блицопiтування, гiперзвук, гiпермаркет, екстраклас, макромолéкула, макроекономiка, максiодяг, мiдiодяг, мiкроорганiзми, мiкрохвiлi, мiкрочастiнка, мiнiблók, мiнiдiск, мiнiкомп'ютер, мультимiльйонер, нанокomp'ютер, наночастiнки,*

полісахаріди, полімотивація, преміумклас, супермаркет, супермодель, супермодний, топменеджер, топмодель, ультразвук, ультрамодний, флешінтерв'ю.

Примітка 1. У компонентах **максі-, міді-** кінцевий **і** в позиції перед приголосним наступного слова не переходить в **и**: *максімода, максісукня, мідімода, мідіспідниця.*

Примітка 2. Компонент **топ-** із числівниками не поєднуваний.

4) слова з першим іншомовним компонентом **анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-**: *антивірус, віцепрем'єр, віцеконсул, ексчемпіонка, ексміністр, експрезидент, контрадмірал, контрудар, лейбгвардієць, лейбмедик, обермайстер, оборофіцер, оберлейтенант, оберпрокурор, штабскapітан, унтерофіцер.*

Примітка 1. Із власною назвою (прізвищем) такі компоненти пишемо з дефісом: *«Анти-Дюринг», екс-Югославія.*

Примітка 2. У компонента **анти-** кінцевий **и** в позиції перед голосним наступного слова не переходить в **і**: *антиелектрон, антиімперіалістичний, антиінфекційний, антиінфляційний, антиісторичний, антиокислювач, антиурядовий* (див.: § 31).

5) складні слова, першою частиною яких є кількісний числівник, записаний словом: *двадцятип'ятиповерховий, двобічний, двоокий, півтораметровий, п'ятсотдвадцятип'ятиріччя, сімдесятиріччя, сімсотсорокаріччя, сорокарічний, сторіччя, тривідсотковий, трикутник, триярусний, чотириактний, чотиримісячний.*

5. З дефісом пишемо:

1) слова, утворені повторенням того самого дієслова, що виражають інтенсивну дію: *писав-писав, робив-робив, ходив-ходив*; прикметника чи прислівника, що передають високий ступінь вияву ознаки: *білий-білий, багато-багато, далеко-далеко, легенький-легенький, ледве-ледве, сільно-сільно, тихо-тихо*;

2) складні слова, утворені внаслідок поєднання слів синонімів: *гидко-брудко, зроду-віку, тишком-нішком, часто-густо*; слів-антонімів: *більш-менш, видно-невидно, купівля-продаж*; близьких за значенням слів, що передають єдине поняття: *батько-мати* (батьки), *хліб-сіль* (їжа); слів із тим самим коренем, але з різними закінченнями, префіксами чи суфіксами: *великий-превеликий, з давніх-давен, з діда-прадіда, мало-помалу, повік-віки, радіий-радісінський, сила-силенна, тихий-тихесенький.*

Примітка. Два однакових іменники або числівники, один з яких має форму називного відмінка, а другий — орудного, пишемо окремо: *кінець кінцем, честь честью, чин чіном, одним одна.*

3) складні слова, що означають приблизність: *день-другий, година-дві, не сьогодні-завтра, три-чотири.*

Примітка. Поєднання слів зі значенням приблизності або певних числових меж можуть складатися й з двох числівників, позначених цифрами. У такому разі між ними ставимо тире: *3 — 4 дні, учні 8 — 10 класів.*

4) складні вигуки та звуконаслідування, утворені переважно повторенням того самого звукосполучення: *гей-гэй, ге-ге-гё, дзень-дзелень, йй-бóгу, йй-пράво, кру-кру́, ку-ку́, курлі-курлі, ого-го-гó, ой-ой-óй, ох-хо-хó, тук-тук, тьох-тьóх;*

5) скорочення з належними до них цифрами: *Ан-124, Ан-225, Б-17, БУ-1, ДС-3, ЖЕК-9, Зеленбóд-4, Су-53, Ту-154, Як-42;*

6) числівниково-літерні найменування класів, будинків, корпусів, поштових відділень тощо: *7-А клас, 10-В клас, будінок № 28-Г, кóрпус 3-А; Кійв-1;*

7) ініціальну абрєвіатуру, написану великими або малими літерами, з будь-яким словом: *ВІЛ-інфёкція, ДНК-аналіз, ДНК-експертіза, ВІП-зала, е-декларування, е-декларация;*

8) дві ініціальні абрєвіатури, написані великими літерами: *ВІЛ-СНІД;*

9) слова-терміни, до складу яких уходить літера алфавіту: *П-подібний, Т-подібний;*

10) за традицією *карт-блани, стáтус-кво* та ін.

§ 36. Складні іменники

1. Разом пишемо:

1) складні іменники, у яких поєднані за допомогою сполучного голосного звука дві основи, друга з яких — віддієслівного походження: *водопій, водолáз, газогін, глибиномір, глинокóп, дроворуб, лісоспáв, ляльковóд, металоріз, м'ясоід, самохід, сінокіс, солевáр, стрічкоріз, тепловóз, трубоклáд, хлібодáр, хліборіз;*

2) складні іменники, утворені поєднанням прикметникової та іменникової основ за допомогою сполучного голосного звука: *білокрівці, високогір'я, густолісся, дрібноліс, жовтоцвіт, синьоцвіт, червононіжка, червонопірка, чорнозем, чорноліс, чорнослив;*

3) складні іменники, утворені за допомогою сполучного голосного звука з двох іменникових основ: *верболіз, газобалóн, глинопісók, лісостép, людинодéнь, льонолавсáн, металоплáст, носоріг, сталєбетóн, тóннокіломéтр, торфогній, шлакоблók), а також іменники, першою частиною яких є незмінна основа іншомовного походження на **о**, **а**: *автомагістрáль, агрокультура, велопробіг, відеофільм, дискомузика, кінозál, радіокомітét, стереоекран, фотоспράва, єврорінок, нанодіагностика; медіалінгвістика;**

4) складні іменники, утворені з дієслова у формі другої особи однини наказового способу та іменника: *горі́цвіт, зірві́голова, перекоті́поле, пройди́світ; Ко́ливушко, Непі́йпиво, Непі́йвода, Перебі́йніс, Тягні́бік, Убі́йвовк* (прізвища);

5) складні іменники, утворені з кількісного числівника у формі родового відмінка (для числівників *дев'яносто, сто* — називного), іменникової основи та суфікса: *дванадцятито́нка, двохсотрі́ччя, дев'яностоп'ятирі́ччя, дев'яносторі́ччя, стоп'ятдесятирі́ччя, сторі́ччя, трьохсотп'ятдесятирі́ччя, шестиде́нка.*

Примітка. Якщо такий числівник у складних іменниках означає дво-, тризначне число і записаний цифрами, то його приєднуємо до другої частини за допомогою дефіса: *750-рі́ччя, 900-рі́ччя.*

б) складні іменники з першою частиною **напів-, полу-**: *напі́вавтома́т, напі́вімла́, напі́вку́щ, напі́влюди́на, напі́вма́вна, напі́впітьма́, напі́впра́вда, напі́вфа́брикат; полу́драбок. полу́кіпок, полу́мисок.*

Примітка. Невідмінюваний числівник **пів** зі значенням 'половина' з наступним іменником — загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо окремо: *пів а́ркуша, пів ві́дрá, пів годі́ни, пів лі́тра, пів мі́ста, пів огі́рка, пів о́строва, пів я́блука, пів я́щика, пів я́ми; пів Євро́пи, пів Ки́єва, пів Украї́ни.* Якщо ж **пів** з наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *півáркуш, півде́нь, півза́хист, півко́ло, півку́ля, півлі́тра* (розм. 'пляшка з горілкою або іншою випивкою ємністю 0,5 літра'), *півмі́сяць, піво́берт, півова́л, піво́стрів.*

7) складні іменники, утворені з трьох і більше основ: *автомотогу́ртóк, радіоспектрогеліогра́фія, світловодолікува́ння, термогідродина́міка.*

2. З дефісом пишемо:

1) складні іменники, утворені з двох самостійних іменників без сполучного голосного звуку.

У них відмінюємо або обидва іменники, або тільки другий. Обидва іменники відмінюємо, якщо вони означають:

а) спеціальність, професію, наукові звання: *гінеко́лог-ендокринóлог, лі́кар-еко́лог, магніто́лог-астроно́м, худо́жниця-кари́катури́стка, член-кореспонде́нт;*

б) протилежні за змістом поняття: *купі́вля-прóдаж, рóзтяг-стиск;*

в) казкових персонажів: *За́йчик-Побіга́йчик, Лисі́чка-Сестри́чка, Цап-Відбува́йло;*

г) рослини: *брат-і-сестра́.*

2) другий іменник складного слова відмінюємо, якщо перший:

а) визначає певну прикмету чи особливість предмета, особи, явища, названих другим: *бізнес-план, бізнес-проєкт, блок-система, буй-тур, дідзель-мотор, допінг-контроль, дур-зілля, жар-птиця, інтернет-видання, інтернет-послуга, козир-дівка, компакт-диск, крекінг-процес, піар-акція, піар-кампанія, розрив-трава, фан-клуб, фітнес-клуб, чар-зілля;*

б) є назвою літери грецького алфавіту, що лексикалізувалася: *альфа-промені, альфа-розпад, альфа-частінка, бета-промені, бета-розпад, бета-частінка, дельта-проміння, дельта-функція, дельта-частінка;*

в) разом із другим становить єдине найменування військового звання, державної посади (*генерал-лейтенант, генерал-майор, прем'єр-міністр*), одиниці вимірювання чого-небудь (*кіловат-година, мегават-година*), узвичаєних музичних понять (*до-дієз, мі-бемоль, сі-бемоль, соль-дієз* та ін.), проміжних сторін світу (*норд-вєст, норд-ост*), деяких рослин (*сон-трава, мати-й-мачуха*);

г) є невідмінюваним іменником іншомовного походження: *суші-бар, караоке-бар;*

3) складні іменники, утворені з двох самостійних слів за допомогою сполучного голосного **о**: *монголо-татари, угро-фіни, Австро-Угорщина;*

4) першу частину складного слова (написану разом або з дефісом), за якою вжите слово з такою самою, як у першій, другою частиною: *аудіо- та відеопродукція, кулько- й роликопідшипники, націє- й державотвірні процеси, радіо- й телеапаратура, тепло- й гідроелектростанції.*

§ 37. Прикладка

Між прикладкою та означуваним іменником ставимо дефіс або ж пишемо їх окремо, що залежить від їхнього значення та місця одне щодо одного.

Примітка. Про вживання розділових знаків із поширеними прикладками читай у § 121.

1. Дефіс ставимо:

1) якщо означальний (прикладковий) іменник ужито після означуваного іменника: *вовк-жаднюга, дівчина-розумниця, земля-мати, козак-характерник, країна-інвестор, країна-кредитор, мова-джерело, мова-посередниця, очі-намистинки, хлопець-патріот, хлопчик-мізінчик, Україна-ненька.*

2) якщо означальним іменником є родова назва, ужита після іменника — видової назви: *Дніпро-ріка, звіробій-трава, Йордан-річка, Сапун-гора;*

3) якщо означуваний і означальний іменники можуть мінятися місцями, але означальну роль виконує другий іменник: *дівчина-грузинка і грузинка-*

дівчина, учитель-фізик і фізик-учитель, художник-пейзажист і пейзажист-художник;

4) якщо означальний іменник уходить до складу терміна, де він утратив своє значення, унаслідок чого постав складний іменник без сполучного звука: *гриб-паразит, жук-короїд, заєць-біляк, заєць-русак, льон-довгунець, льон-кучерявець, льон-сирець.*

2. Дефіс не ставимо:

1) якщо означальний іменник ужито перед означуваним: *ненька Україна:*

2) якщо означальний іменник є видовою назвою щодо першого іменника — родової назви: *гора Саян, держава Україна, місто Київ, ріка Дніпр, село Мбринці, трава звіробій.*

§ 38. Складні числівники

1. Разом пишемо:

1) складні кількісні числівники: *одинадцять, півтора, п'ятдесят, триста (трьохсот, трьомстам, трьомастами, (на) трьохстах);*

2) складні порядкові числівники, останнім компонентом яких є **-сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний**: *дев'ятисотий, трьохсотий; двохтисячний, десятитисячний, п'ятсоттридцятитисячний; чотирьохмільйонний, п'ятдесятимільйонний, шістдесятит'ятимільйонний; семимільярдний, трьохмільярдний.*

Примітка 1. Складені кількісні та порядкові числівники пишемо окремо: *тисяча п'ятсот, тридцять вісім; мільйон трьохтисячний, мільярд чотирьохмільйонний, тисяча дев'ятсот вісімдесят восьмий.*

Примітка 2. Кількісні та порядкові числівники, до складу яких уходить форма з **половиною** й под., також пишемо окремо: *дві з половиною тисячі, три з половиною тисячний загін.*

2. З дефісом пишемо порядкові числівники, перша частина яких передана цифрами: *3-тисячний, 35-мільйонний, 4-мільярдний.*

§ 39. Складні займенники

1. **Разом** пишемо складні неозначені займенники, утворені від займенників інших семантичних груп за допомогою словотворчих часток **аби-, ані-, де-, -сь**: *абіхто (абікого, абікому і т. д.), абіякий (абіякого, абіякому і т. д.), абічий (абічийого, абічийому і т. д.), аніхто (анікого, анікому і т. д.), аніщо (анічого, анічому і т. д.), аніякий (аніякого, аніякому і т. д.), анічий (анічийого, анічийому і т. д.), дехто (декого, декому і т. д.), дещо (дечого, дечому і т. д.), деякі (деяких, деяким і т. д.), хтось (когось, комусь і т. д.), щось (чогось, чомусь і т. д.) якійсь (якогось, якомусь і т. д.), котрійсь (котрогось, котромусь і т. д.).*

2. **З дефісом** пишемо складні неозначені займенники, що мають у своєму складі словотворчі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-**: *будь-хто*, (*будь-кого* і т. д.), *будь-що* (*будь-чого* і т. д.), *будь-чий*, *будь-який*; *котрій-будь*, *хто-будь*, *чий-будь*, *що-будь*, *який-будь*; *котрій-небудь*, *хто-небудь*, *чий-небудь*, *що-небудь*, *який-небудь*; *казна-хто*, *казна-чий*, *казна-що*, *казна-який*; *хтозна-який*; *бозна-що*. Але: *будь у ко́го*, *будь на чо́му*, *казна з ким*, *хтозна при ко́му*, *бозна в ко́го*, бо між часткою і займенником ужито прийменник.

§ 40. Складні прикметники

1. **Р а з о м** пишемо складні прикметники зі сполучними голосними **о, е** (е після м'якого приголосного та графічно є після й); з першою іменниковою основою на приголосний; з першою числівниковою основою на **и, о, а**, що виконують роль сполучного голосного, та на приголосний. Вони охоплюють:

1) складні прикметники, утворені від складних іменників, які пишуть разом: *агрокульту́рний* (агрокульту́ра), *електросило́вий* (електросі́ла), *лісостепо́вий* (лісосте́п), *монокульту́рний* (монокульту́ра), *м'ясозаготіве́льний* (м'ясозаготі́вля), *радіофізи́чний* (радіофі́зика), *самохі́дний* (самохі́д), *сірководне́вий* (сірководе́нь), *теплообмі́нний* (теплообмі́н), *хлібозаготіве́льний* (хлібозаготі́вля), *цементобето́нний* (цементобето́н), *чорнозе́мний* (чорнозе́м);

2) складні прикметники, утворені з іменника та узгодженого з ним прикметника: *високоврожа́йний* (висо́кий урожа́й), *вну́трішньоо́чний* (вну́трішнє о́ко), *довгохви́льовий* (до́вгі хви́лі), *загальнодо́ступний* (зага́льний до́ступ), *загальноосві́тний* (зага́льна осві́та), *західноукраї́нський* (За́хідна Украї́на), *зовнішньополі́тичний* (зо́внішня полі́тика), *короткостебло́вий* (коро́тке стебло́), *легкоатле́тичний* (легка́ атле́тика), *мовностильо́вий* (мо́вний стиль), *молочнопромисло́вий* (моло́чна промисло́вість), *м'якопіднебі́нний* (м'яке́ піднебі́ння), *народногоспода́рський* (наро́дне господа́рство), *народнопоети́чний* (наро́дна пое́зія), *низкопродукти́вний* (низька́ продукти́вність), *первіснообщі́нний* (первісна́ общі́на), *правобере́жний* (пра́вий бе́рег), *сільськогоспода́рський* (сільське́ господа́рство), *східнослов'я́нський* (схі́дні слов'я́ни);

3) складні прикметники, утворені з дієслова і залежного від нього безсуфіксного іменника: *волелю́бний*, *деревобро́бний*, *машинобуді́вний*, *світлопоглина́льний*, *сміттєочи́сний*, *соломоподрі́бноувальний*, *сталерозли́вний*, *струмовимі́рювальний*.

Примітка. Якщо друга частина походить від префіксального дієслова, то складний прикметник пишемо з дефісом: *ванта́жно-розванта́жувальний*, *контро́льно-вимі́рювальний*;

4) складні прикметники, перший компонент яких утворений від прислівника, а другий — від прикметника: *багатопрогінний, важкорозчінний, круглообертальний, легкозаймістий, малочутливий, сильнодійний, тонкомірний, тугоплавкий* чи від діеприкметника: *багатоспрямований, важкопрогнозований, високооплачуваний, густозаселений, довгоочікуваний, маловживаний, низькооплачуваний, новоутворений, новозаснований, різноспрямований, свіжозрубаний, свіжоскопаний, слабконатягнутий, тонкомелений, тонкорозпорошений*.

Примітка 1. Прислівники, утворені з відносних (зрідка — якісних) прикметників, здебільшого зберігають на собі логічний наголос і не зливаються в одне слово з наступним прикметником або діеприкметником: *абсолютно сухий, валентно пов'язаний, вільно конвертований, діаметрально протилежний, компетентісно орієнтований, науково обґрунтований, послідовно миролібний, професійно орієнтований, соціально активний, соціально свідомий, соціально небезпечний, суспільно корисний, суспільно необхідний, хімічно стійкий, чітко окреслений*.

Примітка 2. У складних термінах перший прислівниковий компонент, що уточнює значення другого прикметникового компонента, пишемо разом із ним: *видовженогутупоконічний, короткогрушоподібний, округляйцеподібний*;

5) складні прикметники (з двох або кількох компонентів), у яких основний, переважно термінологічний зміст передає останній прикметник, а попередні лише звужують, уточнюють його: *вужкодіалектне* (мобне явище), *глибокозадньоязиковий* (звук), *давньоверхньонімецька* (мова), *двовуглекислий* (газ), *лінгвостилістичні* (особливості), *середньоверхньонімецька* (мова), *середньонижньонімецька* (мова); також — *глухонімій, сліпоглухонімій*;

6) складні прикметники, першою частиною яких є іменник з основою на м'якій приголосній: *вуглецевмісний* та на й: *кальцієвмісний, натрієвмісний*;

7) складні прикметники з першою іменниковою основою на приголосній: *натрійорганічний, хлорфенольний*;

8) складні прикметники, першою частиною яких є числівник, написаний словом, з основою на **и**: *двадцятиповерховий, десятиметровий, п'ятдесятитонний, семиразовий, стодвадцятип'ятирічний, трипудовий, чотириколісний*, **о**: *двометровий, двоосовий, столітровий*, **а**: *сорокагодінний, сорокадénний* та на приголосній: *піввідérний, півкілограмовий, півкілометровий, півлітровий*.

2. З дефісом пишемо:

1) складні прикметники, утворені від складних іменників, що їх також пишуть із дефісом: *генерал-губернаторський* (генерал-губернатор), *дизель-моторний* (дизель-мотор), *монголо-татарський* (монголо-татари), *націонал-патріотичний* (націонал-патріот), *норд-óстовий* (норд-óст), *сі-бемольний* (сі-бемоль), *соціал-демократичний* (соціал-демократ), *соціал-патріотичний* (соціал-патріот), *соціал-нацифістський* (соціал-нацифіст), *угро-фінський*

(угро-фіни); *Івано-франківський* (Івано-Франківськ), *Пуща-водицький* (Пуща-Водиця);

2) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **о** з двох прикметникових основ; вони об'єднують:

а) складні прикметники, основи яких називають незалежні поняття *аграрно-промислової, архітектурно-будівельний, військово-морський, військово-польовий, військово-спортивний, воєнно-промислової, воєнно-стратегічний, електронно-обчислювальний, киснево-водневий, крапково-штриховий, культурно-технічний, лінійно-стрічковий, лісопильно-стругальний, мовно-літературний, молочно-м'ясний, музично-танцювальний, м'яльно-тіпальний, навчально-виховний, навчально-науковий, науково-експериментальний, науково-прикладний, постачально-збутовий, свердлильно-довбальний, свердлильно-шліфувальний, свинцево-мідний, стінно-черевний, столярно-тепларський, судинно-капілярний, сушильно-сортувальний, суспільно-політичний, художньо-реставраційний*; між компонентами таких складних прикметників можна вставити сполучник **і**, пор.: *аграрний і промислової, навчальний і виховний*.

Примітка. Складні субстантивовані прикметники *військовозобов'язаний, військовополонений* пишемо разом;

б) складні прикметники, перша основа яких закінчується на **-ико** (**-іко**): *діалектико-матеріалістичний, історико-культурний, лірико-епічний, логіко-граматичний, медико-генетичний, механіко-математичний, політико-економічний, хіміко-бактеріологічний*;

в) складні прикметники, перша основа яких не має прикметникового суфікса, але за змістом вона однорідна з другою основою *золото-валютний, крохмале-патоковий, м'ясо-вовняний, м'ясо-молочний, м'ясо-сільний, м'ясо-яєчний, овоче-картопляний, овоче-молочний, цукро-протеїновий*.

Примітка. Складні прикметники такого зразка, уживані як наукові терміни, пишемо разом: *головонігі*;

г) складні прикметники, основи яких означають якість із додатковим відтінком, відтінки кольорів або поєднання кількох кольорів в одному предметі: *блакитно-синій, гіркувато-солоний, жовто-блакитний, жовтувато-рожевий, кисло-солодкий, молочно-білий, сіро-голубий, сліпучо-білий, темно-зелений, червоно-зелено-синій, але: жовтогарячий, червоногарячий* (окремі кольори);

г) складні прикметники, основи яких називають проміжні сторони світу: *південно-західний, південно-східний, північно-західний, північно-східний*;

3) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **о** з двох прикметникових основ, що називають поняття з уточнювальним змістом: *всесвітньо-історичний, літературно-художній, народно-визвольний, підзозлісто-болотний*;

4) складні прикметники, перша основа яких є числівником, записаним цифрою, але в його вимові наприкінці з'являється голосний **и**: *20-поверховий, 7-разовий, 125-річний, 30-кілограмовий*; **о**: *90-метровий, 90-річний, 100-годинний*; **а**: *40-градусний, 40-денний*.

§ 41. Прислівники

1. Разом пишемо:

1) прислівники, утворені сполученням прийменника з прислівником: *відніні, відтепер, доніні, дотепер, забагато, задовго, занадто, набагато, навічно, надалі, надовго, назавжди, назовсім, наскрізь, насправді, невтямки, негарзд, отак, отам, отут, повсюди, подекуди, позавчора, позаторік, потроху, утрічі*.

Примітка. Від таких прислівників потрібно відрізнити сполучення прийменників із незмінюваними словами, уживаними зі значенням іменника. Такі сполучення пишемо окремо: *від сьогодні, до завтра, на завтра, на потім* (пор. *не відкладайте цього до завтра, на завтра, на потім*); *за багато* (пор.: *забагато гуляєш і за багато років уперше приїхав*), *на багато, на добраніч, на ура*;

2) прислівники, утворені сполученням прийменника з іменником: *безвісти, вбік (убік), ввечері (увечері), вволю (уволу), вголос (уголос), вгорі (угорі), вгору (угору), вдень (удень), взімку (узімку), ознакі (узнакі), вниз (уніз), відразу, вкрай (украї), вкупі (укупі), влад (улад), влітку (улітку), внизу (унизу), вночі (уночі), восені, впень (упень), вперед (уперед), впоперек (упоперек), вору (упору), враз (ураз), вранці (уранці), врешті (урешті), рівень (урівень), рівні (урівні), вряд (уряд), всередині (усередині), вслід (услід), всмак (усмак), щерт (ущерт), доверху, довіку, довкола, доволі, догори, додолу, додому, докупі, донізу, дотла, доценту, заміж, заочі, запівніч, зараз, заразом, збоку, зверху, звіку, згорі, ззаду, зісподу, знізу, зозла, зокола, зразу, зранку, зрештою, зроду, зсередини, набік, наверх, наверху, навесні, навіворіт, навік, навіки, навіч, нагору (але на-гора), надвечір, надворі, надголуб, надзелень, надмір, надміру, назад, наніз, нанизу, наостанок, наостанку, напам'ять, наперед, наполовину, напочатку, наприклад, напровесні, нараз, нарешті, нарівні, насілу, насід, насподі, насторожі, наяву, обік, обіч, одвіку, опліч, підряд, побіч, поверх, повік, поволі, позаду, поночі, попліч, поруч, поряд, посередині, почасти, скраю, спереду, спочатку*;

3) прислівники, утворені сполученням прийменника з віддієслівним коренем: *пам'ятку (упам'ятку), впереміш (упереміш), вправ (управ), вправ*

(упла́ч), вро́зкид (уро́зкид), вро́зліт (уро́зліт), вро́зсип (уро́зсип), вро́зтіч (уро́зтіч), навілі́т, наві́дліг, наві́дрі́з, наза́хват, наздога́д, назу́стріч, наперебі́й, наперéваги, наперевáги, наперекі́р, наперері́з, напідпíтку, напока́з, напо́хваті, напроло́м, напропа́ле, наро́зхват, на́скоком, на́спіх;

4) прислівники, утворені сполученням прийменника з коротким (нечленим) прикметником: відда́вна, воста́ннє, вручну́ (уручну́), до́гола, допі́зна, заві́дна, за́молоду, за́ново, затéмна, звісо́ка, зга́рячу, зле́гка, злі́ва, зно́ву, зрідка́, напе́вне, на́різно, нашивидку́, поблизу́, помáлу, спóвна, спрóста, сп'я́ну;

5) прислівники, утворені сполученням прийменника та числівника: вдво́є (удво́є), втро́є (утро́є), вче́тверо (уче́тверо) і т. д.; впе́рше (упе́рше), вдру́ге (удру́ге), втре́тє (утре́тє) і т. д.; на́дво́є, на́тро́є, наче́тверо і т. д.; удво́х, утрьо́х, учотирьо́х і т. д.; водно́, заодно́, пооді́нці, спéршу;

б) прислівники, утворені сполученням прийменника із займенником: вні́чию (уні́чию), вті́м (уті́м), наві́що, на́що, передусі́м, почи́м, почи́му, але: до чо́го, за ві́що, за що́ та ін. в ролі додатків;

7) прислівники, утворені сполученням кількох прийменників з основою слова будь-якої частини мови: вдосві́та (удосві́та), вподóвж (уподóвж), завбі́льшки, завгли́бшки, завдо́вжки, завто́вишки, завча́су, завши́ршки, знадво́ру, навздогíн, на́взнак, навкі́дьки, навко́ло, навкру́гі, навкула́чки, навмі́сне, навпакі́, напередéйми, навпрі́сядки, навпросте́ць, навря́д, на́вска́ч, на́вскі́с, навско́сі, навспра́вжки, на́встіж, навті́кача́, наздогíн, нао́сліп, напото́ві, позавчо́ра, по́дті́нню, спі́длоба́;

8) складні прислівники, утворені з кількох основ (із прийменником чи без нього): босо́ніж, водно́сталь, лівору́ч, мимово́лі, мимоі́здом, мимохі́дь, мимохі́ть, насáмперед, на́щєсерце́, нашивидку́руч, оба́біч, обі́руч, оче́видно, повсякча́с, правору́ч, привсе́льно, самохі́ть, стрі́мго́лов, тимчасо́во, чимду́ж, чимра́з;

9) прислівники, утворені поєднанням словотворчих часток **аби-**, **ані-**, **де-**, **чи-**, **що-**, **як-** зі словом будь-якої частини мови: а́бікуди́, а́біяк; ані́скі́льки, ані́телень, ані́тро́хи, ані́чичі́рк, ані́як; деда́лі, де́інде, де́коли, де́куди; чима́ло; щове́чора, щогоді́ни, щода́лі, щодéнно, щодня́, щоду́ху, щомі́сяця, щомо́га, щонайбі́льше, щонайдóвше, щонайду́жче, щонайкра́ще, щонаймéнше, щонайши́рше, щонóчі, щопра́вда, щора́з, щора́зу, щоро́ку, щосі́ли, щохвилі́ни і т. д., якомо́га, я́кось і я́кось (з різними значеннями), якра́з, якнайбі́льше, якнайду́жче, якнайдо́вше і т. д.

Примітка. Потрібно відрізнити прислівники, утворені з прийменників або часток і слів різних частин мови (їх пишемо разом), від прийменників або часток та іменників, прикметників, займенників, прислівників, що зберігають у реченні свої функції як окремі частини мови (їх пишемо окремо). Пор.:

Він повернув **убік** і Хтось ударив спортсмена **у бік**. **Спочатку** було слово і **З початку** розмови вони зрозуміли вашу думку. Прочитай вірш **напам'ять** і **На пам'ять** він подарував мені книжку. **Усередині** щось дуже заболіло і **Це правило шукай у середині**

розділу. Хлопці домовилися йти **вкупі** до міста і **У купі** піску гралися діти. Зауважую вам **востаннє** і Вони постукали **в останнє** вікно. Ми чуємо це **вперше** і Зайдемо **в перше** село. **Утім**, я не заперечую і **У тім** спектаклі виступав і я. Ми зробили **чимало** і **Чи мало** вам допомагали в житті? **Нащо** було починати справу? і **На що** ви натякаєте? Ми **теж** виступали на зборах і Він говорив **те ж**, що і я. **Якось** уже воно буде і **Як ось** і батько на поріг.

2. Окремо пишемо:

1) прислівникові сполуки, що складаються з прийменника та іменника, у яких іменник звичайно зберігає своє конкретне лексичне значення й граматичну форму, особливо коли між прийменником і поєднаним із ним іменником можливе означення, виражене прикметником, займенником, числівником: *без відома, без жалью, без кінця, без кінця-краю, без краю, без ладу, без ліку, без мети, без наміру, без пуття, без сліду, без смаку, без сумніву, без угаву, без упину, без чєрги, в (у) затишку, в (у) нагороду, в (у) нозу, в обмін, в обріз, в (у) позику, в (у) цілості, до біса, до вподоби, до гурту, до діла, до загину, до запитання, до краю, до кріхти, до ладу, до ліха, до лиця, до міри, до ноги, до обіду, до останку, до пари, до пня, до побачення, до пори, до пуття, до рєчі, до рєшти, до смаку, до смєрти, до снаги, до сьогодні, за годіни, за дня, за кордон, за кордоном, за рахунок, за світла, з болу, з-за кордону, з краю в край, з переляку, з радості, з розгону, на бігу, на біс, на вагу, на вєсну (але навесні), на вибір, на видноті, на відчай, на відмінно, на віку, на гамуз, на голову, на диво, на дозвіллі, на жаль, на зло, на зразок, на льоту, на мить, на ніщо, на око, на поруки, на прощання, на радість, на радощах, на руку, на самоті, на світанку, на скаку, на славу, на слово, на сміх, на совість, на сором, на ходу, на шкоду, на щастя, над силу, не з руки, ні на гріш, під боком, під гору, під силу, по закону, по змозі, по знаку, по правді, по силі, по совєсті, по сусідству, по сүті, по чєрзі, по щирості, уві сні, у поміч, у стократ, чєрез силу, як треба;*

2) словосполуки, що мають значення прислівників і складаються з двох іменників (зрідка — займенників, числівників) та одного або двох прийменників: *від ранку до вєчора, день у дєнь, з боку на бік, з дня на дєнь, одін в одін, раз у раз, рік у рік, сам на сам, час від часу;*

3) словосполуки, що виконують у реченні функцію прислівника і утворені з узгоджуваного прикметника (числівника, займенника) та іменника: *другого дня, тємної нєчі, тим разом, тим часом;*

4) прислівники, утворені сполученням прийменника **по** зі збірним числівником: *по двое, по трое, по четверо.*

3. З дефісом пишемо:

1) прислівники, утворені від прикметників і займенників за допомогою прийменника-префікса **по** та суфіксів **-ому** або **-(к)и**, зрідка — **-(ч)и**, **-(ж)и**: *по-батьківському, по-бойовому, по-братньому, по-господарському, по-їншому, по-козачькому, по-нашому, по-своєму, по-сусідському, по-*

українському, по-християнському; по-батьківськи, по-братерськи, по-господарськи, по-людськи, по-сусідськи, по-українськи; по-з'ячи, по-ведмежи; також по-латині.

Примітка 1. У прислівниках такого зразка, утворених від складних прикметників, що їх пишемо з дефісом, дефіс ставимо тільки після **по-**: по-соціалдемократичному, по-генералгубернаторському.

Примітка 2. Прийменник **по** пишемо окремо від форми місцевого відмінка іменника *батько*: по *батькові*;

2) прислівники, утворені за допомогою прийменника-префікса **по** від порядкових числівників: по-перше, по-друге, по-третє і т. д.;

3) неозначені прислівники, що мають у своєму складі словотворчі частки **будь-**, **-будь**, **-небудь**, **казна-**, **-то**, **хтозна-**: *будь-де*, *будь-коли*, *будь-куди*; *коли-будь*, *куди-будь*; *де-небудь*, *коли-небудь*, *куди-небудь*, *як-небудь*; *казна-де*, *казна-коли*; *абі-то*, *десь-то*, *так-то*; *хтозна-де*, *хтозна-як*;

4) складні прислівники, утворені з двох прислівників: *вряді-годі*, *десь-інде*, *десь-інколи*, *сяк-так* та ін.;

5) складні прислівники, утворені повторенням слова або основи без службових слів чи зі службовими словами між ними: *далеко-далеко*, *ледве-ледве*, *ось-ось*, *тихо-тихо*; *будь-що-будь*, *віч-на-віч*, *всього-на-всього*, *де-не-де*, *коли-не-коли*, *пліч-о-пліч*, *хоч-не-хоч*, *як-не-як*;

6) прислівники термінологічного характеру за традицією: *де-факто*, *де-юре*.

§ 42. Прийменники

1. Разом пишемо:

1) складні прийменники, утворені сполученням одного або двох (іноді — трьох) прийменників зі словом будь-якої частини мови: *внаслідок* (*унаслідок*), *вподовж* (*уподовж*), *впродовж* (*упродовж*), *замість*, *навздогін*, *навколо*, *навперейми*, *назустріч*, *напередодні*, *наприкінці*, *повздоовж*;

2) складні прийменники, утворені з двох і більше простих прийменників: *задля*, *заради*, *окрім*, *поза*, *поміж*, *понад*, *поперед*, *понад*, *посеред*, *проміж*.

2. **З дефісом** пишемо складні прийменники, початковим компонентом яких є прості прийменники **з**, **із**: *з-за* (*із-за*), *з-над*, *з-перед*, *з-під* (*із-під*), *з-поза*, *з-поміж*, *з-понад*, *з-під*, *з-посеред*, *з-проміж*.

3. **Окремо** пишемо складені прийменники *у* (*в*) *разі*, *під кінець*, *під час*.

§ 43. Сполучники

1. **Разом** пишемо складні сполучники, утворені внаслідок поєднання повнозначних чи службових слів із частками або прийменниками: *аніж, зате́, мо́вби, на́чєб, на́чєбто, немо́в, немо́вби, немо́вбито, ненáче, ненáчєбто, нíби, нíбито, нíж, óтже, ото́ж, причо́му, протé, се́бто, то́бто, це́бто, щоб, якби́, якщо́*; також слова: *або́що, то́що*.

Примітка. Складні сполучники *зате́, протé, щоб, якби́, якщо́* треба відрізняти від спільнозвучних займенників (*те, що*) та прислівника (*як*), що їх пишуть із простими прийменниками **за, про** та часткою **би (б)** окремо. Сполучники *зате, протє* можна замінити одним із протиставних сполучників (**а, але, однак**), тоді як прийменники **за, про** та вказівний займенник **те** — не можна, пор.: *Хоч не застав Івана вдома, зате пройшовся і За те оповідання його похвалили.*

Сполучник **щоб** відрізняється від займенника **що** із часткою **б** тим, що на займенник **що** виразно падає логічний наголос. Пор.: *Він сказав, щоб усі прийшли і Що б ви сказали, коли б я не приїхав?*

Сполучники **якби, якщо** відрізняються від спільнозвучного з ними прислівника **як** із часткою **би** та займенником **що** тим, що вони поєднують частини в складному реченні, а на прислівник **як** завжди падає логічний наголос. Пор.:

Якби тут був мій товариш, я був би щасливий і Як би краще виконати це завдання! Якщо хочеш, допоможу тобі і Як що трапиться, нарікай на себе.

2. Окремо пишемо:

1) сполучники із частками **би (б), же (ж)**: *колі́ б, коли́ б то, хоч́ би, хоча́ б, або́ ж, адже́ ж, але́ ж, бо́ ж, óтже́ ж*;

2) складені сполучники: *дарма́ що, для́ того́ щоб, заті́м що, з то́го ча́су як, зважа́ючи на те́ що, з о́гляду на те́ що, незважа́ючи (невважа́ючи) на те́ що, по́при те́ що, до́ того́ як, пі́сля то́го як, та́ й, таќ що, тимча́сом як, тоді́ як, тому́ що, че́рез те́ що й под.*

3. З дефісом пишемо сполучники **ото́ж-то, тім-то, тільки-но, тому́-то.**

§ 44. Частки

Частки пишемо окремо, а ті, що стали частиною іншого слова, разом та з дефісом.

1. Окремо пишемо:

1) частку **не** з дієсловами: *не ї́сти, не пі́ти; не мо́же не ба́чити*;

2) частку **не** з дієприкметниками, що виконують функцію присудка, з дієслівними формами на **-но, -то** в ролі головного члена односкладного речення та з дієприслівниками: *Праця не закінчена; Праці не закінчено; Підлога не вимита; Підлогу не вимито; Дивитися, не підходячи близько; Робити не поспішаючи*;

3) частку **не** з дієприкметниками, якщо вони мають свої пояснювальні слова: *Перед будинком чорніла площа, не засаджена квітами; Я відклав ще не дописаний лист*;

4) частку **не** зі словом, з яким вона не становить єдиного поняття, а є лише запереченням: *Не доля вирішує — людина творить свою долю; То не глибока річка клекоче, то шумить зелений ліс; Йому бракує не вміння виконати цю роботу, а бажання;*

5) частку **не** з прикметниками у функції присудка, якщо вона заперечує ознаку, виражену ними: *Ця річка не широка* (заперечення), але: *Ця неширока річка впадає в Дніпро* (єдине поняття).

Примітка. Якщо між **не** і відповідним прикметниковим присудком за змістом речення можливе є (**був, була** тощо), частку **не** потрібно писати окремо; якщо зв'язка на цьому місці порушує зміст, частку **не** треба писати разом: *Цей будинок не старий* (не є старий); але: *Цей будинок (є) нестарий* (тобто відносно недавно збудований);

б) частку **не** з прикметником, що має пояснювальний займенник або прислівник із часткою **ні**, а також із прикметником, перед яким стоять слова *зовсім, аж ніяк*: *Ні до чого не здатна людина; Нітрохи не цікава лекція; Зовсім не великі обов'язки; Аж ніяк не приємні спогади;*

7) частку **не** з підсилювальними прислівниками та незмінюваними присудковими словами, а також зі словами, що їх пишемо з дефісом: *не дуже, не зовсім, не цілком, не від того, не досить, не можна, не треба; розмовляють не по-нашому;*

8) частку **ні**, переважно повторювану, уживану для заперечення наявності предмета чи ознаки, зокрема в деяких стійких словосполученнях без дієслова (присудка): *ні живий ні мертвий, ні кроку далі, ні на макове зерно, ні пава ні тава, ні риба ні м'ясо, ні сє ні тє, ні сюді ні туді, ні так ні сяк;*

9) частку **ні** з формами непрямих відмінків займенників, якщо між ними є прийменник: *ні в ко́го, ні в я́кому, ні до ко́го, ні з кі́м, ні до чо́го, ні за що́ і ні за що́* (з різними значеннями), *ні на́ що́ і ні на́ що́* (з різними значеннями), *ні на́ я́кому;*

10) частку **що**, яка входить до складених сполучників, прислівників та інших часток: *дарма́ що, заті́м що, ті́льки що, по́ки що, хіба́ що, що́ ж до;*

11) частку **то** в експресивних сполученнях *що то за, що то, чи то*, які виконують функцію підсилювальних часток;

12) частку **би (б)**, за допомогою якої утворено форму умовного способу дієслова: *зайшо́в би, пішла́ б, ході́ло б, співа́ли б;*

13) частку **же (ж)**, що виконує видільну роль у реченні: *Він же видатний письменник; Ходи ж зі мною;*

14) частку **то**, що має у складі речення значення вказівності або визначальності: *Нащо то одній людині стільки грошей?*

2. Разом пишемо:

1) словотворчі частки **аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-** у складі слів, належних до будь-якої частини мови: *абііщо, абіяк; аніскільки, анітрохи, аніяк; дедалі, деколи, декотрий, децо; чималенький, чимало; щовечора, щогодіни, щоденник, щодня, щодобі, щодуху, щонайкращий, щоправа, щоразу, щосіли; якнайшвидше, якомога та ін.;*

2) частки **би (б), то, що** в складі сполучників **немовби, ніби, щоб, якби; немовбито, нібито; абощо, якщо** (див. ще § 43) і частку **же (ж)** у складі стверджувальних часток **авжеж, аякже, атож;**

3) **-ся (-сь)** (з походження — відзайменникова частка) у зворотних дієсловах: *вмівся (вмивсь), одягнувся (одягнувсь), наївся (наївсь);*

4) **-сь** (з походження — відзайменникова частка) у складі займенників і прислівників: *котрийсь, котрась, котресь, хтось, щось, якийсь, якась, якесь; дець, звідкись, колісь, кудісь, якось;*

5) частку **не**, коли вона вжита на початку слова будь-якої частини мови як префікс, тобто якщо слово без цієї частки не вживане: *невільник, негода, недуга, нежить, немовля, ненависть, неук; незліченний, невпінний, невсипущий, негійний, ненависний, ненастанний, непохитний, нестямний; неволити, незчутися, ненавидіти, нестямитися, нехтувати, нездужати (хворіти), непокоїтися (хвилюватися), неславити (ганьбити); невдвозі, невінно, невпінно, незабаром, непорушно, непохитно, несамовіто. Лише деякі з названих дієслів залежно від їхнього значення із часткою **не** пишемо окремо: *не здужати (не змогти), не славити (не прославляти);**

б) частку **не** в складі префікса **недо-**, що вказує на неповний вияв дії, стану або якості: *недобачати, недоїдати, недолюблювати, недочувати; недовіконаний, недодержаний, незрілий, недоказаний, недооцінений, недописаний, недорослий, недочутий; недобиток, недоїдок, недокрів'я, недоліток, недорід, недосяжність, недоторканність, недоук. Якщо частку **не** вжито для заперечення дії, вираженої дієсловом із префіксом **до**, то її пишемо з таким дієсловом окремо, пор.: *Він недочуває і Він не дочув моїх слів;**

7) частку **не** з іменниками, прикметниками, займенниками та прислівниками, якщо вони разом означають єдине поняття: *невміння, неволя, неврожай, недоля, неправда, несподіванка; небалакучий, невдалий, невеселий, невчений, недобрый, незбагнений, немалій, неписьменний, немілівий; неабіхто, неабіякий; невдогад, невже, невпам'ятку, невтямки, негідано, недалєко, недарма, недурно, нехотя, а також із прийменниками (незважаючи на..., неважачи на...) та сполучниками (немов, неначе, неначебто);*

8) частку **не** з дієприкметником, якщо він є означенням до іменника і не має своїх пояснювальних слів: *незакінчена праця, нез'ясовані питання, непрочитаний текст, неспростовані факти, незабуті імена;*

9) частку **ні** із займенниками та прислівниками: *ніхто (нікого), нічий (нічий), ніщо (нічого), ніякий (ніякому); ніде і ніде, нізачо, нізвідки,*

нізвідкіля, ніколи і ніко́ли, нікуди і ніку́ди, нінащо, ніскільки, нітро́хи, ніяк і нія́к.

3. З дефісом пишемо:

1) словотворчі частки **-бо, -но, -от, -то, -таки**, коли вони виділяють значення окремого слова: *іди́-бо; дава́й-но; тільки-но; так-о́т, як-о́т; отакі́й-то, сті́льки-то, ті́м-то, я́кось-то; важкі́й-таки́, усе́-таки́, діста́в-таки́, так-таки́.*

Примітка 1. Якщо між цими частками та словом, до якого їх приєднують, стоїть інша частка, усі троє слів пишемо окремо: *іди́ ж бо; тільки́ ж но* (повідомили); *скільки́ ж то* (написано); *чим би то* (втішити); *усе́ ж таки* (домовилися).

Примітка 2. Частку **таки** пишемо окремо від тих слів, яких вона стосується, якщо вона стоїть перед ними: *Він таки забіг до друга.*

2) словотворчі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-** із займенниками і прислівниками: *будь-хто́, будь-які́й, будь-де, будь-колі́; коли́-будь; що-будь; хто-не́будь, чий-не́будь, куди́-не́будь; ка́зна-кому́, ка́зна-де, хто́зна-які́й, хто́зна-колі́, бо́зна-чий, бо́зна-як;*

3) частку **не** з власними назвами: *не-Євро́па*, але із загальними назвами — разом: *нелюди́на, неісто́та, неосо́ба.*

УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ (ЛІТЕРИ)

§ 45. Велика буква на початку речення

З великої букви пишемо:

1. Перше слово, яким починається текст.

2. Перше слово в реченні:

1) після крапки;

2) після крапок, знака оклику й знака питання, коли ними закінчується попереднє речення.

3. Переважно перше слово у віршованих строфах незалежно від наявності розділового знака в кінці попереднього рядка.

Примітка 1. Після крапок, які не закінчують речення, а стоять у середині його для позначення переривчастості мови, перше слово пишемо з малої букви:

— *Дивіться... он там... встає... він ще живий... Семен... Семен...* (М. Коцюбинський);
Тихо в хаті стало;

Тільки наймичка шептала:

«Мати... мати... мати...» (Т. Шевченко).

Примітка 2. Коли знак оклику чи знак питання, а також крапки стоять у кінці прямої мови, то наступне речення (слова автора) пишемо з малої букви:

— *Так тому й бути!* — усі гукнули (Л. Глібов);
— *Що з тобою?* — допитувалась Маланка (М. Коцюбинський);

*Я не Ганна, не наймичка,
Я... — та й оніміла* (Т. Шевченко).

Примітка 3. Зрідка після знака питання (знака оклику), що стоїть у середині речення для надання питальної (окличної) інтонації, пишемо малу букву:

Раптом він чує над собою: Остане! Остане! це ти? живий?
(М. Коцюбинський);

*Сонце! сонце! — на гори й долини, —
Сонце! сонце! — на води й поля.*

*Хай живе в вільній праці людини
України земля!* (П. Тичина).

§ 46. Велика буква у звертаннях і в ремарках

З великої букви пишемо:

1. Перше слово після знака оклику, яким відокремлюється звертання:
Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш (Т. Шевченко).

2. Перше слово після знака оклику, що стоїть після вигуку або окличного слова, ужитих на початку речення: — *Агов! Де ти?* (В. Нестайко).

Примітка. Якщо вигук стоїть у середині речення, то наступне слово пишемо з малої букви: *Ждемо день і другий — гай-гай! — немає Тетяни* (С. Васильченко).

3. Ремарки-фрази (подані в дужках), що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи:

— *Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, блискучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас. (У залі гучні, захоплені оплески.)*
(М. Івченко).

З великої букви пишемо й інші ремарки та посилання, узяті в дужки, що стоять після закінченого речення: [Павлина:] *Процайте!* (Вийшла)
(І. Карпенко-Карий).

§ 47. Велика та мала букви в рубриках

1. З великої букви пишемо перше слово рубрик тексту, якщо кожна рубрика закінчується крапкою:

Стаття 1. Поняття громадського об'єднання

1. Громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних осіб і/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних інтересів.

2. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка (з документів).

2. З малої букви пишемо перше слово рубрик, якщо вони відокремлені одна від одної крапкою з комою або комою:

Основні засоби — це ресурс підприємства, і завдання менеджерів досягти найбільшої ефективності його використання. На шляху вирішення цієї проблеми вони мають здійснити такі заходи:

— оцінити ефективність використання основних засобів у звітному періоді;

— провести порівняльний аналіз показників ефективності звітного періоду з попередніми показниками;

— виявити проблемні питання, резерви підвищення використання основних засобів на підприємстві (з навчальної літератури).

3. З малої букви пишемо перше слово після рубрик, ужитих після цифри або букви з круглою дужкою (див. § 168, п. 1):

Тактичними завданнями державної політики розвитку фінансового ринку України є:

1) розробка єдиних функцій управління для багатьох державних органів, що регулюють фінансовий ринок;

2) створення жорсткої регулятивної інфраструктури ринку та її правової бази як способу обмеження ризиків інвесторів;

3) закріплення в правовій базі фінансового ринку заходів щодо відповідальності за невиконання встановлених правил (наукова література).

§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати тощо

1. З великої букви пишемо перше слово після двокрапки:

а) коли це початок прямої мови:

*Горлиця питає: «Чи, може, хто гніздечко зруйнував?» (Л. Глібов);
Пішла. А серце моє кричало: «Вернись, вернись, я все прошу!» (Д. Павличко);*

б) коли цитату подано після слів автора як пряму мову, що пов'язана зі словами автора без сполучника й наведена на початку речення:

— *Прочитаю вам слова видатного польського письменника Жеромського: «Добути з голої землі щось, таке таємниче, таке чудесне своєю будовою, своїм життям і смертю, як колос пшениці, хіба це не означає бути співтворцем дива?» (М. Стельмах).*

Примітка. Коли ж цитата входить до складу речення як його частина або наводиться з середини речення, то вона переважно починається з малої букви: *Як писала автор цих рядків ще двадцятилітнім дівчиськом, «за століттям засунуться ковані брами і брязнуть у воду ключі»* (О. Забужко).

2. З великої букви пишемо початкове слово постанови, протоколу, ухвали тощо після вступної (загальної) частини:

Кабінет Міністрів України постановляє:

Внести до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 р. № 117 «Про здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти» зміни, що додаються (з документів).

§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин

1. З великої букви пишемо власні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська: *Іва́н Петро́вич Котляре́вський, Володи́мир Іва́нович Верна́дський, Ле́ся Украї́нка (Лари́са Петро́вна Ко́сач), Марко́ Вовчо́к (Марі́я Олекса́ндрівна Вілі́нська), Дніпро́ва Ча́йка (Людмі́ла Васи́лівська-Бере́зіна), Ю́рій Клен (О́свальд Бу́ргардт), Не́стор Літопи́сець, Клі́рик Остро́зький, також: Кобза́р (про Тараса Шевченка), Каменя́р (про Івана Франка) та ін.*

У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, що пишуться з дефісом, кожна частина яких починається великою буквою: *Кві́тка-Осно́в'я́ненко, Нечу́й-Леви́цький, Жан-Жа́к, Зино́вій-Богда́н.*

2. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі прізвищ та імен іншомовного походження пишемо з малої букви: *Абд ель Ке́рім, Брето́н де лос Ерре́рос, Варнго́ген фон Е́нзе, Жа́нна д'Арк, Леона́рдо да Ві́нчі, Лю́двіг ван Бетхо́вен, Нур ад Дін.*

Про написання службових слів, ужитих перед прізвищем, див. § 146, п. 1 4).

Примітка. У деяких власних назвах службові слова традиційно пишемо з великої букви відповідно до написання в мові оригіналу: *Ван Гог, Д'Аламбе́р, Ель Гре́ко.*

3. Китайські та корейські прізвища та імена, які завжди стоять після них, пишемо з великої букви: *Сі Цзіньпі́н, Ван Мен, Лі Чжаода́о, Пак Вансо́, Чхве Чхвіво́н, Пан Гіму́н.*

4. У в'єтнамських, м'янмських, індонезійських, тайських і японських прізвищах та іменах усі складники пишемо з великої букви: *То Хоа́й, Нгуе́н Зу, Він М'ї́н, Джо́ко Відодо́, Ака́т Дамкє́нг, Сіндзо А́бе.*

Примітка. Про правопис східних власних назв (турецьких, єгипетських, азербайджанських та інших тюркського чи арабського походження зі складовими частинами *бей, заде, огли, паша*) див. § 146, п. 3 4).

5. Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами, пишемо з малої букви: *донжу́ан, ловелáс, мéнтор, меценáт, робінзо́н, бра́унінг* (пістолет), *галіфе́* (штани), *дізель* (двигун), *макінто́ш* (плащ), *максíм* (кулемет), *рентге́н* (апарат). Так само пишемо загальні назви, утворені від власних імен (прізвищ): *франкозна́вець, шевченкіáна, бонапарти́зм*.

Прізвища людей, уживані в загальному значенні, які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишемо з великої букви: «*Ці хлопці в команді — нові Блохіни і Шевченки*» (з газети).

Якщо ж прізвища (імена) вживаються зневажливо, їх пишемо з малої букви: *азéфи, квіслінги*.

6. Назви народів, племен, а також людей за національною ознакою або за місцем проживання пишемо з малої букви: *ара́би, африка́нці, латиноамерика́нці; ацте́ки, іроке́зи, поля́ни; украї́нка, білору́ска, лати́ш, француз, запорі́жці, кия́ни, львів'я́ни*.

7. З великої букви пишемо власні назви, які стосуються:

1) релігії: *Исус Христóс, Магомéт, Бúдда, Бра́хма*.

Примітка. Про інші назви, пов'язані з релігією, див. § 53.

2) міфологічних істот і божеств: *Антéй, Аполло́н, Афíна, Ахіллéс, Венéра, Мо́лох*.

Примітка 1. Родові назви, які стосуються релігії та міфології, пишемо з малої букви: *а́нгел, архáнгел, де́мон, лісові́к, му́за, ні́мфа, русáлка, тита́н, фавн, фе́я*.

Примітка 2. Власні міфологічні назви, що перетворилися на загальні або вживаються в переносному значенні, пишемо з малої букви: *молох війни; На спортивну арену вийшли сучасні геркулеси;*

3) дійових осіб у байках, казках, драматичних творах тощо: *Во́рон, За́сць, Лиси́ця, Осéл, Щу́ка; Лісові́к, Ма́вка, Перелéсник; Дід Морóз, Котигоро́шко, Черво́на Ша́почка; Будя́к, Троя́нда, Хлі́б*.

Примітка. Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей і т. ін. вживаються як загальні, їх пишемо з малої букви: *ба́ба-яга́, дід-морóз, іва́н-покива́н*.

8. З великої букви пишемо клички свійських тварин, а також приручених або дресированих звірів і птахів: *Сі́рко* (собака); *Сніжінка* (кішка); *Гні́дко, Стріла́* (коні); *Круторо́гий, Сі́вий* (воли); *Зі́рка, Лі́ска* (корови); *Ра́ві, Ша́ші* (слони); *Кра́сень, Фарао́н* (папуги) та ін.

Примітка. Власні назви, які вживаються як назви видів тварин, пишемо з малої букви: *У дворі гралися мурчики.*

9. З великої букви пишемо:

1) прикметники, утворені від власних назв за допомогою суфіксів **-ів-(-о), -ов-(-а), -ов-(-е), -ев-(-е), -їв-(-о), -єв-(-а), -єв-(-е), -ин-(-о), -ин-(-а), -ин-(-е), -їн-(-о), -їн-(-а), -їн-(-е)**, якщо вони означають належність чогось певній особі: *Андрієві книжки, Грінчєнків словник, Маріїн лист, Тичініне слово, Шевчєнкові поєзії, Малішкова метáфора, Рафаєлева «Мадонна», Зєвсова колісниця.*

2) прикметники, які входять до складених власних назв людей як імена-характеристики: *Володїмир Великий, Данїло Гáлицький, Ярослáв Мúдрий, Карл Смілівий, Костянтїн Багрянорóдний, Рїчард Лєвовє Сєрце, Всєволод Велике Гнїздо, Костянттин Острóзький.*

3) прикметники, утворені від іменників — власних назв, якщо вони утворюють словосполучення із значенням «імені когось», «пам'яті когось»: *Нóбелївська прємія, Франківська кїмнáта, Шевчєнкївська прємія, Потебнянські читáння.*

Примітка. З малої букви пишемо присвійні прикметники, утворені від власних особових назв:

1) за допомогою суфіксів —**івськ- (-ївськ-), -инськ- (-їнськ-)**: *бальзáківські традиції, франківські сонєти, шевчєнкївський стиль, довжєнкївські фїльми, талатáнівська садиба;*

2) якщо вони входять до складу стїйких фразеологічних сполучень або наукових термїнів: *áвгїєві стáйні, ахіллєсова п'ятá, гóрдїїв вузол, дамóклїв меч, прокрустовє лóже, юдинї срібнякї; архїмєдова спірáль, базєдова хворóба, бертолєтова сїль, вїттова хворóба, гáйморова порожнїна, пїфагóрова теорєма.*

§ 50. Географїчні та адмїнїстративно-територїальнї назви

1. З великої букви пишемо географїчні власнї назви (незалежно від кїлькостї їхнїх складникїв), крїм службових слїв і родових назв (*затóка, мис, мóре, óстрїв, пїк, хребєт* тощо): *Áзїя, Антарктїда, Новá Зелáндїя, Балкáнський півóстрїв, Володїмир-Волінський, Кавкázький хребєт, пїк Шевчєнка, горá Говєрла, Азóвське мóре, протóка Лаперуза, Панáмський перешїйок, Пєрська затóка, óзеро Свїтязь, Півнїчний пóлюс, Малоазїáтське нагїр'я, Євразїйський степ.*

Примітка. Коли означуване слово, що входить до географїчної назви, не є родовим найменуванням, то його пишемо з великої букви: *Бїла Цєрква (мїсто), Бїловєзька Пуща (заповідник), Булóнський Лїс (парк), Золотїй Рїг (затока), Слїсєйські Поля (вулиця в Парижї), Вогнянá Земля (архїпелаг).*

2. Так само з великої букви пишемо складники географічних назв, що називають титули, посади, фах тощо: *мис Капітана Джеральда, острові Королєви Шарлотти, вулиця Академіка Заболотного*. З великої букви пишемо також назви зі словом *святий*: *острові Святої Трійці, затока Святого Лаврентія*.

Примітка. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі географічних назв пишемо з малої букви й відокремлюємо дефісом: *Булонь-сюр-Мер, Порт-о-Пренс, Ріо-де-Жанейро, Фонтен-сюр-Рон, Франкфурт-на-Майні, Па-де-Калé*.

3. Службові слова, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишемо з великої букви і відокремлюємо дефісом: *Де-Брейне, Ла-Мани* (протоки), *Ле-Крезó, Лос-Анджелес* (міста), *Лос-Фрайлес* (острови).

4. З великої букви пишемо також початкові частини *Сан-, Сен-, Сент-, Санкт-, Санта-* (що означають «святий»): *Сан-Франціско, Сен-Лó, Сент-Джонс, Санкт-Петербурґ, Санта-Бáрбара* (міста).

Примітка. В іншомовних складних географічних назвах, у яких використовується дефіс, з великої букви пишемо й родові позначення: *Иссік-Куль* (куль — озеро), *Муюн-Кум* (кум — пісок), *Ріо-Негро* (ріо — річка), *Хара-Нур* (нур — озеро), але: *Алатáу, Амудар'я, Дихта́у, Сирдар'я*.

5. Якщо ж складник такої назви увійшов в українську мову як загальна родова назва, то її пишемо з малої букви: *Варангер-фіорд, Бérклі-сквер*. Так само з малої букви пишемо й родові позначення в іншомовних назвах вулиць, майданів, бульварів: *Якоб-Ка́йзер-плац* (плац — площа), *У́нтер-ден-Лі́нден-штρά́се* (штрасе — вулиця), *Мічигáн-авеню́* (авеню — вулиця).

Примітка. Географічні назви, ужиті в переносному значенні, зберігають написання з великої букви: *Версáль* (у значенні «Версальський мир»), *Кáнни* (у значенні «оточення та розгром»), *Мі́юнхен* (у значенні «Мюнхенська угода 1938 р.»), *Парна́с* (у значенні «світ поезії»), *Седáн* (у значенні «воєнний розгром»).

6. Назви держав пишемо з великої букви. Якщо назва держави чи автономної республіки складається з кількох слів, то всі слова пишемо з великої букви: *Украї́на, Автоно́мна Респу́бліка Крим, Руму́нія, Уго́рщина, Ара́бська Респу́бліка Єгі́пет, Коро́лівство Бахре́йн, Кита́йська Наро́дна Респу́бліка, Респу́бліка Корéя, Князі́вство Мона́ко, Респу́бліка Болга́рія, Соціалісти́чна Респу́бліка В'єтна́м, Сполуче́ні Шта́ти Аме́рики, Францу́зька Респу́бліка*.

Примітка. У неофіційних і образних назвах держав, територій, областей, місцевостей, міст, рік тощо з великої букви пишемо перше (або єдине) слово, а також власні назви: *Піднебе́сна імпе́рія* або *Піднебе́сна* (імператорський Китай), *Тума́нний*

Альбіон (Англія), *Золотовéрхий* (Київ), *Вічне місто* (Рим), *Славутич* (Дніпро), *Закавказзя*, *Буковіна*, *Вінниччина*, *Наддніпрянина*, *Покуття*, *Полісся*, *Приазов'я*, *Слобожанщина*.

7. У назвах груп або союзів держав усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Антанта*, *Балканські країни*, *Скандинавські країни*, *Троїстий союз*.

8. У назвах адміністративно-територіальних одиниць (автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сільрад тощо) з великої букви пишемо перше слово (або частини складного слова): *Гірсько-Бадахшанська автономна область*, *Баянгол-Монгольський автономний округ*, *Кóшицький край*, *Волінська область*, *Рожіщенський район*, *Новомлінівська сільрада*.

Це правило поширюється й на старі назви країн та одиниці старого адміністративно-територіального поділу: *Бірма*, *Персія*, *Берегівський округ*, *Вітебське воєводство*, *Лóхвицький повіт*, *Черкаське старóство*.

9. У назвах адміністративно-територіальних одиниць зарубіжних держав з великої букви пишемо всі слова, крім тих, що позначають родові поняття: *департамент Аверон* (Франція), *штат Техас* (США), *область П'ємонт* (Італія), *префектура То́яма* (Японія), *земля Ніжня Саксонія* (Німеччина).

10. Назви сторін світу: *захід*, *південь*, *північ*, *схід*, *норд-ост*, *південний захід* — звичайно пишемо з малої букви. Якщо ці назви вживаються на означення країн, народів, регіонів, тоді їх пишемо з великої букви: *країни Заходу*, *Далéкий Схід*, *Західна Україна*, *народи Півночі*, *Південне Полісся*, *Північна Буковіна*.

11. Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), майданів (площ), парків, шляхів (залізничних, морських і т. ін.), каналів, течій (морських) і т. ін. пишемо з великої букви, а їхні родові найменування — з малої: *Андрі́ївський узві́з*, *бульва́р Тара́са Шевче́нка*, *ву́лиця 295-ї Херсо́нської Диві́зії*, *Льві́вська пло́ща*, *майдáн Незале́жності*, *Музе́йний прову́лок*, *Жито́мирська автостра́да*, *Стрийський парк*, *Півні́чний морський шлях*, *Придніпро́вська залізни́ця*, *течі́я Куросі́о*.

Примітка. Якщо найменування підрозділів залізниць складаються з двох слів, їх пишемо з великої букви: *Півде́нно-Кавка́зська залізни́ця*.

Якщо в назвах вулиць, проспектів тощо слова *брі́д*, *вал*, *воро́та*, *міст*, *шлях*, *я́р* і т. ін. уже не сприймаються як родові позначення і стали частиною власної назви, то їх пишемо з великої букви: *Бо́ричів Ти́к*, *До́брый Шля́х*, *Козі́ний Бри́д*, *Яросла́вів Вал*.

12. Утворені від географічних найменувань назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин тощо пишемо з малої букви: *босто́н* (тканина), *йоркши́р* (порода свиней), *маде́ра* (сорт вина), *сая́ни* (напій), *сенберна́р* (порода собак), *симента́лка* (порода корів), *тока́й* (сорт вина) і т. ін.

13. У назвах вокзалів, залізничних станцій, портів, пристаней і т. ін. усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Приміський вокзал, станція Устїнівка, порт Ольвія, пристань Ржїщів* (на Дніпрі).

14. Назви аеропортів, станцій метро, зупинок наземного міського транспорту беремо в лапки. З великої букви пишемо перше (або єдине) слово таких назв, а також ті слова, які пишуться з великої букви у складі цих топонімів: аеропорти «*Борїспіль*», «*Кїїв*»; станції метро «*Академмістечко*», «*Університет*», «*Сирець*», «*Поштова площа*», «*Червоний Хутір*»; зупинки «*Каравасві Дачі*», «*Вулиця Обсерваторна*», «*Мотоциклетний завод*», «*Львівська площа*», «*Школа*».

§ 51. Астрономічні назви

У назвах небесних тіл, сузір'їв, галактик усі слова, крім родових найменувань (*зоря, сузір'я, планета, галактика* тощо) і порядкових позначень яскравості світил (*альфа, бета, гамма* тощо), пишемо з великої букви: *Марс, Сатурн, Юпітер, зоря Альтаїр, сузір'я Великого Пса, галактика Велика Магелланова Хмара, альфа Малої Ведмедиці, бета Терезів*. Так само пишуться народні назви зоряних скупчень, сузір'їв і галактик: *Квочка, Великий Віз, Пасіка, Чумацький Шлях* тощо.

Примітка. Слова *земля, місяць, сонце* пишуться з великої букви тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви: *Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем. Але: обробіток землі, схід сонця.*

§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів

1. У назвах історичних подій, епох, календарних періодів і свят з великої букви пишемо перше (або єдине) слово і власні назви: *Велика французька революція, Коліївщина, Семирічна війна, Львівське збройне повстання 1848 р., Паризька комуна, Ренесанс, епоха Відродження, епоха Бароко, Новий рік, День учителя, День пам'яті та примірення, Версальський мірний договір, Декларація незалежності США.*

2. Так само пишемо назви політичних, культурних, спортивних та ін. заходів міжнародного або загальнодержавного значення: *Олімпійські ігри, Біла олімпіада, Марш миру, Всесвітній конгрес українців, Всеукраїнська педагогічна конференція, Міжнародний рік дитини, Кубок УЄФА (футбол).* Назви інших регулярних заходів, що не мають офіційного характеру, пишемо з малої букви: *день інформації, санітарний день, суботник, недільник.*

Примітка 1. У назвах свят *День Незалежності України, День Соборності України, День Конституції України* з великої букви пишемо всі слова.

Примітка 2. У назвах історичних подій із другим прикметником, що походить від географічної назви, де використовується дефіс, або походить від двох географічних назв, з великої букви пишемо обидві частини: *Брёттон-Вудська конференція* (від *Брёттон-Вудс*), *Брест-Литовський мірний договір* (від *Брест-Литовськ*), *Ясьсько-Кишинівська операція* (від *Ясси* і *Кишинів*).

Примітка 3. Назви історичних подій, епох, війн, геологічних періодів тощо, які стали загальними, пишемо з малої букви: *греко-перські війни*, *громадянська війна*, *хрестові походи*, *доба феодалізму*, *античний світ*, *середні вікі*, *середньовіччя*, *неоліт*, *палеоліт*, *палеозойська ера*, *трипільська культура*.

§ 53. Назви, пов'язані з релігією

1. З великої букви пишемо слова *Бог*, *Аллах*, а також імена Бога: *Єгова*, *Саваоф*, *Адонай*, *Елохім*, імена богів і богинь у різних народів: *Деметра*, *Вішну*, *Гэба*, *Брахма*, *Марс*, *Перун*, *Даждьбог*. Так само пишемо імена засновників релігій: *Будда*, *Заратустра*, *Магомёт*; апостолів, пророків, святих у християнстві: *Іван Хреститель*, *Іван Богослов*, *Микола Чудотворець*, *Андрій Первозваний*.

Примітка. Слово *бог* як найменування богів і богинь політеїстичних релігій пишемо з малої букви: *богі Стародавнього Єгипту*, *бог Посейдон*, *богіня Гэра*, *бог торгівлі*.

2. З великої букви пишемо слова: *Трійця*, *Свята Трійця*, найменування осіб Святої Трійці (*Бог Отець*, *Бог Син*, *Бог Дух Святий*) і слово *Богородиця*; інші найменування Бога (*Господь*, *Спаситель*, *Всевишній*, *Творець*) і Богородиці (*Царіця Небесна*, *Мати Божя*, *Пречіста Діва*); прикметники, утворені від слова *Бог*, *Господь* (*слава Божя*, *воля Господня*, *Божий промисел*).

Примітка 1. Слова *апостол*, *святий*, *преподобний*, *мученик* та ін. пишемо з малої букви: *апостол Матвій*, *святий Пантелеймон*, *святá великомучениця Варвара*, *преподобний Серафім Саровський*, *блаженна Феодора*. Але *Пресвятá Богородиця*, *Святá Трійця*, *собор Святого Петра*.

Примітка 2. У церковних і релігійних текстах з великої букви пишемо займенники, що вживаються замість слів *Бог*, *Божий*: *Блажен муж, що боїться Господа, що заповіді Його любить!* (Біблія); *нехай святиться ім'я Твоє* (Біблія).

Примітка 3. В усталених словосполученнях, що використовуються в розмовній мові, де слова *Бог*, *Господь* та ін. не вживаються як їх найменування, їх пишемо з малої букви: *бог зна що* (невідомо що), *бог зна коли* (невідомо коли), *господь з тобою* (*вами*) (вживається як здивування, заперечення, докір), *бог з ним* (*з тобою*) (вживається на знак згоди, примирення, прощення та ін.). З малої букви пишемо вигуки *боже*, *господи*, *йй-богу*, *господи боже мій*, *боже збав*, крім випадків, коли слова *Боже*, *Господи* є звертанням до Бога.

3. З великої букви пишемо назви релігійних свят і постів, а також окремих днів, що стосуються цих періодів: *Благовіщення*, *Велікдень*, *Петра*

й Павла́, Покро́ва, Різдво́, Вели́кий піст, Різдвя́ний піст, Петро́вка, Пили́півка, Спа́сівка, Стра́сний тижде́нь, Стра́сна п'ятни́ця.

4. З великої букви без лапок пишемо назви культових книг: *Бі́блія, Святе́ Письмо́, Єва́нгеліє, Старі́й Заві́т, Нові́й Заві́т, То́ра, Псалти́р, Корáн.*

5. З великої букви пишемо перше слово назв церков: *Украї́нська правосла́вна церква, Украї́нська гре́ко-католи́цька це́рква, Украї́нська люте́ранська це́рква, Ри́мсько-католи́цька це́рква, Ві́рме́нська апо́стольська це́рква.*

6. Великі букви вживаємо в повних офіційних найменуваннях найвищих церковних посадових осіб: *Вселéнський Патріа́рх, Па́па Ри́мський, Святі́йший Патріа́рх Ки́ївський і всієї́ Руси-Украї́ни, Католи́кос-Патріа́рх усієї́ Гру́зії, Верхóвний Архиєпи́скоп.*

Примітка. Найменування інших церковних звань і посад пишемо з малої букви: *митрополі́т Ві́нницький і Ба́рський, архимандрі́т (архімандрі́т), архиєпи́скоп (архієпи́скоп), па́стор, мулла́, іма́м, ксьондз.*

7. З великої букви пишемо всі слова, крім родових найменувань, у назвах монастирів, церков, ікон: *Володи́мирський собо́р, Ки́рїлівська це́рква, Ки́єво-Пече́рська ла́вра, Миха́йлівський Зо́лотовер́хий монасти́р, храм Хри́ста Спа́сителя, іко́на Ма́тері Бо́жої Теребовля́нської.*

8. З малої букви пишемо назви церковних служб та їхніх частин: *літурги́я, проскомі́дія, ве́чірня, у́треня, хре́сний хід, полі́елей, повече́р'я.*

§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств

1. В офіційних складених назвах органів влади, установ і організацій, товариств і об'єднань з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви), що входить до складу назви: *Міністе́рство осві́ти і нау́ки Украї́ни, Ра́да націо́нальної безпе́ки та оборо́ни Украї́ни, Управлі́ння осві́ти Шевче́нківської в мі́сті Киє́ві держа́вної адміністра́ції, Прокурату́ра мі́ста Киє́ва, Апеля́ційний суд Закарпа́тської о́бласті, Федера́ція незале́жних профспіло́к Украї́ни, Збро́йні си́ли Украї́ни, Міжнаро́дна асоціа́ція україні́стів, Націо́нальний банк Украї́ни, Меджлі́с кримськотата́рського наро́ду, ТОВАРИ́СТВО винахі́дників та раціо́наліза́торів Украї́ни, Організа́ція економі́чного співро́бітництва і ро́звитку, Міжнаро́дний валю́тний фонд, Ра́да Євро́пи.*

Це стосується й назв державних установ минулого: *Директо́рія Украї́нської Наро́дної Респу́бліки, Держа́вна ду́ма, Зе́мський собо́р, Тимчасо́вий у́ряд.*

У назвах найвищих органів влади і державних установ України *Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд* з великої букви пишемо всі слова.

2. У назвах політичних партій і рухів з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви): *Республіканська партія США, Християнсько-демократичний союз Німеччини, Соціал-демократична партія України*.

Назви, що не є офіційними найменуваннями, пишемо з малої букви: *ліберальна партія, партія консерваторів, партія миру, партія війни*.

3. У назвах наукових і навчальних закладів, театрів, музеїв, колективів тощо перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *Національна академія наук України, Національний університет «Острозька академія», Гарвардський університет, Львівська середня загальноосвітня школа № 51 імені Івана Франка, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київський академічний театр ляльок, Музей мадам Тюссо, Меморіальний будинок-музей Дмитра Яворницького, Державний ансамбль народного танцю Грузії*. З великої букви пишемо перше (або єдине) слово неповної назви, яка вживається у функції повної: *Будинок учителя (Київський міський будинок учителя), Український музей (Національний художній музей України), Літературний музей (Одеський державний літературний музей)*.

4. У назвах промислових і торгових підприємств, фінансових організацій, товариств, фірм, організаційно-правових форм тощо початкове слово, яке є складником назви, пишемо з великої букви. З великої букви пишемо також перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви та власні назви: *Київська фабрика іграшок, Харківський тракторний завод, Виробниче акціонерне товариство «Поліграфкніга», Публічне акціонерне товариство «Вінницький універмаг», банк «Південний», Центральний автовокзал, компанія «Microsoft», концерн «Volkswagen», транснаціональна корпорація «Jysk», Комунальне підприємство «Київблагоустрій», Садове товариство «Лісова поляна», Об'єднання співмешканців багатоквартирних будинків «Наш дім»*.

5. У назвах, що складаються із родового найменування і найменування в лапках, родове найменування пишемо з малої букви, у найменуванні в лапках з великої букви пишемо перше (або єдине слово) і власні назви: *видавництво «Ранок», готель «Дніпрó», ресторан «Лібідь», кінотеатр «Київська Русь», завод «Фармак», концерн «Фольксваген», фірма «Імідж», оркестр «Віртуози Києва», магазин «Ярослав», спортивний клуб «Сокіл»*.

Примітка 1. За традицією з великої букви пишемо всі слова в назвах *Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй, Ліга Націй* тощо.

Примітка 2. У складених назвах інформаційних агентств усі слова, крім родового найменування, пишемо з великої букви й без лапок: *агентство Українські Національні Новини, агентство Франс Пресс, агентство Інтерфакс-Азербайджан*.

Примітка 3. З малої букви пишемо традиційні, неофіційні назви законодавчих, державних, представницьких органів, органів міжнародних організацій, які періодично скликаються: *бундесрат, джирга, меджліс, конгрес, ландтаг, національні збори, парламент, сейм, сенат, стортинг.*

Примітка 4. З малої букви пишемо назви закладів, організацій, органів влади і т. ін., що вживаються у множині: *міністерства України, інститути Національної академії наук, комітети Верховної Ради України.*

6. Назви частин, відділів, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій, а також слова *актів, збори, з'їзд, конференція, президія, сесія, симпозіум, рада* (інституту тощо) пишемо з малої букви: *відділ загального мовознавства Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, кафедра історії України Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, засідання президії Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, вчена рада філологічного факультету, конгрес Міжнародної асоціації українців, сесія Хмельницької міськради.*

7. Назви сайтів без родового слова пишемо з малої букви (*твітер, гугл*); назви сайтів з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках (*мережа «Фейсбук», енциклопедія «Вікіпедія»*); назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок (*РНБО ввела санкції проти Яндексa*).

§ 55. Назви документів, пам'яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів тощо

1. У складених назвах найважливіших документів, нормативно-правових актів законів з великої букви пишемо перше слово, власні назви, перше слово після лапок: *Статут ООН, Потсдамська угода, Версальський мир, Конституція України, Акт проголошення незалежності України, Кримінальний кодекс України, Закон України «Про пенсійне забезпечення».*

2. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів, предметів і творів мистецтва тощо пишемо з великої букви: *Андріївська церква, Колізей, Почаївська лавра, Хотинський замок, Ісаакіївський собор, Ейфелева вежа, Сикстинська капела, Венера Мілоська, Аполлон Бельведерський, Дев'ята симфонія Бетховена, Камерна симфонія № 1 Євгена Станковича.*

Примітка. Родові найменування в подібних назвах пишемо з малої букви: *собор Святого Петра, собор Сан-Марко, храм Василя Блаженного, палац Потопцьких, замок Іф, пам'ятник Володимиру Великому, портрет Мусоргського роботи Рєпіна, реквієм Мוצарта.*

3. Назви художніх, наукових праць, творів мистецтва, документів, газет, журналів тощо беремо в лапки, і в них перше (або єдине) слово пишемо з великої букви: *поема «Енеїда», роман «Сто років самотності», опера*

«Травиата», балет «Лебедине озеро», пісня «Стоїть гора високая», підручник «Історія України», кінофільм «Бен Гур», картина «Запорозці пишуть листа турецькому султанові», скульптура «Мислитель», газета «Літературна Україна», журнал «Всесвіт», програма «Партнерство заради миру».

Примітка 1. У подвійних складених назвах творів, газет тощо з великої букви пишемо також перше слово другої назви: *«Андрій Соловейко, або Вчєніє світ, а невчєніє — тьма», «Глитай, або ж Павук», «Дейлі телеграф енд Морнінг пост».*

Примітка 2. У назвах писемних історичних пам'яток з великої букви пишемо перше слово і власні назви: *Реймське Євангеліє, Лаврентіївський літопис, Літопис Самійла Величка, «Слово о полку Ігоревім», «Руська правда».*

§ 56. Назви посад, звань, титулів

З великої букви пишемо перше слово офіційних назв найвищих державних посад та посад керівників міжнародних організацій: *Генеральний секретар ООН, Президент України, Голова Верховної Ради України, Президент Сполучених Штатів Америки, Прем'єр-міністр Канади.*

Примітка 1. Назви посад, звань, наукових ступенів тощо пишемо з малої букви: *президент, канцлер, прем'єр-міністр, мер, голова, декан, директор, міністр, ректор, секретар; академік, генерал-лейтенант, заслужений діяч мистецтв, народний артист України, лауреат Державної премії України в галузі архітектури, член-кореспондент, доктор наук.*

Примітка 2. З малої букви пишемо також назви титулів, рангів, чинів: *барон, герцог, королева, імператор, князь, колєзький асєсор, король, принцеса, цар, шах.*

Примітка 3. Назви посад міністрів, послів, президентів академій тощо в офіційних документах, а також для підкреслення урочистості можна писати з великої букви: *Міністр освіти і науки України, Посол Республіки Польща, Президент Національної академії наук України.*

Примітка 4. Про написання назв церковних посад див. § 53, п. 6.

§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій

1. У назвах орденів, медалей, відзнак з великої букви (крім родових найменувань на зразок *орден, медаль, відзнака* тощо) пишемо перше слово і власні назви: *орден Держави, орден Свободи, орден князя Ярослава Мудрого, відзнака Президента України — Хрест Івана Мазєпи, відзнака Міністерства внутрішніх справ України — нагрудний знак «За безпеку народу».*

Якщо таку назву взято в лапки, то з великої букви пишемо:

1) перше слово та власну назву: *орден «Мати-героїня», орден «За доблесну шахтарську працю», медаль «За врятоване життя», медаль «За військову службу Україні»;*

2) усі слова: *орден «Золота Зірка»*.

2. Назви спортивних нагород пишемо з малої букви: *золота (срібна, бронзова) медаль, олімпійська медаль*. Так само: *закінчити школу із золотою (срібною) медаллю*.

3. У назвах премій перше слово і власні назви в них пишемо з великої букви: *Нобелівська премія, Національна премія України імені Тараса Шевченка, Державна премія України в галузі науки і техніки, Державна премія України імені Олександра Довженка*.

§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів

1. Торгові назви продуктових, парфумерних і т. ін. товарів, тютюнових виробів, вин, мінеральних вод та інших напоїв беремо в лапки і пишемо з великої букви: *цукерки «Асорті», сир «Королівський», ковбаса «Крківська», шоколад «Світоч», цигарки «Українські», вино «Перліна степу», коньяк «Таврія», мінеральна вода «Моршинська», напій «Жівчик», духи «Лілея», шампунь «Олівковий», кросівки «Найк», взуття «Крокс»*.

2. Назви виробничих марок технічних виробів (машин, приладів і т. ін.) беремо в лапки і пишемо з великої букви: *автомобілі «Нісан», «Вольво», «Фольксваген»), літак «Бойнг 777», трактор «Слобожанець»*.

Але назви самих виробів беремо в лапки і пишемо з малої букви: *«нісан», «вольво» «фольксваген» (автомобілі), «бойнг» (літак), «слобожанець» (трактор)*.

3. Власні назви кораблів, поїздів, літаків тощо беремо в лапки, і перше слово в назві (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *круїзний лайнер «Гармонія морів», поїзд «Чорноморець»*.

4. Аббревіатурні назви виробничих марок і виробів пишемо без лапок: *Ан-225, А-340, В-77, КрАЗ*.

§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин

1. Назви порід тварин пишемо з малої букви: *вівчарка, спанієль, доберман (собаки), гонтер, мустанг, (коні), кохінхін, плімутрок (кури), меринос, лакон (вівці)*.

2. У неспеціальних текстах назви сортів рослин беремо в лапки і пишемо з малої букви (зокрема й власні назви): *пшениця «золотоколоса», груша «паризьанка», троянда «глорія-дей», малина «геракл»*.

3. У спеціальній літературі в назвах сортів рослин перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *смородина Софіївська, огірок Корольок, тюльпан Рембрандта, картопля Серпанок, слива Зарічна рання*.

§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні

1. З великої букви пишемо такі найменування, як *Високі Договірні Сторони, Надзвичайний і Повноважний Посол* (в актах міжнародного значення, у дипломатичних документах), *Автор, Видавництво* (в авторському договорі), *Замовник, Виконавець* (в угодах) і т. ін.

2. З великої букви пишемо займенники *Ви, Ваш* як форму ввічливості у звертанні до однієї конкретної особи в листах, офіційних документах тощо: *Повідомляємо Вам..., Вітаємо Вас..., у відповідь на Ваш запит...*

3. З великої букви пишемо деякі загальні назви в контекстах, де наголошено на особливому змісті цих назв: *Батьківщина, Вітчизна, Честь, Людина, Мати.*

§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах

1. Скорочені назви (абревіатури) установ, закладів, організацій тощо, утворені з частин слів, мають подвійне написання:

1) з великої букви, якщо ці слова вживаються на позначення установ, які є власними назвами: *Укрпрофрада, Держтелерадіо, Укрзалізниця, Київенерго;*

2) з малої букви, якщо такі слова є родовими назвами: *медуніверситет, міськдержадміністрація, сільрада.*

2. Складноскорочені назви, утворені із початкових (ініціальних) букв, пишемо великими буквами: *ООН, ГЕС, ЮНЕСКО, АРК, МАГАТЕ, АТС, КНР.*

При відмінюванні звукових абревіатур на зразок *ЦУМ* закінчення пишемо малими буквами і приєднуємо до останньої букви абревіатури без будь-якого знака (апострофа, коми): *у ЦУМі, з ЦУМу, ТЮГу, ТЮГом.*

Суфіксальні утворення від звукових абревіатур пишемо малими буквами: *о́нівський, тю́гівець.*

3. У префіксальних і складних словах, які пишемо разом або з дефісом, літерні та звукові абревіатури зберігають великі букви: *УВЧ-терапія, НВЧ-випромінювання.*

Примітка 1. Абревіатури, які складаються із двох самостійно вживаних ініціальних абревіатур, що є назвами різних організацій, пишемо окремо: *ІФ НАНУ (Інститут фізики Національної академії наук України), ДА МВСУ (Державний архів Міністерства внутрішніх справ України).*

Примітка 2. У складноскорочених словах мішаного типу, утворених з ініціальних абревіатур та усічених основ, ініціальну частину звичайно пишемо великими буквами, а усічену — малими: *КУпАП (Кодекс України про адміністративні правопорушення), НДХіммаш (Науково-дослідний інститут хімічного машинобудування), БілАЗ (Білоруський автомобільний завод).* Складені назви, у яких поєднані ініціальна частина і нескорочене слово (слова) в непрямому відмінку, пишемо окремо: *НДІ транспорту газу, НДІ електромеханічних приладів.*

Примітка 3. Сполучник *і* в звукових абрєвіатурах у складноскорочених словах передаємо малою буквою: «*КіЖ*» («*Культура і життя*»). «*СіЧ*» («*Слово і час*»).

Примітка 4. У назвах літаків, що складаються з двох перших букв прізвища конструктора і приєданого до нього дефісом цифрового позначення, пишемо першу велику букву, другу — малу: *Ту-154, Ан-22, Іл-62*.

§ 62. Графічні скорочення

Від абрєвіатур потрібно відрізнити умовні графічні скорочення, які вимовляємо повністю й скорочуємо лише на письмі.

1. Після скорочення звичайно ставимо крапку. Слова скорочуємо, переважно, після приголосного, але зрідка й після голосного. Слова не скорочуємо на голосний, якщо він не початковий у слові, і на *ь*. Наприклад, слово *селянський* може бути скорочене: *сел., селян., селянськ*. При збігу двох однакових приголосних скорочення треба робити після першого приголосного: *настін. календар, ден. норма*. У разі збігу двох (і більше) різних приголосних скорочення можна робити як після першого, так і після останнього приголосного, залежно від структури слова: *власноруч.* або *власноручн. (власноручний)*, але тільки *вlast. (вlastівий)*.

Поширені графічні скорочення:

авт. — автор; авторський
акад. — академік
арк. — аркуш
бібл. — біблійний; бібліографічний; бібліотечний
буд. — будинок
бульв. — бульвар
вид. — видання
вип. — випуск
вул. — вулиця
газ. — газета
гр. — громадянин
д. — доктор (наук)
див. — дивись
дияк. — диякон
дол. — долар
доц. — доцент
енцикл. — енциклопедія; енциклопедичний
єп. — єпископ
журн. — журнал
зб. — збірник
знач. — значення

ігум. — ігумен
іл. — ілюстрація; ілюстративний
ім. — імені
ін. — інші
і т. д. — і так далі
і т. ін. — і таке інше
і под. — і подібне
кв. — квартира
кн. — книга; княгиня; князь
коп. — копійка
м. — місто
мист. — мистецтво; мистецький
митр. — митрополит
напр. — наприклад
нар. — народний
наук. — науковий
нац. — національний
н. е. — нашої ери
до н. е. — до нашої ери
о. — острів, отець
обл. — область; обласний
оз. — озеро
п. — пан; параграф; пункт
патр. — патріарх
перев. — переважно
пл. — площа
поч. — початок
пор. — порівняй, порівняйте
пп. — пани, панове; параграфи; пункти
пресвіт. — пресвітер
пров. — провулок
прор. — пророк
проф. — професор
р. — рік; річка
ред. — редактор; редакція
рр. — роки
р. н. — рік народження
Р. Х. — Різдво Христове
с. — село; сторінка
св. — святий
спец. — спеціальний
співавт. — співавтор
ст. — станція; стаття; століття

т. — том
та ін. — та інше (інші)
т-во — товариство
тис. — тисяча; тисячоліття
т. д. — так далі
т. зв. — так званий
т. ін. — таке інше
у т. ч. — у тому числі
укр. — український
худ. — художній
церк. — церковний
чв. — чверть
чл.-кор. — член-кореспондент

Скорочені назви одиниць вимірювання пишемо без крапок:

Б — байт
Вт — ват
г — грам
га — гектар
кг — кілограм
км — кілометр
дм — дециметр
кБ — кілобайт
кВт — кіловат
кг — кілограм
л — літр
м — метр
мм — міліметр
см — сантиметр
т — тонна
ц — центнер

Так само пишемо скорочення *грн* (гривня), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд), *трлн* (трильйон), *сmt* (селище міського типу).

2. У графічних скороченнях також використовуємо дефіс. Пропущену середню частину слова позначаємо дефісом: *гр-н* (громадянин), *вид-во* (видавництво), *ін-т* (інститут), *ун-т* (університет), *р-н* (район), *ф-ка* (фабрика). У таких скороченнях після першої частини слова крапки не ставимо.

3. Дефісом також приєднуємо перші букви частин складного слова: *с.-д.* — *соціал-демократ, соціал-демократичний, ст.-сл.* — *старослов'янський, с.-г.* (сільськогосподарський), *півн.-сх.* (північно-східний), *півд.-зах.* (південно-західний). У таких випадках після скорочених частин слів ставимо крапку.

4. Скисна риска використовується при скороченні словосполучень, рідше — складних слів: *п/в* (поштове відділення), *а/с* (абонентська скринька), *р/р* (розрахунковий рахунок), *м/хв* (метрів за хвилину), *км/год* (кілометрів за годину). У таких випадках після скорочених частин слів крапки не ставимо.

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ

§ 63. Орфографічні правила переносу

Частини слів з одного рядка в другий переносимо за складами: *га́й-ка, зо́шит, кні́ж-ка, ко-ло́-дязь, па́ль-ці, са-ди́в-нік, Ха́р-ків.*

Під час перенесення:

1. Одну літеру не залишаємо в попередньому рядку, не переносимо в наступний: *ака-де́-мія* (а не *а-каде́мія*), *Ма-рі́я* (а не *Марі́-я*), *олі-ве́ць* (а не *о-ліве́ць*). Так само не можна поділяти на частини для переносу такі двоскладові слова, як *або́, моя́, о́ко, ші́я* тощо.

2. Не можна розривати сполучення букв **дж**, **дз**, які позначають один звук. Отже, переносити можна лише так: *гу́-дзик, хо-джу́*. Якщо **дж**, **дз** не становлять одного звука (це буває, коли **д** належить до префікса, а **ж** або **з** — до кореня), то їх слід розривати: *над-звича́й-ний* (а не *на-дзвича́йний*), *під-жив-ля́ти* (а не *пі-дживля́ти*).

3. Не можна розривати сполучення букв **йо**, **ьо**. Наприклад: *па-йо́к*, (а не *пай-о́к*), *сльо-за́* (а не *сль-оза́*).

4. Апостроф, м'який знак, **й** при переносі не відокремлюємо від попередньої літери: *бур'-я́н* (а не *бур- 'я́н*), *кіль-це́* (а не *кіл-ьце́*), *Лук'-я́н* (а не *Лук- 'я́н*), *нізь-ко* (а не *ніз-ько*), *ба́й-ка* (а не *ба́-йка*), *сти́й-кій* (а не *сті-йкій*).

5. Коли корінь починається на голосний, то перенос здійснюємо довільно: *ро-зора́ти, роз-ора́ти, ро-зо-ра́ти; бе-зупі́нно, без-упі́нно, безу-пі́нно*, але коли на приголосний, то від кореня його не відриваємо: *до-зрива́ти* (а не *доз-рива́ти*), *ві-правдан́ня* (а не *віп-равдан́ня*).

6. При збігу однакових приголосних одну літеру залишаємо, а другу переносимо в наступний рядок: *за-ко́н-ний, розрі́с-ся*. В іменниках з подовженим приголосним можливий подвійний перенос: *зна́н-ня́ і зна́н-ня́; жи́т-тя́ і жит-тя́*.

7. Не розриваємо при переносі односкладові префікси перед приголосними: *над-мі́рний, най-бі́льший* (а не *на-дмі́рний, на-йбі́льший*).

Кілька складові префікси при переносі можна розривати: *не-ре-працюва́ти*, *не-ред-гро́ззя*.

8. При переносі складних слів не можна залишати в кінці рядка початкову частину другої основи, якщо вона не становить складу: *багато-ступі́нчастий* (а не *багатос-тупі́нчастий*), *восьми-гра́нний* (а не *восьмиг-ра́нний*), *далеко-схі́дний* (а не *далекос-хі́дний*).

9. Не можна розривати ініціальні абрєвіатури, а також комбіновані абрєвіатури, які складаються з ініціальних скорочень цифр: *АЕС*, *ЛАЗ-105*, *МАГАТЕ*, *МАУ*, *НТШ*, *УАПЦ*.

10. У решті випадків, які не підходять під викладені вище правила, можна довільно переносити слова за складами: *Дні-про́* й *Дніп-ро́*, *Олекса́ндра* й *Олек-са́ндра*, *се-стра́* й *сест-ра́*. Це правило поширюється й на суфікси: *бли-зькі́й* і *близь-кі́й*, *видавни́ц-тво*, *видавни́ц-тво* й *видавни́ц-во*, *га́ли-цькі́й* і *га́лиць-кі́й*, *росі́й-ські́й* і *росі́йсь-кі́й*, *убо́-зтво*, *убо́з-тво* й *убо́зт-во*, *суспі́льс-тво* й *суспі́льст-во*.

§ 64. Технічні правила переносу

1. Не можна переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали або інші умовні скорочення, що належать до них: *Т. Г. Шевче́нко* (а не *Т. Г. // Шевче́нко*), *гр. Іване́нко* (а не *гр. // Іване́нко*), *акад. (доц., проф.) Гончаре́нко* (а не *акад. (доц., проф.) // Гончаре́нко*), *п. Гнатю́к* (а не *п. // Гнатю́к*).

Примітка. Якщо імена, звання тощо подаємо повністю, то прізвища (а також по батькові) можна переносити: *Тарас Григорович Шевче́нко* й *Тарас // Григорович Шевче́нко*, *академік // Агата́нгел Крї́мський* і т. ін.

2. Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать: *2008 р.* (а не *2008 // р.*), *150 га* (а не *150 // га*), *20 см³* або *20 куб. см* (а не *20 // см³* або *20 // куб. см*), *5 г* (а не *5 // г*).

3. Граматичні закінчення, з'єднані з цифрами дефісом, не можна відривати й переносити: *2-й* (а не *2- // й*), *4-го* (а не *4- // го*), *10-му* (а не *10- // му*) й т. ін.

4. Не можна розривати умовні (графічні) скорочення на зразок *вид-во*, *і т. д.*, *і т. ін.*, *та ін.*, *т-во* тощо.

5. Не можна переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що закривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.

Знак наголосу (´)

§ 65. Знак наголосу ставимо на маловідомих словах (локалізмах і т. ін.), а також тоді, коли слово може вживатися з двома наголосами, змінюючи при цьому своє значення, пор.: *Ми сходи́ли на гору* й *Ми сходи́ли на гору*

та повернулися додому ще завидна; Образи (від дієслова образіти), образи (художні, літературні), образі (ікони).

II. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ

ІМЕННИК

§ 66. Поділ на відміни

За належністю до роду та за відмінковими закінченнями іменники поділено на чотири відміни.

I відміна: іменники переважно жініч. й деякі іменники чоловіч. роду, а також спільного роду із закінченнями **-а, -я** в називному відмінку однини: *вагá, гiр'я, грiвня, дoб'н'ка, дочкá, машiна, органiзацiя, прац'я; воєво́да; базiка, знайда, листонoша, невда́ха, пла́кса, сиротá* та жіночі особові імена з відповідним закінченням: *Богда́на, Катери́на, Валери́я, Зо́я* і чоловічі особові імена на **-а, -я**: *Мико́ла, Са́ва*.

II відміна: а) іменники чоловіч. роду з кінцевим приголосним основи та із закінченням **-о** в наз. відмінку (переважно назви осіб): *би́к, ве́летень, заво́д, край, ма́йстер, това́риш; Андрі́й, Віта́лій, Заха́р, Яросла́в; ба́тько, тату́ньо; Дніпро́, Марко́/Ма́рко, Петро́;*

б) іменники середн. роду із закінченнями **-о, -е, -я** (крім іменників із суфіксами **-ат-, -ят-, -ен-** у непрямих відмінках): *крило́, місто́; мо́ре, по́ле, прiзвище; весiлля, житт'я́, умiння;* також іменники з суфіксами збільшувально-згрубілого значення **-ищ-, -иськ-**, утворювані від іменників усіх родів, які можуть зберігати й рід твірного, і набувати середнього роду: *вiтри́ще* (від *вiтер*), *дiди́ще* (від *дiд*), *коропи́ще* (від *кoрон*), *морози́ще* (від *морoз*), *паруби́ще* (від *па́рубoк*) — чоловіч. р., *ножи́ще* (від *нога́*) — середн. р., *ведмеді́ще* (від *ведмiдь*) — чоловіч. і середн. р.; *дуби́сько* (від *дуб*), *вовчи́сько* (від *вовк*), *їжачи́сько* (від *їжак*), *леви́сько* (від *лев*), *соми́сько* (від *сом*) — чоловіч. р., *зайчи́сько* (від *за́ць*) — чоловіч. і середн. р., *свекру́шисько* (від *свекру́ха*) — жіноч. і середн. р., *хлопчи́сько* (від *хлопець*) — чоловіч. і середн. р.

III відміна: іменники жіноч. роду з кінцевим приголосним основи: *ваго́мість, вість, гiднiсть, кров, любoв, миць, незале́жність, ніч, піч, річ, рoзкiш, сiль, самотiйнiсть, собoрнiсть, тiнь*, слово *ма́ти*, у відмінкових формах якого з'являється суфікс **-ер-**; а також деякі жіночі особові імена: *Аде́ль, Любо́в, Ніко́ль*.

IV відміна: іменники середн. роду:

а) із закінченнями **-а, -я**, що у формах родового, давального та місцевого відмінків набувають суфіксів **-ат-, -ят-** перед закінченням: *гуся́* (*гуся́ти, гуся́ті, (на) гуся́ті*), *дiвча́* (*дiвча́ти, дiвча́ті, (на) дiвча́ті*), *лоши́*

(лош^{а́}ти, лош^{а́}ті, (на) лош^{а́}ті), тел^{я́} (тел^{я́}ти, тел^{я́}ті, (на) тел^{я́}ті);

б) із закінченням **-я**, які мають два зразки відмінювання: із суфіксом **-ен-** у формах родового, давального та місцевого відмінків і без такого суфікса: *вім'я* (вім'я/вімені, вім'ю/вімені, вім'ям/віменем, (на) вім'ї/вімені), *ім'я* (ім'я/імені (імени), ім'ю/імені, ім'ям/іменем, (на) ім'ї/імені), *плém'я* (плém'я/плéмені (плéмені), плém'ю/плéмені, плém'ям/плéменем, (на) плém'ї/плéмені), *тім'я* (тім'я/тімені (тімени), тім'ю/тімені, тім'ям/тіменем, (на) тім'ї/тімені).

§ 67. Поділ на групи

Іменники I та II відміни поділено на три групи: тверду, м'яку та мішану.

I відміна

1. Тверда група

До твердої групи належать іменники жін. роду із закінченням **-а** (крім тих, основа яких має закінчення на шиплячий приголосний): *жінка, машина, перемóга, сівба́, фабрика, фірма*, а також іменники спільного роду (чол. і жін.) із таким закінченням: *базі́ка, бідáха, витрі́цяка, заводі́яка, недорі́ка, сиротá* та чол. роду (назви осіб): *джу́ра, Микі́та, Са́ва* та ін.

2. М'яка група

До м'якої групи належать іменники жін. роду із закінченням **-я**: *бу́ря, відмінни́ця, друкáрня, земл'я́, наді́я, пі́сня, сім'я́* та чол. роду — назви осіб: *тесля́*; іменники спільного роду із цим самим закінченням: *кровопі́вця, убíвця, судд'я́* тощо та іменник чол. роду *Ілля́*.

3. Мішана група

До мішаної групи належать іменники жін. роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *вéжа, гу́ця, ї́жа, ка́ша, кру́ча, межá, плóця, тéця* та чол. роду — назви осіб: *вельмóжа, пашá*, а також іменники спільного роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *листонóша, міхонóша*.

II відміна

1. Тверда група

Чоловічий рід

До твердої групи належать іменники чол. роду з кінцевим твердим приголосним основи (крім шиплячих) і з закінченням **-о**: *дуб, одуд, пала́ці, темп, ужі́нок, успі́х; ба́тько, Петрó*; переважна більшість іменників на **-р**:

вир, віхор, відвар, двір, жир, сир, стовбур, столяр, щур, явір; сюди ж належать іменники *звір, комар, снігур*, які, проте, у називному відмінку множини мають закінчення м'якої групи: *звірі, комарі, снігурі* (іменник *щур* може мати і варіантне закінчення *-і*: *щурі*), а також усі іменники іншомовного походження на **-ер, -ор, -ур (-юр)**: *інженер, колекціонер, майстер, парфумер, фермер, шіфер, шофер; актор, директор, інспектор, професор, світлофор, семафор; абажур, гіпюр, каламбур*; іменники з постійно наголошеними **-ар (-яр), -ир (-ір, -їр)**: *базар, гектар, кулінар, монтьєр, муляр, футляр, ювіляр; касир, командир, пасажир, папір, сувенір, конвоїр*; окремі іменники іншомовного походження на **-ар, -ир** із постійним наголосом на корені в однині та множині: *долар — долари, панцир — панцири* та ін.

Примітка. Іменник *маляр* залежно від наголосу належить або до твердої групи *маляр* (наголос падає на корінь в усіх відмінках однини й множини: *маляр — маляра, малярові, маляра, маляром, (на) малярові — маляри, малярів, малярам, малярів, малярами, (на) малярах*), або до мішаної (наголос переходить на закінчення: *маляр — малярá, малярéві, малярá, малярém, (на) малярí — малярí — малярів — малярáми — (на) малярáх*).

Середній рід

До твердої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-о**: *болото, віяло, волю, залізо, зерно, зло, крило, коло, люстерко, мавпенятко, майво, місто, молодéцтво, село, християнство* та ін.

2. М'яка група

Чоловічий рід

До м'якої групи належать іменники чол. роду з кінцевим м'яким приголосним основи: *боєць, вéлеть, звíчай, краді́й, край, митéць, тату́ньо, діду́ньо, удíй, учі́тель, Анто́сьо, Бенéдьо, Іва́ньо*; сюди належить частина іменників на **-ар, -ир**, які в однині мають наголос на корені: *бо́ндар — бо́ндаря, ко́зир — ко́зиря, ку́хар — ку́харя, лі́кар — лі́каря, пі́сар — пі́саря*, а також іменники, у яких при відмінюванні наголос переходить із **-ар, -ир** на закінчення: *буква́р — букваря́, вівча́р — вівчаря́, воротáр — воротаря́, друкáр — друкаря́, інвентáр — інвентарю́ (збірне), календа́р — календаря́, кобза́р — кобзаря́, секретáр — секретаря́, сухáр — сухаря́, хабáр — хабаря́, шахта́р — шахтаря́; гузі́р — гузиря́, проводі́р — проводиря́, пухі́р — пухиря́* та ін. До м'якої групи належать також і деякі чоловічі особові імена: *Ігор — Ігоря, Лázар — Лázаря* та ін.

Примітка. У складних словах із *хабар* сполучним голосним є лише *о*: *хабародáвець, хабаромі́сткість, хабароодéржувач*.

Середній рід

До м'якої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та **-я** (без суфіксів **-ен-**, **-ят-** у формах непрямих відмінків і переважно з подовженням кінцевого приголосного основи): *го́ре, місце́, мо́ре, по́ле; житт'я́, завда́ння, збі́жся, здоро́в'я, змага́ння, знаря́ддя, лі́стя, облі́ччя, пі́р'я, по́лум'я* та ін.

3. Мішана група

Чоловічий рід

До мішаної групи належать іменники чол. роду з кінцевим шиплячим приголосним основи: *ванта́ж, доц, сто́рож, слуха́ч, ткач, това́риш; вітри́ще, діди́ще, дуби́ще*; також іменники на **-яр** (назви людей за видом їхньої діяльності), у відмінкових формах яких наголос переходить із суфікса на закінчення: *бджоля́р — бджоляра́, весля́р — весляра́, вугля́р — вугляра́, газетя́р — газетяра́, зброя́р — зброяра́, каменя́р — каменяра́, пісня́р — пісняра́, скля́р — скляра́, смоля́р — смоляра́, школя́р — школяра́* та ін.

Середній рід

До мішаної групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та основою на шиплячий приголосний: *ло́же, плече́, прізви́ще, яви́ще* та ін.

§ 68. Зразки відмінювання іменників

Перша відміна

Іменники — загальні назви

Тверда група		М'яка група	
О д н и н а			
Н.	<i>маши́н-а</i>	<i>відмі́нниц-я</i>	<i>наді́-я</i>
Р.	<i>маши́н-и</i>	<i>відмі́нниц-і</i>	<i>наді́-ї</i>
Д.	<i>маши́н-і</i>	<i>відмі́нниц-і</i>	<i>наді́-ї</i>
Зн.	<i>маши́н-у</i>	<i>відмі́нниц-ю</i>	<i>наді́-ю</i>
Ор.	<i>маши́н-ою</i>	<i>відмі́нниц-ею</i>	<i>наді́-єю</i>
М.	<i>...маши́н-і</i>	<i>...відмі́нниц-і</i>	<i>...наді́-ї</i>
Кл.	<i>маши́н-о</i>	<i>відмі́нниц-е</i>	<i>наді́-є</i>
М н о ж и н а			
Н.	<i>маши́н-и</i>	<i>відмі́нниц-і</i>	<i>наді́-ї</i>
Р.	<i>маши́н</i>	<i>відмі́нниць</i>	<i>наді́й</i>
Д.	<i>маши́н-ам</i>	<i>відмі́нниц-ям</i>	<i>наді́-ям</i>
Зн.	<i>маши́н-и</i>	<i>відмі́нниць</i>	<i>наді́-ї</i>
Ор.	<i>маши́н-ами</i>	<i>відмі́нниц-ями</i>	<i>наді́-ями</i>
М.	<i>...маши́н-ах</i>	<i>...відмі́нниц-ях</i>	<i>...наді́-ях</i>
Кл.	<i>маши́н-и</i>	<i>відмі́нниц-і</i>	<i>наді́-ї</i>

Мішана група

	О д н и н а	М н о ж и н а	О д н и н а	М н о ж и н а
Н.	<i>плóщ-а</i>	<i>плóщ-і</i>	<i>душ-á</i>	<i>ду́ш-і</i>
Р.	<i>плóщ-і</i>	<i>плóщ</i>	<i>душ-í</i>	<i>душ</i>
Д.	<i>плóщ-і</i>	<i>плóщ-ам</i>	<i>душ-í</i>	<i>ду́ш-ам</i>
Зн.	<i>плóщ-у</i>	<i>плóщ-і</i>	<i>ду́ш-у</i>	<i>ду́ш-і</i>
Ор.	<i>плóщ-ею</i>	<i>плóщ-ами</i>	<i>душ-éю</i>	<i>ду́ш-ами</i>
М.	<i>...плóщ-і</i>	<i>...плóщ-ах</i>	<i>...душ-í</i>	<i>...ду́ш-ах</i>
Кл.	<i>плóщ-е</i>	<i>плóщ-і</i>	<i>ду́ш-е, душ-é</i>	<i>ду́ш-і</i>

Іменники — власні назви

Тверда група		М'яка група	
		О д н и н а	
Н.	<i>Оксáн-а</i>	<i>Марі́-я</i>	<i>Лес-я</i>
Р.	<i>Оксáн-и</i>	<i>Марі́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Д.	<i>Оксáн-і</i>	<i>Марі́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Зн.	<i>Оксáн-у</i>	<i>Марі́-ю</i>	<i>Лес-ю</i>
Ор.	<i>Оксáн-ою</i>	<i>Марі́-єю</i>	<i>Лес-єю</i>
М.	<i>...Оксáн-і</i>	<i>...Марі́-ї</i>	<i>...Лес-ї</i>
Кл.	<i>Оксáн-о</i>	<i>Марі́-є</i>	<i>Лес-ю</i>
		М н о ж и н а	
Н.	<i>Оксáн-и</i>	<i>Марі́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Р.	<i>Оксáн</i>	<i>Марі́й</i>	<i>Лесь</i>
Д.	<i>Оксáн-ам</i>	<i>Марі́-ям</i>	<i>Лес-ям</i>
Зн.	<i>Оксáн</i>	<i>Марі́й</i>	<i>Лесь</i>
Ор.	<i>Оксáн-ами</i>	<i>Марі́-ями</i>	<i>Лес-ями</i>
М.	<i>...Оксáн-ах</i>	<i>....Марі́-ях</i>	<i>...Лес-ях</i>
Кл.	<i>Оксáн-и</i>	<i>Марі́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
		О д н и н а	
Тверда група		М'яка група	
Н.	<i>Полта́в-а</i>	<i>Ві́нниц-я</i>	<i>Терéбл-я</i>
Р.	<i>Полта́в-и</i>	<i>Ві́нниц-ї</i>	<i>Терéбл-ї</i>
Д.	<i>Полта́в-і</i>	<i>Ві́нниц-ї</i>	<i>Терéбл-ї</i>
Зн.	<i>Полта́в-у</i>	<i>Ві́нниц-ю</i>	<i>Терéбл-ю</i>
Ор.	<i>Полта́в-ою</i>	<i>Ві́нниц-єю</i>	<i>Терéбл-єю</i>
М.	<i>... Полта́в-і</i>	<i>... Ві́нниц-ї</i>	<i>... Терéбл-ї</i>
Кл.	<i>Полта́в-о</i>	<i>Ві́нниц-є</i>	<i>Терéбл-є</i>

Друга відміна
Іменники чоловічого роду —
загальні назви

О д н и н а

	Тверда група		М'яка група		Мішана група
Н.	<i>коза́к</i>	<i>тигр</i>	<i>мудре́ць</i>	<i>обри́й</i>	<i>меч</i>
Р.	<i>козак-а́</i>	<i>ти́гр-а</i>	<i>мудрець-я́</i>	<i>обри́-ю</i>	<i>меч-а́</i>
Д.	<i>козак-о́ві (-у́)</i>	<i>ти́гр-ові (-у)</i>	<i>мудрець-е́ві (-ю)</i>	<i>обри́-єві (-ю)</i>	<i>меч-е́ві (-у́)</i>
Зн.	<i>козак-а́</i>	<i>ти́гр-а</i>	<i>мудрець-я́</i>	<i>обри́й</i>	<i>меч</i> <i>i</i> <i>меч-а́</i>
Ор.	<i>козак-о́м</i>	<i>ти́гр-ом</i>	<i>мудрець-е́м</i>	<i>обри́-єм</i>	<i>меч-е́м</i>
М.	<i>...козак-о́ві (-у́)</i>	<i>...ти́гр-ові (-у, -і)</i>	<i>мудрець-е́ві, (-ю, -і)</i>	<i>...обри́-ї (-ю)</i>	<i>...меч-і (-е́ві)</i>
Кл.	<i>коза́ч-е</i>	<i>ти́гр-е</i>	<i>мудрець-ю́</i>	<i>обри́-ю</i>	<i>ме́ч-у</i>

М н о ж и н а

Н.	<i>козак-и́</i>	<i>ти́гр-и</i>	<i>мудрець-і́</i>	<i>обри́-ї</i>	<i>меч-і́</i>
Р.	<i>козак-і́в</i>	<i>ти́гр-ів</i>	<i>мудрець-і́в</i>	<i>обри́-їв</i>	<i>меч-і́в</i>
Д.	<i>козак-а́м</i>	<i>ти́гр-ам</i>	<i>мудрець-я́м</i>	<i>обри́-ям</i>	<i>меч-а́м</i>
Зн.	<i>козак-і́в</i>	<i>ти́гр-ів</i>	<i>мудрець-і́в</i>	<i>обри́-ї</i>	<i>меч-і́</i>
Ор.	<i>козак-а́ми</i>	<i>ти́гр-ами</i>	<i>мудрець-я́ми</i>	<i>обри́-ями</i>	<i>меч-а́ми</i>
М.	<i>...козак-а́х</i>	<i>...ти́гр-ах</i>	<i>...мудрець-я́х</i>	<i>..обри́-ях</i>	<i>...меч-а́х</i>
Кл.	<i>козак-и́</i>	<i>ти́гр-и</i>	<i>мудрець-і́</i>	<i>обри́-ї</i>	<i>меч-і́</i>

**Іменники середнього роду —
загальні назви**

О д н и н а

	Тверда група		М'яка група		Мішана група
Н.	<i>крил-о́</i>	<i>по́л-е</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-е́</i>
Р.	<i>крил-а́</i>	<i>по́л-я</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-а́</i>
Д.	<i>крил-у́</i>	<i>по́л-ю</i>	<i>умі́нн-ю</i>		<i>плеч-у́</i>
Зн.	<i>крил-о́</i>	<i>по́л-е</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-е́</i>
Ор.	<i>крил-о́м</i>	<i>по́л-ем</i>	<i>умі́нн-ям</i>		<i>плеч-е́м</i>
М.	<i>...крил-і́</i>	<i>...по́л-і, -ю</i>	<i>...умі́нн-і</i>		<i>...плеч-і́, -у́ і плеч-е́ві</i>
Кл.	<i>крил-о́</i>	<i>по́л-е</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-е́</i>

М н о ж и н а

Н.	<i>кри́л-а</i>	<i>пол-я́</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плéч-і</i>
Р.	<i>крил</i>	<i>пол-і́в</i>	<i>умі́нь</i>		<i>плеч-е́й, пліч</i>
Д.	<i>кри́л-ам</i>	<i>пол-я́м</i>	<i>умі́нн-ям</i>		<i>плеч-а́м і плéч-ам</i>
Зн.	<i>кри́л-а</i>	<i>пол-я́</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плéч-і</i>
Ор.	<i>кри́л-ами і кри́ль-ми</i>	<i>пол-я́ми</i>	<i>умі́нн-ями</i>		<i>плеч-і́ма</i>
М.	<i>...кри́л-ах</i>	<i>...пол-я́х</i>	<i>...умі́нн-ях</i>		<i>...плеч-а́х</i>
Кл.	<i>кри́л-а</i>	<i>пол-я́</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плéч-і</i>

**Іменники чоловічого роду —
власні назви**

		О д н и н а			
	Тверда група		М'яка група	Мішана група	Тверда група
Н.	<i>Євгѐн</i>	<i>Олѐсь</i>	<i>Їгор</i>	<i>Тимѐш</i>	<i>Дністѐр</i>
Р.	<i>Євгѐн-а</i>	<i>Олѐс-я</i>	<i>Їгор-я</i>	<i>Тимѐш-а</i> і <i>Тимош-а́</i>	<i>Дністр-а́</i>
Д.	<i>Євгѐн-ові (-у)</i>	<i>Олѐс-еві (-ю)</i>	<i>Їгор-еві, (-ю)</i>	<i>Тимѐш-еві (-у)</i> і <i>Тимош-ѐві (-у́)</i>	<i>Дністр-у́ (-ові)</i>
Зн.	<i>Євгѐн-а</i>	<i>Олѐс-я</i>	<i>Їгор-я</i>	<i>Тимѐш-а</i> і <i>Тимош-а́</i>	<i>Дністѐр</i>
Ор.	<i>Євгѐн-ом</i>	<i>Олѐс-ем</i>	<i>Їгор-ем</i>	<i>Тимѐш-ем</i> і <i>Тимош-ѐм</i>	<i>Дністр-ѐм</i>
М.	<i>...Євгѐн-ові (-у, -і)</i>	<i>...Олѐс-еві (-ю, -і)</i>	<i>...Їгор-еві (-ю, -і)</i>	<i>...Тимѐш-еві (-у, -і)</i> і <i>Тимош-ѐві (-у́, -і́)</i>	<i>...Дністр-у́ (-ові, -і́)</i>
Кл.	<i>Євгѐн-е</i>	<i>Олѐс-ю</i>	<i>Їгор-ю</i>	<i>Тимѐш-е</i>	<i>Дністр-е</i>
М н о ж и н а					
Н.	<i>Євгѐн-и</i>	<i>Олѐс-і</i>	<i>Їгор-і</i>	<i>Тимѐш-і</i> і <i>Тимош-і́</i>	
Р.	<i>Євгѐн-ів</i>	<i>Олѐс-ів</i>	<i>Їгор-ів</i>	<i>Тимѐш-ів</i> і <i>Тимош-і́в</i>	
Д.	<i>Євгѐн-ам</i>	<i>Олѐс-ям</i>	<i>Їгор-ям</i>	<i>Тимѐш-ам</i> і <i>Тимош-а́м</i>	
Зн.	<i>Євгѐн-ів</i>	<i>Олѐс-ів</i>	<i>Їгор-ів</i>	<i>Тимѐш-ів</i> і <i>Тимош-і́в</i>	
Ор.	<i>Євгѐн-ами</i>	<i>Олѐс-ями</i>	<i>Їгор-ями</i>	<i>Тимѐш-ами</i> і <i>Тимош-а́ми</i>	
М.	<i>...Євгѐн-ах</i>	<i>...Олѐс-ях</i>	<i>...Їгор-ях</i>	<i>...Тимѐш-ах</i> і <i>...Тимош-а́х</i>	
Кл.	<i>Євгѐн-и</i>	<i>Олѐс-і</i>	<i>Їгор-і</i>	<i>Тимѐш-і</i> і <i>Тимош-і́</i>	

Зразки відмінювання іменників чоловічого роду з основою на *-р*

О д н и н а

	Тверда група		М'яка група		Мішана група
Н.	<i>Пасажі́р</i>	<i>бульва́р</i>	<i>байка́р</i>	<i>ко́зир</i>	<i>ковзана́р</i>
Р.	<i>пасажі́р-а</i>	<i>бульва́р-у</i>	<i>байка́р-я́</i>	<i>ко́зир-я</i>	<i>ковзана́р-а́</i>
Д.	<i>пасажі́р-ові</i> (- у)	<i>бульва́р-у</i> (- ові)	<i>байка́р-е́ві</i> (- ю́)	<i>ко́зир-ю</i> (- еві)	<i>ковзана́р-е́ві</i> (- у́)
Зн.	<i>пасажі́р-а</i>	<i>бульва́р</i>	<i>байка́р-я́</i>	<i>ко́зир</i> (- я)	<i>ковзана́р-а́</i>
Ор.	<i>пасажі́р-ом</i>	<i>бульва́р-ом</i>	<i>байка́р-е́м</i>	<i>ко́зир-ем</i>	<i>ковзана́р-е́м</i>
М.	<i>...пасажі́р-ові</i> (-у, -і)	<i>...бульва́р-і</i> (-ові, -у)	<i>...байка́р-е́ві</i> (-ю́, -і́)	<i>...ко́зир-і</i> (-еві, -ю)	<i>...ковзана́р-е́ві</i> (- у́, -і́)
Кл.	<i>пасажі́р-е</i>	<i>бульва́р-е</i>	<i>байка́р-ю</i>	<i>ко́зир-ю</i>	<i>ковзана́р-е</i>

М н о ж и н а

Н.	<i>пасажі́р-и</i>	<i>бульва́р-и</i>	<i>байка́р-і́</i>	<i>ко́зир-і</i>	<i>ковзана́р-і́</i>
Р.	<i>пасажі́р-ів</i>	<i>бульва́р-ів</i>	<i>байка́р-і́в</i>	<i>ко́зир-ів</i>	<i>ковзана́р-і́в</i>
Д.	<i>пасажі́р-ам</i>	<i>бульва́р-ам</i>	<i>байка́р-я́м</i>	<i>ко́зир-ям</i>	<i>ковзана́р-а́м</i>
Зн.	<i>пасажі́р-ів</i>	<i>бульва́р-и</i>	<i>байка́р-і́в</i>	<i>ко́зир-і</i>	<i>ковзана́р-і́в</i>
Ор.	<i>пасажі́р-ами</i>	<i>бульва́р-ами</i>	<i>байка́р-я́ми</i>	<i>ко́зир-ями</i>	<i>ковзана́р-а́ми</i>
М.	<i>...пасажі́р-ах</i>	<i>...бульва́р-ах</i>	<i>...байка́р-я́х</i>	<i>...ко́зир-ях</i>	<i>...ковзана́р-а́х</i>
Кл.	<i>пасажі́р-и</i>	<i>бульва́р-и</i>	<i>байка́р-і́</i>	<i>ко́зир-і</i>	<i>ковзана́р-і́</i>

Зразок відмінювання іменника *Госпóдь*

Н.	<i>Госпóдь</i>
Р.	<i>Гóспод-а</i>
Д.	<i>Гóспод-ові (-у) і Господ-éві</i>
Зн.	<i>Гóспод-а</i>
Ор.	<i>Гóспод-ом</i>
М.	<i>...Гóспод-ові (-у, -і)</i>
Кл.	<i>Гóспод-и</i>

Відмінювання іменників на *-ище* (жін. і середн. р.)

О д н и н а	М н о ж и н а
Н. <i>бабі́щ-е</i>	<i>бабі́щ-а</i>
Р. <i>бабі́щ-і/-а</i>	<i>бабі́щ</i>
Д. <i>бабі́щ-і/-у</i>	<i>бабі́щ-ам</i>
З. <i>бабі́щ-е/-у</i>	<i>бабі́щ</i>
О. <i>бабі́щ-ею/-ем</i>	<i>бабі́щ-ами</i>
М. ... <i>бабі́щ-і</i>	<i>бабі́щ-ах</i>
Кл. <i>бабі́щ-е</i>	<i>бабі́щ-а</i>

Примітка. Тип відмінювання іменників на *-ище* (*бабі́ще* — жін. і середн. рід, *свекру́шище* — жін. і середн. рід і под.) при хитанні в морфологічному роді залежить від значення роду: якщо іменник має дві форми роду (*бабі́ще* — жін. і середн. рід), то для форми жін. роду лише в називному, знахідному та кличному відмінках однини властиве закінчення *-е*, типове для іменників другої відміни середнього роду, а в інших відмінках їхні закінчення збігаються із закінченнями іменників першої відміни (обидва варіанти наявні в знахідному відмінку), а для середн. роду — послідовність відмінювання за зразками відмінювання іменників другої відміни середн. роду.

Третя відміна

О д н и н а		
Н. <i>ті́нь</i>	<i>по́дорож</i>	<i>гі́дність</i>
Р. <i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>	<i>гі́дност-і, гі́дност-и</i>
Д. <i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>	<i>гі́дност-і</i>
Зн. <i>ті́нь</i>	<i>по́дорож</i>	<i>гі́дність</i>
Ор. <i>ті́нн-ю</i>	<i>по́дорожж-ю</i>	<i>гі́дніст-ю</i>
М. ... <i>ті́н-і</i>	<i>... по́дорож-і</i>	<i>... гі́дност-і</i>
Кл. <i>ті́н-е</i>	<i>по́дорож-е</i>	<i>гі́дност-е</i>

Множина

Н.	<i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>
Р.	<i>ті́н-ей</i>	<i>по́дорож-ей</i>
Д.	<i>ті́н-ям</i>	<i>по́дорож-ам</i>
Зн.	<i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>
Ор.	<i>ті́н-ями</i>	<i>по́дорож-ами</i>
М.	<i>... ті́н-ях</i>	<i>... по́дорож-ах</i>
Кл.	<i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>

Четверта відміна

Однина

Н.	<i>курч-а́</i>	<i>ім'-я́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Р.	<i>курч-а́т-и</i>	<i>ім-ен-і, ім'-я́</i>	<i>ті́м-ен-і, ті́м'-я</i>
Д.	<i>курч-а́т-і</i>	<i>ім-ен-і</i>	<i>ті́м-ен-і, ті́м'-ю</i>
Зн.	<i>курч-а́</i>	<i>ім'-я́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Ор.	<i>курч-а́м</i>	<i>ім-ен-ем, ім'-я́м</i>	<i>ті́м-ен-ем, ті́м'-ям</i>
М.	<i>... курч-а́т-і</i>	<i>... ім-ен-і</i>	<i>... ті́м-ен-і, ті́м'-ї, але і по ті́м'-ю</i>
Кл.	<i>курч-а́</i>	<i>ім'-я́, ім-ен-е</i>	<i>ті́м'-я</i>

Множина

Н.	<i>курч-а́т-а</i>	<i>ім-ен-а́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Р.	<i>курч-а́т</i>	<i>ім-е́н</i>	<i>ті́м'-їв</i>
Д.	<i>курч-а́т-ам</i>	<i>ім-ен-а́м</i>	<i>ті́м'-ям</i>
Зн.	<i>курч-а́т(а)</i>	<i>ім-ен-а́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Ор.	<i>курч-а́т-ами</i>	<i>ім-ен-а́ми</i>	<i>ті́м'-ями</i>
М.	<i>... курч-а́т-ах</i>	<i>... ім-ен-а́х</i>	<i>ті́м'-ях</i>

УВАГИ ДО ПРАВОПИСУ ВІДМІНКОВИХ ФОРМ

I відміна

A. Однина

§ 69. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-и, -і, -ї**:

1) **-и** набувають іменники твердої групи: *до́ньки, дочкí, кни́жки, ма́ми, маши́ни, перемо́ги, родíни, фа́брики*;

2) **-і** (після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**) мають іменники першої відміни м'якої та мішаної груп: *бу́ри, грíвни* (від *грíвня* — грошова одиниця), *дуéньї, мрі́ї, наді́ї, пра́ці, відмінниці́, сім'ї́; кру́чі, межі́, плóщі, ті́ши*.

Примітка. Однакові за написанням форми родового відмінка однини та називного множини окремих іменників нерідко мають різні наголоси, пор.: *дочкí* — *до́чки*, *землі́* — *зе́млі*, *кни́жки* — *книжкí*, *межі́* — *ме́жі*, *сестри́* — *се́стри*, *сім'ї́* — *сі́м'ї*.

§ 70. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *до́ньці, дочцí, кни́жці, маши́ні, перемóзі, фа́бриці; бу́ри, грíвни, дуéньї, наді́ї, відмінниці́, сім'ї́, статті́, кру́чі, межі́, плóщі, ті́ши*.

§ 71. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники першої відміни твердої та мішаної груп мають закінчення **-у**, м'якої — **-ю**: *до́ньку, дочку́, кни́жку, маши́ну, перемо́гу, фа́брику; кру́чу, межу́, плóщу, ті́шу; бу́рю, грíвню, дуéнью, надію́, відмінницю́, сім'ю́, статтю́*.

§ 72. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-ою**, м'якої та мішаної груп — **-єю**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-єю**: *до́нькою, дочко́ю, кни́жкою, маши́ною, перемóгою, фа́брикою; бу́рею, грíвнею, дуéньєю, надією́, відмінницею́, сім'єю́, статтєю́; кру́чею, межє́ю, плóщею, ті́шею*.

§ 73. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *на дóньці, на дочці, на кни́жці, на маши́ні, на фа́бриці, у бу́рі, у перемо́зі, по дорóзі, по стéжці, по руці; при дóньці, при дочці; на грівні, на дуéньї, у надїї, у сім'ї, у статті, при відмінниці, при сім'ї; на кру́чі, на межі́, на плóці, у тїшї, у межї́, по кру́чі, по плóці.*

Примітка. Перед закінченням **-і** в давальному та місцевому відмінках приголосні **г, к, х** переходять відповідно в **з, ц, с**: *нога́ — нозі́, рука́ — руці́, му́ха — му́сі.*

§ 74. Кличний відмінок

У кличному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-о, -е, -є, -ю**.

1) **-о** властиве іменникам твердої групи: *дóнько, дóчко, дру́жїно, Га́нно Миха́йлївно, кни́жко, перемо́го, сéстро;*

2) **-е** набувають іменники м'якої та мішаної груп, **є** — іменники м'якої групи після голосного, м'якого знака та апострофа: *во́ле, відмінни́це, грівне́, ду́ше, зе́мле, Ка́тре, кру́че, магарáдже, ра́дже; а також Ї́лле; дуéньє, Мари́є, мрі́є, Соломі́є;*

3) **-ю** мають деякі пестливі іменники м'якої групи: *бабу́сю, Га́лю, дóню, Катру́сю, Мару́сю, мату́сю, тїту́сю.*

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох особових імен — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення тільки кличного відмінка: *Окса́но Іва́нївно, Мари́є Васи́лївно.*

Примітка 2. У звертаннях до жінок, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка мають обидва іменники: *добрóдїйко Вариводо́, па́ні Гарку́ше, поетко Забашто́.*

Б. Множина

§ 75. Називний відмінок

1. У називному відмінку множини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-и**, м'якої та мішаної груп — **-ї**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *кни́жкї, маши́ни, перемо́ги, фа́брики; бу́рі, дуéньї, надїї, відмінниці́, статті́, сім'ї́; кру́чі, ме́жі, мїши́, плóці; також іменники чол. роду: джу́ри, ра́джї, су́дді.*

§ 76. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники першої відміни мають нульове закінчення або закінчення **-ей, -ів**:

1) нульове закінчення мають іменники твердої, м'якої та мішаної груп: *верст* (від *верста́* — давня одиниця вимірювання відстані), *верств* (від *верствá* — шар) і *версто́в* (від *верствá* — давня одиниця вимірювання відстані), *вігід* (від *вігода*) і *вигі́д* (від *виго́да*), *губ* (і *губі́в*), *дорі́г*, *маши́н*, *назв*, *свобо́д*, *фа́брик*, *шкіл*; *бур*, *доло́нь*, *легéнь* (і *легéнів*), *наді́й*, *робітні́ць*; *круч*, *меж*, *площ*; в іменників іншомовного походження здебільшого наявне нульове закінчення: *арф*, *догм*, *пальм*, *шайб*.

2) невелика група іменників жі́н. роду мають закінчення **-ей**: *мише́й*, *свине́й*, або нульову основу на **-ей**: *баде́й* (від *бадді́*), *сіме́й* (від *сім'ї́*), *статей* (від *статті́*) та ін.;

3) закінчення **-ів** має невелика група іменників чол. роду: *гайдама́ків*, *судді́в*, *старості́в* (від *старості́* (у весільному обряді)) і *ста́рост* (від *ста́рости* (керівна особа)), *те́слів*, окремі іменники жі́н. роду (див. вище п. а), а також прізвища: *Журбі́в*, *Чупрінкі́в* і т. ін.; для окремих іменників можливі варіанти із закінченням **-ів** і нульовим закінченням: *маму́* — *мамі́в* і *ма́ми* — *ма́м*, *бабу́* — *бабі́в* і рідко *баб*; у прізвищах: *Ма́йбороді́в* і *Ма́йбород*, *Ста́рості́в* і *Ста́рост*.

Примітка 1. В іменників, що мають у називному відмінку однини сполучення двох різних приголосних, у родовому відмінку множини між такими приголосними з'являються **о** або **е**.

О виникає в тих іменників, які мають після приголосного основи суфікс **-к**: *до́чок* (*до́чки*), *книжо́к*, (*книжкі́*), *ку́льо́к* (*ку́льки́*), *мисо́к* (*мискі́*) і т. ін., а також в іменників між двома приголосними: *гра* (мн. *і́гри*), *ку́хня*, *пове́рхня*, *со́сна́*, *су́кня*, *це́рква* — *і́гор*, *ку́хонь*, *пове́рхонь*, *со́сон* (і *со́сен*), *су́конь*, *це́рков*. У низці іменників з'являється відповідно **е** (**є**): *бо́єнь*, *во́єн* (і *війн*), *гріве́нь*, *до́мен*, *дуе́ней*, *ескадрі́лей*, *копа́лень*, *ла́зень*, *мі́тел*, *шабе́ль*, але *букв* (одн. *бу́ква*), *мавп* (одн. *ма́впа*), *шахт* (одн. *ша́хта*).

Примітка 2. В іменників іншомовного походження з подвоєними приголосними в родовому відмінку множини це подвоєння збережено: *бонн* (від *бо́нна*), *булл* (від *бу́лла*), *ванн* (від *ва́нна*), *вілл* (від *ві́лла*), *мадо́нн* (від *мадо́нна*), *панн* (від *па́нна*).

§ 77. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ам, -ям**:

1) закінчення **-ам** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжкáм*, *маши́нам*, *фа́брикам*; *кру́чам*, *ме́жам*, *пло́щам*.

2) закінчення **-ям** мають іменники м'якої групи: *бу́рям*, *дуе́ням*, *грівня́м*, *ескадрі́льям*, *наді́ям*, *відмінни́цям*, *сім'я́м*, *стаття́м*.

§ 78. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з формою називного або родового відмінка множини, причому:

1) іменники — назви істот мають форму, однакову з формою родового відмінка множини: *ведме́диць, вовчи́ць, листоно́ш, міхоно́ш, молоді́ць, відмінни́ць, украї́нок; ду́еней, свині́й*.

Примітка. Іменники — назви окремих свійських тварин, комах мають також менш поширену форму, однакову з формою називного відмінка: *гна́ти ове́ць (і ві́вці), па́сти корі́в (і коро́ви), годувáти свині́й (і сви́ні), ловити мух (і му́хи)*;

2) іменники — назви неістот уживаються у формі, однаковій із формою називного відмінка: *книжкí, машíни, фáбрики; ву́лиці, грíвні, друка́рні, ескадри́льї, мрі́ї, сі́м ї́, кру́чі, ме́жі, плóщі*.

§ 79. Орудний відмінок

5. В орудному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми**:

1) закінчення **-ами** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжкáми, машíнами, фáбриками, кру́чами, ме́жами, плóщами*;

2) закінчення **-ями** властиве іменникам м'якої групи: *ву́лицями, грíвнями, друка́рнями, ду́еньями, ескадри́льями, мрі́ями, відмінниця́ми, сі́м'ями, стаття́ми*;

3) варіантні закінчення **-ми** (поряд із формами на **-ами, -ями**) мають лише поодинокі іменники: *слізьмі́ (і сльозáми), свиньмі́ (і сви́нями)*.

§ 80. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ах** для твердої та мішаної груп і **-ях** — для м'якої групи: *у книжкáх, на машíнах, на кру́чах, на ме́жах, на грíвнях, на ду́еньях, на ескадри́льях, у стаття́х, у сі́м'ях; по дорóгах, по рука́х, по стежкáх*.

§ 81. Кличний відмінок

У кличному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з називним: *бабі́, дочкí, жінкí, грíвні, ду́еньї, відмінниці́*.

II відміна

A. Однина

§ 82. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники другої відміни залежно від їхнього значення мають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю**.

1. Іменники середн. роду в родовому відмінку однини закінчуються лише на **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка — у мішаній групі): *міста, селá, плечá, прізвища; уміння, знаряддя, моря, обличчя, узбіччя, поля*.

2. Іменники чол. роду із закінченням **-о** в родовому відмінку однини набувають закінчення лише **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі): *батька, Дмитрá, Дорошенка, Тесленка, Франкá, Шевченка; Антося, Бенедя, Олексія*.

2.1. Іменники чол. роду в родовому відмінку однини з основою на приголосний набувають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю** залежно від значення істоти або значення неістоти, конкретного чи абстрактного значення та інших чинників.

2.1.1. Закінчення **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі) мають іменники чол. роду:

2.1.1.1. Назви істот у звичайній та зменшено-пестливій формі: *академіка, воїна, делегáта, священника, співакá, теслярá, митця, незнайо́мця, промовця, татуся́, фено́мена* (людина), *учітеля, учня, фахівця; Богдána, Борíса, Олексáндра, Тарáса; Андрія́, Василя́, Віталія́, Сергія́, Юрія́; козаченька, хлопчика; вóвчика, зáйчика, соко́лика*; та персоніфіковані предмети і явища: *Вітра, Морóза* та ін.

2.1.1.2. Назви неістот у звичайній та зменшено-пестливій формі, що позначають конкретні предмети, зокрема:

а) назви дерев: *бéреста, дубá, клéна, явора, ясеня; дубкá, яворóнька, ясенóчка*;

б) назви технічних реалій, машин і їх деталей: *ваго́на, електрока́ра, ескалáтора, комп'ю́тера, літакá, моніто́ра, мото́ра, по́тяга, тра́ктора; автомобі́ля, ді́зеля, по́ришня; ваго́нчика, літачкá*;

в) терміни іншомовного походження, які позначають предмети, структурні елементи, геометричні тіла та їхні частини, математичні, лінгвістичні поняття: *áтома, вéктора, елемéнта, еліпсо́їда, інтегрáла, катóда, кварка, квадрáта, коефіціéнта, ко́нуса, ко́сінуса, циліндра; áфікса, інтерфі́кса, локатíва, прéфікса, су́фікса* та ін., але *сінтаксису, фразеологі́зму* (про інші категорії термінів див. п. 2);

г) українські за походженням безафіксні та суфіксальні іменники-терміни: *відмі́нка, восьмику́тника, дода́тка, займе́нника, знаме́нника*,

іменника, прикметника, прислівника, трикутника, чисельника, числівника, шкiва; променя, але віду, роду, складу, способу (див. п. 2.1.2.1(г));

г) назви одиниць вимірювання довжини (*дiйма, метра, кілометра*) або маси (*грама, кілограма, фунта, фунтика*);

д) назви відрізків часу, днів тижня і місяців: *дня, вiвторка, понедiлка; листопада, місяця, сiчня, тiжня*; але *віку, листопаду* (явище природи), *року* (сукупність місяців, тижнів і днів), *поясу* (смуга фізичних об'єктів, частина поверхні земної кулі) (див. 2.1.2(2)), а також числові назви: *десятка, мільйона, мільярда*;

е) назви грошових знаків: *грошi, дiлара, карбiванця, сантимi, франка, цента, червiнця, червiнчика*;

є) назви органів і частин тіла: *животi, кишковикi, м'язи, нiса, рiта, скелiта, суглiба, хребтi, шлiнка, пiльця; животика, пiльчика*, але *стравоходу* та ін. (див. 2. 3);

ж) назви житлових приміщень, сiльськогосподарських і технічних будiвель і їхніх частин, архiтектурних деталей: *барiка, кiмина, одвiрка, пiддiшка, причiлка, свiлока, флiгеля, димарi; вiтрякi, вiлика, голубникi; акведукi, багiта, еркера, карнiза, балкiна, пiндуса, тiмбура; балкiнчикi*; але *пiдмiрку, покiю* (див. 2.1.2(3));

з) назви предметів побуту: *ножi, чайника, черпакi; дивiна, мiсника, сервiнта; стiльцi; стiльчикi*;

и) назви одягу і взуття: *джемпера, жупiнi, кобенякi, костюма, кiнтуша, пiджакi, плащi, пояса* (елемент одягу), *свiтра, кiда, черевiка, чiбота; костюмчикi, плащикi; черевiчка*;

і) назви виробів із борошна: *батiна, бiблика, калачi, рогiлика; бiбличка, калачикi*;

ї) назви церковних реалій: *амвiна, iконостiса, вiтварi; iконостiсика*;

к) назви населених пунктів із суфіксами **-ськ-, -цьк-, -ець-**, елементами **-бург-, -град- (-город-), -пiль- (-поль-), -мир-, -слав-**: *Бердiянська, Луцька, Бiбринця, Крiменця, Трускавцiя, Пiттсбурга, Вiшгорода, Мiргорода, Шiргорода, Борiсполя, Тернiполя, Ямпiля, Житiмира, Ярослiва*, а також назви рiчок, населених пунктів і рiзних географiчних назв із наголосом у родовому вiдмiнку на кiнцевому складі та із суфіксами присвiйностi **-iв- (-iв-), -ев- (-св-), -ов-, -ин- (-iн-), -ач-, -ич-**: *Бикi, Днiпрi, Днiстрi, Збручi, Псла, Тетерева; Вiльхiвцiя, Дiнцiя, Ингульцiя, Торцiя, Хустцiя; Олеськова, Львiва, Харкова, Кiєва, Колгiєва, Харкова, Хiдорова, Батiрина, Пирiтина, Святiшина, Снятина; Бiхмача, Гiдяча, Гiлича*, лише в окремих випадках з наголосом на корені іменника: *Брiча, Вiвка, Дiвжика, Малiго Куяльника, Салгiра, Свiжа, Смотрича*.

Примітка. Закінчення **-у, -ю** наявне у складених назвах населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що має звичайно в родовому вiдмiнку закінчення **-у**: *Давiдiвого Броду, Зелiного Гiю, Кривiго Рiгу, Часовiго Яру, Ширiкого Лiну* та ін.;

л) назви сайтів і служб електронної пошти: *фейсбу́ка, юту́ба, іме́йла*.

2.1.2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

1) абстрактні іменники чоловічого роду:

а) назви якостей і властивостей: *герої́зму, ліри́зму, націо́налі́зму, патріоті́зму*;

б) назви почуттів, хвороб: *бо́лю, гні́ву, жа́лю, жа́ху, сну, со́рому, сти́ду* (і *стидá*), *стра́ху, ро́зпачу; авітаміно́зу, артро́зу, бронхі́ту, гайморі́ту, гри́пу, діабéту, колі́ту, ко́ру, на́бряку, о́піку, о́пуху, оті́ту, ка́шлю, правці́ю, тифу, ящу́ру*;

в) назви процесів, станів, властивостей, явищ суспільного життя, загальних понять: *ана́лізу, бі́гу, ви́бою, ві́купу, ві́слову, відбо́ю, відгу́ку, заробі́тку, зато́ру, за́пису, зву́ку* (але як термін *зву́ка*), *ідеа́лу, і́мпульсу, кло́поту, коло́квіуму, конфлі́кту, кро́ку, ле́ту* (*льо́ту*), *по́шитовху, прибу́тку, приї́зду, прогрéсу, ремо́нту, ру́ху, сінтезу, сто́гону, сума́нню, успі́ху, хо́ду, шу́му*, але *ривка́, стрибка́, стусана́*;

г) назви філософських, літературознавчих та інших наукових понять: *абсолю́ту, абсу́рду, агностици́зму, антропоцентри́зму, дисона́нсу, догмати́зму, до́гмату; авра́лу, а́кту, достáтку, е́кспорту, е́кскурсу, ідеа́лу, со́рту, спо́сому, хі́сту, фено́мену* (явище), *фрейді́зму* та ін., але як конкретні іменники-терміни: *ду́ха* і *Ду́ха* (у значенні *Свято́го Ду́ха* (третя іпостась єдиного Бога);

г) назви явищ природи: *ві́хору, гра́ду, гро́му, ві́тру, вогню́, дощу́, землетру́су, моро́зу, сме́рчу, тумáну, урага́ну, холо́ду, цикло́ну*; але *Ві́тра, Моро́за* як персоніфікованих явищ (див. п. 2.1.1.1);

2) іменники на позначення сукупності істот (*електорáту, батальйо́ну, взво́ду, дивізіо́ну, ко́рпусу* (військове з'єднання), *ордену* (чернеча громада), *оркестру, по́лку, ро́ю, хо́ру*, але з наголосом на останньому складі *табуна́*) або неістот: а) дерев, кущів: *га́ю, лі́су, са́ду* (але *садка́*), *чагарнику́*; б) трав'янистих рослин: *барві́нку, бузку́, буркуну́, горо́ху, звіробо́ю, кро́пу, молоча́ю, очерéту, щавлю́, ячме́ню* (але *вівса́*); в) предметів побуту: *о́дягу, ремане́нту, суво́ю, това́ру*; г) сортів плодових дерев: *ране́ту, ренкло́ду; кальві́лю* та ін.; г) установ, закладів, організацій, об'єднань держав: *інститу́ту, ко́леджу, ліце́ю, ма́ркету, музе́ю, університéту; клубу, коміте́ту, у́ряду; сою́зу*, але *бло́ка* (механізм або камінь); г) спортивних ігор і танців: *альпіні́зму, бадмінто́ну, баскетбо́лу, бейсбо́лу, біатло́ну, бо́ксу, боулінгу, волейбо́лу, гандбо́лу, го́льфугу, да́йвінгу, се́рфінгу, футбо́лу; бобсле́ю, хокéю; ва́льсу, краков'я́ку, та́нку* (але переважно з наголосом на закінченні *танка́*); *та́нцю*, але: *гопакá, козакá* (танець), *се́рфінга* (спортивне знаряддя);

3) іменники — назви просторових понять та їхніх різновидів: *ва́лу, байра́ку, лимáну, лу́гу, майда́ну, то́ку; всéсвіту, рінгу, ро́ву, сві́ту, стéпу*,

урівку, яру; країю, небокраю, ручаю, але: горба́, ху́тора. До цієї групи належать також назви різних споруд і будинків, зокрема й військових, приміщень та їхніх частин, різних просторових комунікацій: *бастіо́ну, буди́нку, вігва́му, вокза́лу, гурто́житку, га́нку, да́ху, заво́ду, за́лу, за́мку, інте́рнату, кана́лу, коридо́ру, мо́лу, му́ру, пала́цу, парapéту, підва́лу, плóту, по́верху, порта́лу, приту́лку, ти́ну, універма́гу, фасáду, фі́льва́рку, чу́му, ши́нку, шта́бу; сара́ю; метрополіте́ну;* але (переважно з наголосом на закінченні): *бліндажá, гаражá, куреня́, млина́, сажá, хліва́;* обидва закінчення — **-а (-я)** та **-у (-ю)** — мають іменники: *моста́* (конкретний предмет) й *мо́сту* (цілісність), подібно: *паркана́* й *парка́ну, плота́* й *плóту, стола́* й *сто́лу.*

До просторових реалій належать і назви річок (крім зазначених у п. 2.1.1.2 л), озер, гір, островів, півостровів, країн, областей і т. ін.: *Бу́гу, Га́нгу, До́ну, Дунáю, Нілу, Ре́йну, Се́йму, Сті́ру, Стрі́ю, Байка́лу; Сві́тязю; Ельбру́су, Памі́ру, Ура́лу, Алта́ю; Кі́пру, Крі́ту, Родо́су; Алжі́ру, Афганіста́ну, Ватикáну, Єгі́пту, Іра́ну, Іра́ку; Кита́ю, Тайва́ню; Гонко́нгу, Ельза́су, Кавка́зу, Караба́ху, Кривба́су, Мікелóну, Сен-П'є́ру, Сибі́ру.*

Примітка. Закінчення **-а (-я)** та **-у (-ю)** має розрізнювальну функцію в деяких іменників: *Алжі́ра, Рі́ма, Туні́са* (місто) і *Алжі́ру, Рі́му, Туні́су* (країна), *Нью-Йо́рка* (місто) — *Нью-Йо́рку* (штат).

4) речовинні іменники: *азо́ту, асфа́льту, бальза́му, бо́ру, бро́му, борщóу, во́ску, га́су, гі́псу, грані́ту, йо́ду, ква́су, кі́сню, льо́ду, ме́ду, піску́, плазміноге́ну, поро́ху, спі́рту, фібриноге́ну; алюміні́ю, во́дню, ву́глецю, ма́гнію, ра́дію, та́лію, ту́лію,* але *білка́, хлі́ба* (конкретний іменник);

5) більшість складних безсуфіксних слів (крім назв істот): *водого́ну, вододо́лу, газого́ну, живо́пису, живоплóту, манускри́пту, родово́ду, руко́пису, суходо́лу,* але *електрово́за, паропла́ва;*

6) назви населених пунктів (крім зазначених у п. 2.1.1.2 к): *Амстерда́му, Го́мелю, Ліверпу́лю, Лондо́ну, Мадри́ду, Пари́жу, Чорно́білю.*

Примітка. Ці іменники можуть мати варіантне закінчення —а(-я): *Амстерда́ма, Го́меля, Ліверпу́ля, Лондо́на, Мадри́да, Пари́жа, Чорно́біля;*

7) більшість префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот): *вібо́ю, віпа́дку, вісло́ву, відбо́ю, відгу́ку, заробі́тку, за́пису, зато́ру, о́піку, о́пуху, по́буту, по́штовху, прибу́тку, прикла́ду, про́воду (дріт), суво́ю, у́сміху, у́спіху.*

Примітка. У низці іменників зміна закінчення, що ґрунтована на протиставленні конкретних іменників та абстрактних іменників, а також на реалізації іменниками значення сукупності, відбиває значення слова: *алма́за* (коштовний камінь) — *алма́зу* (мінерал), *акта́* (документ) — *акту́* (дія), *апарáта* (прилад) — *апарáту* (установа), *ба́ла* (одиниця виміру) — *ба́лу* (святковий вечір), *бло́ка* (частина споруди, машини) — *бло́ку*

(об'єднання держав), *бо́ра* (свердло) — *бо́ру* (хімічний елемент), *бо́рта* (край одягу, посуду) — *бо́рту* (судно), *була́та* (зброя) — *була́ту* (сталь), *ва́ла* (деталь машини) — *ва́лу* (насип), *дзво́на* (інструмент) — *дзво́ну* (звук), *Ду́ха/ду́ха* (безплотна надприродна істота, безсмертна, нематеріальна основа істоти) — *ду́ху* (здібність, властивість, стан, зміст і напрям, процес), *елеме́нта* (конкретне) — *елеме́нту* (абстрактне), *зву́ка* (термін) — *зву́ку* (процес), *інструме́нта* (одиничне) — *інструме́нту* (збірне), *ка́меня* (одиничне) — *ка́меню* (збірне), *кلی́на* (предмет) — *клі́ну* (просторове поняття), *ко́рпуса* (тулуб) — *ко́рпусу* (сукупне), *листа́* (одиничне) — *лі́сту* (збірне), *листопа́да* (місяць) — *листопа́ду* (процес), *оригіна́ла* (особа) — *оригіна́лу* (документ), *о́ргана* (частина тіла) — *о́ргану* (установа), *папе́ра* (документ) — *папе́ру* (матеріал), *по́тяга* (поїзд) — *по́тягу* (почуття), *прида́тка* (відросток) — *прида́тку* (додаток), *по́яса* (предмет) — *по́ясу* (просторове поняття), *раху́нка* (документ) — *раху́нку* (дія), *сирка́* (сиркова маса) — *сирку́* (зменш. до сир), *со́няшника* (рослина) — *со́няшнику* (насіння), *ста́на* (технічний термін) — *ста́ну* (музичний та ін. термін), *телефо́на* (апарат) — *телефо́ну* (вид зв'язку); *те́рміна* (слово) — *те́рміну* (строк), *фа́ктора* (маклер) — *фа́ктору* (чинник), *фено́мена* (особа) — *фено́мену* (явище), *шабло́на* (пристрій; кресленик) — *шабло́ну* (зразок), *шлу́нка* (орган травлення) — *шлу́нку* (страва, фізіологічна потреба в їжі) і т. ін.

§ 83. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ові, -еві (-єві), -у (-ю)**.

1. Закінчення **-ові** (у твердій групі), **-еві** (у мішаній групі та в м'якій після приголосного), **-єві** (у м'якій групі після голосного та апострофа) мають іменники чол. роду (за винятком зазначених у п. 2 б): *ба́тькові, веле́тневі, дире́кторові, ді́дові, до́бродієві, журавле́ві, ма́йстрові, Петро́ві, побраті́мові, праці́вникóві, секрета́реві, Серге́єві, си́нові, солов'е́ві, та́тові, това́ришеві, шахта́реві; буди́нкові, бу́кові, дро́тові, запáсові, кі́лимові, набóрові, пала́цові; га́єві, ка́меневи, кра́єві, пне́ві, дощ́єві, пла́чєві, плащ́єві* та ін. Ці ж іменники набувають і закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі): *дире́ктору, ма́йстру, Петро́у, веле́тню, Віта́лію, журавлю́, солов'ю́; буди́нку, бу́ку, дро́ту, запáсу, кі́лиму, пала́цу; га́ю, ка́меню, кра́ю*.

Примітка. Коли в тексті уживано поряд декілька іменників чол. роду у формі давального відмінка однини, то для уникнення одноманітних відмінкових закінчень потрібно спочатку використовувати закінчення **-ові, -еві (-єві)**, а тоді — **-у (-ю)**: *Симоне́нкові Олесе́ю Андрі́йовичу, Леоне́дові Микола́йовичу Куце́нку, до́бродієві бригади́ру, па́нові капіта́ну*.

Варіантні закінчення **-ові** та **-у** мають іменники середн. роду із суфіксом **-к-**, що означають недорослих істот: *дитя́ткові — дитя́тку, лоша́ткові — лоша́тку, немовля́ткові — немовля́тку, порося́ткові — порося́тку, теля́ткові — теля́тку, ягня́ткові — ягня́тку* і под.

2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

1) іменники середн. роду: *мі́сту, селу́, свя́ту; прізви́щу, умі́нню, знарядді́ю, облі́ччю, підда́шню, роздо́ріжжю; се́рцю, со́нцю*.

У деяких іменниках середн. роду можливі варіантні закінчення **-у, -ю** та **-ові, -еві**: *ліху — ліхові, місту — містові, озеру — озерові, серцю — серцеві*;

2) іменники чол. роду на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин**: *Київ — Києву, Колгусев — Колгусеву, Мамонтов — Мамонтову, Львів — Львову, острів — острову, рів — рову, Харків — Харкову, Батурін — Батуріну, Лебедін — Лебедину*.

Примітка. У прізвищах на зразок *Василішин, Волішин, Семенішин, Яковішин, Ільїн* можливі варіантні закінчення **-у** та **-ові**: *Василішину — Василішинові, Волішину — Волішинові, Михайлішину — Михайлішинові, Семенішину — Семенішинові, Степанішину — Степанішинові, Яковішину — Яковішинові, Ільїну — Ільїнові* та ін.

§ 84. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники другої відміни мають форму, однакову з формою родового або називного відмінка.

1. Омонімічну з формою родового відмінка мають усі іменники чол. роду — назви істот, а також найменування персоніфікованих явищ: *будівникá, доповідачá, коня́, хлопця́, Вітра, Мороза*.

2. Усі іменники — назви неістот чол. роду, а також іменники середн. роду в знахідному відмінку мають ту саму форму, що й у називному: *будінок, декрét, інститут, колектів, міст, нарóд, полк, сон, стиль, стіл, ячмінь; коріння, місто, місце, море, селó*.

Примітка. Деякі конкретні іменники чол. роду, переважно назви побутових предметів, дерев, документів та ін., можуть мати варіантні форми, спільні з формами або родового, або називного відмінків: (зрізав) *дуб* і *дуба*, (вивчив) *вірш* і *вірша*, (написав) *лист* і *листа́*, (узяв) *ніж* і *ножа́*, (поклав) *олівець* і *олівця́*, (поставив) *плуг* і *плуга*, (розгорнув) *довідник* і *довідника*; (подарував) *пéрстень* і *пéрсня*, (уклав) *акт* і *акта*.

§ 85. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ом, -ем (-єм)** і **-ям, -им**.

1. Закінчення **-ом** мають усі іменники чол. та середн. роду твердої групи, **-ем** (після голосного та апострофа **-єм**) — іменники чол. та середн. роду мішаної та м'якої груп (крім іменників середн. роду з кінцевим **-я**): *ма́йстром, мі́стом, працівникóм, селóм; бійцéм, кобзарéм, конéм, куцéм, місцéм, морéм, ножéм, плечéм, прізвищéм, секретарéм, слухачéм, пирі́ем, ро́ем, солов'éм, урожа́ем; Багри́ем, Кублі́ем, Червоні́ем*.

2. Закінчення **-ям** мають усі іменники середн. роду на **-я**: *ворожі́нням, житт́ям, змага́нням, умі́нням, знаряддя́м, кілля́м, ліст́ям, луб'я́м, облі́ччям, підда́шшям, пір'я́м, роздорі́жжям, ща́стям*.

3. Закінчення **-им** мають в орудному відмінку:

1) іменники — прізвища чол. роду твердої групи на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн)**: *Виногра́довим, Звє́гінцевим, Ільї́нім, Ковале́вим* (від

Ковалів), Лесиним. Неслов'янські прізвища, які закінчуються на **-ов, -ин, -ін**, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Бюловом, Дарвіном, Кельвіном, Чапліном.*

Примітка. Прізвища на **-ин (-анин, -янин)**, які походять від назв осіб за етнічною належністю або місцем проживання, в орудному відмінку однини набувають закінчення **-ом**: *Волошином, Лучканином, Русиним, Турчином, Турянином* і т. ін.;

2) Іменники — географічні назви середнього роду із суфіксами присвійності **-ов-, -ев- (-єв-), -ин- (-їн-)**, що відмінюються як прикметники: *Горошине — Горошиним, Гранітне — Гранітним, Кам'яне — Кам'янім, Котелёве — Котелёвим, Сватове — Сватовим.*

Іменники — географічні назви чоловічого та середнього роду із суфіксами **-ов-, -ев- (-єв-), -ів- (-їв-), -ин-, -ін- (-їн-)**, що не відмінювані як прикметники, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Кієвом, Козятиним, Лебединим, Пирятиним, Святшиним, Харковим, Яготиним.*

§ 86. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-і (-ї), -ові, -еві (-єві), -у (-ю).**

1. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа — **-ї**) мають:

1) іменники чол. роду (переважно безсуфіксні) — назви неістот: *в акті, в дусі, у комп'ютері, у байраці, у березі, у ґрунті, у декреті, у телефоні, на дубі, на місяці, на поверсі, на порозі, на столі, на язиці, по асфальті, по фундаменти, при дні, при столі, при характері;*

Примітка 1. Деякі іменники цього зразка можуть мати варіантні закінчення **-і (-ї)** та **-у (-ю)**, що залежить від місця наголосу в слові: *у гаї — у гаю, у краї — у краю, у лісі — у лісу, на льоді — на льоду, на роді — на роду, у саді — у саду, на ставі — на ставу, на торзі — на торгу;*

2) іменники середн. роду твердої групи (без суфікса **-к-**), а також мішаної та м'якої груп: *у горі, у навчанні, в озері, у слові, у місті, у селі, у прізвищі; на письмі, на обличчі, на піддашші, на плечі, на роздоріжжі, по завершенні, при згарищі, при морі, при узбіччі.*

2. Закінчення **-у** (після голосного — **-ю**) мають:

1) іменники чол. та середн. роду твердої групи із суфіксами **-к-, -ак-, -ик-, -ок-, -к(о)** — назви неістот: *у ставку; у горічку, у містечку; у будінку, у гуртку; у війську; на державку, на літаку, на мішку; на дощику, на ліжку, на ячку; по горіщу, по узбіччю; при батеньку, при підрахунку.* Наявні також і варіантні форми з **-ові**: *на/по/при/у будінкові, на/по/при/у державкові, на/по/при/у літакові, на/по/при/у ліжкові* та ін.;

2) іменники чол. роду односкладових основ із закінченням **-у (-ю)** в родовому відмінку, якщо наголос у місцевому відмінку переходить з основи

на закінчення: *у гаю́, у соку́, у степу́, у яру́, у бою́, на льоду́, на снігу́, на шляху́, по даху́.*

Примітка 1. Із прийменниками **по** деякі іменники набувають варіантних закінчень **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: *по дубу́ — по дубі́, по Дніпру́ — по Дніпрі́, по місту́ — по місті́, по обліччю́ — по обліччі́, по озеру́ — по озері́, по полю́ — по полі́, по селу́ — по селі́, по навчанню́ — по навчанні́; на позначення часу вживається переважно закінчення **-і (-ї)**: *по закінченні́, по обіді́; зрідка —у(-ю): по вѣчорі́ і по вѣчору́, по досягненні́ і по досягненню́, по завершенні́ і по завершенню́, по закінченні́ і по закінченню́, по здійсненні́ і по здійсненню́.**

Примітка 2. Із прийменниками **в (у)** деякі іменники також набувають варіантних закінчень **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: *у по́тягу — у по́тязі.*

3. Закінчення **-ові** у твердій групі, **-еві** (після голосного та апострофа — **-єві**) у м'якій та мішаній групах мають:

1) іменники чол. роду — переважно назви істот: *на/при ба́тькові́, на/при лісникóві́, на/при водієві́, на/при вчі́телеві́, на/при конéві́, на/при товáришеві́;*

2) іменники середн. роду твердої групи із суфіксом **-к-** (назви істот): *на дитя́ткові́, на левеня́ткові́, на немовля́ткові́, на теля́ткові́, на хлоп'я́ткові́, на яструб'я́ткові́.*

Примітка 1. Іменники чол. роду твердої групи з основою на **-з, -к, -х**, безсуфіксні та із закінченням **-о** — назви осіб, а також іменники середн. роду із суфіксами зі значенням пестливості — назви істот, ужиті з прийменниками *на, у (в), по, при*, поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** мають і варіантні закінчення **-у (-ю)**: *на ба́тькові́ — на ба́тьку, при співро́бїтниківóві́ — на співро́бїтнику, на чу́макóві́ — на чу́маку́, на дитя́ткові́ — на дитя́тку, на теля́ткові́ — по теля́тку.*

Іменники чол. роду — назви істот (не осіб) мають поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** й закінчення **-і (-ї)**: *на зві́рові́ — на зві́рі; на китóві́ — на киті́, на ослóві́ — на ослі́, на тї́грові́ — на тї́грі; на бугає́ві́ — на бугаї́, на конéві́ — на коні́, на лóсеві́ — на лóсі; на ву́жєві́ — на ву́жі; -ові та -у — переважно в іменників з основою на **-к**: *на борсукóві́ і на борсукóу; на ві́слюкóві́ і на ві́слюку́; на вóвкові́ і на вóвку; на воя́кóві́ і на воя́ку.**

Примітка 2. Із прийменником *по* іменники набувають варіантних закінчень **-ові, -еві (-єві)** та **-у (-ю)**: *по ле́вові́ і по ле́ву, по вóвкові́ і по вóвку; по бугає́ві́ і по бугаю́, по за́йцеві́ і по за́йцю; по ву́жєві́ і по ву́жу.*

Примітка 3. Окремі іменники — назви осіб чол. роду, вжиті з прийменниками *на, у (в), по, при*, мають три варіанти закінчень: **-ові / -у (-ю) / -і (-ї)** — у твердій групі, а в м'якій і мішаній групах — **-еві (-єві), -ю, -і (-ї)**: *на, у (в), по, при капіта́нові́, капіта́ну, капіта́ні; на, у (в), по, при прем'є́р-міні́строві́, прем'є́р-міні́стру, прем'є́р-міні́стрі; на, у (в), по, при профéсорóві́, профéсору, профéсорі́; на, у (в), по, при студéнтóві́, студéнту, студéнті́; на, у (в), по, при учі́телеві́, учі́телю, учі́телі́; на, у (в), по, при носі́єві́, носі́ю, носі́ї; на, у (в), по, при не́божеві́, не́божу, не́божі́; на, у (в), по, при товáришеві́, товáришу, товáриші́; на, у (в), по, при чита́чеві́, чита́чу, чита́чі́.*

§ 87. Кличний відмінок

Іменники другої відміни в кличному відмінку закінчуються на **-у (-ю), -е**.

1. Закінчення **-у** мають іменники твердої групи (зокрема із суфіксами

-ик, -ок, -к(о)), іншомовні імена з основою на **г, к, х** і деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий приголосний (крім **ж**): *Пётрику, Іванку, Олэже* (й *Олэгу*), *батьку, сінку, погоничу, слухачу, товаришу, робітнику* (і *робітніче*), *Джэку, Жаку, Людвігу, Фрідріху*; а також іменники *діду, сїну, тату*.

2. Закінчення **-ю** мають іменники м'якої групи: *Віталію, вчителю, Гріцію, країю, лікарю, місяцю, розмаю, ясеню*.

3. Закінчення **-е** мають безсуфіксні іменники твердої групи, іменники м'якої групи із суфіксом **-ець** і деякі іменники мішаної групи, зокрема власні назви з основою на **ж, ч, ш, дж** і загальні назви з основою на **р, ж**: *Богдáne, Бóже, голубе, друзе, козаче, мосте, орле, пáne, Пётре, пóсле, соколе, Степáne, чумáче; жéнче* (від *жнець*), *кравче, молóдче, хлопче, шéвче* (переважно: *бійцý, українцý, умільцý* та ін.); *гусяре, Дóвбуше, маляре, стóроже, тесляре, школяре*. В окремих випадках можливі варіанти: *повстáнц-ю* і *повстáнч-е, умільц-ю* і *умільч-е*.

4. Закінчення **-е** мають прізвища прикметникового походження на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин, -ін (-їн)**, такі, як *Ромáнове, Чугу́єве, Королéве, Щóголеве, Глїбове, Гуля́єве, Романі́шине, Степані́шине* та ін. і варіантні форми, спільні з називним відмінком: *Ромáнів, Чугу́їв, Королів, Щóголів, Глїбов, Гуля́єв, Романі́шин, Степані́шин*.

Географічні назви, до складу яких входять зазначені суфікси, мають у кличному відмінку закінчення **-е**: *Кі́сьве, Лебеді́не, Льво́ве*.

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка мають обидва слова: *добрóдію бригаді́ре, пáne лейтенáнте*.

Примітка 2. У звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *брате Пётре, друзе Гріцію, колéго Степáne, лікарю Їгорю, пáne Віталію, побраті́ме Іване*.

Примітка 3. У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *друзе Максі́менку; колéго Євгенищукú, пáne Ковáлю*; можливі також поєднання форми кличного відмінка іменника загальної назви та форми кличного відмінка прізвища, однакової з формою називного відмінка: *друзе Максі́менко; колéго Євгенищук, пáne Ковáль*.

Примітка 4. У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Володі́муре Хомичú, Пётре Кузьмичú, Яросла́ве Андрі́йовичу*.

Примітка 5. Іменники *сер, сір, гер* мають форму, омонімічну з називним відмінком: *сер, сір, гер*.

Примітка 6. Іменник *Госпóдь* у кличному відмінку має форму *Гóсподи*; іменник *Христóс* може мати варіантні форми кличного відмінка: *Хрі́сте, Христé, рідко Христóсе*.

Б. Множина

§ 88. Називний відмінок

У називному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-и, -і (-ї), -а (-я)**.

1. Закінчення **-и** мають усі іменники чол. роду твердої групи: *батькі́, береги́, городи́, директорі́, заводи́, класи́, ліси́, працівникі́, футляри́*, але *друзі́*.

Примітка. Іменники чол. роду із суфіксами **-анин (-янин), -ин, -їн** у множині втрачають **-ин (-н)**: *болга́ри, громадя́ни, кия́ни, львів'я́ни, селя́ни, тата́ри, хазя́ї (хазяї́ні)*, але: *грузи́ни, осети́ни, руси́ни*.

2. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа **-ї**) мають іменники чол. роду м'якої та мішаної груп, а також деякі іменники середн. роду: *веле́тні, герої́, ковалі́, обрі́ї, купці́, лікарі́, пазури́ (і па́зури), секретарі́, солов'ї́, теслярі́, школярі́; ножі́, слухачі́, товариші́; о́чі (зрідка ві́чі), плечі́.*

Примітка 1. Іменники чол. роду з числівниками **два, три, чотири** мають закінчення **—и, -і (-ї)**: *два хло́пці, три робітникі́, чотири слухачі́*.

Примітка 2. В урочистому мовленні замість форми множини слова *брат* — *браті́* вживають форму збірності *браття́* (зрідка — *братове́*).

3. Закінчення **-а** (у твердій і мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка мішаній, групі) мають усі іменники середн. роду: *де́на (від дно), міста́, пе́ра, стреме́на; прізви́ща, у́рвища; умі́ння, моря́, облі́ччя, підда́шшя, поля́, прислі́в'я, роздорі́жжя*.

Декілька іменників чол. роду другої відміни мають у називному відмінку множини варіантні закінчення **-и** та **-а**: *вуси́ — вуса́, ґрунти́ — заст. ґрунта́* (збірне), *рукави́ — рука́ва, хліби́ — хліба́* (збірне), але тільки *ві́вса*.

Примітка. Іменник *Госпо́дь* форм множини не має.

§ 89. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ів (-їв)**, нульове закінчення та **-ей**.

1. Закінчення **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**) мають іменники чол. роду та іменники середн. роду на **-е, -я**: *батькі́в, береги́в, ва́тїв, во́льтїв, герої́в, гра́мїв, друзі́в, доці́в, захисникі́в, обрі́їв, ме́трїв, о́мїв, підписі́в, робітникі́в, солда́тїв, солов'ї́в, степі́в, таті́в* (множина *таті́*) і *та́тїв* (множина *та́ти*), *школярі́в; верхі́в'їв, відкритті́в, житті́в, міжгі́р'їв, морі́в, подві́р'їв, полі́в, покритті́в, почутті́в, прислі́в'їв*.

Примітка. Невелика група іменників чол. роду мають і нульове закінчення (основу): *ва́тїв (ват), кілова́тїв (кілова́т), чо́ботїв (чобі́т)*, а також у сполученні з числівниками:

сто раз (і *разів*), але *днів сім, разів сто*; *чоловік сім* і *сім чоловік*, тобто “сім осіб”, але *сім чоловіків* — “сім осіб чоловічої статі”, *чоловік із двісті*, а також ті іменники, що втрачають у множині суфікси **-ин, -ін**: *болгар, громадян, селян, татар*, але: *вірменів, грузинів, осетинів*.

2. Нульове закінчення мають усі іменники середн. роду на **-о, -е** та більшість на **-я** (переважно з попереднім м'яким подовженим приголосним **н**): *бажань, боліт, вагань, верховіть, весіль, відер, вікон, доліт, завдань, засідань, уминь, кіл, кілець, коліс, місць, озёр, облич, пальт, питань, піддаш, покликань, полóтен, прізвищ, роздоріж, сердець* (і *серць*), *сіл, слів, сприйнять, ху́тер, яєць*, але: *морів, полів* (рідко *піль*) та ін.

Примітка. У разі збігу двох приголосних у кінці основи з нульовим закінченням між ними часто з'являються голосні **о** або **е**: *вікон, пасом, сукон; болітець, відер, віконець, гасел, ден* (від *дно*), *кілець, озерець* (*озеріць*), *ребер*.

3. Закінчення **-ей** мають деякі іменники чол. роду: *гостей, коней* і середн. роду: *очей* (і *віч*), *плечей* (і *пліч*), заст. *ушей* (*уші*), перев. *вух*.

§ 90. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини другої відміни іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ам** (у твердій і мішаній групах) і **-ям** (у м'якій групі): *батькам, працівникам, слухачам, тракторам, колінам, містам, прізвищам, селам; обря́м, лікаря́м, шахтаря́м, моря́м, поля́м*; а також *дру́зьям, місця́м, моря́м, обличчя́м, бажання́м, пита́нням, підда́шиям, роздорі́жжя́м, узві́шиям*.

§ 91. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники другої відміни мають омонімічну форму або з називним, або з родовим відмінком множини, причому:

1. Іменники — назви істот мають закінчення, омонімічне з родовим відмінком множини: *вчителів, героїв, кравців, лікарів, оленів, працівників, хруців* (але: *піті в гвардійці, перейті в робітників*).

Примітка. Назви деяких свійських тварин мають переважно форму, однакову з родовим відмінком: *волів* (і *волі*), *коней* (і *коні*), *поросят* (і *поросятка*).

2. Усі іменники — назви неістот мають форму, омонімічну з називним відмінком множини: *береги́, трактори́; вантажі́, олівці́; міста́, селища́; моря́, обличчя́, поля́, узві́шия*.

§ 92. Орудний відмінок

В орудному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми**.

1. Закінчення **-ами** (у твердій та мішаній групах), **-ями** (у м'якій, зрідка в мішаній, групі) мають іменники чол. і середн. роду: *берегáми, працівникáми, товаришáми, тракторáми; вухами, містáми, прізвицáми, сéлами, явицáми; коваля́ми, лікаря́ми, шахтаря́ми; знаряддя́ми, місця́ми, обліччя́ми, поля́ми, роздоріжжя́ми, узвіши́ями*.

2. Закінчення **-ми** (паралельно з формами на **-ами, -ями**) мають іменники чол. і середн. роду: *гостя́ми (й гістьми), кіньми (й коня́ми), чобітьми́ (й чоботя́ми, чоботами); коліньми (й коліна́ми), колéсами (й колісьми), кри́лами (й крильми́)*.

Примітка. Іменники середн. роду *о́ко, плечé* мають в орудному відмінку множини закінчення **-има: очі́ма, плечі́ма**.

§ 93. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ах** (у твердій та мішаній групах), **-ях** (у м'якій групі): *на дубáх, на працівникáх, у горизóнтах, в озéрах, у календаря́х, по лісáх, при берегáх, при столáх, у сéлищах; на учителя́х, на шахтаря́х, на чоботах (чоботя́х), на місця́х, на обліччя́х, на роздоріжжя́х, на узвіши́ях, по буді́нках, по га́ях, по обр'я́х, по містáх, по сéлах*.

§ 94. Кличний відмінок

У кличному відмінку множини іменники другої відміни мають форму, омонімічну з називним: *браті́, працівникі́; діячі́, товариші́; обр'ї́, учителі́, лікарі́; моря́, поля́, сéла*; у поетичному та урочистому мовленні використовують форми на зразок *братóве, сватóве*.

III відміна

§ 95. Однина

1. У родовому та давальному відмінках однини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *Бéршаді, ванілі, гáлузі, герáні, гідності, крóві, любові, мо́ці, незале́жності, нéхвороці, но́чі, Оболо́ні, óсені, óсі, по́дорожі, пріязні, рéчі, Рóсі, со́лі, ста́лі, су́міші, ті́ні, Умані, фáльші, фланéлі, хорóбрості.*

Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *крóв, любóв, óсінь, сіль, Русь, Білорóсь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гідності, незале́жності, ра́дості, смéрти, чéсти, хорóбрості; крóви, любóви, óсени, со́ли, Рóсі, Білорóси.*

Примітка. Форми непрямих відмінків від іменників, що означають абстрактні поняття простору: *височі́нь, глибочі́нь, далечі́нь, широчі́нь*, крім знахідного та орудного, зрідка вживані; їх замінюють відповідні словоформи із суфіксом **-ин(а)**: *височинá, глибочинá, широчинá.*

2. У знахідному відмінку однини іменники цієї відміни мають форму, однакову з називним відмінком.

3. В орудному відмінку однини іменники цієї відміни набувають закінчення **-ю**, причому:

1) Якщо основа іменника закінчується одним приголосним (крім губного та **р**), то після голосного перед закінченням **-ю** цей приголосний подовжується (на письмі подвоюється): *Бéршаддю, вані́ллю, височі́нню, ві́ссю, гáлуззю, герáнню, мі́ддю, мі́ццю, ні́чцю, Оболо́нню, по́дорожжю, Рóссю, сі́ллю, су́мишию, тінню, Уманню.*

2) Якщо основа іменника закінчується сполученням приголосних або на губний (**б, п, в, м, ф**), а також на **р, ш**, то подовження не відбувається: *ве́рф'ю, гідні́стю, жóвчю, кі́новар'ю, крóв'ю, любóв'ю, ма́тір'ю, незале́жні́стю, нéхворо́цю, Об'ю, пріязню, ра́дістю, які́стю.*

4. У місцевому відмінку однини вживається закінчення **-і**: *у Бéршаді, при свідомості, у гáлузі, у до́повіді, на óсі, у по́дорожі, на Оболо́ні, у ра́дості, у со́лі, на Рóсі, у ті́ні, в Умані.*

5. У кличному відмінку, що вживається переважно в поезії, іменники цієї відміни мають закінчення **-е**: *любóве, но́че, ра́досте, смерте, Умане.*

§ 96. Множина

1. У називному, знахідному та кличному відмінках множини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *відповіді, вісті, о́сі, ті́ні; но́чі, по́дорожжі, су́міші*.

2. У родовому відмінку множини вживаємо закінчення **-ей**: *відомостей, відповідей, вістéй, гáлузей, герáней, до́повідей, областéй, осéй, ті́ней; ночéй, по́дорожжey, су́мішеy*.

3. У давальному відмінку множини вживаємо закінчення **-ям** (після шиплячого — **-ам**): *відповідя́м, ві́стя́м, герáня́м, о́ся́м, ті́ня́м; но́ча́м, по́дорожжя́м, су́міша́м*.

4. В орудному відмінку множини вживаємо закінчення **-ями** (після шиплячого — **-ами**): *відповідя́ми, ві́стя́ми, герáня́ми, ко́стя́ми* (рідко *кістьмі*), *о́ся́ми; но́ча́ми, по́дорожжя́ми, су́міша́ми*.

5. У місцевому відмінку множини вживаємо закінчення **-ях** (після шиплячого — **-ах**): *у відпові́дях, у ві́стя́х, на герáнях, на о́сях, у ті́нях; по но́чах, у по́дорожжях, у су́мішах*.

§ 97. Відмінювання слова МА́ТИ

ОДНИНА	МНОЖИНА
Н. <i>ма́т-и</i> (рідко — <i>ма́т-ма́т-ер-і́ір</i>)	
Р. <i>ма́т-ер-і́</i>	<i>ма́т-ер-і́в</i>
Д. <i>ма́т-ер-і́</i>	<i>ма́т-ер-я́м</i>
Зн. <i>ма́т-і́р</i>	<i>ма́т-ер-і́в</i>
Ор. <i>ма́т-і́р'-ю</i>	<i>ма́т-ер-я́ми</i>
М. ... <i>ма́т-ер-і́</i>	... <i>ма́т-ер-я́х</i>
Кл. <i>ма́т-и</i>	<i>ма́т-ер-і́</i>

IV відміна

§ 98. Одна

1. У називному, знахідному та кличному відмінках однини іменники четвертої відміни мають закінчення **-я** (після шиплячого — **-а**): *галче́ня, голу́б'я́, гуся́, дитя́, козеня́; колі́ща, курча́, ло́ша; ім'я́, плéм'я; ві́м'я, сі́м'я, ті́м'я*.

2. У родовому відмінку однини вживаємо форми на **-ят-и** (після шиплячого — **-ат-и**) та **-ен-і**: *галченя́ти, голуб'я́ти, гуся́ти, дитя́ти, козеня́ти; курча́ти, лоша́ти, колища́ти; і́мені (ім'я́), племе́ні (плем'я́); ві́мені (ві́м'я́), сі́мені (сі́м'я́), ті́мені (ті́м'я́).*

3. У давальному відмінку однини вживаємо форми на **-ят-і** (після шиплячого **-ат-і**) та **-ен-і**: *галченя́ті, гуся́ті, дитя́ті, козеня́ті; курча́ті, лоша́ті; і́мені, племе́ні; ві́мені (ві́м'ю), сі́мені (сі́м'ю), ті́мені (ті́м'ю).*

4. В орудному відмінку однини вживається форма (без суфікса **-ят, -ат**) на **-ям** (після шиплячого — **-ам**), а іменники із суфіксом **-ен-** мають варіантні форми на **-ен, -ем** і **-ям**: *галченя́м, гуся́м; дитя́м, козеня́м; курча́м, лоша́м; і́менем (ім'я́м), племе́нем (плем'я́м), ві́менем (ві́м'я́м), сі́менем (сі́м'я́м), ті́менем (ті́м'я́м).*

5. У місцевому відмінку однини вживаються форми на **-ят-і** (після шиплячого — **-ат-і**) та **-ен-і**: *на галченя́ті; на курча́ті; в і́мені, у племе́ні; іменники ві́м'я́ сі́м'я́, ті́м'я́ мають варіантні форми: на ві́мені (ві́м'ї), на ті́мені (ті́м'ї), на сі́мені (сі́м'ї); по ві́мені (ві́м'ю), по сі́мені (сі́м'ю), ті́мені (ті́м'ю).*

6. У кличному відмінку деякі іменники мають закінчення **-е**: *і́мене, племе́не.*

§ 99. Множина

1. У називному та кличному відмінках множини іменники четвертої відміни мають форму на **-ят-а** (після шиплячого — **-ат-а**) та **-ен-а**: *гуся́та, теля́та; курча́та, лоша́та; і́менá, племенá, але ві́м'я́, сі́м'я́, ті́м'я́ (ці іменники в множині відмінюємо як іменники другої відміни).*

2. У родовому відмінку множини іменники четвертої відміни мають нульове закінчення на **-ят** (після шиплячого — **-ат**) і **-ен**: *гуся́т, теля́т; курча́т, лоша́т; і́ме́н, племе́н, але: ві́м'їв, сі́м'їв, ті́м'їв.*

3. У давальному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ам** (після шиплячого — **-ат-ам**) і **-ен-ам**: *гуся́там, теля́там; курча́там, лоша́там; і́менáм, племена́м, але: ві́м'я́м, сі́м'я́м, ті́м'я́м.*

4. У знахідному відмінку множини іменники четвертої відміни мають форму, однакову з називним відмінком: *колища́та; і́менá, племенá; ві́м'я́, ті́м'я́, сі́м'я́; з родовим відмінком (для назв людей): дівча́т, хлоп'я́т; або обидві форми (для назв тварин): гуся́т і гуся́та; курча́т і курча́та, ягня́т і ягня́та.*

5. В орудному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ами** (після шиплячого — **-ат-ами**) та **-ен-ами**: *гуся́тами, ягня́тами; курча́тами, лоша́тами; і́менáми, племенáми, але: ві́м'я́ми, ті́м'я́ми, сі́м'я́ми.*

6. У місцевому відмінку множини вживаємо форму на **-ят-ах** (після шиплячого — **-ат-ах**) і **-ен-ах**: *на гуся́тах, на ягня́тах; на курча́тах, на лоша́тах; в і́менáх, у племенáх, але: у ві́м'ях, у сі́м'ях, на ті́м'ях.*

§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини

1. У називному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-и**: *в'язи, гуси, діти, джінси, збоїни, канікули, кросівки, кури, люди, ночви, окуляри, сани, сіни, Суми, сходи, фінанси, Чернівці, штани*.

Примітка. Деякі іменники, зокрема *гуси, діти, кури, люди*, мають форму однини, але від інших основ: *гуска, дитина, курка, людина*;

2) закінчення **-і** (після голосного — **-ї**): *гордоці, граблі, двіри, дріжджі, коноплі, ножци, помії, радіці, хитроці*;

3) закінчення **-а** (зрідка — **-я**): *віла, ворота, дрова, ясла, ясна, вінця*.

2. У родовому відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ей**: *грошей, гусей, дверей, курей, людей, саней, сіней*;

2) закінчення **-ів**: *в'язів, граблів (і грабелів), джінсів, дріжджів, кліщів, окулярів, сходів, фінансів, хитроців, Чернівців*;

3) нульове закінчення: *вил, воріт, дров, збоїн, канікул, конопель, лежат, ножци, ночов (ночв), Сум, ясел, ясен*.

3. У давальному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ам** після твердого приголосного, коли в називному відмінку іменники мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *веселоцям, вілам, воротам (і воротям), в'язам, ночвам, радіцям, Сумам,ходам, фінансам, штанам (і штаням), яслам*.

Винятки: *гусям, дітям, людям, курям, санням, сінням*;

2) закінчення **-ям** після голосного та після м'якого приголосного, коли в називному відмінку іменники закінчуються на **-і, -ї, -я**: *вінцям, граблям, двірям, ножциям, поміям, Чернівцям*.

4. У знахідному відмінку вживаємо форми:

1) однакові з називним відмінком: *віла, вінця, граблі, коноплі, окуляри, сани, фінанси, ясла*;

2) однакові з родовим відмінком (для назв людей): *дітей, людей*;

3) обидві форми (для назв деяких свійських тварин): *гусей і гуси, курей і кури*.

5. В орудному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ами** в іменниках, які в називному відмінку мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *вілами, ночвами, Сумами,ходами, фінансами, веселоцями, радіцями*;

2) закінчення **-ями** в іменниках, які в називному відмінку закінчуються на **-і, -ї, -я**: *вінцями, граблями, коноплями, ножциями, поміями, Чернівцями*;

3) закінчення **-ми**: *ворітьмі* (і *ворóтами*), *грішми* (і *грошіма*), *гусьмі*, *двермі* (і *дверіма*), *дітьми*, *курмі*, *людьмі*, *саньмі* (і *саня́ми*), *сіньми*, *штаньмі* (і *штанáми*, рідше — *штáнями*).

6. У місцевому відмінку залежно від попереднього приголосного вживаємо закінчення **-ах**, **-ях**: *на вілах*, *у джінсах*, *на ворóтах* (рідше — *ворóтях*), *на канікулах*, *на нóжицях*, *у нóчвах*, *у Сúмах*, *на фінáнсах*, *на штанáх* (рідше — *на штáнях*), *у яслах*; *на граблях*, *у двéрях*, *у поміях*, *у Чернівцях*.

ПРИКМЕТНИК

За характером кінцевого приголосного основи та відмінкових закінчень прикметники поділено на дві групи — тверду й м'яку.

§ 101. Тверда група прикметників

До твердої групи належать:

1) якісні та відносні прикметники, що мають основу на твердий приголосний і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ий**: *бóсий*, *бурхлівий*, *велічний*, *весéлий*, *весня́ний*, *відва́жний*, *відповідний*, *гіркий*, *глухий*, *довічний*, *житóмирський*, *замóжний*, *за́хідний*, *кні́жний*, *майстéрний*, *мóдний*, *молоді́й*, *навча́льний*, *незале́жний*, *нагі́рний*, *наро́дний*, *нові́й*, *питóмий*, *поперéчний*, *потóчний*, *постмодéрний*, *працьові́тий*, *продáжний*, *рідний*, *сві́жий*, *семирі́чний*, *сі́зий*, *сі́рий*, *слі́пий*, *ста́рший*, *схі́дний*, *тво́рчий*, *теля́чий*, *тогобі́чний*, *тотóжний*, *тугі́й*, *тяму́щий*, *хорóбрій*, *чі́стий*, *чотирику́тний*, *чудóвий*, *шляхéтний*, *щаслі́вий*;

2) присвійні прикметники із суфіксами **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**), **-ин** (після голосного та апострофа **-їн**), які в називному відмінку однини чол. роду після цих суфіксів мають нульове закінчення: *Андрі́їв*, *ба́тьків*, *Га́лин*, *ді́дів*, *доччі́н*, *І́горів*, *Марі́їн*, *не́нин*, *ня́нчин*, *шеви́в*;

3) усі короткі форми прикметників: *варт*, *ві́нен*, *го́ден*, *зго́ден*, *гото́в*, *жив*, *здоро́в*, *зе́лен*, *ла́ден*, *пе́вен*, *по́вен*, *пові́нен*, *прав*, *рад*, *я́сен*.

§ 102. М'яка група прикметників

До м'якої групи належать:

1) відносні прикметники, що мають основу на м'який приголосний **-н** і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ій** (після голосного — **-їй**): *бу́дній*, *ве́рхній*, *вечі́рній*, *всесві́тній* (*кругосві́тній*), *горо́дній*, *да́вній* (*неда́вній*), *доро́жній* (*подоро́жній*), *досві́тній*, *доста́тній*, *дру́жній* (але *дру́жний* — з іншим значенням), *жи́тній*, *за́дній*, *замі́жня*,

крайній, кутній, літній (повнолітній), майбутній, могутній, мужній, незабутній, новітній, обідній (пообідній), освітній, осінній, останній, передній, пізній, порожній, присутній (відсутній, посутній), п'ятний, ранній, самотній, самотній (але самітний), середній (посередній), спідній, сторінній, сусідній, хатній, художній тощо;

2) усі прикметники на **-жній, -шній**, що походять від прислівників: *бліжній, внутрішній, вчорашній, давнішній, домашній, завтрашній, зовнішній, колишній, нинішній, поздовжній, ранішній, справжній, сьогоднішній, теперішній, торішній* (але *цьогорічний*), *тутешній* та ін.; також *прийдешній, сінешній* тощо;

3) відносні прикметники з основою на **-й**: *безкрайї, довговійї, короткошійї*; відносні прикметники з відтінком присвійності: *братній, орлій*, а також якісний прикметник *синій*.

§ 103. Зразки відмінювання прикметників

Однина

ТВЕРДА ГРУПА

	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	<i>гáрн-ий</i>	<i>гáрн-е</i>	<i>гáрн-а</i>
Р.	<i>гáрн-ого</i>	<i>гáрн-ого</i>	<i>гáрн-ої</i>
Д.	<i>гáрн-ому</i>	<i>гáрн-ому</i>	<i>гáрн-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>гáрн-е</i>	<i>гáрн-у</i>
Ор.	<i>гáрн-им</i>	<i>гáрн-им</i>	<i>гáрн-ою</i>
М.	... <i>гáрн-ому(-ім)</i>	... <i>гáрн-ому(-ім)</i>	... <i>гáрн-ій</i>
Н.	<i>б́ратів</i>	<i>б́ратов-е</i>	<i>б́ратов-а</i>
Р.	<i>б́ратов-ого</i>	<i>б́ратов-ого</i>	<i>б́ратов-ої</i>
Д.	<i>б́ратов-ому</i>	<i>б́ратов-ому</i>	<i>б́ратов-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>б́ратов-е</i>	<i>б́ратов-у</i>
Ор.	<i>б́ратов-им</i>	<i>б́ратов-им</i>	<i>б́ратов-ою</i>
М.	... <i>б́ратов-ому</i> <i>(-ім)</i>	... <i>б́ратов-ому</i> <i>(-ім)</i>	... <i>б́ратов-ій</i>

М'ЯКА ГРУПА

	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	<i>сі́н-і́й</i>	<i>сі́н-є</i>	<i>сі́н-я</i>
Р.	<i>сі́нь-ого</i>	<i>сі́нь-ого</i>	<i>сі́нь-ої</i>
Д.	<i>сі́нь-ому</i>	<i>сі́нь-ому</i>	<i>сі́н-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>сі́н-є</i>	<i>сі́н-ю</i>
Ор.	<i>сі́н-ім</i>	<i>сі́н-ім</i>	<i>сі́нь-ою</i>
М.	... <i>сі́нь-ому</i> (<i>сі́н-ім</i>)	... <i>сі́нь-ому</i> (<i>сі́н-ім</i>)	... <i>сі́н-ій</i>
Н.	<i>безкра́-і́й</i>	<i>безкра́-є</i>	<i>безкра́-я</i>
Р.	<i>безкра́й-ого</i>	<i>безкра́й-ого</i>	<i>безкра́й-ої</i>
Д.	<i>безкра́й-ому</i>	<i>безкра́й-ому</i>	<i>безкра́-і́й</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>безкра́-є</i>	<i>безкра́-ю</i>
Ор.	<i>безкра́-ім</i>	<i>безкра́-ім</i>	<i>безкра́й-ою</i>
М.	... <i>безкра́й-ому</i> (<i>безкра́-ім</i>)	... <i>безкра́й-ому</i> (<i>безкра́-ім</i>)	... <i>безкра́-і́й</i>

Множина

	ТВЕРДА ГРУПА	М'ЯКА ГРУПА	
Н.	<i>га́рн-і</i>	<i>бра́тов-і</i>	<i>сі́н-і</i> <i>безкра́-ї</i>
Р.	<i>га́рн-их</i>	<i>бра́тов-их</i>	<i>сі́н-іх</i> <i>безкра́-їх</i>
Д.	<i>га́рн-им</i>	<i>бра́тов-им</i>	<i>сі́н-ім</i> <i>безкра́-їм</i>
Зн.	= Н. або Р.	= Н. або Р.	= Н. або Р.
Ор.	<i>га́рн-ими</i>	<i>бра́тов-ими</i>	<i>сі́н-іми</i> <i>безкра́-їми</i>
М.	... <i>га́рн-их</i>	<i>бра́тов-их</i>	... <i>сі́н-іх</i> ... <i>безкра́-їх</i>

Примітка 1. Іменники прикметникового походження *будівничий, лютий* (місяць), *подорожній* і подібні відмінюємо як прикметники: *до будівничого, будівничі, з будівничими; лютого, у лютому*. Пор.: *Сьогодні п'яте лютого й П'ятого лютого 2018 року*.

Примітка 2. Прикметники, складені з **-лиций**: *білолиций, блідолиций, круглолиций, повнолиций* тощо відмінюємо так:

Однина

	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	<i>білоліц-ий</i>	<i>білоліц-е</i>	<i>білоліц-я</i>
Р.	<i>білоліць-ого</i>	<i>білоліць-ого</i>	<i>білоліць-ої</i>
Д.	<i>білоліць-ому</i>	<i>білоліць-ому</i>	<i>білоліць-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>білоліц-е</i>	<i>білоліць-ю</i>
Ор.	<i>білоліц-им</i>	<i>білоліц-им</i>	<i>білоліць-ою</i>
М.	... <i>білоліць-ому</i> (<i>білоліц-ім</i>)	... <i>білоліць-ому</i> (<i>білоліц-ім</i>)	... <i>білоліць-ій</i>

МНОЖИНА

Н.	<i>білоліц-і</i>	Зн. = Н. або Р.
Р.	<i>білоліць-их</i>	Ор. <i>білоліць-ими</i>
Д.	<i>білоліць-им</i>	М. ... <i>білоліць-их</i>

§ 104. Ступенювання прикметників

Вищий ступінь прикметників

1. Вищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) суфікса **-іш-** або **-ш-** до основи чи до кореня звичайної форми якісного прикметника: *нов-іш-ий*, *повн-іш-ий*, *син-іш-ий*, *дешев-ш-ий*, *солод-ш-ий*;

2) слів **більш**, **менш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *більш вдальний*, *більш глибокий*, *менш вередливий*.

Найвищий ступінь прикметників

2. Найвищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) префікса **най-** до форми вищого ступеня: *найбільший*, *найкраща*, *найменше*;

2) слів **найбільш**, **найменш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *найбільш зручний*, *найбільш стійка*, *найменш приємне*.

Для посилення ознаки вживаємо при формах найвищого ступеня прикметників частки **що** і **як**; пишемо їх із прикметниками разом: *щонайсильніший*, *якнайбільший*, *якнайшвидший*.

ЧИСЛІВНИК

КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 105. Відмінювання кількісних числівників

1. Числівник *одін, одне (одно), одна* відмінюємо так:

ОДНИНА		МНОЖИНА	
Чол. і середн. рід	Жіночий рід		
Н. <i>одін, одне</i> (<i>рідше –одно</i>)	<i>одна</i>	<i>одні</i>	
Р. <i>одного</i>	<i>однієї</i> (<i>рідше –одної</i>)	<i>одних</i>	
Д. <i>одному</i>	<i>одній</i>	<i>однім</i>	
Зн. = Н. або Р. <i>одне (одно)</i>	<i>одну</i>	= Н. або Р.	
Ор. <i>однім</i>	<i>однією</i> (<i>рідше –одною</i>)	<i>одніми</i>	
М. ... <i>одному (однім)</i>	... <i>одній</i>	... <i>одних</i>	

Примітка. У займенниках *одін до одного, одін одному, одін з одним* і под. наголос у слові *одного, одному, одній* і т. ін. — на першому складі.

2. Інші кількісні числівники відмінюємо так:

Н. <i>два</i> <i>дві</i>	<i>три</i>	<i>чотіри</i>
Р. <i>двох</i>	<i>трьох</i>	<i>чотирьох</i>
Д. <i>двом</i>	<i>трьом</i>	<i>чотирьом</i>
Зн. = Н. або Р.	= Н. або Р.	= Н. або Р.
Ор. <i>двома</i>	<i>трьома</i>	<i>чотирма</i>
М. ... <i>двох</i>	... <i>трьох</i>	... <i>чотирьох</i>

Н. <i>п'ять</i>	<i>шість</i>	<i>сім</i>	<i>вісім</i>
Р. <i>п'яти, п'ятьох</i>	<i>шесті, шістьох</i>	<i>семі, сімох</i>	<i>восьмі, вісьмох</i>
Д. <i>п'яти, п'ятьом</i>	<i>шесті, шістьом</i>	<i>семі, сімом</i>	<i>восьмі, вісьмом,</i>
Зн. <i>п'ять або п'ятьох</i>	<i>шість або шістьох</i>	<i>сім або сімох</i>	<i>вісім або вісьмох</i>
Ор. <i>п'ятьма, п'ятьома</i>	<i>шістьма, шістьома</i>	<i>сьома, сімома</i>	<i>вісьма, вісьмома</i>
М. ... <i>п'яти, п'ятьох</i>	... <i>шесті, шістьох</i>	... <i>семі, сімох</i>	... <i>восьмі,</i> <i>вісьмох</i>

3. Як *п'ять* або *шість* відмінюємо числівники *дев'ять, десять, одинадцять, дванадцять, тринадцять, чотирнадцять, п'ятнадцять, шістнадцять, сімнадцять, вісімнадцять, дев'ятнадцять, двадцять, тридцять.*

4. Складні числівники *п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят* відмінюємо за таким зразком:

- Н. *п'ятдесят*
 Р. *п'ятдесяти́, п'ятдесятьо́х*
 Д. *п'ятдесяти́, п'ятдесятьо́м*
 Зн. *п'ятдесят* або *п'ятдесятьо́х*
 Ор. *п'ятдесятьма́, п'ятдесятьома́*
 М. ... *п'ятдесяти́, ... п'ятдесятьо́х*

5. Складні числівники *дві́сті, трі́ста, чоти́риста, п'ятсо́т, шістсо́т, сімсо́т, вісімсо́т, дев'ятсо́т* відмінюємо за такими зразками:

- Н. *дві́сті* *п'ятсо́т*
 Р. *двохсо́т* *п'ятисо́т*
 Д. *двомста́м* *п'ятиста́м*
 Зн. *дві́сті* *п'ятсо́т*
 Ор. *двомаста́ми* *п'ятьмаста́ми, п'ятьомаста́ми*
 М. ... *двохста́х* ... *п'ятиста́х*

6. У складених кількісних числівниках відмінюємо всі частини: з *чотирьохсо́т сімдесяти́ восьми́ тисяч шістисо́т п'ятдесяти́ дев'яти́* (гривень).

7. Числівники *со́рок, дев'яно́сто, сто* в родовому, давальному, орудному й місцевому відмінках мають закінчення **-а**: *сорока́, дев'яно́ста, ста*.

8. Збірні числівники *дво́є, обо́є, трьо́є* в непрямих відмінках мають форми від *два, обá* (давня форма), *три*: *двох, двом..., обо́х, обо́м..., трьох, трьом...*

9. Збірний числівник *оби́два (оби́дві)* має в непрямих відмінках такі форми: *обо́х, обо́м, обома́, на обо́х*.

10. Збірні числівники *че́тверо, п'я́теро, ше́стеро, се́меро, во́сьмеро, де́в'ятеро, де́сятеро, одина́дцятро* в непрямих відмінках мають форми відповідних кількісних числівників: *чотирьо́х, чотирьо́м..., п'ятьо́х, п'ятьо́м..., шістьо́х, шістьо́м...* і т. д.

11. Числові назви *ті́сяча, мі́льйо́н, мі́лья́рд* відмінюємо як іменники відповідних відмін.

12. Неозначено-кількісні числівники *кі́лькана́дцять, кі́лькаде́сят* відмінюємо як числівник *п'ять*: *кі́лькана́дцяти́* й *кі́лькана́дцятьо́х, кі́лькаде́сятьма́* й *кі́лькаде́сятьома́*.

ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 106. Відмінювання порядкових числівників

1. Числівники, що мають закінчення **-ий**, відмінюємо як прикметники твердої групи: *перший (перша, перше), другий, четвертий, п'ятий, шостий, сьомий, восьмий, дев'ятий, десятий, одинадцятий, дванадцятий..., двадцятий, тридцятий, сороковий, п'ятдесятый, шістдесятый, сімдесятый, вісімдесятый, дев'яностый, сотый, двохсотый, трьохсотый, чотирьохсотый, п'ятисотый..., тисячний, двохтисячний, трьохтисячний, чотирьохтисячний, п'ятитисячний..., мільйонний, двохмільйонний, трьохмільйонний, чотирьохмільйонний, п'ятимільйонний...; числівник третій (третя, трете)* відмінюємо як прикметник м'якої групи.

2. У складених порядкових числівниках відмінювана остання частина: *вісімдесят восьмий, вісімдесят восьмого, тисяча дев'ятсот дев'яносто першого (року), у тисяча сімсот вісімдесят дев'ятому (році), у дві тисячі вісімнадцятому (році).*

Порядкові числівники на письмі передаємо переважно словами: *шостий поверх, перше березня*. Якщо порядковий числівник передано цифрою, то після неї кінцеву частину порядкового слова пишемо з дефісом, напр.: *5-й поверх, на 36-му кілометрі, після 7-ї години* (але при позначенні дат, сторінок видання, а також після римських цифр закінчення не пишемо: *1 січня 2000 року, 120 сторінка, 1 тисячоліття, XXI століття*).

ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 107. Відмінювання дробових числівників

1. Дробові числівники читаємо так: $\frac{1}{2}$ — *одна друга*, $\frac{1}{3}$ — *одна третя*, $\frac{1}{4}$ — *одна четверта*, $\frac{5}{2}$ — *п'ять других*, $\frac{2}{3}$ — *дві третіх*, $\frac{3}{4}$ — *три четвертих*, $\frac{4}{3}$ — *чотири третіх*, $\frac{3}{5}$ — *три п'ятих*, $\frac{2}{7}$ — *дві сьомих*, $\frac{9}{10}$ — *дев'ять десятих*.

Відмінюємо їх як звичайні числівники: *двом третім, трьомá п'ятими; ділити на одну двадцяту*.

Половіна ($\frac{1}{2}$), *третина* ($\frac{1}{3}$), *чверть* ($\frac{1}{4}$) відмінюються як іменники.

2. Числівники *півтора* (відра, кілограма, кілометра), *півторі* (тисячі, гривні), *півтора́ста* невідмінювані.

ЗАЙМЕННИК

§ 108. Особові займенники

Відмінювання особових займенників

Однина		Множина		
Н.	я	ти	ми	ви
Р.	мене́ (до мене́)	тебе́ (до тебе́)	нас	вас
Д.	мені́	тобі́	нам	вам
Зн.	мене́ (на мене́)	тебе́ (на тебе́)	нас	вас
Ор.	мно́ю	тобо́ю	на́ми	ва́ми
М.	... мені́	... тобі́	... нас	... вас

Однина		Множина	
Н.	він вонó	вона́	вони́
Р.	його́ (до нього́)	її́ (до неї́)	їх (до них)
Д.	йому́	їй	їм
Зн.	його́ (на нього́)	її́ (на неї́)	їх (на них)
Ор.	ним	нею	ні́ми
М.	... ньóму (ні́м)	... ні́й	... них

Форми займенника третьої особи (він, вона́, вонó, вони́) після прийменників уживаємо з приставним **н**: до нього́, на неї́, з них. Орудний відмінок має форму з **н** і без прийменника: ним, не́ю, ні́ми.

§ 109. Зворотний займенник

Відмінювання зворотного займенника

Н.	—	З.	себе́ (на себе́)
Р.	себе́ (до себе́)	О.	собо́ю
Д.	собі́	М.	... собі́

§ 110. Присвійні займенники

Відмінювання присвійних займенників

Однина	Множина
--------	---------

	Чол. і середн.рід	Жіночий рід	
Н.	<i>мій моє́</i>	<i>мо́я</i>	<i>мо́ї</i>
Р.	<i>мого́</i>	<i>моє́ї</i>	<i>мої́х</i>
Д.	<i>моє́му</i>	<i>мої́й</i>	<i>мої́м</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>моє́</i>	<i>мою́</i>	<i>мої́х</i>
Ор.	<i>мої́м</i>	<i>моєю́</i>	<i>мої́ми</i>
М.	... <i>моє́му (мої́й)</i>	... <i>мої́й</i>	... <i>мої́х</i>

Так само відмінюємо займенники *твій, свій*.

Займенники *наш, ваш* відмінюємо як прикметники твердої групи.

Займенник *їхній* відмінюємо як прикметник м'якої групи.

§ 111. Вказівні займенники

Відмінювання вказівних займенників

	ОДНИНА		МНОЖИНА
	Чол. і середн.рід	Жіночий рід	
Н.	<i>той те</i>	<i>та</i>	<i>ті</i>
Р.	<i>того́</i>	<i>тіє́ї (рідко — то́ї)</i>	<i>тих</i>
Д.	<i>тому́</i>	<i>тій</i>	<i>тим</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>те</i>	<i>ту</i>	= Н. або Р.
Ор.	<i>тим</i>	<i>тією́ (рідко — то́ю)</i>	<i>ті́ми</i>
М.	... <i>то́му (ті́м)</i>	... <i>ті́й</i>	... <i>тих</i>

Так само відмінюємо займенник *отой*.

Н.	<i>цей це</i>	<i>ця</i>	<i>ці</i>
Р.	<i>цього́</i>	<i>ціє́ї</i>	<i>цих</i>
Д.	<i>цьому́</i>	<i>цій</i>	<i>цим</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>це</i>	<i>цю</i>	= Н. або Р.
Ор.	<i>цим</i>	<i>цією́</i>	<i>ці́ми</i>
М.	... <i>цьо́му (ці́м)</i>	... <i>ці́й</i>	... <i>цих</i>

Так само відмінюємо *оце́й* та рідковживаний варіант *сей*.

§ 112. Питальні займенники

Відмінювання питальних займенників

Н.	<i>хто</i>	<i>що</i>
Р.	<i>кого́</i>	<i>чого́</i>
Д.	<i>кому́</i>	<i>чому́</i>
Зн.	<i>кого́</i>	<i>що</i>
Ор.	<i>ким</i>	<i>чим</i>
М.	<i>... ко́му (кім)</i>	<i>... чо́му (чім)</i>

Однина

Множина

Чол. і середн. рід **Жіночий рід**

Н.	<i>чий</i> <i>чиє́</i>	<i>чия́</i>	<i>чиї́</i>
Р.	<i>чийо́го</i>	<i>чиє́ї</i>	<i>чиї́х</i>
Д.	<i>чийо́му (чиє́му)</i>	<i>чийі́</i>	<i>чиї́м</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. чиє́</i>	<i>чию́</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>чиї́м</i>	<i>чиє́ю</i>	<i>чиї́ми</i>
М.	<i>... чийо́му (чиє́му, ... чийі́ чиї́м)</i>		<i>... чиї́х</i>

Займенники *якій, котрій* відмінюємо як прикметники твердої групи.

§ 113. Означальні займенники

Відмінювання означальних займенників

Однина

Множина

Чол. і середн. рід

Жіночий рід

Н.	<i>весь (увéсь, ввесь) все (усé)</i>	<i>вся (уся́)</i>	<i>всі (усі́)</i>
Р.	<i>всього́ (усього́)</i>	<i>всіє́ї (усіє́ї)</i>	<i>всіх (усі́х)</i>
Д.	<i>всьому́ (усьому́)</i>	<i>всі́й (усі́й)</i>	<i>всім (усі́м)</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. все (усé)</i>	<i>всю́ (усю́)</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>всі́м (усі́м)</i>	<i>всіє́ю (усіє́ю)</i>	<i>всіма́ (усіма́)</i>
М.	<i>... всьо́му (всі́м) ... усьо́му (усі́м)</i>	<i>... всі́й (усі́й)</i>	<i>... всіх (усі́х)</i>

Примітка 1. У всіх відмінках у й в чергуються за загальним правилом (див. § 23).

Займенники *ко́жен* (ко́жний), *всякий*, *всілякий*, *самій* і *са́мий* (напр.: *самій* хліб, але *той са́мий*), *сам* (*самá*, *самі́*) відмінюємо як прикметники твердої групи.

Примітка 2. Після прийменників наголос переходить з останнього складу на передостанній у таких займенникових формах, як: *до ме́не*, *до те́бе*, *на се́бе*, *з ньо́го*, *у не́ї*, *бі́ля ко́го* (ко́гось), *від то́го*, *від чо́го* (чо́гось), *у цьо́го*, *з усьо́го*, *на то́му*, *при цьо́му*, *в чо́му* (чо́мусь), *в усьо́му*.

Але коли прийменник поєднується не з займенником, а з іншою частиною мови, від якої цей займенник залежить, то наголос не змінюється: *до його́ хáти*, *до її́ до́му*.

§ 114. Складні займенники (неозначені й заперечні)

Відмінювання складних займенників

Займенники, до складу яких входять частки **аби-**, **де-**, **ні-**, **-ся**, **-небудь**, відмінюємо так:

Абіхто, *абікого*, *абі в ко́го*, *абікому*, *абіким*, *абі з ким*, *абі на ко́му* (і *абі на кім*).

Абіякий, *абіякого*, *абіякому*, *абіяким*, *абі з які́м*, *абі на яко́му* (і *абі на які́м*).

Де́хто, *де́кого*, *де́кому*, *де́ з ким*, *де́ на ко́му* (і *де́ на кім*), *на де́кому*.

Де́який, *де́якого*, *де́яким*, *на де́яких* (і *де́ на які́х*).

Котрійсь, *котро́гось*, *котро́мусь*, *котрі́мсь*, *на котро́мусь*.

Ніхто́, *ніко́го*, *ніко́му*, *нікі́м*, *ні з кі́м*, *ні на ко́му* (і *ні на кі́м*).

Ніякий, *ніякого*, *ніякому*, *ніяким*, *ні на я́кому* (і *ні на я́кім*).

Хто-не́будь, *кого́-не́будь*, *кому́-не́будь*, *ким-не́будь*, *на ко́му-не́будь*.

Хтось, *кого́сь*, *кому́сь*, *кимсь* (і *кі́мось*), *у ко́мусь*.

Чийсь, *чийо́гось*, *чийо́мусь* (і *чи́мусь*), *чи́мсь* (і *чи́мось*), *на чийо́мусь* (і *на чи́мусь*, *чи́мсь*, *чи́мось*).

Що-бу́дь, *чогó-бу́дь*, *чому́-бу́дь*, *чим-бу́дь*, *на чо́му-бу́дь* (і *на чім-бу́дь*).

Що-не́будь, *чогó-не́будь*, *чому́-не́будь*, *чим-не́будь*, *на чо́му-не́будь* (і *на чім-не́будь*).

Щось, *чогóсь*, *чому́сь*, *чимсь* (і *чі́мось*), *на чо́мусь* (і *на чімсь*, *чі́мось*).

Примітка. Числові займенники *де́кілька*, *кі́лька*, *скі́льки*, *сті́льки* відмінюємо як числівник два: *де́кілько́х*, *де́кілько́м*, *де́кількома́*; *бага́то* відмінюємо так: *бага́то*, *багатьо́х*, *багатьо́м*, *багатьма́* й *багатьома́*.

ДІЄСЛОВО

§ 115. Дійсний спосіб

Теперішній час

1. Зразки дієвідмінювання в теперішньому часі:

I ДІЄВІДМІНА

Однина

Множина

1 ос.	<i>ід-у́ кол-ю́ чу́-ю</i>	<i>ід-емо́ ко́л-емо чу́-емо</i>
2 ос.	<i>ід-éш ко́л-еш чу́-еш</i>	<i>ід-ете́ ко́л-ете чу́-ете</i>
3 ос.	<i>ід-é ко́л-е чу́-е</i>	<i>ід-у́ть ко́л-ють чу́-ють</i>

II ДІЄВІДМІНА

Однина

Множина

1 ос.	<i>робл-ю́ ба́ч-у го́-ю</i>	<i>ро́б-имо ба́ч-имо го́-імо</i>
2 ос.	<i>ро́б-иш ба́ч-иш го́-іш</i>	<i>ро́б-ите ба́ч-ите го́-іте</i>
3 ос.	<i>ро́б-ить ба́ч-ить го́-іть</i>	<i>ро́бл-ять ба́ч-ать го́-ять</i>

За такими зразками відмінюємо й дієслова доконаного виду в майбутньому часі.

Поділ дієслів на дієвідміни

2. За характером особових закінчень теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду) дієслова поділено на дві дієвідміни: **першу** й **другу**. Лише чотири дієслова (див. нижче п. 7) становлять окрему групу.

До **першої** дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: -у (-ю), -еш (-єш), -е (-є), -емо (-ємо), -ете (-єте), -уть (-ють).

До **другої** дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: -у (-ю), -иш (-іш), -ить (-іть), -имо (-імо), -ите (-іте), -ать (-ять).

3. Визначаючи особові закінчення дієслів, потрібно враховувати те, що:

1) дієслова, які мають в інфінітиві основу на **-и**, **-і** (-ї) або на **-а** (після **ж**, **ч**, **ш**) і в першій особі однини та в третій особі множини теперішнього часу (або майбутнього дієслів доконаного виду) ці голосні втрачають, належать до **другої** дієвідміни:

ба́чи-ти ба́ч-у ба́ч-ать

варі́-ти вар-ю́ ва́р-ять

дої́-ти до-ю́ до-я́ть
 леті́-ти леч-у́ лет-я́ть
 сиді́-ти сидж-у́ сид-я́ть
 крича́-ти крич-у́ крич-а́ть

До цієї дієвідміни належать усі дієслова на **-отіти**: *булькотіти*, *бурмотіти*, *муркотіти*, *цокотіти*, а також такі дієслова, як *бо́я-тися*, *стоя́-ти* (з основою на **-я**), *спа́-ти* (з основою на **-а** не після шиплячого), *бі́г-ти* (з основою на приголосний);

2) усі інші дієслова належать до **першої** дієвідміни, а саме:

а) дієслова з односкладовою інфінітивною основою на голосні **-и-**, **-у-**, які зберігаються в дієвідмінюваних формах, а також похідні від них:

<i>ві́-ти</i> (док. <i>завіти</i>)	<i>ві́-ю</i>	<i>ві́-ють</i>
<i>жи́-ти</i>	<i>жив-у́</i>	<i>жив-у́ть</i>
<i>кри́-ти</i>	<i>кри́-ю</i>	<i>кри́-ють</i>
<i>мі́-ти</i>	<i>мі́-ю</i>	<i>мі́-ють</i>
<i>ні́-ти</i>	<i>ні́-ю</i>	<i>ні́-ють</i>
<i>ши́-ти</i>	<i>ши́-ю</i>	<i>ши́-ють</i>
<i>чу́-ти</i>	<i>чу́-ю</i>	<i>чу́-ють</i>

В особових формах дієслів *бі́ти*, *ві́ти* (док. *зві́ти*), *лі́ти*, *пі́ти* кореневий голосний **и** не зберігається: *б'ю* — *б'ють*, *в'ю* — *в'ють*, *л'ю* — *л'ють*, *п'ю* — *п'ють*;

б) дієслова з основою інфінітива на **-і-**, що зберігається при дієвідмінюванні:

<i>білі́-ти</i>	<i>білі́-ю</i>	<i>білі́-ють</i>
<i>жовті́-ти</i>	<i>жовті́-ю</i>	<i>жовті́-ють</i>
<i>сині́-ти</i>	<i>сині́-ю</i>	<i>сині́-ють</i>

в) дієслова з основою інфінітива на **-а-** не після шиплячого приголосного або після шиплячого, коли це **-а-** в дієвідмінюваних формах зберігається; також дієслова з основою інфінітива на **-я-**:

<i>гна́-ти</i>	<i>жен-у́</i>	<i>жен-у́ть</i>
<i>закиса́-ти</i>	<i>закиса́-ю</i>	<i>закиса́-ють</i>
<i>міша́-ти</i>	<i>міша́-ю</i>	<i>міша́-ють</i>
<i>писа́-ти</i>	<i>пиш-у́</i>	<i>пиш-у́ть</i>
<i>сі́я-ти</i>	<i>сі́-ю</i>	<i>сі́-ють</i>

г) дієслова з основою інфінітива на **-ува-** (**-юва-**), які у формах теперішнього та майбутнього часу дієслів доконаного виду втрачають компонент **-ва-**:

<i>буд-ува́-ти</i>	<i>буд-у́-ю</i>	<i>буд-у́-ють</i>
<i>гор-юва́-ти</i>	<i>гор-ю́-ю</i>	<i>гор-ю́-ють</i>
<i>намал-юва́-ти</i>	<i>намал-ю́-ю</i>	<i>намал-ю́-ють</i>

Примітка. Від суфікса **-ува-** (**-юва-**) слід відрізнити суфікс **-ва-**, що зберігається в особових формах: *бу-ва́-ти* — *бу-ва́-ю*, *бу-ва́-ють*; *відчу-ва́-ти* — *відчу-ва́-ю*, *відчу-ва́-ють*. Але: *ку-ва́-ти* — *ку-ю́*, *пізна-ва́-ти* — *пізна-ю́*, *ста-ва́-ти* — *ста-ю́*.

г) дієслова з основою інфінітива на **-оло-**, **-оро-**:

<i>полó-ти</i>	<i>пол-ю́</i>	<i>пóл-ють</i>
<i>поборó-ти</i>	<i>побор-ю́</i>	<i>побóр-ють</i>

д) дієслова з основою інфінітива на **-ну-**:

<i>гля́ну-ти</i>	<i>гля́н-у</i>	<i>гля́н-уть</i>
<i>кі́ну-ти</i>	<i>кі́н-у</i>	<i>кі́н-уть</i>

е) дієслова з основою інфінітива на приголосний:

<i>нес-ті́</i>	<i>нес-у́</i>	<i>нес-у́ть</i>
<i>пас-ті́</i>	<i>пас-у́</i>	<i>пас-у́ть</i>
<i>те́р-ти</i>	<i>тр-у</i>	<i>тр-уть</i>

є) дієслова з основою на **-ота-**:

<i>бульк-ота́-ти</i>	<i>булькоч-у́</i>	<i>булькóч-уть</i>
<i>мурк-ота́-ти</i>	<i>муркоч-у́</i>	<i>муркóч-уть</i>

ж) окремі дієслова:

<i>жа́-ти</i>	<i>жн-у</i>	<i>жн-уть</i>
<i>іржа́-ти</i>	<i>ірж-у́</i>	<i>ірж-у́ть</i>
<i>реві́-ти</i> (<i>і ревтí</i>)	<i>рев-у́</i>	<i>рев-у́ть</i>
<i>сла́-ти</i> (= <i>посила́ти</i>)	<i>шл-ю</i>	<i>шл-ють</i>
<i>сла́-ти</i> (= <i>стелі́ти</i>)	<i>стел-ю́</i>	<i>стéл-ють</i>
<i>хоті́-ти</i>	<i>хóч-у</i>	<i>хóч-уть</i>

Примітка. Дієслова, у яких в інфінітиві перед кінцевим **р** основи наявний **е**, втрачають його і в особових формах, і у формах наказового способу: *завмер-ти* — *замр-*

у, замр-уть, замр-и; тёр-ти — тр-у, тр-уть, тр-и; упер-ти — упр-у́, упр-у́ть, упр-и́.
Але: дёр-ти — дер-у́, дер-у́ть, дер-и́; жёр-ти — жер-у́, жер-у́ть, жер-и́.

Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках і віддієслівних іменниках

4. У дієсловах першої дієвідміни відбувається зміна приголосних: **г** на **ж**, **к** на **ч**, **х** на **ш**, **з** на **ж**, **с** на **ш**, **т** на **ч**, **ст** на **щ**, **ск** на **щ** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду), якщо така зміна є в першій особі однини: *могти́* — *мо́жу*, *мо́жеш*; *пекти́* — *печу́*, *пече́ш*; *колиха́ти* — *колишу́*, *ко́лишеш*; *в'язати́* — *в'язу́*, *в'яже́ш*; *чеса́ти* — *чешу́*, *че́шеш*; *хоті́ти* — *хо́чу*, *хо́чеш*; *свиста́ти* — *свищу́*, *свіще́ш*; *полоска́ти* — *полощу́*, *поло́щеш*.

5. У дієсловах другої дієвідміни в першій особі однини приголосні **д**, **т**, **з**, **с** змінюються на **дж**, **ч**, **ж**, **ш**, а **зд**, **ст** — на **ждж**, **щ**: *води́ти* — *воджу́*, *верті́ти* — *верчу́*, *вози́ти* — *вожу́*, *носи́ти* — *ношу́*; *їзди́ти* — *їжджу́*, *вімостити́* — *вімощу́*.

Примітка. У дієслові *бігти* й похідних від нього *забігти*, *прибігти* та ін., що належать до другої дієвідміни, **г** змінюється на **ж** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду): *бігти* — *біжу́*, *біжи́ш*.

6. Приголосні **г**, **з** змінюються на **ж**; **к**, **т** — на **ч**; **с** — на **ш**; **д**, **дз** — на **дж**; **ст**, **ск** — на **щ**:

1) у дієприкметниках перед суфіксом **-ен(ий)**: *перемо́жений*, *во́жений*, *пече́ний*, *кру́чений*, *но́шений*, *збу́джений*, *виї́жджений*, *ві́мощений*, *пу́щений*;

2) у похідних дієсловах із суфіксами **-ува-** та **-а-**: *заморо́жувати*, *вико́чувати*, *вино́шувати*, *розку́шувати*, *прина́джувати*, *виї́жджувати*, *вимо́щувати*; *походжа́ти*, *саджа́ти*, але *заважа́ти*, хоч *зава́дити*, *зава́джу*;

3) у віддієслівних іменниках перед суфіксом **-енн(я)**: *відно́шення*, *розхо́дження*, *розгні́ждження*, *спро́щення*, але перед **-інн(я)** ці приголосні зберігаються: *води́ння*, *вози́ння*, *гнізди́ння*, *крути́ння*, *носи́ння*.

Примітка 1. У дієсловах другої дієвідміни після губних перед **я**, **ю** з'являється **л**: *ку́плять*, *ло́влять*, *ло́млять*, *лю́блять*; *куплю́*, *ловлю́*, *ломлю́*, *люблю́*. **Л** з'являється також після губних:

1) у дієприкметниках на **-ен(ий)**: *зро́блений*, *ку́плений*, *розгра́флений*;

2) у дієприслівниках на **-ячи**: *губля́чи*, *любля́чи*, *ро́блячи*;

3) у віддієслівних іменниках перед **-енн(я)**: *здеше́влення*, *погли́блення*.

Примітка 2. Постфікс **-ся (-сь)** у дієсловах пишемо разом, причому в третій особі однини перед **-ся** з'являється **-ть**: *б'е́ться*, *ле́ється*, *смію́ся*, *сміе́шся*, *сміе́ться*.

Відмінювання дієслів ДАТИ, ЇСТИ,

ВІДПОВІСТІ́ (та ін. з компонентом –ВІСТИ), БУ́ТИ

7. Дієслова *да́ти, ї́сти, відпові́сті, розпові́сті* та інші з частиною -*вісти*, а також *бу́ти* з усіма похідними від них становлять відповідно до закінчень теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду) окрему групу.

Однина

1 ос. <i>дам</i>	<i>їм</i>	<i>відпові́м</i>
2 ос. <i>дасі́</i>	<i>їсі́</i>	<i>відпові́сі</i>
3 ос. <i>дасть</i>	<i>їсть</i>	<i>відпові́сть</i>

Множина

1 ос. <i>дамó</i>	<i>їмó</i>	<i>відпові́мó</i>
2 ос. <i>дасте́</i>	<i>їсте́</i>	<i>відпові́сте́</i>
3 ос. <i>даду́ть</i>	<i>їдя́ть</i>	але: <i>даду́ть відпові́дь</i>

Від дієслова *бу́ти* вживаємо тільки форму *є* (інколи в поетичній мові для першої та третьої особи однини — *єсть*), що заступає всі інші форми; зрідка вживані ще архаїчні форми: для другої особи однини — *єсі́*, а для третьої особи множини — *суть*.

Майбутній час

8.

1) Майбутній час дієслів недоконаного виду вживаємо в таких формах:

а) особові форми допоміжного дієслова *бу́ти* — *бу́ду, будеи, буде, будемо* (зрідка *будем*), *будете, будуть* + інфінітив: *бу́ду писа́ти, будете ходи́ти*;

б) інфінітив + скорочені особові форми колишнього дієслова *я́ти* (*иму́...*) — *-му, -меш, -ме, -мемо* (зрідка *-мем*), *-мете, -муть*, що стали дієслівними закінченнями, злившись з інфінітивом: *пекти́му, пекти́меш, пекти́ме, пекти́мемо* (зрідка *пекти́мем*), *пекти́мете, пекти́муть*.

2) Майбутній час дієслів доконаного виду вживаємо в таких формах:

а) префікс + теперішній час: *зроблю́, напишу́*;

б) деякі безпрефіксні дієслова доконаного виду із закінченням теперішнього часу (найчастіше зі значенням одноразової дії): *грімну, ляжу, пуцу, стукну*.

Минулий і давноминулий час

9. Дієслова минулого часу особових закінчень не мають. Історично форми минулого часу утворилися від дієприкметників, і тому в них зберігаються афікси на позначення роду: **-в** або нульове закінчення в чол. роді, **-ла** — в жін. роді, **-ло** в середн. роді однини, **-ли** — у множині всіх родів: *брав, ніс, пік; брала, несла, пекла; брало, несло, пекло; брали, несли, пекли*.

Давноминулий час дієслова складається з форм минулого часу цього дієслова та відповідних форм минулого часу допоміжного дієслова **бути**: *ходів був, ходила була, ходили були*.

Примітка 1. Про чергування **о, е з і** в дієсловах *віз, ніс* та ін. див. § 9, п. 1, 7). За аналогією до форм *віз, ніс, стеріг* та ін., у яких **о, е** чергуються з **і**, утворилися такі форми, як *запріг* (від *запрягті*), *ліг* (від *лягті*), де маємо **і** замість **я**.

Примітка 2. У ряді дієслів, що мають у формах теперішнього (майбутнього) часу суфіксальне **н** з особовими закінченнями, відповідний суфікс **-ну-** у формах інфінітива й минулого часу може випадати. Це буває переважно тоді, коли суфікс **-ну-** ненаголошений і дієслово не має значення одноразовості. Проте повної послідовності в уживанні інфінітива й минулого часу із суфіксом **-ну-** або без нього немає: *збліднути* — *зблід, зблідла; посóхнути* — *посóхти* — *посóхнув, посóх, посóхнула, посóхла; слабнути* — *заслабти* — *заслаб, заслабла; тягнути* — *тягті* — *тягнув, тягнула* — *потяг, тягла*.

Примітка 3. Постфікс **-ся** після суфікса інфінітива, закінчень усіх форм минулого часу та закінчень 1 ос. однини, множини й 2 ос. множини майбутнього часу доконаного й недоконаного (синтетична форма) виду може змінюватися на **-сь** в усному мовленні та художньому стилі: *узятись, узявсь, узялась, узялось, узялись; візьмутьсь, візьмемось, візьметесь; братимутьсь, братимемось, братиметесь*. У формі однини чол. роду минулого часу це буває тільки після приголосного **в**: *знайшовсь, одягнувсь, усміхнувсь* (але: *стерігся, обпікся* тощо).

§ 116. Наказовий спосіб

Наказовий спосіб має лише форми другої особи однини й першої та другої особи множини з такими закінченнями:

2 ос. однини **-и** = \emptyset (нульове закінчення)

1 ос. множини **--імо(-ім), -мо**

2 ос. множини **-іть, -те**

1. Закінчення **-и, -імо(-ім), -іть** звичайно бувають:

1) під наголосом: *бері́, бері́м(о), бері́ть; живі́, живі́м(о), живі́ть; іді́, іді́м(о), іді́ть; печі́, печі́м(о), печі́ть; припусті́, припусті́м(о), припусті́ть;*

2) у дієсловах із наголошеним префіксом **ви-**: *вібери, віберім(о), віберіть; віжени, віженім(о), віженіть* тощо, які без префікса мають кінцевий наголос: *бері, берім(о), беріть; жені, женім(о), женіть*;

3) у дієсловах із суфіксом **-ну-** в інфінітиві після приголосного: *кивні, кивнім(о), кивніть; крикни, крикнім(о), крикніть; моргни, моргнім(о), моргнить; стукни, стукнім(о), стукніть*;

4) у дієсловах з основою на **л** або **р** після приголосного: *підкресли, підкреслім(о), підкресліть; провітри, провітрім(о), провітріть*.

2. В інших дієсловах ненаголошений голосний у закінченнях наказового способу відсутній:

1) після голосних: *грай, граймо, грайте; купуй, купуймо, купуйте; стій, стіймо, стійте; ший, шиймо, шийте*;

2) після приголосних **б, п, в, м, ж, ч, ш, щ, р**: *не горб(ся), не горбте(сь); сип, сипмо, сипте; став, ставмо, ставте; ознайом, ознайомте; ріж, ріжмо, ріжте; поклич, покличмо, покличте; руш, рушмо, руште; мори, морицмо, морицте; повір, повірмо, повірте*;

3) після приголосних **д, т, з, с, л, н** ненаголошений голосний у закінченнях теж зникає, причому ці приголосні пом'якшуються: *сядь, сядьмо, сядьте; трать, тратьмо, тратьте; чисть, чистьмо, чистьте; злазь, злазьмо, злазьте; повісь, повісьмо, повісьте; візволь, візвольмо, візвольте; стань, станьмо, станьте*.

Примітка 1. Від дієслова *істи* утворюються такі форми наказового способу: *іж, іжмо, іжте*; від дієслів *доповісті, розповісті* звичайно вживаються форми: *доповідай* (від *доповідати*), *розповідай* (від *розповідати*).

Примітка 2. Приголосні **г, к** у наказовому способі переходять у **ж, ч**: *бігти — біжі, біжім(о), біжіть; лягти — ляж, ляжмо, ляжте; пекти — печі, печім(о), печіть* (пор. теперішній або майбутній час: *біжу, ляжу, печу*).

Приголосні **з, с, х** у словах на зразок *казати, писати, брехати* в наказовому способі відповідно переходять у **ж, ш**: *казати — кажі, кажім(о), кажіть; писати — пиші, пишім(о), пишіть; брехати — (не) бреши, (не) брешіть*; пор. теперішній час: *кажу, пишу, (не) брешу*.

Примітка 3. Усі дієслова із суфіксом **-ува-** (**-юва-**) мають перед закінченням наказового способу голосний **у** (орфографічно **ю**): *вимірью, просмолю, розказуй*.

§ 117. Умовний спосіб

Частки **б, би** в умовному способі пишемо окремо: **б** пишемо після слів, що закінчуються на голосний: *я хотіла б; вона б сказала; рада б узяти; я б про це розповів; би* — після слів, що закінчуються на приголосний: *я хотів би; він би сказав; я міг би взяти; він би це давно був зробив*.

§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінітив)

Неозначена форма дієслова закінчується на **-ти**: *глибшати, годувати, годуватися (годуватись), жити, кинути, лізти, мандрувати, нести, пекти, пектіся (пектісь), ревіти, розуміти, стояти, ходити, хотіти*.

Примітка 1. В усному мовленні, а часом і в художньому стилі вживають також і форму інфінітива на **-ть**, коли основа дієслова закінчується на голосний: *брать, казать, кінуть, терпіть, ходіть*.

Примітка 2. Про форми із суфіксом **-ну-** й без нього див. § 115, п. 9, прим. 2; там же в прим. 3 див. про постфікс **-ся (-сь)**.

§ 119. Дієприкметник

В українській мові розмежовують:

1. Дієприкметники активного стану:

1) теперішнього часу на **-чий (-а, -е)** (вживані переважно в значенні прикметників та іменників): *квітучий, живучий, лежачий, стоячий*;

2) минулого часу на **-лий (-а, -е)**: *зжовклий, навіслий, осілий, почорнілий*.

2. Дієприкметники пасивного стану минулого часу:

1) на **-ний, -а, -е (-аний, -яний, -ений, -єний), -ований, -йований, -ьований, -уваний, -юваний**: *(зі)гнаний, (по)сіяний, (с)творений, окрілений, (за)гбєний, (з)будований, скопійований, сформульований, знєхтуваний, очолюваний*;

2) на **-тий (-а, -е)**: *бітий, взутий, узятий, жатий, закритий, мітий, початий, тертий, ужітий*.

Примітка.

1. Варіантні форми на **-тий, -ний** утворюємо від дієслів із суфіксом **-н- (-ну-)**: *вернути — вернутий і вернений, замкнути — замкнутий і замкнений, кинути — кінутий і кінений, усунути — усунутий і усунений, розвинути — розвинутий і розвінений*.

2. Варіантні форми на **-тий, -ний** утворюємо й від дієслів з основою інфінітива на **-оло-, -оро-**: *колоти — колотий і колений; пороти — поротий і порений*.

Від дієслова *молоти* варіантні форми — *молотий* і рідше *мєлений*.

§ 120. Дієприслівник

1. Дієприслівники теперішнього часу утворюємо від основи дієслова теперішнього часу за допомогою суфіксів **-учи (-ючи), -ачи (-ячи)**.

Суфікс **-учи (-ючи)** вживаємо в дієприслівниках, утворених від дієслів першої дієвідміни, а суфікс **-ачи (-ячи)** — у дієприслівниках, утворених від дієслів другої дієвідміни: *беруть — беручі, виробляють — виробляючи, ідуть — идучі, кажуть — кажучи; бачать — бачачи, летять — летячі, сидять — сидячи, сплять — сплячі*.

2. Дієприслівники минулого часу утворюємо від основи дієслова минулого часу чоловічого роду за допомогою суфікса **-ши** (після основи

на приголосний) і **-вши** (після основи на голосний): *брав* — *бравши*, *купував* — *купувавши*, *купів* — *купівши*, *налетів* — *налетівши*; *приніс* — *принісши*, *спік* — *спікши*, *став* — *ставши*.

Примітка. Дієприслівники, утворені від зворотних дієслів, мають постфікс **-сь**: *сміючись*, *узявшись*; рідше — **ся**: *сміючися*, *узявшисья*.

III. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ¹

Приголосні звуки і букви на позначення приголосних

§ 121. Звук [l]

1. Звук [l] у словах іншомовного походження передаємо твердим або м'яким л — залежно від того, як узвичаєне те чи те слово в українській мові:

1) твердим л (**л, ла, ло, лу**) у словах: *арсенал, бал, вулкан, інтеграл, капітал, футбол, халва; аероплан, баланс, галантний, глазу́р, клас, молекула, новела, план, прімула, формула; блок, велосипед, колонія, соло, соціоло́гія, флот; блу́за, лу́па, металу́ргія; Алба́нія, Атланти́чний океа́н, Гренла́ндія, Ла-Ма́ни, Лондо́н, О́сло, Тулу́за; Веласкес, Ламарк, Флобе́р та ін.* У новітніх запозиченнях з англійської мови звук [l] передається твердим л (*ланч, сейл, табло́їд, файл та ін.*);

2) м'яким л (**ль, ля, льо, лю**) у словах: *автомобі́ль, асфа́льт, бульдо́г, гі́льза, гольф, магістра́ль, педаль, та́бель; вакуо́ля, пілю́ля, пляж, поля́рний, регуля́тор; туберкуло́з; алюміні́й, блю́мінг, револю́ція; Аля́ска, Ба́зель, Лю́бек, Ольстер, Фінля́ндія, Ві́льсон, Лі́нкольн, Зо́ля, Кро́мвель, Лю́тер, Міше́ль, Рафае́ль та ін.*

2. Звукосполучення [le] передаємо через ле: *еле́ктрика, желе́, легенда, лекці́я, плесе́р, плену́м, телеграф, кі́лер; Валенсі́я, Каледо́нія, Пале́рмо, Толедо; Лесе́сінг, Ленно́н, Пеле́ та ін.*

§ 122. Звуки [g], [h]

1. Звук [g] та близькі до нього звуки, що позначаються на письмі буквою **g**, звичайно передаємо буквою **г**: *аванга́рд, агіта́ція, агре́сор, бло́гер, гва́рдія, генера́л, гламу́р, гра́фік, грог, емба́рго, марке́тинг, мігра́ція; лінгві́стика, негативний, се́рфінг, синаго́га, Вахта́нг, Гарсі́я, Гайнетді́н, Ердога́н, Гвіне́я, Гольфстрі́м, Гренла́ндія, Гру́зія, Ге́те, Гео́рг, Гурамішві́лі, Люксембу́рг, Магомéт, Фольксва́ген, Чика́го.*

2. Буквою **г** передаємо звук [g] у давнозапозичених загальних назвах, таких як *га́нок, татуно́к, гвалт, гра́ти, грунт* і под. (див. § 6) (див. § 5-8) та в похідних від них: *га́нковий, тратча́стий, грунто́вний* і т. ін.

3. У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови — буквою **г** (*Вергі́лій, Гарсі́я, Ге́гель, Гео́рг, Ге́те, Грегуа́р, Гулліве́р*) і шляхом

¹ Правопис іншомовних власних назв, що походять зі слов'янських мов, подано в IV розділі «Правопис власних назв» (§ 151–164).

імітації іншомовного [g] — буквою г (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер* і т. ін.).

4. Звук [h] переважно передаємо буквою г: *гандбол, гербарій, гінді, гіпотеза, горизонт, госпіс, госпіталь, гумус; Гарвард, Гельсінкі, Гіндустан, Ганнібал, Гейне, Гораций, Люфтганза*. За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов [h], і фонетично близькі до нього звуки передаємо буквою х: *хобі, хокей, хол, холдинг, брахман, джихад, моджахед, ханум, харакірі, хіджаб, шахід, Алла́х, Ахмед, Мухаммед, Сухроб, Хакім, Хаммурані* і т. ін.

§ 123. Буквосполучення th у словах грецького походження

Буквосполучення **th** у словах грецького походження передаємо звичайно буквою т: *антологія, антропологія, аптека, астма, бібліотека, католицький, театр, теорія, ортодокс, ортопедія, Амальтея, Прометей, Текля, Таїсія, Теодор*. У словах, узвичаєних в українській мові з **ф**, допускається орфографічна варіантність на зразок: *анáfема* і *анáтема*, *дифіра́мб* і *дити́ра́мб*, *ефі́р* і *етéр*, *ка́фе́дра* і *катéдра*, *логари́фм* і *логари́тм*, *міф*, *міфоло́гія* і *міт*, *мітолóгія*, *Агата́нгел* і *Агафа́нгел*, *Афі́ни* і *Ате́ни*, *Борисфе́н* і *Бористéн*, *Демосфе́н* і *Демостéн*, *Ма́рфа* і *Ма́рта*, *Фесса́лія* і *Тесса́лія* та ін.

§ 124. Букви w, th у словах англійського походження

Англійське **w** на позначення звука [w] передаємо звичайно через **в**: *вікeнд, Вашингто́н, Ве́бстер, Веллінгто́н, Вільсон, Вінніпéг* та ін.; у деяких словах за традицією через **у**: *Уе́льс, уайт-спі́рит* та ін.

Англійське **th** на позначення звука [θ] передаємо звичайно через **т**: *трі́лер, Ага́та, Арту́р, Блeксмiт, Во́рдсворт, Мeредiт*, на позначення звука [ð] — звичайно через **з**: *Рeзерфорд, Вeзерби, Сазерленд*, рідше через **т**: *Со́тбі, Са́уті* або **с**: *Голсуо́рсі*.

§ 125. Буквосполучення ll та ill у словах французького походження

Французькі буквосполучення **ll** та **ill** після голосних, у кінці слів та перед голосними відповідно до французької вимови передаємо через **й**: *макія́ж, Війо́н, Шанті́ї*. У деяких загальних і власних назвах буквосполучення **-aille, -ille, -eille** за традицією передаємо як **-аль, -іль**: *вані́ль, Верса́ль, Марсе́ль*.

§ 126. Звук [j]

Звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою **й**, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами **є, ї, ю, я**: *бу́єр, конве́єр, плéєр, фла́єр, круї́з, моза́їка, лоя́льний, парано́я, плея́да, роя́ль, сакво́яж, секво́я, фая́нс, феєрве́рк, ін'є́кція, проє́кт, проє́кція, суб'є́кт, трає́кторія, фо́є, е́ті, Гаї́ті, Го́я, Є́йтс, Саво́я, Феєрба́х, Ма́єр, Кає́нна, Іса́я, Йога́нн, Рамбуе́, Со́єр, Хая́м, Хеєрда́л, Юно́на.*

§ 127. Кінцеві буквосполучення - dr, - tr

Кінцеве **-tr** передаємо через **-тр**, кінцеве **-dr** — через **-др**: *баро́метр, діа́метр, семéстр, теа́тр, термо́метр, цен́тр, ци́ліндр.*

§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних

1. У загальних назвах іншомовного походження букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо: *абáт, акумуля́тор, баро́ко, беладóна, белетри́стика, браві́симо, ват, гру́па, гун (гу́ни), ідилі́чний, інтелектуа́льний, інтерме́цо, колекти́в, комі́сія, лібрéто, піані́симо, піцикáто, стакáто, су́ма, фі́н (фі́ни), шасі́ та ін.*

За традицією з подвоєнням пишемо загальні назви: *анна́ли, бо́нна, бі́ль, бру́тто, бу́лла, ва́нна, ві́лла, до́нна, мадо́нна, ма́нна, му́лла, панно́, пе́нні, то́нна, ду́рра, мі́рра* та слово *Алла́х*.

2. У разі збігу в загальних назвах однакових приголосних префікса й кореня подвоєння звичайно зберігаємо, зокрема в тих випадках, коли в українській мові вживається непрефіксальне слово з тим самим коренем: *іммігра́ція* (пор. *мігра́ція*), *іннова́ція* (пор. *нова́ція*), *іrrаціо́нальний* (пор. *раціо́нальний*), *іrrеа́льний* (пор. *реа́льний*), *контрреволю́ція* (пор. *револю́ція*), *контрреформа́ція* (пор. *реформа́ція*), *сюрреалі́зм* (пор. *реалі́зм*).

Примітка. Букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо в тих випадках, коли семантичний зв'язок між префіксальним словом і словом без префікса втрачений або суттєво ослаблений: *анота́ція, конота́ція* (пор. *нота́ція*), *кореля́ція* (пор. *реля́ція*), *кореспонде́нт* (пор. *респонде́нт*) і т. ін.

3. Подвоєння букв на позначення приголосних переважно зберігаємо у власних назвах: *Андо́рра, Бессе́мер, Бі́лл, Ботті́челлі, Гаро́нна, Голла́ндія, Лло́йд, Маро́кко, Міссу́рі, Ні́цца, Я́ффа; Бе́тті, Дžóнні, Мі́ллер, Руссо́, Те́ннессі, Смо́ллетт, Кі́ркконнелл* та в загальних назвах, які від них утворені за допомогою афіксів: *андорре́ць, бессе́мерівський, голла́ндський, марокка́нець* і т. ін. У загальних назвах, які утворені від власних назв без

додавання афіксів, букви на позначення приголосних не подвоюємо: *ват* (пор. *Ватт*), *бекерель* (пор. *Беккерель*), *гаус* (пор. *Гаусс*).

Примітка. За усталеною традицією в деяких власних назвах подвоєння не зберігаємо (*Пенсільванія*) або зберігаємо частково (*Міссісіпі*).

4. Буквосполучення **ск**, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук [к], відтворюємо українською буквою **к**: *Дікенс*, *Дікінсон*, *Джéксон*, *Тéкерей*, *Бéкі*, *Бúкінгем*, *Бісмарк*, *Брюкнер*, *Брóкес*, *Ламáрк*, *Штóкмáнн*, *Стокгóльм*, *Рúдбек*, *Шéрлок*.

Примітка. Подвоєння **кк** зберігаємо у власних назвах кельтського походження, де формант **Мас**, **Мс** поєднується з основою, що починається на [к], в тих випадках, коли за традицією їх пишемо як одне слово: *Маккáртні*, *Маккéнзі*, *Маккéнна*, *Маккінлі*, а також у загальних назвах, що утворені від власних назв такого типу: *маккартизм* і т. ін.

Голосні звуки і букви на позначення голосних

§ 129. Голосний [і]

Залежно від позиції в слові, особливостей вимови і мовної традиції букви на позначення звука [і], зокрема **і**, **у** (ігрек), **е**, буквосполучення **еа**, **еє**, **іе** і т. ін. передаємо українськими буквами **і**, **ї** та **и**.

I. **І** пишемо:

1. На початку слова: *іде́я*, *інструкція*, *інтернаціона́льний*; *Íбсен*, *Íден*, *Ізабéлла*, *Іліáда*, *Індія*, *Ітон*.

2. Після приголосного перед голосним та буквами **є**, **ї**, **й**: *артеріáльний*, *геніáльний*, *діáлектика*, *індустріáлізація*, *матеріáл*, *діáгноз*, *чіабáта*, *ціані́д*, *соціáлізм*, *фіáлка*; *аудіє́нція*, *гіє́на*, *ріє́лтор*, *кліє́нт*, *піє́тєт*, *тампліє́р*; *копії́ст*, *аксіо́ма*, *раціо́н*, *революціо́нер*, *соціоло́гія*, *фіолéтовий*; *радіу́с*, *тріу́мф*; *парті́йний*, *раді́й*; *Біаррі́ц*, *Фіу́ме*; *Віардо́*, *Іглéсіас*, *Марціáл*, *Ліє́па*, *Оссіáн*, *Сіáм*, *Шанті́ї*.

У кінці слова іншомовне **-іа** передаємо звичайно через **-ія**: *артéрія*, *матéрія*, *інду́стрія*, *Іта́лія*, *Гарсі́я*, *Га́ллія*.

3. В іменах і прізвищах після приголосного перед наступним приголосним і в кінці слова: *Беатри́че*, *Ові́дій*, *Рі́чард*, *Дідро́*, *Ді́зель*, *Грі́мм*, *Меді́чі*, *Россі́ні*, *Анрі́*;

Власні назви, що перейшли в категорію загальних назв, пишемо за правилами правопису загальних назв іншомовного походження: *ді́зель* (від прізвища *Рудольфа Ді́зеля*), *силу́єт* (від прізвища *Етьє́на де Сілу́єтта*).

4. У географічних назвах після приголосних, крім **дж, ж, ч, ш, щ, ц і р** перед наступним приголосним, крім [j], і в кінці слова, а також у похідних прикметниках: *Канзас-Сіті, Лісабон, Міссісіпі, Монтевідео, Ніл, Севілья, Сідней, Замбезі, Капрі, Сомалі, лісабонський, сомалійський*.

5. Після приголосних у кінці слова: *візаві, віскі, журі, колібрі, мерсі, парі, попурі, суші, таксі, харакірі, шасі*.

6. У всіх інших випадках після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** перед наступним приголосним: *бізнес, пілот, вібрація, академік, фінанси, графік, гіпопотам, логічний, гімн, кібуу, кілограм, кіно, архів, хімія, хірург, література, республіка, ніша, піанісимо*.

За усталеною традицією в ряді слів іншомовного походження, що давно засвоєні українською мовою, після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** пишемо **и**: *башкір, вімпел, східна, імбір, калмік, кипарис, кисет, лиман, міля, мирт, нірка, спирт, хімєра* та ін.

За традицією з **и** пишемо також слова грецького походження, що усталилися в церковному вжитку: *диякон, єпископ, єпитімія, єпитрахіль, міро, мітра, митрополіт, християнство* тощо.

II. **ї** пишемо після голосного: *альтруїст, егоїст, кофеїн, маїс, мозаїка, наївний, руїна, стоїк, теїн; Аделаїда, Аїда, Каїр, Саїд, Таїр, Хаїм, Хусаїнов*.

Примітка. У складних словах, де перша частина закінчується голосним, на початку другої частини пишемо **і**: *неоімперіалізм, псевдоісторичний*, так само в позиції після префікса, що закінчується на голосний; *воїстину, доісторичний, поінформувати; неіндуктивний* і т. ін.

III. **И** пишемо:

1. У загальних назвах після приголосних **д, т, з (дз), с, ц, ж (дж), ч, ш, р** перед наступним приголосним (крім **й**): *дізель, динамо, диплом, директор, методика; інститут, математика, стимул, тип; позиція, фізичний; таксист, родінка, силует, система; цистерна, цифра; режим, джигіт, джінси, джип; чичероне; шірма, шифр; бригада, риф, фабрика*.

2. У географічних назвах з кінцевими **-ида, -ика**: *Антарктида, Атлантида, Флоріда; Адріатика, Амєрика, Антарктика, Арктика, Атлантика, Африка, Балтика, Корсика, Мєксика*.

3. У географічних назвах після приголосних **дж, ж, ч, ш, щ і ц** перед приголосним: *Алжєр, Вашингтон, Вірджинія, Гємпишр, Жиронда, Йоркишр, Лєйпциг, Циндао, Чикаго, Чілі* та в похідних від них: *алжирець, йоркишрський, чилійський* та ін. Перед голосним і в кінці слова пишемо **і**: *Віші, Шіофок*.

4. У географічних назвах після **р** перед приголосним (крім [j]): *Британія, Крит, Мавританія, Магриб, Мадрид, Рив'єра, Рїга* та ін. та в похідних від них: *британський, мавританський, рїзький* та ін.

Примітка 1. У компоненті власних назв **-стріт** пишемо **i**: *Бейкер-стріт, Волл-стріт, Риджент-стріт, Фліт-стріт*.

Примітка 2. У географічних назвах після **p** перед **[j]** та в похідних від них пишемо **i**, наприклад, *Трієст, Брієнн, Ер-Ріяд, трієстський, ер-ріядський*.

5. За традицією в ряді географічних назв після приголосних **д, т** перед наступним приголосним, крім **[j]**: *Ватикан, Единбург, Кордильєри, Медіна, Палестіна, Сардинія, Скандинавія, Тибет* та в похідних від них: *ватиканський, єдинбурзький, скандинавський* та ін.

Примітка. Після приголосних **д, т** перед голосним **i** **[j]** пишемо **i**: *Галатія, Індія*.

6. У ряді інших географічних назв за традицією: *Бразилія, Вифлеєм, Єрусалим, Китаї, Пакистан, Сиракузи, Сірія, Сицілія*, та в похідних від них: *єгипетський, сирієць* та ін.

§ 130. Голосні [e], [u]

1. Голосний **[e]** звичайно передаємо буквою **e**: *енергія, ера, Есхіл, Етна, філе, шардонé, шевроле*, а в сполученні з попереднім **[j]** — буквою **є**: *Єллоустоун, Ємен, Єль*.

За традицією **є** пишемо в низці слів релігійної тематики (грецького походження): *єпископ, єпитимія, єпитрахіль, Євангеліє, євхаристія, єресь* та ін.

Після букв на позначення голосних, **ь** і апострофа в загальних і власних назвах звичайно вживається буква **є**: *конвєср, реєстр, фєсрвєрк, кáрієс, клієнт, дієз, дієреза, дієта, рієлтор, абітурієнт, пацієнт, сієста, гóмо сáпієнс, траєкторія, Вандрієс, Дієго, Данієль, Арієль, Марієтта, Марієнбург, Трієст, Рамбує, досьє, портьє, фоє, Сьєрра-Леоне, Лавуазьє, круп'є, П'єтро*. Якщо префікс у слові або перша частина складного слова закінчується на голосний, то після неї пишемо **є**: *дієлєктрик, дієтіл, полієдр, квазієтнічний, мінієскалатор, псевдоєфєкт, поєтáнний, геоеконóміка, агроєкологія, ультраєрозія, мегаєфєкт, євроєліта, металоємáль*.

2. У словах, запозичених із французької мови, після шиплячих **ж, ш** пишемо українське **у**: *брошúра, журí, парашúт*.

§ 131. Буквосполучення **au, ou**

Буквосполучення **au, ou** на позначення звукосполучень **[au] [ou]** передаємо через **ау, оу**: *аутсáйдер, гауптвáхта, мáузер; Кáунас; Клáус, Краúзе, Пáуль, Фáуст*.

У словах, що походять із давньогрецької й латинської мов, буквосполучення **au** звичайно передається через **ав**: *автєнтíчний, автобіографія, автомобíль, áвтор, авторитєт, автохтóн, лáвра, Аврóра*,

Мавританія, Павло. У запозиченнях із давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання буквосполучення *au* шляхом транслітерації як **ау**, допускаються орфографічні варіанти: *аудіє́нція* і *авдіє́нція*, *аудито́рія* і *авдито́рія*, *лауреа́т* і *лавреа́т*, *па́уза* і *па́вза*, *фа́уна* і *фа́вна*.

§ 132. Букви та буквосполучення **ö, ø, eu, oe**

Голосні, яким на письмі відповідають букви й буквосполучення **ö, ø, oe, eu**, у німецькій, данській, іспанській, норвезькій, турецькій, французькій, шведській та деяких інших мовах, і фонетично подібні до них голосні передаємо українською буквою **е**: *Ге́те, Б'є́рсон, Ке́льн, Пасте́р, Рентге́н, Ма́льме, Вільне́в, Е́нченінг*, а після звука [j] буквою **є**: *Рішельє́, Б'є́рсон*.

§ 133. Дифтонги [au], [ei], [ou] у словах англійського походження

Англійські дифтонги [au], [ei], [ou] звичайно передаємо, імітуючи їхнє звучання в мові оригіналу, через **ау, ей, оу**: *бра́унінг, бра́узер, Джорджста́ун, гейм, диспле́й, Дžéймс, сно́уборд, шо́у, Сно́у, Бе́ллоу, Сі́літоу, Па́уелл*. Окремі слова з дифтонгами [ei] і [ou] ввійшли в українську мову в адаптованому вигляді з голосними **е, о**: *бебі́бум, брек, ле́ді, гол, готе́ль, до́пінг, смо́кінг, Бе́кон, Че́мберлен, Шекспі́р, Айве́нго, Гладсто́н, Дефо́, Джеро́м, Марло́, О́лдос, По, Лонгфе́лло*.

§ 134. Звук [æ] у словах англійського походження

Англійський звук [æ], якому на письмі відповідає англійська буква **a**, звичайно передаємо українською буквою **а**: *макінто́ш, спа́м, ча́т, ха́кер, А́лекс, А́дамс, А́длер, Га́ррісон, Ланка́стер, Манче́стер, Кана́верал, Ча́плін*; у багатьох словах за традицією цей звук передаємо через **е**: *бізне́смен, менеджер, Бле́квуд, Ке́мерон, Ле́мберт, Пелл-Ме́лл, Се́лінджер, Сем, Тетчер* і т. ін.

§ 135. Звук [ə:] у словах англійського походження

Англійський звук [ə:], якому найчастіше відповідають англійські буквосполучення **er, ir, or, ur, yr, ear**, не має в українській мові фонетичного аналога і відтворюється здебільшого українським буквосполученням **ер**: *се́рфінг, Бе́рд, Бе́ртон, Бе́ркишир, Ве́ртінг, Ерне́ст, Ерл, Ме́рфі, Че́рчилль, Ше́рлі* тощо. Деякі слова, засвоєні українською мовою в транслітерованому вигляді, передають графічну форму відповідних англійських буквосполучень: *га́мбургер, курсо́р, Во́рдсворт, І́рвінг, Урба́на* та ін.

§ 136. Буквосполучення **ei**, **eu** у словах німецького походження. Буквосполучення **ij** та буква **u** в словах нідерландського походження

1. Німецьке буквосполучення **ei** відповідно до вимови передаємо українською мовою через **ай** (**яй**): *Айзенáх, Вáйнрайх, Віттгенштáйн, Вáйзенборн, Кáйзер, Мáйнгоф, Нортгáйм, Бляйбтрой, Кляйн, Кляйнерт, Фляйшер*; буквосполучення **eu** — через **ой**: *фрóйляйн, Нойбрáнденбург, Нойбáуер*. За традицією в давніших запозиченнях німецьке буквосполучення **ei** передаємо в транслітерованому вигляді через **ей**: *крéйда, крéйцер, маркше́йдер, капельме́йстер, гросме́йстер, штрейкбрéхер, Гéйне, Лéйтциг, Рейн, Швейцáрія*.

2. У запозиченнях з нідерландської мови буквосполучення **ij** та букву **u** передаємо через **ей**: *гéйзер, дрейф*.

§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних

Подвоєння букв на позначення голосних в іншомовних власних назвах, передаємо подвоєнням відповідних українських букв: *Áарне, Аáхен, Авраáм, Заáле, Каáба, Куусiнен, Саарбрю́кен, Тóомiнг, Ванзéе*.

§ 138. Апостроф

1. Апостроф у словах іншомовного походження та похідних пишемо перед **я, ю, є, ї**, які позначають сполучення звука [j] з наступним голосним:

1) після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р**: *б'еф, комп'ютер, н'едестáл, інтерв'ю, прем'ер, кар'ера; П'емóнт, П'ячéнца, Рив'ера, Ак'яб, Іх'ямас, Ях'я; Барб'е, Б'ю́кенен, Донаг'ю, Женев'éва, Ф'э́золе, Монтеск'е, Руж'е, Фур'е;*

2) після кінцевого приголосного в префіксах: *ад'ю́нкт, ад'юта́нт, iн'э́кція, кон'ю́нктура, диз'ю́нкція*.

2. Апостроф не пишемо:

1) перед **йо**: *курйóз, серйозний;*

2) коли **я, ю** позначають пом'якшення попереднього приголосного перед **а, у**: *бязь; бю́джéт, бю́ро, кю́вéт, мю́рiд, пю́iтр, пю́ре, фюзеля́ж, кю́вéт, рю́кзáк, рюш; Барбю́с, Бю́ффóн, Вю́ртемберг, Мю́ллер, Гю́го*.

§ 139. М'який знак (ь)

1. М'який знак (**ь**) у словах іншомовного походження пишемо після приголосних **д, т, з, с, л, н**:

1) перед **я, ю, є, ї, йо**: *кондотьєр, конферансьє, ательє, марсельєза, мільярд, бульйон, сеньйор, дуєнья, віньєтка, каньйон; В'єнтьян, Кордильєри, Севілья; Готьє, Лавуазьє, Мольєр, Ньютон, Реньє, Віньї;*

2) у низці слів після л перед приголосним та в кінці деяких слів за традицією або відповідно до вимови: *альбатрос, джобуль, кольт, магістраль, фільм; Альберта, Базель, Булонь, Дельфи, Кромвель, Нельсон, Рафаель, Чарльз, Шампань і т. ін.*

ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

§ 140. Іменники іншомовного походження звичайно відмінюємо як відповідні українські іменники:

I відміна: *капсула — капсули, капсулі; фізика — фізики, фізиці; вакуоля — вакуолі, вакуолю; ескадрілья — ескадрільї, ескадрільєю, род. мн. ескадрільей; Будда — Будди, Буддою; Венеція — Венеції, Венецією; Гоя — Гой, Гоею.*

II відміна: *арсенал — арсеналу, арсеналом, в арсеналі; блок — блока (і блоку), блоком, на блоці; автомобіль — автомобіля, автомобілем; Рафаель — Рафаеля, Рафаелем; Бюлов — Бюлова, Бюловом; Дарвін — Дарвіна, Дарвіном.*

III відміна: *магістраль — магістралі, магістраллю; верф — верфі, верф'ю.*

Невідмінювані іменники іншомовного походження

Деякі іменники іншомовного походження не відмінюємо, а саме:

- іменники на **-а** з попереднім голосним: *ампула, боа, буржуа; Бенуа, Валуа, Джошуа, Жоффруа, Нікарагуа, Папуа;*
- односкладові слова на **-а, -я**: *бра, па, спа, фа, ля;*
- іменники на **-є, -є**: *ательє, валідє, дуче, желє, кабаре, каберне, кафе, кашне, негліже, пенсне, піке, суфле, турне, шале, шосє, сомельє; Беранже, Гейне, Гете, Данте, Туансе; Барб'є, Готьє, Ле Корбюзьє, Лавуазьє, Рамбує;*
- іменники на **-ї, -и, -ї**: *віскі, ефєнді, колїбри, мерсі, парі, поні, таксі; Анрі, Гальвані, Россіні, Тбілісі, Фірдоусі, Шєллі; Алматї, Амангельді; Віньї, Шантїї;*
- іменники на **-о**: *бюро, депо, жабо, євро, казино, какао, кредо, кіню, лото, маєстро, метро, радіо, ретро, кімоню, каудільйо, Антонію, Базілію, Вольво, Вудро, Пежю, Реню, Арню, Буало, Ваню, Віардо, Дїдро, Джо,*

- Макао, Маріо, Лао, Лонгфелло, Пікассо, По, Торквато Тассо*; за традицією відмінюємо *вино́, пальто́, ситро́*;
- іменники на **-у, -ю**: *какаду́, рагу́, рандеву́, фра́у, шобу́, Баку́, Сно́у, Катманду́, Пала́у*; *інтерв'ю́, інженю́, меню́, парвеню́, Кюсю́, Сю*;
 - топоніми з компонентами **-лейн, ривер, роуд, -сквер, -стріт**: *на Дру́рі-лейн, біля Па́рк-лейн, біля Фолл-рі́вер, на Ё́ббі-роуд, на Монтріо́л-роуд, на Та́ймс-сквер, на А́дам-стріт, біля Рі́джент-стріт, на Сент-Дже́ймс-стріт*;
 - етикетні означення жінки, що закінчуються на приголосний: *міс, місис, мада́м, мадемуазель, фре́кен, фро́йляйн, хану́м*;
 - жіночі особові імена, що закінчуються на **-й** і на твердий приголосний (крім губних): *Беатрі́с, Долоре́с, Гюльчатáй, Елма́с, Енн, Жанне́т, Іре́н, Ка́рмен, Кім, Клоді́н, Лено́р, Ма́ргарет, Мерсе́дес, Моні́к, Тріш, Фара́х* і т. ін.

Примітка. Жіночі імена, що закінчуються на губний або м'який приголосний, відмінюємо: *Ізабел́ь — Ізабелі́, Етель́ — Етелі́, Жізел́ь — Жізелі́, Мішель́ — Мішелі́, Ніко́ль — Ніко́лі, Сесі́ль — Сесі́лі, Зейна́б — Зейна́бі, Руф — Руфі́.*

Особливості відмінювання власних назв іншомовного походження

1. У дво- і полікомпонентних іменах і прізвищах відмінюємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: *Жа́на-Жа́ка, Марі́ї-Антуане́тти, Марі́-Сесі́лі, Артура́ Ко́нана До́йла, Ка́рла Гу́става Емі́ля Маннерге́йма; Хуа́на Ка́рлоса Альфо́нсо Вікто́ра Марі́ї де Бурбо́на; Кло́да Жозе́фа Ру́же де Лі́ля.*

2. У чоловічих формах арабських, перських, тюркських імен з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін., відмінюємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: *з Ахме́дом Гаса́ном-оглі́, у Маме́да-заде́, до Мехме́да-бе́я, з Кемале́м-паше́ю, у Мірзи́-ха́на.*

Примітка. Не відмінюємо особові імена в складі жіночої форми азербайджанських імен по батькові з компонентом **кизи́**: *до Зульфі́ї Мура́д-кизи́, з Фатімо́ю Гаса́н-кизи́* і т. ін.

IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ

§ 141. Українські прізвища та імена

Українські прізвища передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Березівський, Біловірхий, Ведмедів, Зяець, Кривоніс, Миколасенко, Олексіенко, Олександрович, Швець*.

§ 142. Відмінювання прізвищ

1. Українські та інші слов'янські прізвища, що мають закінчення іменників I відміни, відмінюємо як відповідні загальні назви I відміни, а прізвища із закінченнями іменників II відміни відмінюємо за зразками відмінювання відповідних загальних назв II відміни:

Майборода — *Майбороди, Майбороді, Майбороду* й т. д.;

Гміря — *Гмірі, Гмірі, Гмірю, Гмірею* й т. д.;

Гнатіок — *Гнатюка, Гнатюкові (Гнатюку)* й т. д.;

Зяець — *Зайця, Зайцеві (Зайцю)* й т. д.;

Іваньо — *Іваня, Іваневі (Іванові, Іваню)* й т. д.;

Кривоніс — *Кривоноса, Кривносіві (Кривносу)* й т. д.;

Лєбідь — *Лєбеда, Лєбедеві (Лєбедю)* й т. д.;

Мамаліга — *Мамаліги, Мамалізі* й т. д.;

Журавель — *Журавля, Журавліві (Журавлю)* й т. д.;

Соловей — *Солов'я, Солов'єві (Солов'ю)* й т. д.;

Бусел — *Бусла, Буслові (Буслу)* й т. д.;

Свєкор — *Свєкра, Свєкрові (Свєкру)* й т. д.;

Моток — *Мотка, Моткові (Мотку)* й т. д.

Панібудьласка — *Панібудьласки, Панібудьласці* й т. д.;

Снігур — *Снігуря, Снігуреві (Снігурю)* й т. д.;

Снігур — *Снігуря, Снігурові (Снігурю)* й т. д.;

Симоненко — *Симоненка, Симоненкові (Симоненку)* й т. д.

Але без чергування нуля звука з голосним і навпаки: *Швець* — *Швеця, Швецеві (Швецю)* й т. д.; *Жнець* — *Жнеця, Жнецеві (Жнецю)* й т. д.; *Врубель* — *Врубеля, Врубеліві (Врубелю)* й т. д.; *Чернець* — *Чернеця, Чернецеві (Чернецю)* й т. д.

Примітка 1. Прізвища на зразок *Дідуньó, Іваньó* в давальному й місцевому відмінках мають варіанти закінчень **-ев-і (-ьов-і, -ю)**: *Дідунєві (-ьóв-і, -ю), Іванєві (-ьóв-і, -ю)*.

Примітка 2. Усі чоловічі прізвища II відміни в родовому відмінку мають закінчення **-а (-я)** на відміну від деяких співвідносних загальних назв: пор. прізвища *Морóз — Морóз-а, Куліш — Куліш-á, Коровáй — Коровá-я, Чорнотінь — Чорнотін-я, Рись — Ріс-я* і загальні назви *морóз — морóз-у, куліш — кулеш-у́, коровáй — коровá-ю, тіль — тіль-і, рись — ріс-і*.

Примітка 3. За відповідними відмінами відмінюємо неслов'янські змінювані прізвища: *Окуджáва — Окуджáви, Окуджáві* й т. д., *Шекспір — Шекспіра, Шекспірові (Шекспіру)* й т. д., *Стендáль — Стендáля, Стендáлеві (Стендáлю)* й т. д., *Дітель — Дітеля, Дітелеві (Дітелю)* й т. д. (див. § 140).

2. Прізвища прикметникового типу на **-ий (-ій)** відмінюємо як відповідні прикметники чоловічого та жіночого роду (твердої чи м'якої групи):

Авдієвський — Авдієвського, Авдієвському й т. д.;

Кобил'янська — Кобил'янської, Кобил'янській і т. д.

3. Чоловічі прізвища прикметникового типу на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн)** відмінюємо за такими зразками:

Однина

Н.	<i>Пáвлов</i>	<i>Ковалів</i>	<i>Прóкопів</i>
Р.	<i>Пáвлов-а</i>	<i>Ковалéв-а (-лів-а)</i>	<i>Прóкопов-а (-нів-а)</i>
Д.	<i>Пáвлов-у</i>	<i>Ковалéв-у (-лів-у)</i>	<i>Прóкопов-у (-нів-у)</i>
Зн.	<i>Пáвлов-а</i>	<i>Ковалéв-а (-лів-а)</i>	<i>Прóкопов-а (-нів-а)</i>
Ор.	<i>Пáвлов-им</i>	<i>Ковалéв-им (-лів-им)</i>	<i>Прóкопов-им (-нів-им)</i>
М.	<i>...Пáвлов-і (-у)</i>	<i>...Ковалéв-і (-у) (-лів-і, -у)</i>	<i>...Прóкопов-і (-у) (-нів-і, -у)</i>
Кл.	<i>Пáвлов-е</i>	<i>Ковалéв-е (-лів-е)</i>	<i>Прóкопов-е (-нів-е)</i>

Н. *Кирчів*
 Р. *Кирчєв-а (-чів-а)*
 Д. *Кирчєв-у (-чів-у)*
 Зн. *Кирчєв-а (-чів-а)*
 Ор. *Кирчєв-им (-чів-им)*
 М. ...*Кирчєв-і (-у) (-чів-і, -у)*
 Кл. *Кирчєв-е (-чів-е)*

Множина

Н.	<i>Пáвлов-и</i>	<i>Ковалєв-и (-лів-и)</i>	<i>Прóкопов-и (-нів-и)</i>
Р.	<i>Пáвлов-их</i>	<i>Ковалєв-их (-лів-их)</i>	<i>Прóкопов-их (-нів-их)</i>
Д.	<i>Пáвлов-им</i>	<i>Ковалєв-им (-лів-им)</i>	<i>Прóкопов-им (-нів-им)</i>
Зн.	<i>Пáвлов-их</i>	<i>Ковалєв-их (-лів-их)</i>	<i>Прóкопов-их (-нів-их)</i>
Ор.	<i>Пáвлов-ими</i>	<i>Ковалєв-ими (-лів-ими)</i>	<i>Прóкопов-ими (-нів-ими)</i>
М.	<i>...Пáвлов-их</i>	<i>...Ковалєв-их (-лів-их)</i>	<i>...Прóкопов-их (-нів-их)</i>
Кл.	<i>Пáвлов-и</i>	<i>Ковалєв-и (-лів-и)</i>	<i>Прóкопов-и (-нів-и)</i>

Н. *Кирчєв-и (-чів-и)*
 Р. *Кирчєв-их (-чів-их)*
 Д. *Кирчєв-им (-чів-им)*
 Зн. *Кирчєв-их (-чів-их)*
 Ор. *Кирчєв-ими (-чів-ими)*
 М. ...*Кирчєв-их (-чів-их)*
 Кл. *Кирчєв-и (-чів-и)*

Однина

Н.	<i>Га́ршин</i>	<i>Романі́шин</i>
Р.	<i>Га́ршин-а</i>	<i>Романі́шин-а</i>
Д.	<i>Га́ршин-ові (-у)</i>	<i>Романі́шин-ові (-у)</i>
Зн.	<i>Га́ршин-а</i>	<i>Романі́шин-а</i>
Ор.	<i>Га́ршин-им</i>	<i>Романі́шин-им</i>
М.	<i>...Га́ршин-і (-у)</i>	<i>...Романі́шин-і (-у)</i>
Кл.	<i>Га́ршин-е</i>	<i>Романі́шин-е</i>

Множина

Н.	<i>Га́ршин-и</i>	<i>Романі́шин-и</i>
Р.	<i>Га́ршин-их</i>	<i>Романі́шин-их</i>
Д.	<i>Га́ршин-им</i>	<i>Романі́шин-им</i>
Зн.	<i>Га́ршин-их</i>	<i>Романі́шин-их</i>
Ор.	<i>Га́ршин-ими</i>	<i>Романі́шин-ими</i>
М.	<i>...Га́ршин-их</i>	<i>...Романі́шин-их</i>
Кл.	<i>Га́ршин-и</i>	<i>Романі́шин-и</i>

Примітка 1. У відмінкових формах чеських, словацьких і польських прізвищ на **-ек** суфіксальний **-е-** зберігаємо: *Га́шек — Га́шека, Га́шекові...*, *Ло́кетек — Ло́кетека, Ло́кетеківі...* Так само зберігаємо **-е-** при відмінюванні прізвищ з кінцевими **-ер, -ел:** *Пе́тер — Пе́тера...*, *Па́вел — Па́вела...*, але в іменах він випадає: *Пе́тер — Пе́тра...*, *Па́вел (Па́вол) — Па́вла*. При відмінюванні прізвищ слов'янського походження на **-ець** суфіксальний **-е-** випадає: *Ка́ролець — Ка́рольця, Ка́рольцеві...*, *Ма́лець — Ма́льця, Ма́льцеві...*, *Мора́вець — Мора́вця, Мора́вцеві...*, *О́равець — О́равця, О́равцеві...*

Примітка 2. Жіночі прізвища на приголосний та **-о** не відмінюємо: *Марії́ Сэ́ник, Наді́ї Ба́лій, з Лі́ною Косте́нко, без Ні́ни Ба́йко*. Аналогічні чоловічі прізвища відмінюємо

як відповідні іменники: *Васи́ля Сэ́ника, Миха́йлові Бала́єві, з Іва́ном Косте́нком, без Андрі́я Ба́йка.*

Примітка 3. Від прізвищ прикметникового типу на зразок *Романі́шин* формою орудного відмінка відрізняється відмінювання прізвищ іменникового типу на зразок *Русі́н*: пор. *Романі́шиним*, але *Русі́ном*.

Примітка 4. Про відмінювання неслів'янських прізвищ див. § 140.

§ 143. Відмінювання імен

Українські імена передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Богда́н, Васи́ль, Інокéнтій, Мико́ла, Петро́, Семéн, Яросла́в, Га́нна, І́нна, Наді́я, Окса́на, Світла́на* та ін.

1. Українські чоловічі та жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на **-а, -я**, відмінюємо як відповідні іменники I відміни:

Однина

Тверда група

	чол. р.	жін. р.
Н.	<i>Мико́л-а</i>	<i>Га́нн-а</i>
Р.	<i>Мико́л-и</i>	<i>Га́нн-и</i>
Д.	<i>Мико́л-і</i>	<i>Га́нн-і</i>
Зн.	<i>Мико́л-у</i>	<i>Га́нн-у</i>
Ор.	<i>Мико́л-ою</i>	<i>Га́нн-ою</i>
М.	<i>Мико́л-і</i>	<i>Га́нн-і</i>
Кл.	<i>Мико́л-о</i>	<i>Га́нн-о</i>

М'яка група

	чол. р.		жін. р.	
Н.	<i>Ілл-я́</i>	<i>Соломі́-я</i>	<i>Мо́тр-я</i>	<i>Ната́л-я</i>
Р.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі́-ї</i>	<i>Мо́тр-і</i>	<i>Ната́л-і</i>
Д.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі́-ї</i>	<i>Мо́тр-і</i>	<i>Ната́л-і</i>
Зн.	<i>Ілл-ю́</i>	<i>Соломі́-ю</i>	<i>Мо́тр-ю</i>	<i>Ната́л-ю</i>
Ор.	<i>Ілл-е́ю</i>	<i>Соломі́-ею</i>	<i>Мо́тр-ею</i>	<i>Ната́л-ею</i>
М.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі́-ї</i>	<i>Мо́тр-і</i>	<i>Ната́л-і</i>
Кл.	<i>Ілл-е</i>	<i>Соломі́-є</i>	<i>Мо́тр-е</i>	<i>Ната́л-ю</i>

Множина

Тверда група

	чол. р.	жін. р.
Н.	<i>Микóл-и</i>	<i>Гáнн-и</i>
Р.	<i>Микóл</i>	<i>Гáнн</i>
Д.	<i>Микóл-ам</i>	<i>Гáнн-ам</i>
Зн.	<i>Микóл</i>	<i>Гáнн</i>
Ор.	<i>Микóл-ами</i>	<i>Гáнн-ами</i>
М.	<i>Микóл-ах</i>	<i>Гáнн-ах</i>
Кл.	<i>Микóл-и</i>	<i>Гáнн-и</i>

М'яка група

	чол. р.	жін. р.		
Н.	<i>Ілл-і</i>	<i>Соломі-ї</i>	<i>Мóтр-і</i>	<i>Натáл-і</i>
Р.	<i>Ілл-ів</i>	<i>Соломії</i>	<i>Мотр</i>	<i>Натáль</i>
Д.	<i>Ілл-я́м</i>	<i>Соломі-я́м</i>	<i>Мóтр-я́м</i>	<i>Натáл-я́м</i>
Зн.	<i>Ілл-ів</i>	<i>Соломії</i>	<i>Мотр</i>	<i>Натáль</i>
Ор.	<i>Ілл-я́ми</i>	<i>Соломі-я́ми</i>	<i>Мóтр-я́ми</i>	<i>Натáл-я́ми</i>
М.	<i>Ілл-я́х</i>	<i>Соломі-я́х</i>	<i>Мóтр-я́х</i>	<i>Натáл-я́х</i>
Кл.	<i>Ілл-і</i>	<i>Соломі-ї</i>	<i>Мóтр-і</i>	<i>Натáл-і</i>

Примітка 1. Кінцеві приголосні основи **г, к, х** у жіночих іменах у давальному та місцевому відмінках однини перед закінченням змінюємо на **з, ц, с**: *О́льга* — *О́льзі*, *Пала́жка* — *Пала́жці*, *Соло́ха* — *Соло́сі*.

Примітка 2. У жіночих іменах на зразок *Ода́рка*, *Пара́ска* в родовому відмінку множини в кінці основи між приголосними з'являється звук **о**: *Ода́рок*, *Пара́сок*.

2. Українські чоловічі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний та **-о**, відмінюємо як відповідні іменники II відміни:

Однина

Тверда група

Н.	Олэг	Антін	Дмитр-ó
Р.	Олэг-а	Антóн-а	Дмитр-á
Д.	Олэг-ові (-у)	Антóн-ові (-у)	Дмитр-óві (-у)
Зн.	Олэг-а	Антóн-а	Дмитр-á
Ор.	Олэг-ом	Антóн-ом	Дмитр-óm
М.	Олэг-ові (-у)	Антóн-ові (-у)	Дмитр-óві (-у)
Кл.	Олэг-е (Олег-у)	Антóн-е	Дмитр-е

М'яка група

Мішана група

Н.	Сергі-й	Їгор	Терень	Тиміш
Р.	Сергі-я	Їгор-я	Терен-я	Тимóш-а і Тимош-á)
Д.	Сергі-єві (-ю)	Їгор-єві (-ю)	Терен-єві (-ю)	Тимóш-єві (-у) і Тимош-éві (-у)
Зн.	Сергі-я	Їгор-я	Терен-я	Тимóш-а і Тимош-á
Ор.	Сергі-єм	Їгор-єм	Терен-єм	Тимóш-ем і Тимош-ém
М.	Сергі-єві (-ю)	Їгор-єві (-ю)	Терен-єві (-ю)	Тимóш-єві (-у, і) і Тимош-éві
Кл.	Сергі-ю	Їгор-ю	Терен-ю	(-ý, -í) Тимóш-е

Множина

Тверда група

Н.	Олэг-и	Антóн-и	Дмитр-і
Р.	Олэг-іѵ	Антóн-іѵ	Дмитр-іѵ
Д.	Олэг-ам	Антóн-ам	Дмитр-ám
Зн.	Олэг-іѵ	Антóн-іѵ	Дмитр-іѵ
Ор.	Олэг-ами	Антóн-ами	Дмитр-áми
М.	Олэг-ах	Антóн-ах	Дмитр-áх
Кл.	Олэг-и	Антóн-и	Дмитр-і

М'яка група

Мішана група

Н.	Сергі-ї	Їгор-і	Терén-і	Тимош-і
Р.	Сергі-іѵ	Їгор-іѵ	Терén-іѵ	Тимош-іѵ
Д.	Сергі-ям	Їгор-ям	Терén-ям	Тимош-ám
Зн.	Сергі-іѵ	Їгор-іѵ	Терén-іѵ	Тимош-іѵ
Ор.	Сергі-ями	Їгор-ями	Терén-ями	Тимош-áми
М.	Сергі-ях	Їгор-ях	Терén-ях	Тимош-áх
Кл.	Сергі-ї	Їгор-і	Терén-і	Тимош-і

Примітка 1. В іменах на зразок *Антін, Нестір, Ничіпир, Прокіп, Сідір, Тиміш, Федір і* вживаємо в називному відмінку (в закритому складі), у непрямих відмінках — **о**: *Антóна, Антóнові й т. д., Нестора, Несторові й т. д., але Авенір — Авеніра, Лаврін — Лавріна, Олефір — Олефіра.*

Примітка 2. Імена, що закінчуються в називному відмінку на **-р**, у родовому мають закінчення **-а**: *Віктор — Віктора, Мака́р — Мака́ра, Світоза́р — Світоза́ра*, але імена з історично м'яким **р** мають закінчення **-я**: *Їгор — Їгоря, Лазар — Лазаря.*

Примітка 3. Ім'я *Лев* має паралельні відмінкові форми: *Лéва й Льва́, Лéвові й Льво́ві* та ін., але в кличному відмінку тільки *Лéве*.

3. Українські жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний, відмінюємо як відповідні іменники III відміни:

Однина

Н.	<i>Любóв</i>	<i>Адéль</i>
Р.	<i>Любóв-і</i>	<i>Адéл-і</i>
Д.	<i>Любóв-і</i>	<i>Адéл-і</i>
Зн.	<i>Любóв</i>	<i>Адéль</i>
Ор.	<i>Любóв'-ю</i>	<i>Адéлл-ю</i>
М.	<i>...Любóв-і</i>	<i>...Адéл-і</i>
Кл.	<i>Любóв-е</i>	<i>Адéл-е</i>

Примітка. Форми множини від таких імен рідковживані.

Зразок відмінювання чоловічого імені та по батькові

Н.	Яросла́в Васи́льович (Олексі́йович, Їгорьович)
Р.	Яросла́в-а Васи́льович-а (Олексі́йович-а, Їгорьович-а)
Д.	Яросла́в-ові (-у) Васи́льович-у (Олексі́йович-у, Їгорьович-у)
Зн.	Яросла́в-а Васи́льович-а (Олексі́йович-а, Їгорьович-а)
Ор.	Яросла́в-ом Васи́льович-ем (Олексі́йович-ем, Їгорьович-ем)
М.	...Яросла́в-ові (-у, -і) Васи́льович-у (Олексі́йович-у, Їгорьович-у)
Кл.	Яросла́в-е Васи́льович-у (Олексі́йович-у, Їгорьович-у)

Зразок відмінювання жіночого імені та по батькові

Н.	Марі́-я Васи́лівн-а (Андрі́ївн-а, Іллі́вн-а)
Р.	Марі́-ї Васи́лівн-и (Андрі́ївн-и, Іллі́вн-и)

Д. Марі-ї Васілівн-і (Андріївн-і, Іллівн-і)

Зн. Марі-ю Васілівн-у (Андріївн-у, Іллівн-у)

Ор. Марі-сю Васілівн-ою (Андріївн-ою, Іллівн-ою)

М. ...Марі-ї Васілівн-і (Андріївн-і, Іллівн-і)

Кл. Марі-є Васілівн-о (Андріївн-о, Іллівн-о)

§ 144. Слов'янські прізвища та імена

Основні правила правопису прізвищ та імен інших слов'янських народів такі:

1. Білоруські та російські імена за традицією не транслітеруємо, а передаємо українськими відповідниками: *Артём, Мико́ла, Олексáндр, Семён, Ві́ра, Катері́на, Світла́на*; винятки тут становлять тільки узвичаєні імена деяких білоруських письменників та діячів культури — такі, як *Алесь Адамóвич, Пятру́сь Брóвка, Рі́гор Бороду́лін* та ін.

Е, ІЕ, Ё

2. Російську літеру **е**, польські **ie**, болгарську і сербську **е**, чеські **е, ё** після приголосних передаємо літерою **е**: *Александрóв, Бесту́жев, Вельго́рський, Венгеро́в, Веселóвський, Держа́він, Кузнецо́в, Лермонто́в, О́зеро́в, Петро́в, Степа́нов, Турге́нев, Фе́дін, Шмельо́в; Бе́лич, Бронéвський, Ве́слав, Зале́ський, Мечисла́в, Мі́цкевич, Мі́чате́к, Не́дич, Се́длачек, Сенке́вич, Серако́вський, Це́нкий, Ча́пек*.

3. Російську літеру **е** передаємо літерою **є** в таких позиціях:

1) на початку слів: *Євдокі́мов, Євтуше́вський, Єго́р, Єла́нський, Єлизáров, Єршо́в, Єфі́мов*;

2) у середині слів після голосного й при роздільній вимові після приголосного (після **ь** та апострофа): *Бердо́єв, Буєра́ков, Вереса́єв, Гуля́єв, Досто́євський, Іса́нко́в; Аля́б'єв, Афанáсьєв, Григо́р'єв, Євге́ньєва, Зино́в'єв*;

3) після приголосних (за винятком шиплячих, **р і ц**, задньоязикових і гортанного **г**) у суфіксі **-єв** та в сполученні морфем **-єєв** російських прізвищ: *Ломте́в, Медве́дєв, М'ятле́в; Алексéєв, Веденéєв, Горде́єв, Матве́єв, Менделéєв*; але: *Му́ромце́в, Нехоро́шев, Пі́сарєв, Подья́чев, Усвя́тце́в; Андре́єв, Аракче́єв, Маце́єв, Пле́цеєв*, а також у болгарських: *Бо́тев, Дру́мєв* та ін.;

4) коли російському **е** кореня відповідає в аналогічних українських коренях **і** (тобто на місці колишнього **ѣ**): *Белі́нський, Звє́рев, Лєско́в, Мєстє́чкін, Насє́дкін, Пєшкóвський, Рє́пін, Столе́тов, Твердохлєбов*; до цього

переліку належить і прізвище *Нарє́жний*, запозичене російською мовою з української, де нормативним є *Нарі́жний*.

Ё

4. Російську літеру ё передаємо:

1) сполученням літер **йо** на початку слова, у середині після голосних, а також після губних **б, п, в, м, ф**, коли ё позначає звукосполучення **й + о**: *Йо́лкін; Буга́йов, Воро́бйова, Ока́йомов, Соловйов*;

2) через **ьо** в середині слова після приголосних, коли ё позначає сполучення м'якого приголосного з **о**: *Алфьо́ров, Верьо́вкін, Дьо́рнов, Коро́льов, Новосьо́лов, Семьо́ркін, Тьо́ркін*. Але в прізвищах, утворених від спільних для української та російської мов імен, пишемо **е**: *Арте́мов, Семе́нов, Фе́доров* і т. ін.;

3) через **о** під наголосом після **ч, щ**: *Грачо́в, Лихачо́в, Пугачо́в, Щипачо́в, Хрущо́в*.

5. Польське сполучення літер **іо** передаємо:

1) сполученням літер **йо** після **б, п, в, м, ф**: *Голембйо́вський, Мйодо́вич, Пйотро́вський*;

2) через **ьо** після м'яких приголосних: *Аньо́лек, Генсьо́рський, Козьо́лецький*.

И (І)

6. **И (І)** передаємо через **и** в прізвищах та іменах, належних до південнослов'янських мов, у яких немає розрізнення **и** — **і** (болгарська, сербська та ін.): *Велі́чков, Жівков, Хрі́стов; Бе́лич, Кара́джич, Миле́тич, Ра́дич, Я́гич, Симео́н, Мі́лач, Филі́н*; але через **ї** після голосного: *Ра́їч, Сто́їч* та через **і** — на початку слова: *Іконо́мов, Ілі́єв; І́вич, Ігнато́вич, І́во*.

У польських, чеських і словацьких прізвищах та іменах **і** передаємо:

1) через **і** на початку слова та після приголосного: *Івашке́вич, Зволінський, Лінда, Мі́цкевич, Іло́на; Є́длічка, Мі́чате́к*;

2) через **и** після шиплячих **і ц** та в суфіксах **-ик, -ицьк-, -ич (-евич, -ович)**: *Бжозо́вич, Кози́цький, Копе́рник, Сенке́вич, Ші́мчак; Га́влик, Жі́жка, Мі́клошич, Фу́чик*, а також у прикметникових суфіксах (див. п. 9), але в кінці слова — через **і**: *Є́жі, Є́нсі, Ї́ржі*.

7. Російську літеру **и** передаємо:

1) літерою **і** на початку слова та після приголосних (крім шиплячих **і ц**): *Ігна́тов, Іса́єв; Багі́ров, Гага́рін, Мічу́рін, Пу́шкін, Дубі́нін, Мали́нін*;

2) літерою **ї** після голосного **й** за роздільної вимови після приголосних (після **ь** та апострофа): *Во́їнов, Гу́р'їн, Ізмаї́лов, Ільї́н*;

3) літерою **и**:

а) після **дж, ж, ч, ш, щ** і **ц** перед приголосним: *Га́ршин, Гу́цин, Дорóжин, Лу́чин, Цеці́лін, Чі́чиков, Ші́шкін, Щигло́в*; це стосується й прізвищ інших народів: *Абаши́дзе, Ваши́нгтон, Джигарханя́н, Жильєро́н, Тажиба́єв, Цицеро́н, Чиковáні* тощо; також *Чингісха́н*; але перед голосним пишемо **і**: *Жіоно́, Тиціáн, Ціолко́вський*;

б) у прізвищах, утворених від імен і загальних назв, спільних для української, російської та інших слов'янських мов: *Борі́сов, Ботві́нник, Вавило́вський, Виногра́дов, Глі́нка, Дани́лов, Мали́нін, Казими́рський, Кантемі́р, Кири́лов, Кисельо́в, Миро́нов, Митрофа́нов, Мі́шкін, Никі́форов, Одино́в, Пивова́ров, Пуля́єв, Пі́сарев, Смирно́в, Тимофе́єв, Тито́в, Тихоми́ров*; але: *Нікі́тін, Нікола́єв* тощо, твірними для яких є імена, відмінні від українських;

в) у префіксі **при-**: *Прибі́лкін, Привáлов, Прі́швін*;

г) у суфіксах **-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-**: *Бе́ликов, Го́лик, Котельніков, Кру́тиков, Но́виков; Гні́дич, Кулі́нич, Станюко́вич; Го́лицин, Пали́цин, Солже́ніцин; Раді́щев, Таті́щев*.

Ы

8. Російську й білоруську літеру **ы** (польську, чеську, словацьку **у**) передаємо літерою **и**: *Крути́х, Мали́цин, Рибакóв, Скори́на, Циганко́в, Чернишо́в; Виспя́нський, Пташи́нський; Масáрик*.

А, Е

9. Польські носові **ą, ę** передаємо:

1) сполученнями літер **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбро́вський, Заре́мба, Ке́мпа*;

2) сполученнями літер **он, ен** перед іншими приголосними: *Зайо́нчек, Па́йонк, Пйо́нтек, Свйо́нтек; Венгжи́нович, Єнджихо́вський, Свенці́цький*.

Прізвища з прикметниковими суфіксами й закінченнями

10. Суфікси слов'янських прізвищ **-ск(ий), -цк(ий), -ск(і), -цк(і), -sk(i), -sk(i), -dzk(i), -sk(ý), -ck(ý)** передаємо відповідно через **-ськ(ий), -цьк(ий), -дзьк(ий)**: *Броневський, Даргоміжський, Маяківський, Мусоргський, Острівський; Гомулицький, Городецький; Грудзький, Завадзький*; так само з **ь** пишемо російські прізвища на **-ск(ой), -цк(ой)**: *Луговський (Луговська), Трубецький (Трубецька)*.

11. Прикметникові закінчення російських прізвищ передаємо так: **-ий** через **-ий**; **-ий** після твердого приголосного — через **-ий**, після м'якого приголосного — через **-ій**; **-ая, -яя** — через **-а, -я**: *Бєлий, Острівський*,

Кра́йній; Бе́ла, Остро́вська, Кра́йня. Закінчення **-ой** передаємо через **-ий**: *Донський, Крутий, Луговський, Полевій, Соловійов-Седій, Босій, Трубецький,* але *Толсто́й (Толста́).*

Прикметникові закінчення білоруських прізвищ **-ы**, чеських та словацьких **-ý**, польських **-у**, болгарських, македонських і сербських **-и**, хорватських **-і** передаємо через **—ий**: *Бя́лий, Га́ртний, Не́врлий, Но́вотний, Па́лацький, Смирне́нський, Коне́ський, Куку́левич-Саку́їнський,* але *Гуля́шки* (невідмінюване).

М'якість польських приголосних **ń, ś, ć (dź)** у прізвищах перед суфіксами **-ськ(ий), -цьк(ий)** і м'якими приголосними не позначаємо м'яким знаком, хоч в українській вимові в цих позиціях **н, с, ц (дз)** пом'якшуються: *Виспя́нський, Ябло́нський; Свя́дек, Цві́к.* В усіх інших випадках м'якість попередніх приголосних передаємо літерами **і, ю, я** та **ь** (у кінці слова): *Дзісь, Дзюра́вець, Сятко́вський.*

Апостроф

12. Апостроф пишемо після губних, задньоязикових і **р** перед **я, ю, є, ї**: *Аля́б'єв, Аре́ф'єв, Водоп'я́нов, Григо́р'єв, Заха́р'їн, Луб'я́нцев, Лук'я́нов, Пом'яло́вський, Проко́ф'єв, Рум'я́нцев, Ю́р'єв, В'ю́жин;* перед **йо** апостроф не пишемо: *Воробі́ов, Солові́ов.*

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення пом'якшеного приголосного з **а, у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Бяду́ля, Пясце́цький, Рю́мін.*

М'який знак (ь)

13. М'який знак (**ь**) пишемо в прізвищах після літер на позначення м'яких приголосних:

1) у прізвищах після м'яких приголосних **д, т, з, с, ц, л, н**:

а) при роздільній вимові перед **я, ю, є, ї**: *Дья́конов, Панкра́тьєв, Третьяко́в, Поло́зьєв, Сала́сьєв, Фатья́нов, Лью́шин, Ана́ньїн;*

б) перед приголосними: *Во́льнов, Конько́в;*

в) у кінці слова: *Лось, Со́боль.*

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а, у**, то перед ними **ь** не пишемо: *Дя́гилєв, Зя́брев, Ляпуно́в, Цявлóвський, Тюме́нєв;*

2) у прізвищах із суфіксом **-ець**: *Глу́ховець, Скита́лець.*

Примітка 1. М'якість польських приголосних **ń, ś, ć, dz** позначаємо в українській мові літерою **ь** лише в кінці слова: *Ку́ронь, Дзісь, Ци́рлиць, Не́дзведзь,* але *Урба́нчик, Кусне́вич, Свя́дек, Свідзі́нський.*

Примітка 2. На м'якість приголосного **ц** у кінці основи слов'янських прізвищ І відміни вказує закінчення **-я** (*Кусту́риця*, а не *Кусту́рица*). У неслов'янських прізвищах кінцеве **ц** тверде: *Кла́узевиц*, *Лі́фшиц*, *Мо́риц*.

§ 145. Неслов'янські прізвища та імена

Про правопис неслов'янських прізвищ та імен див. III розділ «Правопис слів іншомовного походження» (§ 121—140).

СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРІЗВИЩА Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ

§ 146. Імена та прізвища (прізвиська)

Імена та прізвища (також прізвиська) людей, що складаються з двох чи трьох компонентів або до складу яких входять прийменники, частки, артиклі тощо, пишемо окремо, разом і з дефісом.

1. Окремо пишемо:

1) прізвиська й псевдоніми (українські та перекладені іншомовні), що складаються з імені та прикметника, узгодженого з ним чи з наступним іменником: *Іва́н Во́лове О́ко*, *Е́лена Прекра́сна*, *Рі́чард Ле́ове Сэрце*, *Степа́н Ті́гряча Смерть*, *Слуга́ з Добрóмля*; до цього переліку належать і власні назви американських індіанців: *Мале́нький Вовк*, *Тупи́й Ніж* і т. ін.;

2) псевдоніми, що побудовані як поєднання імені та прізвища: *Джек Ло́ндон*, *Жорж Санд*, *Ле́ся Украї́нка*, *Ма́рко Вовчо́к*, *Пана́с Ми́рний*;

3) повні давньоримські особові назви, у яких перше слово означає особове ім'я, друге — родове ім'я, третє — прізвище: *Га́й Ю́лій Це́зар*, *Марк По́рцій Като́н*;

4) артиклі, прийменники та інші службові слова (**ван**, **да**, **де**, **ді**, **дю**, **дер**, **ед**, **ель**, **ла**, **ле**, **фон** і т. ін.) в питомих (неофіційних) та іншомовних особових назвах: *Лю́двіг ван Бетхо́вен*, *да Ві́нчі*, *де ла Ку́ева*, *ді Віттóріо*, *дю Гар*, *Нур ед Дін*, *ле Шапельє́*, *фон дер Гольц*.

Примітка 1. Скорочену частку **д** та ірландську частку **о** пишемо з власними іменами через апостроф: *Д'Ала́мбе́р*, *д'Арта́нья́н*, *д'Обі́ньє*; *О'Кейсі́*, *О'Конно́р* (але *О. Ге́нрі* — псевдонім письменника); частки **Мак-**, **Сан-**, **Сен-**, які передують прізвищам і водночас становлять їхню невід'ємну частину, пишемо з дефісом: *Мак-Маго́н*, *Мак-Клю́р*, *Сан-Марті́н*, *Сен-Сімо́н*.

Примітка 2. У ряді випадків частки пишемо разом із прізвищами, бо в такій формі засвоїла їх українська мова: *Декандо́ль*, *Делі́ль*, *Деріба́с*, *Лага́рн*, *Ламетри́*, *Лафонте́н*, *Леса́ж*, *Фонві́зін*;

5) слово **дон** («пан») перед особовим ім'ям як форма ввічливого звертання: *дон Базіліо, дон Педро, дон Хосе*. У власних назвах відомих літературних героїв це слово пишемо з великої літери: *Дон Жуан, Дон Кіхот*.

Примітка. У загальному значенні слово *донжуан* пишемо разом і з малої літери;

б) складники китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назв: *Ван Мен, Пак Чівон, Хо Ши Мін, Нгуєн Конг Хоан, У Ну Мунг*.

Примітка. У складених китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назвах відмінюємо лише останню частину, яка закінчується на приголосні: *Кім Ир Сен — Кім Ир Сена..., Хо Ши Мін — Хо Ши Міна..., Ден Сяопін — Ден Сяопіна..., але Го Можо, Чан Кайші й т. ін. (незмінювані)*.

2. Разом пишемо:

1) українські прізвища, що складаються з дієслова в наказовій формі та іменника: *Горіцвіт, Непійвода, Убийвóвк*;

2) українські прізвища, що виникли на основі словосполучень, до складу яких входять як повнозначні, так і службові слова: *Добрийвечір, Нетудихата, Панібудьласка*;

3) українські прізвища, утворені з прикметника та іменника за допомогою сполучного звука: *Довгопól, Кривоніс, Скороход*;

4) слов'янські особові імена, утворені від двох основ: *Владислав, Володимир, Мечислав, Яропóлк*;

5) складні китайські імена, які завжди стоять після прізвища: *Го Можо, Ден Сяопін, Тао Юаньмін, Сунь Ятсєн*.

Примітка. Якщо китайське ім'я становить одне слово, то обидві частини особової назви (прізвище та ім'я) пишемо окремо: *Дін Лін, Лу Сін, Цюй Юань, Чан Кайші*.

3. З дефісом пишемо:

1) складні особові імена: *Васіль-Костянтін, Жан-Жак, Зинівій-Богдан, Марія-Антуанетта, Фрідріх-Вільгельм*;

2) складні прізвища: *Альтаміра-і-Кревєа, Гулак-Артемівський, Жоліо-Кюрі, Квітка-Оснóв'яненко, Нечуй-Левицький, Новиков-Прибóй, Рімський-Кóрсаков, Сент-Бєв*;

3) імена з кваліфікаційними прикладками: *Іван-царєнко, Кірик-мужичóк*. Але якщо прикладка розгорнута, то між нею та іменем ставимо тире: *Іван — мужічий син, рідше — кома: Іван, селянський син*;

4) арабські, перські, тюркські імена з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін.: *Гасан-оглі, Мамед-задє, Фікрет-кизі, Мехмед-бєй, Кемаль-паши, Мірза-хан*, (але за традицією *Чингісхан*). Арабське **Ібн** пишемо окремо: *Ібн Русте, Ібн Сіна, Ібн Фадлан*.

Примітка: прізвища, до складу яких входять ці компоненти, звичайно пишемо разом: *Багірзадé, Турсунзадé, Кероглі;*

5) вірменські прізвища з початковим компонентом **Тер-**, наприклад: *Тер-Казарян, Тер-Ованесян, Тер-Петросян.*

4. Складні прізвища у формі одного слова відмінюємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників: *Сивокінь — Сивоконя, Сивоконеві (Сивоконю)...; Підкуймұха — Підкуймұхи, Підкуймұсі...; Перекотиполе — Перекотиполя, Перекотиполю...; Білоцерківський — Білоцерківського, Білоцерківському... У складних прізвищах, компоненти яких пишемо з дефісом, відмінюємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників обидва змінювані компоненти: *Квітка-Основ'яненко — Квітки-Основ'яненка, Квітці-Основ'яненкові (Квітці-Основ'яненку)...; Нечуй-Левіцький — Нечуя-Левіцького, Нечуєві-Левіцькому (Нечую-Левіцькому)..., але Кос-Анатольський — Кос-Анатольського, Кос-Анатольському..., Драй-Хмара — Драй-Хмари, Драй-Хмарі...**

5. Складені прізвища, псевдоніми або прізвиська з компонентами в називному відмінку відмінюємо в усіх частинах за зразками відмінювання відповідних іменників або прикметників: *Річард Лёвове Сёрце — Річарда Лёвового Сёрця, Річардові (Річарду) Лёвовому Сёрцю...; Степан Тігряча Смерть — Степана Тігрячої Смерті, Степанові (Степану) Тігрячій Смерті..., але Слуга з Добрóмиля — Слуги з Добрóмиля, Слугі з Добрóмиля...*

§ 147. Похідні прикметники

1. Прикметники від складних особових імен, які пишемо з дефісом, зберігають це написання: *Жан-Жак — жан-жаківський.*

2. Прикметники від китайських, корейських, в'єтнамських та індонезійських особових назв пишемо разом: *Мао Цзедун — маоцзедунівський, Кім Ир Сён — кімірсенівський.*

3. Прикметники від прізвищ на зразок *ван Бетховен, фон Бісмарк* утворюються тільки від іменника: *бетховенський, бісмарківський.* Якщо прикметник утворено від прізвища з прийменником, часткою, артиклем тощо, то його пишемо разом: *де Голль — деголлівський, Нур ед Дін — нуреддінівський.* Прикметники від прізвищ на зразок *Д'Аламбёр* зберігають апостроф після частки: *д'аламбёрівський.*

4. Не утворюємо прикметники:

1) від складних прізвищ, прізвиськ і псевдонімів на зразок *Гулак-Артемівський, Марко Вовчок, Річард Лёвове Сёрце.*

Примітка. Прикметник, утворений від імені та прізвища, пишемо з дефісом: *Вальтер Скотт* — *вальтер-скоттівський*, *Жуль Верн* — *жуль-вернівський*, *Марк Твен* — *марк-твенівський*;

2) від тюркських, вірменських, арабських та ін. особових назв на зразок *Кероглі*, *Осмán-пашá* тощо;

3) від невідмінюваних іншомовних прізвищ на зразок *ді Віттóріо*, *Ламетрі*, *Д'Обіньє*.

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

§ 148. Українські географічні назви

Українські географічні назви на письмі передаємо відповідно до вимови за нормами українського правопису: *Верхньодніпрóвськ*, *Вінниця*, *Гребінка*, *Донéцьк*, *Дубно*, *Житóмир*, *Запоріжжя*, *Кам'янець-Подільський*, *Київ*, *Козятин*, *Кременчúк*, *Кривий Ріг*, *Львів*, *Миколáїв*, *Нóвгород-Сіверський*, *Одéса*, *Охтірка*, *Рівне*, *Трипілля*, *Хáрків*, *Чернівці*, *Чернігів*, *Шепетівка*, *Ямпіль*; *Десна*, *Дніпрó*, *Дністéр*, *Західний Буг*, *Ірпінь*, *Прін'ять*, *Рось*, *Стохід*, *Сян*, *Тéтерів*, *Тіса*, *Трубіж*.

Примітка. У назвах українських населених пунктів треба розрізняти **-поль** у словах грецького походження (грецьке **πόλις** «місто»): *Маріуполь*, *Мелітополь*, *Нікополь*, *Севастополь*, *Сімферополь* — і **-піль** (з українського «поле»): *Боріспіль*, *Крижопіль*, *Ольгопіль*, *Тернопіль* та ін.

§ 149. Географічні назви інших країн

Географічні назви інших країн передаємо в українській мові відповідно до вимог практичної транскрипції.

Е, Ё, ІЕ, Ё, Э, И

1. Літери слов'янських алфавітів **е**, **ё** та сполуку **іе** передаємо через **е**: *Бéздна*, *Ворóнеж*, *За́реб*, *Зеленодóльськ*, *Новé Мéсто*, *Опóле*, *Ветлúга*, *Лéна*, *Пéнза*, *Щéцин*.

Але в деяких позиціях літеру **е** слов'янських мов із кириличним алфавітом передаємо через **є**:

1) на початку слова, після голосного й при роздільній вимові після приголосного: *Єйськ*, *Єлéць*, *Єнісéй*, *Єгóр'євськ*, *Колгúєв*, *Скóп'є*;

2) після приголосних (крім шиплячих, **р** і **ц**) у суфіксі **-єв** та в сполученні цього суфікса з антропонімним **-єй** (**-єєв**) російських назв,

похідних переважно від прізвищ: *мо́ре Ла́птєвих, Ле́жнєво, Матвє́єва зато́ка*, але *Пле́щєєво, Рже́в, мис Рум'я́нцева*;

3) коли російському **е** відповідає в аналогічних українських основах **і**: *Бе́жецьк, Бе́лгород, Бе́лово, Бе́лорє́цьк, Благовє́щенськ, Же́лезноводськ, Оре́хово-Зу́єво*.

Але в географічних назвах, що мають у російській мові форму, спільну з відповідною українською, таке **е** передаємо через **і**: *Бі́ла*, оз. *Бі́ле, Ві́тка, Лісна́, Негорі́ле, Піща́не, мис Сі́рий* та ін. Це стосується й польського **ia**: *Бі́ла Підля́ська, Білосто́к* тощо.

Білоруське **е** передаємо через **і** (у назвах, засвоєних українською мовою) або через **е**: *Бі́ловє́зька Пу́ща, Бі́лору́сь*, але *Ре́чиця*.

Примітка. Польське, чеське й словацьке закінчення **-е**, що наявне в географічних назвах із суфіксами **-ц-, -іц-, -иц-** (лат. **-с-, -іс-**) і виражає значення множини, в українській мові передаємо закінченням **-і** з відповідним граматичним значенням: *Ке́льці, Ко́шиці, Ліди́ці, Па́рдубиці*. Ці географічні назви відмінюємо: *Ко́шиці — Ко́шиць, Ко́шицям...* Назви на зразок *Закопа́не* мають форму прикметника середнього роду (однина) **й**, отже, їх відмінюємо за зразком: *Закопа́не, Закопа́ного, Закопа́ному* і т. ін.

2. Російську літеру **ё** передаємо:

1) через **йо** на початку та в середині слова, коли воно означає звукосполучення **й + о**: *Йо́лкіно, Соловйо́во*;

2) через **ьо** в середині слова, коли воно означає сполучення м'якого приголосного з **о**: *мис Де́жньо́ва, р. Оленьо́к*, але в назвах, утворених від спільних для української та російської мов слів, пишемо **е**: р. *Бере́зова, Оре́л, Семє́ново*.

3) через **о** під наголосом після **ч, щ**: *Рогачо́во, Що́кіно*.

3. Російську літеру **э** передаємо через **е**: *Ельбру́с, Ельто́н, Еліста́*.

4. Літеру **и** передаємо:

1) через **і**:

а) на початку географічних назв: *Іга́рка, Ірку́тськ*, оз. *Ільме́нь, Инди́грка, Ирті́ш*;

б) у кінці незмінюваних назв або слів у формі множини: *Бро́нниці, Жигу́лі, Мити́ці*;

в) усередині слова після приголосного — перед голосним, приголосним **й** або іншими приголосними (крім випадків, передбачених нижче): *Че́лябінськ, Двіна́, Кінешма́*, оз. *Селіге́р, Боро́діно, Рі́ска*.

2) через **ї** після голосного **й** при роздільній вимові після приголосного: *Тро́їцьк, Ана́ньїно, Ма́р'їно*.

Примітка. У географічних назвах, утворених від загальних назв та імен, спільних за походженням для української та російської мов, звичайно пишемо **и** в суфіксах **-ин-, -инськ-:** *Березина, Гусіне Озеро, Дудінка, Жабінка, Карпінськ, Крутінське, Правдинськ* (докладніше про правопис **и** див. нижче);

3) через **и:**

а) після **ж, ч, ш, щ і ц** перед приголосним: *Жигáлово, Жíздра, Áчинськ, Нáльчик, Єгóришино, Ішíм, Камíшин, Ту́шино, Щигрí, Цимля́нськ* та ін.;

б) у географічних назвах, утворених від імен, спільних для української та інших слов'янських мов, які в українській мові пишемо з **и:** *Гаврі́лово, Дани́лов, Дми́тров, Миха́йловське*, але *Никола́євськ-на-Аму́рі* та ін. (тобто від імен, що в українській мові мають форму, виразно відмінну від форми цього ж імені, вживаної в інших мовах);

в) у коренях спільних для української та російської мов географічних назв, якщо ці корені пишемо з **и:** *Виногра́дово, Кислово́дськ, Кли́н, Кри́чев, Кури́льські острові́, Лі́пецьк, Лихосла́вль, Тихоре́цьк;*

г) у складних географічних назвах, де **и** виконує функцію сполучного звука: *Владивосто́к, П'ятиго́рськ, Семипала́тинськ;*

г) у префіксі **при-:** *Приво́лжя, Примо́р'я, Прику́мськ;*

д) у суфіксах **-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-:** *Зимо́вники, Тупі́к; Борови́чі, Котельни́ч, Осипови́чі, У́глич; Бронни́ці, Гливи́ці, оз. Колві́цьке, Лухови́ці; Мити́ці, Рти́щево;*

е) у закінченнях географічних назв, уживаних у формі множини, якщо в російській мові тверда основа: *Березни́кі, Валу́йки, Го́рки.*

Ы, У

5. Літеру **ы** (в латиноалфавітних мовах **у**) передаємо через **и:** *Ві́кса, Ві́тегра, Ирті́ш, Сі́зрань, Сиктивка́р, Чебокса́ри, Ша́хти.*

А, Е

6. Польські носові **а, е** передаємо, як і в прізвищах, (див. § 144, п. 9) сполученнями літер **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбро́ва, Дембі́ця;* перед іншими приголосними — сполученнями літер **он, ен:** *Конт, Ченстохо́ва.*

§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями

1.

1) прикметникові закінчення слов'янських географічних назв передаємо так само, як у прізвищах, але у формі всіх трьох граматичних родів та однини й множини: у чоловічому роді — через **-ий** після твердого приголосного, через **-ій** — після м'якого приголосного; у жіночому роді — через **-а, -я;** у середньому роді — через **-е, -о, -є;** у множині — через **-і:**

Становій (хребет); *Великий Устюг*, *Новий Сад*, *Оленій* (острів); *Лиха* (річка), *Нижня Тунгуска*, *Банська Бістриця*, *Зелена Гура*; *Благодарне*, *Бологэ* (рос. *Бологэ*), *Велико-Тірново*, *Покровське*; *Кáрлові Вáри*.

Примітка. Російські географічні назви, похідні від прізвищ на **-ой** без суфіксів **-ск-**, **-цк-**, зберігають закінчення **-оє**: *Толстоє*;

2) слов'янські назви з кінцевими **-ово**, **-єво** та **-ино** передаємо через **-ово**, **-єво** та **-іно** (**-їно**), після шиплячих — **-ино** зі збереженням закінчення **-о** (на відміну від аналогічних українських назв на **-е**): *Внуково*, *Гáброво*, *Кóсово*, *Орéхово-Зу́єво*, *Сара́єво*; *Бородіно́*, *Ма́р'іно*, *Пу́шкіно*; *Єгóришино*, *Ро́щино*. Закінчення **-о** зберігається і в назвах на зразок *Радóмсько*, що за походженням є відносними прикметниками, які в сучасній українській мові, на відміну від попередніх географічних назв, не відмінюємо;

3) польське **ó**, наявне в суфіксі **-ów** у польських географічних назвах, передаємо через **-у** або за традицією через **-і**: *Жи́ра́рдув*, *Же́шув*, *Тома́шув-Мазове́цький* і т. ін., але традиційно: *Гру́беши́в*, *Кра́ків* та ін. Літеру **-о** в суфіксі **-óv** у чеських і словацьких назвах передаємо через **-о**, але в назвах змішаних поселень з етнічними словаками та українцями за традицією — через **-і**: *Крнов*, *О́рлов*, *Про́стейов*, *Прише́ров*, але *Барді́в*, *Во́ронів*, *Пря́шів*.

§ 151. Апостроф, м'який знак

1. Апостроф, м'який знак у слов'янських географічних назвах ставимо в тих самих випадках, що й у прізвищах (див. § 144), а в назвах неслов'янського походження на території слов'янських країн, крім того, — після деяких інших приголосних: *Ско́п'є*, *Ак'я́р*, *Амудар'я́*; перед **йо** апостроф не пишемо: *Мураві́ово*.

Примітка. Коли **я**, **ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а**, **у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Вя́зьма*, *Вя́тка*, *Кя́хта*, *Крю́ково*, *Рязáнь*, *Хя́рма*.

2.

1) твердий кінцевий приголосний основи **ц** пом'якшуємо в усіх слов'янських географічних назвах, зокрема в суфіксах **-ець**, **-аць**, **-иц(я)**: *Оло́нець*, *Повене́ць*, *Черепове́ць*, *Кра́гуєваць*, *Сто́лаць*; *Дембі́ця*, *Ломни́ця*, *Речи́ця*, *Оломоу́ць*.

2) суфікси географічних назв **-ск**, **-цк** передаємо відповідно українськими суфіксами **-ськ**, **-цьк**: *Брянськ*, *Гданськ*, *Курськ*; *Кузнє́цьк*, *Тро́йцьк*.

Географічні назви, не вживані без номенклатурних слів, перекладаємо: *Араві́йське мо́ре*, *мис Дóброї Наді́ї*, *Пе́рська зато́ка*, *Півні́чний Льодові́тий океа́н*.

Звичайно перекладаємо і прикметники на означення розмірів, взаємного розміщення та сторін світу в складі географічних назв: *Великий каньйон, Нижній Новгород, Південна Америка, Північний полюс.*

§ 152. Відмінювання географічних назв

1. Українські, а також іншомовні географічні назви з іменниковими закінченнями відмінюємо переважно як звичайні іменники I, II, III відмін:

I відміна: *Африка — Африки, в Африці; Волга — Волги, на Волзі; Лохвиця — Лохвиці, Лохвицею, у Лохвиці; Махачкала — Махачкалі, у Махачкалі; Москва — Москві, Москвою, у Москві; Одеса — Одеси, в Одесі; Ольвія — Ольвії, Ольвією, в Ольвії; Полтава — Полтави, у Полтаві; Прага — Праги, у Празі; Речиця — Речиці, у Речиці; Шепетівка — Шепетівки, у Шепетівці.*

II відміна: *Буг — Бугу, Бугом, на Бугі (й по Бугу); Владивосток — Владивостока, Владивостоком, у Владивостоці (у Владивостоку); Гайсин — Гайсина, Гайсином, у Гайсині; Дубно — Дубна, Дубном, у Дубні; Київ — Києва, Києвом, у Києві; Луганськ — Луганська, Луганськом, у Луганську; Львів — Львова, Львовом, у Львові; Орел — Орла, Орлом, в Орлі; Псков — Пскова, Псковом, у Пскові; Світязь — Світязю, Світязем, на Світязі; Тернопіль — Тернополя, Тернополем, у Тернополі; Теруель — Теруеля, Теруелем, у Теруелі; Токмак — Токмака, Токмаком, у Токмаці (у Токмаку); Ужгород — Ужгорода, Ужгородом, в Ужгороді.*

III відміна: *Бретань — Бретані, Бретанню, у Бретані; Керч — Керчі, Керчу, у Керчі; Об — Обі, Об'ю, на Обі; Свір — Свірі, Свір'ю, на Свірі; Сізань — Сізрані, Сізранню, у Сізрані.*

2. Географічні назви, що мають форму множини, відмінюємо як відповідні загальні іменники: *Березники — Березників, Березникам, у Березниках; Горки — Горок, Горкам, у Горках; Єсентуки — Єсентуків, Єсентукам, у Єсентуках; Жигулі — Жигулів, Жигулям, у Жигулях; Ков'яги — Ков'яг, Ков'ягам, у Ков'ягах; Лубні — Лубен, Лубнам, у Лубнах; Пліски — Плісок, Пліскам, у Плісках; Прилуки — Прилук, Прилукам, у Прилуках; Ромні — Ромен, Ромнам, у Ромнах; Салоніки — Салонік, Салонікам, у Салоніках; Філіппіни — Філіппін, Філіппінам, у (на) Філіппінах; Чебоксари — Чебоксар, Чебоксарам, у Чебоксарах; Чернівці — Чернівців, Чернівцям, у Чернівцях.*

3. Географічні назви з прикметниковими закінченнями відмінюємо як звичайні прикметники: *Борове — Борового, Боровому, у Боровому;*

Жуковський — Жуковського, Жуковському, у Жуковському; Лозова — Лозової, Лозовій, у Лозовій; Рівне — Рівного, Рівному, у Рівному; Чусова — Чусової, Чусовій, у Чусовій.

Примітка. Від відприкметникових українських назв населених пунктів з кінцевим **-е** на зразок *Свátове, Синéльникове, Гарку́шине, Рівне*, що відмінюються за зразком прикметників у формі середнього роду, слід відрізняти подібні за оформленням назви з кінцевим **-о** (рідковживані в українській мові, але поширені в інших слов'янських мовах) на зразок *Бородіно́, Кóсово, Сарáєво, Шеремéтьєво, Гне́зно, Молоде́чно*, що відмінюються як іменники середнього роду II відміни (див. у п. 1 *Дубно*).

4. Географічні назви, що складаються з прикметника та іменника чи, навпаки, іменника та прикметника, відмінюємо в обох частинах:

1) *Гóла Прістань — Гóлої Прістані ...; Кривій Ріг — Кривóго Рóгу...; Великі Лу́ки — Великих Лук...; Єлисéйські Поля́ — Єлисéйських Полів...; Мінерáльні Во́ди — Мінерáльних Вод...;*

2) *Кам'яне́ць-Поді́льський — Кам'я́нця-Поді́льського, Кам'я́нцеві-Поді́льському...; Нówгород-Сіверський — Нówгорода-Сіверського, Нówгороду-Сіверському...; Новогра́д-Воли́нський — Новогра́да-Воли́нського, Новогра́дові-Воли́нському...; Ра́ва-Ру́ська — Ра́ви-Ру́ської, Ра́ві-Ру́ській...; Аскáнія-Нóва — Аскáнії-Нóвої, Аскáнії-Нóвій...*

5. Географічні назви, що складаються з двох іменників або іменника та присвійного прикметника, відмінюємо лише в другій частині: *Ба́ден-Ба́ден — Ба́ден-Ба́дена, у Ба́ден-Ба́дені; Орéхово-Зу́єво — Орéхово-Зу́єва, в Орéхово-Зу́єві; Іва́но-Франкі́вськ — Іва́но-Франкі́вська, в Іва́но-Франкі́вську, Миха́йло-Коцю́бінське — Миха́йло-Коцю́бінського, у Миха́йло-Коцю́бінському, але Кóнча-За́сна — Кóнчі-За́спи, у Кóнчі-За́спі; Пу́ща-Води́ця — Пу́щі-Води́ці, у Пу́щі-Води́ці.*

6. Географічні назви, що складаються з двох іменників та прийменника між ними, відмінюємо в першій частині: *Ростóв-на-Донú — Ростóва-на-Донú, у Ростóві-на-Донú...; Фра́нкфурт-на-Ма́йні — Фра́нкфурта-на-Ма́йні, у Фра́нкфурті-на-Ма́йні...*

§ 153. Правопис прикметникових форм від географічних назв і від назв народів

Суфікси -ИНСЬК(ИЙ), -ІНСЬК(ИЙ)

1. У суфіксах **-инськ(ий), -інськ(ий)** прикметників, утворених від географічних назв і від назв народів, що мають у своїй основі суфікси **-ин, -ін, -инськ, -інськ**, зберігаємо той самий голосний (**и** або **і**), що й в основній

назві: *Камішин* — *камішинський*, *Ніжин* — *ніжинський*, *Тулчін* — *тулчінський*, *Тушино* — *тушинський*, *Цюрупинськ* — *цюрупинський*, *Чигирін* — *чигирінський*; *Болдіно* — *болдінський*, *Філіппіни* — *філіппінський*; *Грузія* — *грузін* — *грузінський*; *осетин* — *осетинський*.

У прикметниках, утворених від географічних назв, що не мають суфіксів **-ин-**, **-ін-**, пишемо завжди **и**: *Аляска* — *алья́ський*, *Баку* — *бакі́нський*, *Кабарда* — *кабарді́нський*, *Караганда* — *караганді́нський*, *Поті* — *поти́нський*, *Сочі* — *со́чинський*, *Чита* — *читі́нський*, *Шахти* — *шахти́нський*, але *Амудар'я* — *амудар'ї́нський*.

Суфікси **-ОВСЬК(ИЙ)** [**-ЬОВСЬК(ИЙ)**], **-ЕВСЬК(ИЙ)** [**-ЄВСЬК(ИЙ)**], **-ІВСЬК(ИЙ)** [**-ЇВСЬК(ИЙ)**]

2. У суфіксах **-овськ(ий)** [**-ьовськ(ий)**], **-евськ(ий)** [**-євськ(ий)**], **-івськ(ий)** [**-ївськ(ий)**] прикметників, утворених від географічних назв, що мають у своїй основі **-ов (-ьов)**, **-ев (-єв)**, **-ів (-їв)**, зберігаємо ту саму букву (**о, е, є, і, ї**), що й в основній назві: *Скадовськ* — *скадовський*, *Тамбів* — *тамбівський*; *Кара́чев* — *кара́чевський*, *Колгу́єв* — *колгу́євський*; *Кишинів* — *кишинівський*, *Львів* — *львівський*, *Тетерів* — *тетерівський*, *Чернігів* — *чернігівський*. Якщо при творенні таких прикметникових форм від українських географічних назв відкритий склад з **о, е** стає закритим, діє правило про чергування **о, е** з **і**: *Лозова* — *лозі́вський*, *Сватове* — *сваті́вський*, *Хмелеве* — *хмелі́вський*.

У прикметниках, утворених від географічних назв, що закінчуються на групу приголосних або із суфіксальним **к**, перед яким є інший приголосний, пишемо **-івський (-ївський)**: *Біла Церква* — *білоцеркі́вський*, *Валки* — *ва́лкі́вський*, *Гребінка* — *гребі́нківський*, *Казанка* — *казанкі́вський*, *Златоуст* — *златоу́сті́вський*, але *Орел* — *орло́вський* та ін.

У прикметниках, утворених за допомогою суфікса **-ськ(ий)** від географічних назв і від назв народів, основа яких закінчується на приголосний, відбуваються такі фонетичні зміни:

1) **г, ж, з (дз) + -ськ(ий) → -зьк(ий) [-дзьк(ий)]**: *Буг* — *бу́зький*, *Ветлу́га* — *ветлу́зький*, *Віборг* — *віборзкий*, *Волга* — *во́льський*, *Гаага* — *гаа́зький*, *Га́мбург* — *га́мбурзький*, *Калу́га* — *калу́зький*, *Ладога* — *ладо́зький*, *Люксембу́рг* — *люксе́мбурзький*, *Лейпциг* — *лейпци́зький*, *Остро́г* — *остро́зький*, *Пра́га* — *пра́зький*, *Рі́га* — *рі́зький*, *Стра́сбург* — *стра́сбурзький*; *Воро́неж* — *воро́незький* (пор. назву українського селища — *Воро́ніж* — *воро́нізький*), *Запо́ріжжя* — *запо́різький*, *Пари́ж* — *пари́зький*; *Абха́зія* — *абха́зький*, *Кавка́з* — *кавка́зький*, *Лодзь* — *ло́дзький*, *Сираку́зи* — *сираку́зький*, *францу́з* — *францу́зький*;

2) **к, ц, ч + -ськ(ий) → -цьк(ий)**: *Баскунча́к* — *баскунча́цький*, *Великі Лу́ки* — *великолу́цький*, *Ви́шній Волочо́к* — *ви́шньоволо́цький*, *Владивосто́к* — *владивосто́цький*, *грек* — *гре́цький*, *Кага́рлік* — *кага́рліцький*, *Казбе́к* —

казбецький, калмік — калміцький, Кобеляки — кобеляцький, коряк — коряцький, Кременчук — кременчуцький, Прилуки — прилуцький, словак — словацький, таджик — таджицький, турок — турецький, узбек — узбецький; Ніцца — ніцький, Суец — суецький, Череповець — череповецький; Бахмач — бахмацький, Галич — галицький, Грінвіч — грінвіцький, Овруч — Овруцький, але Дамаск — дамаський, Мекка — меккський, тюрки — тюркський;

3) **с, х, ш + -ськ(ий) → -ськ(ий)**: Арзамас — арзамаський, Одеса — одеський, Тбілісі — тбіліський, тунгус — тунгуський, Черкаси — черкаський, черкес — черкеський, волах — волоський, Карабах — карабаський, Лепетіха — лепетіський, чех — чеський; Золотоніша — золотоніський, Кандалякша — кандалакський, латіш — латиський, Сиваш — сиваський, чуваш — чуваський, Русь — руський.

Примітка 1. Для збереження звукового складу твірних основ (переважно іншомовних) у деяких прикметниках зазначені приголосні перед суфіксом **-ськ-** не чергуються і передаються відповідно на письмі: *Небіт-Даг* — *небіт-дагський*, *Клуж* — *клужський*, *Бангкок* — *бангкокський*, *баски* — *баскський*, *казах* — *казахський*, *Печ* — *Печський*, *Перемішль* — *перемішльський*, *Радомішль* — *радомішльський* та ін.

§ 154. Правопис складних і складених географічних назв

1. Окремо пишемо:

1) географічні назви, що складаються з прикметника та іменника: *Біла Церква*, *Великий Устюг*, *Верхня Сілезія*, *Вишній Волочок*, *Гюла Прістань*, *Голубий Ніл*, *Давідів Брід*, *Холодний Яр*, *Західна Європа*, *Зелена Гюра*, *Нові Місто*, *Новий Сад*, *Поважська Бістриця*, *Сомкова Долина*, *Стара Планіна*, *Широкий Яр*;

2) географічні назви й номенклатурні терміни при них: *Кавказький хребет*, *Кандалакська затока*, *Скандинавський півострів*, *Фінська затока*, *Чорне море*;

3) географічні назви, що становлять сполучення іменника з порядковим числівником, який може стояти як перед іменником, так і після нього: *Гільча Друга*, *Залісся Перше*, *Красне Друге*, *Перше Садові*;

4) географічні назви, що становлять сполучення імені та прізвища або імені й по батькові: *селo Івана Франка*; але *місто Івано-Франківськ*, *селo Михайло-Коцюбинське* (бо тут маємо сполучний голосний **о** й словотвірну чи морфологічну модифікацію прізвища), а також назва села *Дмитро-Варварівка*, що складається з основ двох імен.

2. Разом пишемо:

1) географічні назви-іменники, утворені від прикметника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також прикметники, що походять від них:

Білопілля, Верхньодніпрівськ, Гостролу́ччя, Дорогобу́ж, Красново́дськ, Мало́яросла́вець, Нижньокилі́мськ, Новово́лінськ, Новоси́бірськ, Староко́стянті́нів, Чистово́дне, Ясногоро́дка; білопільський, верхньодніпрівський, гостролу́чанський, дорогобу́зький, чистово́днівський та ін.;

Примітка. Це правило поширюється й на складні прикметники, утворені з двох прикметникових основ, які означають назви морів, лісів, низин, областей, залізниць тощо й мають при собі номенклатурні терміни на зразок *мо́ре, го́ра, хребе́т, ліс, о́зеро, низови́на, о́стрів* та ін.: *Нижньодуна́йська низови́на, Новоси́бірські острові́, Малоазі́йське нагі́р'я* тощо.

2) географічні назви, що складаються з основ числівника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також похідні від них прикметники: *Дворі́ччя, П'ятиго́рськ, П'ятиха́тки, Семиго́ри, Семипі́лки, Сорокодуби́, Трипі́лля; дво́річанський, п'ятиха́тський, семигі́рський, семипі́лківський, сорокодубський* та ін.;

3) географічні назви з першою дієслівною частиною у формі наказового способу та похідні від них прикметники: *Верні́городок, Гуляйпо́ле, Копа́йгород, Печі́води; верни́городо́цький, гуляйпільський, копа́йгородський, печиво́дський;*

4) географічні назви, утворені від двох іменників, з'єднаних сполучним звуком, та похідні від них прикметники: *Вербо́лози, Індокита́й, Страхо́лісся; вербо́лозівський, індоки́тайський, страхо́ліський, але А́встро-Уго́рщина, Азо́во-Чорно́мор'я* та деякі інші;

5) географічні назви з другою частиною **-град, -город, -піль, -поль; -абад, -акан, -бург, -ленд, -пілс, -таун, -шир, -штадт** і похідні від них прикметники: *Белгра́д, Волгогра́д; Кита́йгород, Но́вгород, Кня́жпіль, Ольго́піль, Адріано́поль, Севасто́поль; Ашгаба́т, Бра́нденбург, Камберле́нд, Да́угавпілс, Ке́йптаун, Йо́ркишир, Ру́дольштадт; волгогра́дський, но́вгоро́дський, ольго́пільський, севасто́польський, бра́нденбу́рзький, да́угавпілський, рудольшта́дтський;*

6) прикметникові форми й назви жителів від географічних назв, що складаються з якісного прикметника та іменника або відносного прикметника [без суфіксів **-зьк(ий), -ськ(ий), -цьк(ий)** і суфіксів присвійності] та іменника: *біломо́рський, біломо́рці* (від *Бі́ле мо́ре*), *білоце́рківський, білоце́рківці* (від *Бі́ла Це́рква*), *гостромогі́льський, гостромогі́льці* (від *Го́стра Моги́ла*), *новомі́ський, новомі́щани* (від *Но́ве Мі́сто*), *яснопо́лянський, яснопо́лянци* (від *Я́сна По́ляна*); *житньогі́рський, житньогі́рці* (від *Жи́тні Го́ри*), *західноєвропе́йський, західноєвропе́йці* (від *За́хідна Євро́па*), *кам'яноба́лківський, кам'яноба́лківці* (від *Кам'я́на Ба́лка*), *липоводо́лінський, липоводо́лінци* (від *Лі́пова До́ліна*).

3. З дефісом пишемо:

1) географічні назви, що складаються з двох іменників (без сполучного звука) або з іменника й наступного прикметника, а також прикметники, що походять від них: *Ба́ня-Лу́ка* — *ба́ня-лу́цький*, *Гвіне́я-Біса́у* — *гвіне́я-біса́уський*, *Ельза́с-Лотарі́нгя* — *ельза́с-лотарі́нзький*, *Ко́ло-Миха́йлівка* — *ко́ло-миха́йлівський*, *Оре́хово-Зу́єво* — *оре́хово-зу́євський*, *Пу́ща-Води́ця* — *пу́ща-води́цький*; *Бері́зки-Бе́ршадські* — *бері́зки-бе́ршадський*, *Ві́та-Поштова́* — *ві́та-поштова́вий*, *Кам'яне́ць-Поді́льський* — *кам'яне́ць-поді́льський*, *Ра́ва-Ру́ська* — *ра́ва-ру́ський*, *Ха́рків-Това́рний* — *ха́рків-това́рний*, *А́встро-Уго́рщина* — *а́встро-уго́рський*;

2) географічні назви, що становлять поєднання двох імен або імені та прізвища (чи прізвиська) за допомогою сполучного звука (зрідка — без нього) й зі зміною форми другого компонента, а також похідні від них прикметники: *Андрі́єво-Іва́нівка* — *андрі́єво-іва́нівський*, *Дмитро́-Варва́рівка* — *дмитро́-варва́рівський*, *Іва́но-Франкі́вськ* — *іва́но-фра́нківський*, *Миха́йло-Коцю́бінське* — *миха́йло-коцю́бінський*, *Олекса́ндро-Па́щенкове* — *олекса́ндро-па́щенківський*, але *Петропа́влівка*;

3) географічні назви, що складаються з іншомовних елементів — повнозначних слів, а також похідні від них прикметники: *Буе́нос-Ай́рес*, *Ду́мбартон-Окс*, *Іссі́к-Куль*, *Кизи́л-Орда́*, *Нар'ян-Ма́р*, *Ріо-Не́гро*, *Ула́н-Уде́*; *буе́нос-ай́ресський* та ін., але назви з другим компонентом **-даг**, **-дар'я**, **-дау** тощо пишемо разом: *Аюда́г*, *Алата́у*, *Амудар'я́*, *Сирдар'я́*; *амудар'ї́нський*, *приамудар'ї́нський* тощо;

4) географічні назви (переважно населених пунктів) з першими складовими частинами **соль-**, **спас-**, **усть-** та іншомовними **вест-**, **іст-**, **ню-**, **сан-**, **санкт-**, **сант-**, **санта-**, **сен-**, **сент-** та ін., а також із кінцевими назвотворчими частинами **-ривер**, **-сіті**, **-сквер**, **-стріт**, **-фіорд** і похідні від них прикметники: *Соль-Іле́цьк*, *Спас-Кле́пики*, *Усть-Каменого́рськ*; *Вест-І́ндія*, *Іст-Лондо́н*, *Нью-Йо́рк*, *Сан-Сальвадо́р*, *Санкт-Га́ллен*, *Са́нта-Кла́ра*, *Сен-Гота́рд*, *Сент-Лу́їс*; *Фолл-Рі́вер*, *Атла́нтік-Сіті*, *Со́хо-сквер*, *Бо́кна-фіо́рд*; *соль-іле́цький*, *усть-каменого́рський*; *ню-йо́ркський*; *фолл-рі́верський*, *атла́нтік-сі́тинський* та ін.;

5) географічні назви, що складаються з іменників, які поєднуються українськими або іншомовними прийменниками, сполучниками чи мають при собі частку, артикль, а також утворені від них прикметники: *Новосі́лки-на-Дні́прі*, *Росто́в-на-Дону́*, *Фра́нкфурт-на-Ма́йні*, *Яр-під-За́йчиком*; *Булóнь-сюр-Ме́р*, *Бург-ель-Ара́б*, *Ла-Ма́нш*, *Ла-Пла́та*, *Лас-Ве́гас*, *Лос-А́нжелес*, *Па-де-Кале́*, *Ріо-де-Жане́йро*; *новосі́лківський-на-Дні́прі*, *росто́вський-на-Дону́*, *фра́нкфуртський-на-Ма́йні*, *я́рський-під-за́йчиком*; *було́нь-сюр-ме́рський*, *бург-ель-ара́бський*, *ла-ма́ншський*, *ла-пла́тський* і т. ін.;

6) прикметники, утворені від географічних назв, до складу яких входять прикметники із суфіксами **-ів (-їв)**, **-ов**, **-ев (-єв)**, **-ин (-їн)**, **-ськ(ий)**, **-цьк(ий)**, **-зьк(ий)**: *даві́дово-бри́дський* (від *Даві́дів Бри́д*), *о́лійниково-слобідський* (від *О́лійникова Слободá*), *мишу́рино-рі́зький* (від *Мишу́рин Рі́з*),

вільшансько-новоселицький (від *Вільшанська Новоселиця*), *вінницько-ставський* (від *Вінницькі Стави*).

Примітка 1. Назви жителів у формі іменників, що утворені від назв населених пунктів, частини яких поєднані дефісом, пишемо разом: *Івано-Франківськ* — *івано-франківський*, але *іванофранківці*, *Нью-Йорк* — *ню-йоркський*, але *нюйорківці*.

Примітка 2. Префіксальні прикметники та іменники, утворені від географічних назв із написанням з дефісом, пишемо разом: *Іссік-Куль* — *приіссиккульський*, *приіссиккульці*.

V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

В українській пунктуації використовуємо такі основні розділові знаки: крапка, знак питання, знак оклику, кома (може вживатися і як один парний знак), крапка з комою, двокрапка, тире (може вживатися і як парний знак), три крапки (крапки), дужки (парний знак — з кількома різновидами), лапки (парний знак — з різновидами), дефіс (як розділовий, а не власне орфографічний знак дефіс уживається в тих випадках, де він слугує знаком поділу між компонентами не слів, а синтаксичних сполучень, — у сполученнях прикладки з означуванням іменником: *учитель-біолог, учитель-історик, учитель-фізик* та ін., у сполученнях слів на позначення приблизної кількості: *два-три дні*, у сполученнях повнозначних слів з частками на зразок *дай-но, іди-но* та ін.: див. § 37), а також різні комбінації цих знаків (див. § 166) та подвійне й потрійне вживання окремих із них (знака питання і знака оклику). Крім них, уживається також скісна риска (/).

§ 155. КРАПКА (.)

Крапку ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення — розповідного або спонукального, якщо останнє вимовлене без окличної інтонації: *Весь народ піднімається до мене. Йдуть з усієї України, та й ще йтимуть. Послав універсали з Січі, тепер хочу скласти універсал із Чигирини* (П. Загребельний);

Як парость виноградної лози

Плекайте мову. Пильно й ненастанно

Політь бур'ян (М. Рильський).

У називних реченнях: *Зима. Холоднеча. Засніжений ліс* (М. Стельмах); між прізвищем автора, назвою його твору, назвою міста: *Олесь Гончар. Собор. Київ, 1968*; у реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Дванадцятирічна шкільна освіта. Це добре чи погано?* (заголовок газетної публікації);

Сибір. І соловецькі келії,

і глупа облягає ніч

пекельний край і крик пекельний (В. Стус).

Після речення, що вводить у дальший розгорнений виклад, опис тощо: *А діло було таке. Студенти з царського садка пішли в гості до знайомого купця, котрий жив далеко, аж на Ординському. Той купець мав багацько дочок, і не дуже гарних. Він закликав до себе усяких студентів, годував, поїв їх і чимало дочок повидавав уже заміж за світських і духовних. Студенти часто гуляли там до півночі й цілою юрбою перелазили потім через стіну Братського монастиря* (І. Нечуй-Левицький).

Для надання фрагментам висловлення за допомогою інтонаційного виділення більшої самостійності та змістової ваги крапку ставимо також у тих випадках, де звичайно вживаємо коми, — наприклад, у висловленнях, які могли б бути простими реченнями, ускладненими наявністю однорідних, повторюваних, відокремлених членів: *Випав сніг. І в селі, і в полі, і в лісі* (В. Бабляк); *А я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в куток. З кутка в куток* (М. Коцюбинський), у висловленнях, що могли б бути частинами складних речень (див. § 158, II, п. 2, прим. 1 і п. 3, прим. 1).

Примітка 1. Крапку не ставимо в кінці заголовків, у назвах на вивісках, печатках і штампах, на титульних аркушах книжок, журналів тощо — після імені та прізвища автора, назви твору, назв видавництва і місця видання і т. ін.

Примітка 2. Після цитати або іншої текстової ілюстрації перед прізвищем автора чи вказівкою на інше їхнє джерело, наведене в дужках, якщо відповідне речення подається в рядок, крапку ставимо після дужок. Крапку після таких дужок ставимо в самому кінці речення й тоді, коли після цитати перед дужками вже стоять такі розділові знаки, як знак питання, знак оклику, три крапки. Якщо ж вказівку на автора (джерело) наводимо нижче (у дужках чи частіше без них), зокрема в епіграфах, після цитати ставимо крапку, а після такої вказівки її не ставимо. Наприклад, епіграф до роману О. Гончара «Твоя зоря»:

Твоя зоря — твоя судьба.

З народних уст

Примітка 3. Про вживання крапки в кінці вставлених речень у дужках див. § 163, I, п. 2, прим.

Примітка 4. Про вживання крапки після зауважень у дужках у межах певної цитати на зразок «... (примітка наша. — Ред.) ...» див. § 167, II, п. 3.

2. В умовних графічних скороченнях (див. § 62) *п.* (пан; пані), *гр.* (громадянин; громадянка), *проф.* (професор), *а. а.* (авторський аркуш), *ст.* (століття), *рр.* (роки) та ін.

Примітка. Крапку не ставимо:

1) в ініціальних (звукових, літерних і літерно-звукових) абrevіатурах (див. § 61) між літерами на позначення їхніх складових частин: *НАН* (Національна академія наук України), *НЕП* і *неп* (нова економічна політика), *НТКУ* (Національна телевізійна компанія України) і под.;

2) у графічних скороченнях (див. § 62);

а) у скороченнях назв метричних мір та інших одиниць виміру: *м* (метр), *мм* (міліметр), *г* (грам), *кг* (кілограм), *т* (тонна), *ц* (центнер), *л* (літр) і под.; *В* (вольт), *кВ* (кіловольт), *кгс* (кілограм-секунда), *лм* (люмен), *Мкс* (максвел), *Р* (рентген), *год* (година), *с* (секунда), *хв* (хвилина);

б) в інших графічних скороченнях, утворених стягненням звукового складу слова: *грн* (гривня), *крб* (карбованець), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд) і под., на відміну від скорочень, утворених усіченням складу слова, де крапку ставимо: *дол.* (долар), *коп.* (копійка), *тис.* (тисяча) і под. (згідно з нормами чинного державного стандарту України «Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила» (ДСТУ 3582:2013). К.: Мінекономрозвитку України, 2014).

§ 156. ЗНАК ПИТАННЯ (?)

Знак питання ставимо в таких позиціях.

1. У кінці питального речення: *За кожною з цих пам'яток — люди: майстри, митці. Хто знає про них? Хто назве їх імена?* (Р. Федорів);

Чи совам зборкати орла?

Чи правду кривді подолати? (М. Рильський).

Примітка 1. Знак питання не ставимо в кінці складнопідрядного речення з непрямым питанням (хоч інтонація в таких випадках часто мало відрізняється від інтонації власне питальних речень): — *Що ж він тобі говорив? — Питав мене, чого зайшла, чом невесела...* (Марко Вовчок).

Якщо ж головна частина речення є питальною, тоді в кінці складнопідрядного речення з непрямым питанням знак питання ставимо:

Чи знаєте, хлопці, як високо сокіл

Під небом літає у теплії дні? (Л. Глібов);

Пам'ятаєте, який у мене веселий дід був? (Ю. Яновський).

Примітка 2. Підвищену проти звичайної питальну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками питання:

Кляті! кляті!

Де ж слава ваша?? На словах! (Т. Шевченко).

Примітка 3. Складну інтонацію питання / оклику передаємо на письмі двома відповідними знаками ?!:

Се ти, мій чарівниченьку?! (Леся Українка);

— Для чого ж тоді на Ельбі

поклали ви круглі голови?! —

Кричить нам у вічі земля (Б. Олійник).

Примітка 4. У питальних реченнях (переважно з однорідними членами) у художній літературі знак питання ставимо після кожного слова (сполучення слів) для їх повнішого вираження:

Хіба ж живуть вони? І знають,

Як ви сказали, благодать,

Любов?.. (Т. Шевченко);

Далі старий до парубка: як? що? чи все гаразд? який заробіток? (Марко Вовчок).

Примітка 5. Щодо написання після знака питання слів з малої літери, напр.: *Що його турбувало? погода? далека дорога?; Раптом він чує над собою: Остане! Остане! се ти? живий?* (М. Коцюбинський) — див. зауваження в § 157, п. 1, прим. 4 (про практику такого ж написання після знака оклику).

2. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (словосполучення), вимовленого з питальною інтонацією: — *А я замурував був у хижі дочку від Германії [Німеччини], то в управі так шмагали, що — вірите? — шкура на мені полопалася* (О. Гончар).

3. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків для вираження сумніву щодо наведеного матеріалу, критичного ставлення до його автора (тільки знак питання або знак питання в поєднанні з якими-небудь словами): *Упорядники статистичних даних відзначають у*

передмові, що «переважна більшість (скільки це? — Рец.) населення з недовірою (!) ставиться до заявлених реформ», що «певна (?) частина опитаних узагалі не вірить в успіх реформ» (!!!) і, нарешті, що «час уже перевірити (?!) стан виконання попередніх обіцянок нашого керівництва» (З рецензії).

4. У відтворенні реплік діалогу цей знак може передавати не вимовлене одним із співрозмовників «німе запитання» (вираження нерозуміння, здивування, сумніву тощо): — *Навіщо вам треба було це робити?! — ???.*

§ 157. ЗНАК ОКЛИКУ (!)

Знак оклику ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення, що вимовляється з окличною інтонацією (часто це спонукальні речення):

Гетьте, думи, ви хмари осінні!

Тож тепера весна золота! (Леся Українка);

Вдар словом так, щоб аж дзвеніло міддю! (П. Тичина).

У кінці окличного називного речення, зокрема в конструкціях з називним відмінком теми (уявлення): *Рідний край! На світі немає нічого дорожчого за нього, за землю, яка породила тебе й виростила* (І. Цюпа).

Примітка 1. Знак оклику звичайно ставимо в кінці речень, що починаються словами:

а) **як, який, що (то) за, до чого ж, скільки** і под. (у реченнях, що не є підрядними): *Як гарно марилось на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних проєктів!* (М. Коцюбинський); *Він звів до Сагайди сіре змучене обличчя з великими сумними очима. Що то були за очі!* (О. Гончар); *До чого ж гарно й весело було в нашому городі!* (О. Довженко). Іноді (у поетичній мові) такі слова можуть бути всередині речення: *На небокраї яка краса огнів сія!* (В. Сосюра);

б) **слава, хвала, ганьба, геть** і под., зворотом **Хай живе...**

Примітка 2. Підвищену проти звичайної окличну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками оклику:

О мій велетню Самсоне,

Пути розривай!! (О. Олесь);

— *Пустіть нас!!!* — *закричав Синичка* (О. Довженко).

Примітка 3. Складну інтонацію оклику / питання передаємо на письмі двома відповідними знаками !?:

І де та правда!? Горе! Горе! (Т. Шевченко).

Примітка 4. В українській художній і публіцистичній літературі після слів зі знаком оклику досить звичайним було написання наступного слова з малої літери (якщо, на думку автора, це все було в межах одного висловлення), часто в конструкціях з інтонаційно розчленованими однорідними або повторюваними членами: *Кляті! кляті!* (Т. Шевченко); [Голос:] *Гов, Лукашу, гов! го-го-го-го! А де ти?* (Леся Українка). У сучасній правописній практиці в подібних випадках слід віддавати перевагу написанню з великої літери (лишаючи, звичайно, більшу свободу вибору для художньої літератури).

2. Після звертань (непоширених або поширених), що вимовляються з виразною окличною інтонацією:

Україно! Ти в славній борні не одна (М. Рильський);
Ти, прекрасна вечірня зоре! (Леся Українка);
Народе мій! Твоє буття затяте
В моїй крові затято клекотить!.. (І. Драч).

3. Після вигуків, а також після слів **так** і **ні**, коли вони стоять на початку речення й вимовляються з виразною окличною інтонацією: *Ай! як тут гарно!* (М. Коцюбинський);

Ой! Що се за сопілка? Чари! Чари! (Леся Українка);
— *Гей! Піднімайтесь, хто сильний та дужий!* (О. Довженко); [Мавка (спалахнула):] *Так! Хто не зріс між вами, не зрозуміє вас!* (Леся Українка);
— *Ні! Недобре зробив батько, — глухо якомсь, з протягом, почав Чіпка* (Панас Мирний).

4. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (сполучення слів), вимовлених з окличною інтонацією (відповідні слова й речення в таких випадках звичайно виділяються з обох боків тире):

Крізь ночі і віки сяють нам
Сліпучим — ні! — животворящим сяйвом
Озера милі! (М. Рильський);

Потім один крикнув щось і скачки — ой горенько ж! — у гречку влетів (А. Головка); *Директор знав — та й як добре знав! — неспокійну натуру свого головного інженера* (П. Загребельний).

5. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків, до яких автор хоче привернути особливу увагу, для вираження емоційного ставлення (обурення, здивування, іронії тощо або ж, навпаки, повного схвалення) до наведеного матеріалу (див. ілюстрацію в § 157, п. 3).

§ 158. КОМА (,)

I. Кома в простому реченні

У простому реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Між однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками: *Під вікнами насадила Ганна бузку, любистку, півників та півонії* (І. Нечуй-Левицький); *Тут, на цих вуличках, дозрівала його класова свідомість, тут він переймався недолею голодних, безправних, безробітних* (Р. Федорів); *Це ж могло наступити нині, завтра, позавтра...* (О. Кобилянська); *Світло сяйною хвилию хлюпнуло по верхівках дерев, замиготіло, застрибало по кущах* (Є. Гуцало).

Примітка 1. Не слід розглядати як однорідні й відокремлювати комами:

а) дві однакові граматичні форми дієслова, що означають дію та її мету: *піду подивлюся, сядьмо поміркуюмо* тощо;

б) два однакові або близькі значенням спільнокореневі слова, друге з яких ужите із запереченням **не**, якщо таке сполучення становить одне граматичне ціле (*жду не діждуся, дивишся не надивишся, вовк не вовк* і под.): *Дивиться вона не надивиться на свого сина: втішається не навтішається своїм Івасем!* (І. Нечуй-Левицький).

Примітка 2. Прикметники-означення є однорідними:

а) коли вони характеризують предмет з одного боку (у переліку його властивостей, якостей, особливостей) або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки: *Немає матусі! У глухій, темній могилі вона* (А. Тесленко); *Дивом див було, що те пискляве, рожеве, безпомічне — то і є людина* (О. Гончар); *Його очі замиготіли зимним, неприязним блиском* (О. Кобилянська);

б) коли друге й наступні означення підсилюють, уточнюють, пояснюють перше: *Якось раз над містечком стояла тиха, місячна, літня ніч* (І. Нечуй-Левицький); *Твердо упираючись ногами в нову, не панцизняну землю, він затис кулак і погрозив на той бік річки* (М. Коцюбинський).

Якщо ж прикметники-означення характеризують предмет з різних боків, вони є неоднорідними й коми між ними не ставимо: *Вода шуміла й билась між камінням білими кипучими хвилями* (І. Нечуй-Левицький); *Ми їхали порожньою рудуватою дорогою* (Валерій Шевчук); *В ранковому березневому затуманеному повітрі пахли вишневі садки* (Б. Харчук).

Неоднорідні означення частіше стоять перед іменником, зрідка (найчастіше в складених термінологічних назвах) — після нього: *Усе застеляла мла вечірня пахучая* (Марко Вовчок); *На чорній зритій землі по краях поплуталась огудина суха гарбузова* (А. Головка); *батарея анодна суха; пишиця м'яка яра*.

Примітка 3. Прикладки є однорідними, коли вони, як і звичайні означення, характеризують предмет з якогось одного боку або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки, напр.: *Поет, прозаїк-оповідач, драматург, перекладач, історик і теоретик літератури, критик, фольклорист, громадський діяч — він* [І. Франко] *в усьому був однаково сміливий, самобутній і сильний* (М. Рильський) — це сфери діяльності І. Франка; *доктор філологічних наук, професор І. Петренко* (науковий ступінь і вчене звання); *Герой України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, заслужений діяч науки і техніки України Г. Ткачук* (почесні звання й відзнаки). Якщо ж вони характеризують предмет цілком очевидно з різних боків, вони не є однорідними й між ними не ставимо коми: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук І. Петренко* (посада й науковий ступінь); *чемпіонка України з художньої гімнастики студентка М. Заруба*. У разі поєднання в одному ряду однорідних і неоднорідних прикладок відповідно розставляються й розділові знаки: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук, професор І. Петренко; професор, член-кореспондент Національної академії медичних наук України полковник медичної служби М. Іваницький*.

Але прикладки, що стоять після означуваного іменника, відокремлюються комами незалежно від їхнього змістового навантаження: *І. Петренко, завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук, професор*.

2. Між однорідними членами речення, поєднаними двома або більше єднальними і розділовими повторюваними сполучниками: **і... і (й... й), ні... ні (ані... ані), то... то (не то... не то), або... або, чи... чи (чи то... чи то):**

А тим часом місяць пливе оглядать

І небо, і зорі, і землю, і море (Т. Шевченко);

Він не знав ні батька, ні матері, ні брата, ні сестри (Панас Мирний); *Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував* (Марко Вовчок); *Хлопці, щоб не заважати в хаті, вчились або в клуні, або в садку чи деінде* (М. Коцюбинський); *Доля — наче примхлива дівчина: то пригріє, то знов остудить* (Василь Шевчук); *Чи то садок видніє, чи город, чи поле?* (Панас Мирний).

Примітка 1. Коли сполучники **і (й), та (=і), або, чи** між однорідними членами не повторюються, коми перед ними не ставимо: *Було як заговорить або засміється — і старому веселіше стане* (Марко Вовчок); *Картина була надзвичайна, неначе сон чи казка* (О. Довженко).

Примітка 2. Якщо одні однорідні члени поєднані безсполучниковим зв'язком, а інші — повторюваними сполучниками **і (й), та (=і)**, кому ставимо між усіма однорідними членами, у тому числі й між першими двома (перед першим сполучником): *Червоне полум'я багаття світило на ту групу, облило червоним кольором білу дідову сорочку, сиву бороду, й його темне, похмуре лице, і сиві, низько навислі над очима брови* (І. Нечуй-Левицький);

Я пам'ятаю вчительку мою,

просту, і скромну, і завжди спокійну (В. Сосюра).

Примітка 3. Якщо однорідні члени речення поєднані сполучниками **і (й), та (=і)** в пари, то перед сполучниками коми не ставляться, а пари відокремлюються комами: *Життя — це ріка, в якій попутно й навально тече минушина й теперішність, добро й зло, правда і кривда* (Р. Федорів).

Примітка 4. Коли два слова, перед кожним з яких стоять сполучники **і** або **ні**, становлять єдиний усталений вислів, то коми між ними не ставимо: *і так і сьак, і туди і сюди, і вдень і вночі, і хочеться і колеться; ні туди ні сюди, ні сьак ні так, ні се ні те, ні вдень ні вночі, ні риба ні м'ясо* тощо.

Коми не ставимо також між двома однорідними членами речення, що поєднуються повторюваним сполучником і утворюють тісну змістову єдність (такі однорідні члени звичайно не мають при собі залежних слів):

Попідтинню сіромаха

І днює й ноче (Т. Шевченко).

Примітка 5. Якщо ряд однорідних членів речення з повторюваним сполучником **і (й)** завершується зворотами **і таке інше** (або скорочено **і т. ін.**), **і так далі (і т. д.)**, **і подібне (і под.)**, такі звороти не відокремлюються комою, оскільки їх не можна розглядати як звичайні однорідні члени речення: *Її думки все коло Гриця. Як він до них прибуде, як пришеде дедалі старостів, як мати справить весілля, як вони заживуть, яке їх жде щастя і добро і таке інше* (О. Кобилянська).

3. Між однорідними членами речення, поєднаними протиставними сполучниками **а, але, та (=але), однак, проте (а проте), зате, так, хоч (хоча)** та ін.:

Не слів мені, а стріл крилатих, вогняних! (О. Олесь);
Задер голову Баглай, стежить, як поволі, але вперто підіймаються голуби над собором (О. Гончар);

*Тече вода в синє море,
Та не витікає* (Т. Шевченко);

З виду дід був древній, столітній, хоч ще кремезний (Панас Мирний).

4. Між однорідними членами речення, пов'язаними приєднувальними сполучниками **і, та, та й, ще й, та ще (й), а також, а то й** та ін., коли до вже сказаного додається ще один елемент (або більше), який ніби пізніше виникає у свідомості мовця:

*Запахла осінь в'ялим тютюном,
Та яблуками, та тонким туманом* (М. Рильський);

Ходімо ж чаю пити, та і в школу підемо (Панас Мирний);

Зазеленіли луги, ще й дібровонька (народна пісня).

Примітка 1. Слід відрізнити приєднувальні сполучники від тих самих сполучників з єднальними значеннями (див. п. 2), перед якими коми не ставимо, пор.: *Жили, жили та й розлетілись...* (Л. Глібов).

Примітка 2. Комою відокремлюємо також друге, повторюване слово в приєднувальних конструкціях: *Говорити правду, і тільки правду;*

*За що, не знаю, а караюсь,
І тяжко караюсь!* (Т. Шевченко).

5. Між однорідними членами речення перед другим компонентом парних сполучників **не тільки... а й (не тільки... але й, не тільки... а ще й, не тільки... але також і), як... так і, не так... як, хоч... але (та), не стільки... скільки, якщо не... то** та ін.: *Як би це добре було, коли б я не тільки спочив, а й вивіз собі матеріал для роботи* (М. Коцюбинський); *Як російська, так і європейська критика все частіше звертає своє око на наше письменство, ставить йому свої вимоги* (М. Коцюбинський);

*Не так тії вороги,
Як добрії люди —
І окрадуть, жалкуючи,
Плачучи, осудять* (Т. Шевченко);
*Якщо не по-козацьки, то, гадаю,
Хоч по-рибальськи* (М. Рильський).

6. У реченнях з однорідними членами перед пояснювальними сполучниками **як, як-от, а саме** і под., ужитими після узагальнювальних слів: *Нічого специфічного, врочистого, як-от гранітних та мармурових пам'ятників, на нашому кладовищі не було* (О. Довженко); *Весільний обряд складається з трьох частин, а саме: заручин, сватання й весілля* (з наукової літератури).

7. У разі повторення слова для позначення великої кількості предметів, тривалості або інтенсивності дії, для увиразнення ознаки предмета або дії,

для підкреслення згоди або заперечення тощо: *Все, все згадала вона в ту хвилину!* (О. Довженко);

*Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте* (Т. Шевченко);
*Здається, часу і не гаю,
а не встигаю, не встигаю!* (Л. Костенко).

Примітка. У разі повторного вживання того самого прийменника у сполученнях означення (прикладки) і означуваного слова (у фольклорі та в стилізаціях під фольклор, а також у синтаксисі розмовної мови) коми між ними звичайно не ставимо:

*На бистрому на озері
Геть плавала качка* (народна пісня);
*За річкою за голубою
Дві чайки у хмару зліта* (А. Малишко);
*Із города із Глухова
Полки виступали* (Т. Шевченко).

Проте за умови постпозиції означення таке відокремлення можливе:

*Як за лісом, за пралісом
Ясне сонце сходить.
Як за морем, за далеким
Десь воно заходить* (Л. Глібов).

8. Для виділення звертань і залежних від них слів (про вживання знака оклику при звертаннях див. § 157, п. 2):

*Де ж ти дівся, в яр глибокий
Протоптаний шляху?* (Т. Шевченко);
*Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має!* (С. Воробкевич);
Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте! (І. Франко);
*Народе мій, ясна любове,
Ти волю лиш яви свою —
Поклич <...>!* (Д. Павличко).

Примітка. В усталених вигуківих зворотах на зразок **боронь боже, дай боже, боже поможи, ой боже, господи помилуй**, де звертання вже мало відчувається, воно не виділяється комою.

9. Після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова в реченні, і інтонаційно досить тісно пов'язані з реченням у цілому (пор. у § 157, п. 3 про вживання після вигуків знака оклику):

Гей, на коні, всі у путь! (П. Тичина);
О, як люблю я рідну землю... (П. Воронько);

— *Ой, пустіть мене, пустіть!* (Марко Вовчок).

Примітка 1. Слова **о, ой, ох, ах**, коли вони інтонаційно тісно пов'язані з дальшим звертанням (тобто якщо після них у вимові немає паузи) і вживаються у значенні підсилювальних часток, комою не відокремлюються:

*О болю мій, я бачу в залі
Одне обличчя, друге, третє!* (Л. Костенко);
*Ой волохи, волохи,
Вас осталося трохи* (Т. Шевченко);

— *Ох і чудний ти, Давиде...* (М. Стельмах); *Ах так?!; Ах ось де він!*

Так само не ставимо коми після слова **ну**, ужитого для підсилення:

*Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого* (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюються вигуки на початку речення, якщо вони стоять перед особовим займенником, після якого йде звертання:

*Ой ти, дівчино,
З горіха зерня,
Чом твоє серденько —
Колюче терня?* (І. Франко);
*Гей ти, поле колоскове,
молодість моя!* (В. Сосюра).

10. Після стверджувальних часток **так, еге (еге ж), авжеж, аякже, гаразд** та ін., заперечення **ні**, запитання **що (а що)**, а також підсилювального **що ж**, коли безпосередньо за цими словами йде речення, яке розкриває їхній конкретний зміст:

*Так, це була вона, його земля,
Про неї він співав і нею марив* (Д. Павличко);
Еге, я правду вам казав (Є. Гребінка);
— *Земляка свого бачили? — Аякже, бачив* (А. Головка);
*Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні* (Леся Українка);
— *Що, титаря вбили?* (Т. Шевченко);
А що, коли не буде того дня? (В. Стус);
*Що ж, отак і проходить вечір,
По-лисячому тихо, без стуку* (Б. Олійник).

Примітка. Слід відрізнити стверджувальні частки **так, гаразд** від прислівників **так, гаразд**, після яких коми не ставимо:

Так ніхто ще не вірив у мене! (Г. Чубач);

— *І що б він не зробив, то все гаразд, усе до ладу* <...> (Панас Мирний).

Так само слід відрізнити заперечну частку **ні** від повторюваного сполучника **ні** (див. п. 2).

11. Для виділення вставних слів, сполучень слів і речень (про вживання тире або дужок у подібних конструкціях див. § 161, п. 10 і § 163, I, п. 2):

*Треба хліба людині й металу,
 Треба музики і п'єдесталу,
 Та, мабуть, над усе до загину
 Треба віри людині в людину (В. Забаштанський);
 І, можливо, моє серце-проміння
 Зловить в свої долоні дитина
 І всміхнеться (Р. Братунь);
 А в хлібороба, звісна річ, роботи — як води, від снігу до снігу (Р. Федорів);
 З Копачів я, бачте, родом (Д. Білоус);
 Погане, я чував, життя собаче,
 Недобре ж і Вовкам (Л. Глібов).*

Примітка 1. Вставні слова і конструкції найчастіше:

а) виражають оцінку ступеня реальності, вірогідності повідомлюваного: *безперечно, без сумніву (безсумнівно), безумовно, відома річ, звичайно, звісно, зрозуміло, немає сумніву, певна річ, природно, справді, ясна річ і т. ін.; видно, думаю, здається (здавалося б), либонь, мабуть, може, можливо, очевидно, певно, скоріше за все, слід гадати і т. ін.;* указують на ступінь звичайності повідомлюваного: *було (бувало), бува (буває), як відомо, як завжди, як звичайно і т. ін.;*

б) виражають емоційну оцінку повідомлюваного: *на біду, на жаль, на щастя, грішним ділом, чого доброго, як на гріх і т. ін.;*

в) указують на зв'язок думок, послідовність викладу: *по-перше, по-друге і т. д.; з одного боку, з другого боку; наприклад, так, відповідно, отже, таким чином, словом, виходить, значить, зрештою, нарешті; до речі, зокрема (Він, зокрема, сказав, що...), крім того, навпаки та ін., а також проте й однак (усередині, а не на початку речення, де ці слова є сполучниками); повторюю, підкреслюю і т. ін.;*

г) характеризують ставлення до способу висловлення думки: *власне (власне кажучи), інакше кажучи (іншими словами), коротко кажучи, можна сказати, попросту кажучи, сказати б, так би мовити, що називається, якщо можна так висловитися, як [то] кажуть та ін.; головне, між іншим, правда (щоправда), точніше та ін.;*

г) підкреслюють експресивний характер висловлення: *далебі, з дозволу сказати, між нами кажучи, по правді кажучи, чесно кажучи, сказати по правді та ін.;*

д) указують на джерело повідомлення: *кажуть, за повідомленням NN, за словами NN, як сказав NN, на думку NN, на мій погляд, на нашу думку, по-моєму, по-твоєму і т. д., як на мене і т. д.; мов, мовляв; чую, бачу, пам'ятаю та ін.;*

е) звернені до співрозмовника або до читача з метою привернути його увагу: *бач (бачте), бачиш (бачите), віриш (вірите), даруй (даруйте), дозволь (дозвольте), знаєш (знаєте), пам'ятаєш (пам'ятаєте), погодься (погодьтєся), пробач (пробачте) [на слові], розумієш (розумієте), слухай (послухай), уяви (уяв'ять) та ін.*

Слід відрізнити вставні слова та їх сполучення від омонімічних слів та їх сполучень, які є членами речення (найчастіше обставинами) або, рідше, сполучниками і тому комами не виділяються, пор.: *У нижчеподаній статті я, звичайно, не охоплюю всіх проблем розвитку української мови (М. Рильський), але: Концерт звичайно закінчується о 10 годині; Ці слова, до речі, викликають сумнів, але: Ці слова сказані до речі.*

Примітка 2. Якщо сполучники **а**, рідше **і** стосуються саме вставного слова (наприклад: **а власне, а втім, а значить, а може, а отже** та деякі ін.), вони комою не відокремлюються: *Чи не вкажете мені яких творів про методи етнографічні, а власне,*

про способи записування народних пісень? (Леся Українка); Як і кожному авторові, а значить, і мені <...>, хотілось, щоб переклади вийшли найкращими (М. Коцюбинський); І справді, незабаром наші прогнози здійснилися.

Але, наприклад: Чисте небо не налягало на гори, а, навпаки, своєю високою легкою синявою довершувало, гармонійно доповнювало їх (О. Гончар).

Примітка 3. Вставні слова не виділяємо комами, якщо вони входять до складу відокремлених членів речення: Дмитро, очевидно поспішаючи, не поснідав; Надвечір, мабуть години о шостій, почався дощ.

12. Для виділення порівняльних зворотів, що вводяться сполучниками **як (як і), мов, мовби, наче, немов, неначе, ніби, буцімто** і т. ін., **ніж**: Із степу, як із вогкої печери, тягло свіжою прохолодою (О. Гончар);

Це місто [Київ] прекрасне, як усмішка долі (Л. Костенко);

Припадаю вустами до слова,

Мов до стиглого грона калини (Н. Кашук);

Зникло лихоліття,

Наче уві сні (Р. Братунь);

В цей час у порту завжди, ніби граючись у хрещика, сновигали матроси всіх націй (П. Панч); *Мій старший хлопець ще дужче, ніж Олекса, зняковів, уздрівши мене* (І. Муратов).

Примітка 1. Виділяємо комами звороти зі сполучником **як** уточнювального або узагальнювального характеру на зразок **як завжди, як звичайно, як колись, як навмисно, як правило, як виняток** та ін.: Дума — це віршований твір, виконуваний (як правило, соло) речитативом (М. Рильський), за винятком тих, що входять до складу групи присудка або головного члена односкладного речення: *Заморозки ще восени тут бувають як правило; Це було допущено як виняток; Він це зробив як навмисно.*

Примітка 2. У реченнях з уточнювальними зворотами зі сполучником **як** і вказівними словами **такий (такий самий), так (так само)** можливі два варіанти їх побудови з відповідним розставленням розділових знаків: а) з комою між ними, коли ці вказівні слова є членами речення: *Він такий, як усі; Зробити так само, як усі; Про це писали такі письменники, як Шевченко, Панас Мирний;* б) без коми, коли ці вказівні слова стоять у постпозиції до пояснюваного слова безпосередньо перед **як** і не є членами речення (тут **такі як, так само як** є складеними сполучниками): *Про це писали видатні українські письменники, такі як Шевченко, Панас Мирний; Не можна одночасно поєднувати різні дієти, так само як зіставляти непорівнянні речі.*

Примітка 3. Коми перед порівняльними сполучниками не ставимо:

а) в усталених широковживаних порівняльних зворотах, напр.: *Голодний як вовк; Здоровий як бик; Мокрий як хлющ; Битися як риба об лід; Звалитися як сніг на голову; Змерзнути як собака; Крутитися як муха в окропі (як білка в колесі); Летіти як стріла; Лле як з відра; Мовчати як риба; Почервоніти як рак; Почуватися як риба в воді; Працювати як віл; Стати як укопаний* і под.;

б) у разі наявності перед порівняльним зворотом слів зі значенням ступеня вияву інтенсивності ознаки **майже, зовсім (цілком), просто, точно (точнісінько), достоту, буквально** і под. або заперечення **не**: *Сонце вже припікає майже як улітку; У спогадах*

син з'являвся матері зовсім як живий; Усе в них не як у людей (пор.: Усе в них не так, як у людей); Обставини склалися по-іншому, не як завжди;

в) якщо такий зворот є іменною частиною складеного присудка: *Спомин був як блискавка* (М. Рильський); *Голова була неначе здорова квочка, що сиділа в обичайці* (І. Нечуй-Левицький); *Вона була для нього наче сонце* (Леся Українка); *Руки зробилися мов лід*.

Перед **як** у конструкціях з присудком, що є повторенням підмета: *День як день; Люди як люди;*

г) перед **як** у конструкціях з повторенням присудка: *Зробив як зробив;*

г) якщо порівняльний зворот конкретизує семантично недостатній простий (дієслівний) присудок: *Почувати себе як удома;*

д) перед зворотами, що вводяться в речення за допомогою сполучника **як** і мають значення «у ролі кого, у функції чого»: *Про масштаби Довженка як письменника можна судити з його найбільшої літературної праці — «Зачарованої Десни»* (Л. Новиченко); *Розглядаємо вашу відповідь як згоду;*

е) перед **як, ніж** у зворотах **(не) більше (більш) ніж (як), (не) менше (менш) ніж (як), (не) раніше (раніш) ніж (як), (не) довше ніж (як)** і т. ін.: *Сидів не більше як пів години; Роботи вистачило не довше ніж на два дні.*

Про особливості пунктуації в реченнях з нерозкладними синтаксичними зворотами, подібними за будовою до складнопідрядних речень, на зразок *Робити як слід, Відбувалося невідомо що* і под. див. § 158, II, п. 3, прим. 4.

Примітка 4. Порівняльні сполучники слід відрізняти від часток зі значенням непевності, сумніву тощо **буцімто, мов, мовби, наче, немов, неначе, ніби, нібито** та ін., перед якими коми не ставимо: *Під байдаркою ламається крига й наче тоне в глибині моря* (М. Трублаїні);

Баштан жовтіє понад ярмом,

Курінь безверхий ніби спить (М. Рильський).

13. Для виділення відокремлених означень:

1) узгоджених означень, виражених:

а) дієприкметниками та прикметниками, що мають при собі залежні слова й стоять після означуваного іменника: *У квітнику, заглушеному бур'яном, розцвілася якась жовтогаряча квітка* (І. Волошин); *Розгойдане море, вже брудне й темне, насакувало на берег і покривало скелі* (М. Коцюбинський);

б) дієприкметниками та прикметниками, що не мають залежних слів, але стоять після означуваного іменника, особливо в тих випадках, коли вони утворюють ряд з двох або більше однорідних членів речення або перед іменником уже є означення: *Високо, трохи не серед неба, стояв місяць, ясний, блискучий, повний* (І. Нечуй-Левицький);

Живе життя і силу ще таїть

Оця гора, зелена і дрімлива (М. Зеров);

в) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стоять перед іменником і, виступаючи у функції означення до іменника, мають ще й обставинний відтінок: *Дезорганізований раптовістю нічної атаки («який» / «чому»), ворог не встиг учинити скільки-будь*

сильного опору (О. Гончар); *У червонім намисті, зав'язана великою хусткою* («яка» / «як» або «чому»), *Марта була б дуже гарною молодницею* (І. Нечуй-Левицький); *Розгублений, хлопець не зміг нічого сказати*;

г) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стосуються особових займенників: *Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися* (І. Котляревський); *Вона стоїть навпроти Сагайди, маленька, мов куріпка на межі* (О. Гончар); *Тремтячий, блідий, він привітався до доктора, попросив його сісти* (М. Коцюбинський); *Дивився [Юрко] на батька, і йому стало жаль його, завчасно постарілого, спрацьованого* (Б. Харчук).

Примітка. Одиничні прикметники при особових займенниках у певних випадках можемо не відокремлювати, зокрема в окличних реченнях або за наявності протиставлення: *О я нещасний!*; *Я колишній і я теперішній* — це вже ніби зовсім різні особи;

г) прикметниками та дієприкметниками, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

Не рано встане:

Навіки, праведний, заснув (Т. Шевченко);

д) прикметниками та дієприкметниками (як одиничними, так і з залежними словами), що виступають як уточнення до попереднього означення: *Між своїми, ковалівськими, тут стояли підводи і з сусідніх сіл* (В. Кучер); *Степанко чув, нібито буває в лелек такий день, коли вони судять своїх родичів за якісь, одним їм відомі, злочини* (Ю. Збанацький); *У тексті було багато маловідомих, зокрема іншомовних, слів*;

2) неузгоджених означень, виражених іменниками в непрямих відмінках (з прийменниками або без них) для надання їм більшої змістової ваги порівняно з невідокремленими членами речення: *Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами, позакачуваними по лікті, з чорними косами, вона [Мотря] була ніби намальована на білій стіні* (І. Нечуй-Левицький); *До неї наближалась мати <...> Іллевського, невисока, досить повна жінка, з кошиком у руці* (О. Гончар).

Примітка 1. Не виділяємо інтонаційно й не відокремлюємо комами означення (із залежними словами або без них), коли вони за змістом тісно пов'язані з означуваними іменниками:

*Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав <...>* (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюємо означення, якщо за змістом вони стосуються не стільки підмета, скільки присудка: *Тільки один Варчук стояв біля вікна спокійний, зосереджений* (М. Стельмах).

14. Для виділення відокремлених прикладок (як поширених, так і непоширених):

1) прикладок у постпозиції до означуваного іменника:

Я син простого лісоруба,

Гуцула із Карпатських гір (Д. Павличко);

зокрема, прикладок — загальних назв у позиції після власних назв: *Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з душноі низенької хати* (М. Коцюбинський);

2) прикладок, що стосуються особових займенників (незалежно від позиції щодо означуваного іменника): *Досвідчений педагог, він знав шлях до серця дітей; Нехай мене, Кармелюка, в світі споминають!* (народна пісня);

3) поширених прикладок перед означуваним іменником, якщо вони мають додатковий відтінок значення обставини (причини, умови, допустовості): *Хорообрі воїни, козаки ставали героями народних пісень і дум* (з підручника);

4) прикладок — власних назв, які мають уточнювальне значення щодо означуваних загальних назв: *Обабіч Свирида сиділи Мурий і ще один муляр, Тимко* (О. Копиленко);

5) прикладок, що вводяться сполучниками **як, тобто, себто (цебто), або (= тобто)** та деякими ін.: *Як учений, етнограф і фольклорист, Франко все життя з палким інтересом ставився до народної творчості* (М. Рильський); *Тайга, тобто смуга диких важкопрохідних хвойних лісів, займає величезні простори на Півночі* (з наукової літератури); *Вальдишен, або лісовий кулик, — благородна птиця* (Остап Вишня), зворотами **на ім'я (прізвище), родом, за національністю** і под., а також **так званий**: *У журбі отакій і подружился Давид з одним австріяком, на імення Стах* (А. Головка); *Мати її, родом туркменка, зовсім не була схожа на казашок Приуралля* (З. Тулуб); *Частина її [старої галицької інтелігенції], так звані москвофіли, орієнтувалась на монархічну Росію* (М. Рильський).

Примітка. Прикладки зі сполучником **як** виділяємо комами тільки тоді, коли вони виразно відокремлюються інтонаційно й мають додатковий змістовий відтінок причиновості. В інших випадках коми не ставимо: *Шевченко як поет відомий усьому світові* (див. також вище п. 12, прим. 3д);

6) прикладок, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

<...> Та й заплавав, сіромаха,

Степом ідучи (Т. Шевченко).

Примітка. Про вживання дефіса при прикладках див. § 37, а про вживання тире — § 161, п. 6б.

15. Для виділення відокремлених обставин, виражених:

1) дієприслівниковими зворотами: *Маруся, вийшовши з кімнати, засоромилась* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Почали люди серпи гострити,*

лаштуючись до жнив (М. Коцюбинський); *Забившись у дровітню, я плакав, коли Мальва залишала наше подвір'я* (В. Земляк).

Примітка. Дієприслівниковий зворот, який стоїть після сполучників або сполучних слів, звичайно виділяємо комами з обох боків: *Прислухались і, не вірячи самі собі, одхилили сінешні двері* (М. Коцюбинський). Але сполучник **а** залежно від логіко-інтонаційного членування висловлення може входити до складу дієприслівникового звороту (*Хо знає, що тільки одиниці зважуються на це, а зважившись, знаходять силу розбити кайдани.* —М. Коцюбинський) або ж не входити, відділяючись від нього комою (звичайно за наявності в реченні протиставлення з заперечною часткою **не**), пор.: *З виконанням плану слід не зволікати, а накресливши його, виконувати негайно і з виконанням плану слід не зволікати, а, накресливши його, виконувати негайно;*

2) одиничними дієприслівниками, коли вони означають час, причину, умову дії (а не її спосіб): *Повечерявши, полягали спати* (Панас Мирний); *Прощаючись, Багіров відкликає Ясногорську вбік* (О. Гончар); *Не повіривши, Чабанчук кинувся в канцелярію* (О. Донченко); *Попрацювавши, можна й відпочити.*

Примітка. Одиничні дієприслівники та дієприслівникові звороти не відокремлюємо комами:

а) якщо одиничні дієприслівники, тісно прилягаючи до дієслова-присудка (звичайно в постпозиції до нього), уживаються не у власне дієслівному значенні («що роблячи»), а в значенні прислівника (у функції обставини способу дії: «як»): *Не розмірковуючи він кинувся на допомогу; Вона сиділа замислившись* (Ю. Яновський); *Читати лежачи;*

Ідуть дівчата в поле жати

Та, знай, співають ідучи (Т. Шевченко);

Із вирію летять курличучи ключі (М. Зеров);

б) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот перебувають у складі стійкого звороту (фразеологізмів, складених прийменників і сполучників тощо): *Працювати не покладаючи рук; Слухати затамувавши подих; Зважаючи на обставини вирішили діяти відразу;*

в) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот уживаємо серед однорідних членів речення поряд з іншими частинами мови у функції обставин способу дії: *Діяти впевнено й ні на кого не зважаючи;*

г) якщо дієприслівниковий зворот, утворений дієприслівником і сполучним словом **який**, уживаємо в складі підрядної означальної частини складнопідрядного речення: *Перед мандрівниками стояли гори, перейшовши які вони зможуть вийти до моря;*

г) якщо перед дієприслівниковим зворотом стоїть підсилювальна частка **і** (**й**): *Вони бралися до роботи й не знаючи повністю її обсягу;*

3) сполученням іменників з прийменниками, прислівниками — для виділення уточнювальних обставин (перед ними можна поставити сполучник

а саме): *Там, за горами, давно вже день і сяє сонце, а тут, на дні міжгір'я, ще ніч* (М. Коцюбинський); *По той бік шляху, десь далеко в степу, за садками, тремтить червона заграда...* (Григорій Тютюнник); *А вечорами, по роботі, він не раз до пізньої ночі ходив у важкій задумі по болотистих улицах Борислава* (І. Франко); *Сьогодні вранці, під час перерви, побачивши, що Кажан пішов у сад, Олег кинувся нагору, до його кімнатки* (О. Донченко).

Якщо такі обставини не є уточненням до попередніх обставин у реченні, можливість їх змістового й, відповідно, інтонаційного виділення обмежується й, отже, відокремлення стає менш обов'язковим, пор., наприклад: *Погода, всупереч сподіванням, різко погіршилася і Погода всупереч сподіванням різко погіршилася*. Це стосується обставин, виражених сполученням іменників з прийменниками **відповідно до, завдяки, залежно від, згідно з, на відміну від, поза** (*поза його бажанням*), **понад** (*понад усі зусилля*), **попри** (= **всупереч**), **у зв'язку з, унаслідок** і т. ін.

Звороти з прийменниками **незважаючи (невважаючи)** на переважно відокремлюємо, крім випадків їхнього тісного змістового зв'язку з дієсловом, причому в постпозиції до нього, пор.: *Пані чогось тихо, але нерозважно плакала, незважаючи на всі ласки Марії Дмитрівни* (Дніпрова Чайка) і *Діяти незважаючи на обставини*.

16. Для виділення відокремлених додатків — зворотів зі значенням обмеження, включення, заступлення, що вводяться в речення прийменниками **крім (окрім), опріч, за винятком, поряд з, замість** (також з інфінітивом) та ін.: *Було про що думати цієї ночі, та він примусив себе не думати зараз ні про що, крім бою* (О. Сизоненко); *За винятком баби Оришки, малий Чіпка нікого не любив* (Панас Мирний); *У роботі фабрики, поряд з успіхами, були й невдачі* (з газетної замітки); *А тепер, замість крила парусника, Тоня й Віталій бачать вдалині темну, непорушну гору якусь* (О. Гончар). Це факультативно можливе змістове й, відповідно, інтонаційне виділення додатків, яке залежить також від ступеня їхньої поширеності, місця в реченні (так, додатки з прийменником **замість** уживаються переважно як невідокремлені).

17. Узагалі для виділення зворотів зі значенням:

а) уточнення, пояснення, другої назви, що вводяться словами **тобто, а саме, (а) точніше, або, інакше, по-місцевому** і под.: *Чернишеві під час артпідготовки випало бути старшим, **тобто** командувати з'єднаним вогнем усіх трьох мінрот* (О. Гончар);

Вони, кажуть вам, прозябають.

Або, по-вашому, ростуть,

Як та капуста на городі (Т. Шевченко);

б) додаткового повідомлення, приєднання, що вводимо словами **навіть, особливо, переважно, у тому числі, зокрема, наприклад, причому, (і) притому, і (й)** (= **навіть або притому**), **(і) взагалі (та й узагалі)** та ін.: *Б'є вся артилерія, навіть зенітна* (І. Нехода); *Без гарячої любові до природи*

людина не може бути митцем. Та й не тільки митцем, особливо зараз, коли треба перебудувати майже все (О. Довженко); — Мені прикро, — передала їй зошит учителька. — За змістом усе гаразд, але зверни увагу на синтаксис, зокрема на складносурядні речення. Губиш коми (Г. Усач); — Бувають такі дні, коли ви працюєте менше, наприклад зимою, отоді беріть у руки книжки і читайте (Григорій Тютюнник); Мотрона гостинно припрошувала Остапа їсти, пити, причім пити до дна (К. Гордієнко); — Що се в тебе за думки такі, сестро! — почав мене вговоряти та вмовляти, й жінку привів (Марко Вовчок); Треба діяти, і не зволікаючи (О. Довженко); [Орест:] Недарма люди завжди старались заселити порожні ліси і води німфами, русалками, взагалі чимсь живим, хоч би й фантастичним (Леся Українка).

Примітка. Див. також про відокремлення уточнювальних означень: п. 13, 1д, 2, прикладок: п. 14, 5, обставин: п. 15, 3, додатків: п. 16.

18. Для виділення іменника (іменникового словосполучення) у конструкціях з називним відмінком теми (уявлення) та в інших подібних конструкціях: *Ріка Суній, і що там тої річечки?* (Л. Костенко); — *Діти, вони завжди були окрасою життя* (М. Чабанівський).

Примітка. Підсилювальний зворот **і той (і та, і те, і ті)**, що ставимо після іменника, комою не виділяємо: *Навіть батько і той якось трохи злякався* (О. Довженко);
Боже небо голубеє
І те помарніло (Т. Шевченко).

Див. про частотніші випадки виділення конструкцій з називним теми за допомогою крапки, знака оклику, тире і трьох крапок: § 155, п. 1; § 157, п. 1; § 161, I, п. 8; § 162, п. 1.

II. Кома у складному реченні

У складному реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Для відокремлення частин безсполучникового складного речення зі значенням переліку: *В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку* (М. Коцюбинський);

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє (Т. Шевченко).

2. Для відокремлення частин складносурядного речення:

Жде спрагла земля плодотворної зливи,
І вітер над нею гуляє бурхливий (І. Франко);

Вузкий, глибокий Прут блиснув врешті з-за прибережних верб, а попід горами зазеленів розкішний килим виноградників (М. Коцюбинський);

Усе іде, але не все минає
Над берегами вічної ріки (Л. Костенко);
Непокривлену душу хотіли зламати,
Та ламалися тільки болючі киї (Д. Павличко).

З повторюваними єднальними та розділовими сполучниками **і... і, ні... ні, або... або, то... то, чи... чи, не то... не то, чи то... чи то** та ін.:

*І розсвіте, і вийдуть смілі люди,
І порохом пропахне сніг і дим,
І розсвіте, і всесвіт видно буде,
Весь світ, всю долю видно стане їм (М. Бажан);
Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила (Леся Українка);
Чи то праця задавила молодую силу,
Чи то нудьга невсипуца його з ніг звалила (Т. Шевченко).*

З приєднувальними і пояснювальними сполучниками: *Ще в гімназії Борис займав видне місце серед товаришів, ба й учителі гляділи на нього як на головну оздобу закладу (І. Франко);*

*Довго слухав і Бертольдо,
Далі мовив на відході:
«Що за дивна сила слова!
Ворожбит якийсь, та й годі!» (Леся Українка);*

—Махнути б на неї [тару] рукою, та тільки й діла! (О. Гончар); Вмент маленький візок виповняється тілами вздовж і впоперек, причім мужчини викидають ноги за полудрабки (М. Коцюбинський); <...> Треба вам сказати, що я іноді хворію на ностальгію, цебто у мене з'являється нудьга за батьківщиною (Ю. Яновський).

Примітка 1. Для надання більшої самостійності фрагментам висловлення, які могли б бути складовими частинами складносурядного речення, перед сполучниками сурядності **і (й), а, але, та, однак** та ін. замість коми можемо ставити крапку:

*Ми якось дуже звикли, що він [Ойстрах] є.
А от нема. І струни його стихли (Л. Костенко);*

Острів, як спрут, занурив у море шершаві лаби [лапи], приссався до нього, наче хоче спинитись. Але не може (М. Коцюбинський).

Примітка 2. Коми між двома частинами складносурядного речення не ставимо перед одиничними (не повторюваними) єднальними **і (й), та (= і)**, а в першому з поданих нижче випадків також розділовими сполучниками **або, чи**, якщо а) в реченні є спільний для обох його частин другорядний член або члени, у тому числі спільний відокремлений член, а також спільне вставне слово, б) ці частини являють собою питальні, спонукальні, а також окличні речення, об'єднані між собою відповідною інтонацією, в) ці частини являють собою односкладні номінативні або безособові речення (в останньому випадку головні члени цих речень мають бути цілком однорідні за значенням):

а) *На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні (Л. Смілянський); Часом на цій вересневій сині вилитими дзвіночками колихалися грона жолудів або виділявся обрис пташини (М. Стельмах); За винятком двох-трьох школярів, учні класу регулярно відвідували заняття і ніхто не пропускав їх без поважних причин; На щастя, буря скінчилася швидко й люди не постраждали;*

б) *А де ж вони роблять цей електромобіль і чим ти допомагаєш, Кіро? (О. Копиленко); Хай завжди буде мир і хай завжди лунає дитячий сміх!; Як навколо все розквітло і як стало по-весняному гарно!;*

в) *Теля десь за двором ревнуло. Тиша і бур'яни* (А. Головка); *Сутінки огорнули світлицю. Порожньо і сумно* (А. Хижняк).

3. Для відокремлення частин складнопідрядного речення (підрядну частину відокремлюємо комою з одного боку або, якщо вона розташована всередині головної частини, з обох боків):

І той любов'ю повниться до світу,

Хто рідну землю має під собою... (М. Вінграновський);

Ось чутно, як несе вітер якусь новину з далекого лісу, що синіє за горбочком (М. Коцюбинський);

Весь край слов'янський чує крок дружин,

Які спішають на збір у Дрогичин (М. Бажан);

Він жив на самому кінці села, там, де глибокий яр входив у ліс вузьким клином (І. Нечуй-Левицький);

Так тихо сходить місяця підкова,

Що аж завмерли гори та ліси... (С. Пушик);

Душа летить в дитинство, як у вирій,

бо їй на світі тепло тільки там (Л. Костенко);

Дай мені, Вітчизно, та для пісні сили,

щоб тебе в цій пісні славить і любить,

щоб для тебе серцем вічно зеленіти (В. Сосюра);

Рідний дім залишається в серці,

Як далеко від нього не йди (Г. Чубач).

Примітка 1. Для надання підрядним частинам складнопідрядних речень більшої змістової ваги та самостійності перед підрядними сполучниками і сполучними словами замість коми можемо ставити крапку:

Спочатку так: терзати, розпинати.

Щоб знав. Щоб знов. Щоб слухався. Щоб звик (Л. Костенко).

Примітка 2. Коми не ставимо між двома однорідними підрядними частинами, з'єднаними одиничними єднальними **і** (**й**), **та** (= **і**) та розділовими сполучниками **або**, **чи**, оскільки в реченні є спільна для них обох головна частина: *Він... розказував, яку в їх селі рибу ловлять і яка в їх [них] ріка рибна, що усяка риба ведеться* (Марко Вовчок);

І знов моя до тебе думка лине,

Далекий краю ранньої зорі,

Де тигрів слід веде до Уссурі

І спіє виноград між віт ялини (Борис Тен).

Примітка 3. Між однорідними підрядними частинами, з'єднаними повторюваними єднальними та розділовими сполучниками, кому ставимо, але тільки перед другим із цих сполучників: *Буря вишухала або коли затихав вітер, або коли він починав дуги з іншого боку.*

Примітка 4. Коми перед підрядним сполучником або сполучним словом не ставимо в синтаксично нерозкладних конструкціях, подібних за будовою до складнопідрядних речень і похідних від них (колишні підрядні частини виконують тут

функцію членів речення): *робити як слід (як треба, як годиться, як належить, як має бути), дивлячись хто (що, який, куди, скільки), невідомо (не знати, невідь, хтозна) хто (що, куди, звідки, скільки), хто як не він це знає (кому як не йому це відомо), кричати що є сили (духу), говорити все що попало (завгодно, доведеться, здумається), роби що хочеш, будь що буде, іди куди хочеш; Нам є ще над чим працювати; І Остапові стало жалко Соломію, страх як жалко (М. Коцюбинський); [Сава:] <...> Я піду відсіль, піду куди очі дивляться (М. Костомаров).*

Кому ставимо перед **як** у зворотах **не хто інший, як...; не що інше, як...: Те, що її зацікавило, було не що інше, як троє осідланих коней під танком вілли (М. Коцюбинський).**

Коми не ставимо в конструкціях на зразок **не інакше як, не те що, не те щоб, тільки й розмов що, тільки й того що** і под.: *Його витвори всі називали не інакше як шедеврами (С. Андрухович); [Костомаров:] Тільки й було розмови в нього що про вас (П. Тичина); Увесь час у Львові було дуже погано надворі: холодно, вогко, дощ, навіть щось так ніби сніг (Леся Українка); Ньюра таке як замислився, бо перестав ворухити пальцями й дивився повз них у підлогу (Григір Тютюнник).*

Примітка 5. Підрядну частину не відділяємо від головної комою, якщо перед нею є частка **не**, сполучник **і**: *Мене цікавить не як це сталося, а які можливі наслідки цього факту (пор.: Мене цікавить не те, як це сталося, а які можливі наслідки цього факту); Треба бути уважним і коли обставини цьому не сприяють (пор.: Треба бути уважним і тоді, коли обставини цьому не сприяють).*

Примітка 6. Не відокремлюємо комою одиничні відносні займенники та прислівники в кінці речення: *Черниш теж кричав, не пам'ятаючи що (О. Гончар); Бачив хлопця й не сказав якого; Заснула, незчувшись коли (О. Гончар).*

Але якщо до відносного слова в таких конструкціях прилягає інше слово, кому ставимо: *Я б хотів знати, хто саме.*

Примітка 7. Якщо перед підрядним сполучником або сполучним словом є слова (прислівники, сполучники, частки) з уточнювальним, підсилювальним, обмежувальним, приєднувальним значеннями **а саме, особливо, зокрема, якраз, лише, тільки, а також** та ін., кому ставимо перед ними: *Восени в лісі рясно ростуть гриби, особливо коли пройде дощ; Скоро всі однокласники роз'їдуться, але тільки як закінчать школу; Друзі зустрілися, щоб обговорити новини, а також щоб накреслити плани на майбутнє.*

Примітка 8. Складені підрядні сполучники **тому що, через те що, завдяки тому що, для того щоб, незважаючи на те що, попри те що, дарма що, після того як, унаслідок того що, замість того щоб, тоді як, тимчасом як, у міру того як** і т. ін., усередині яких коми не ставимо, слід відрізнити від можливих омонімічних сполучень указівних слів у головній частині, якими виступають займенник **те** в різних відмінках (з прийменниками, рідше також з іменниками) та деякі прислівники (**тому, тоді** та ін.) і сполучника або сполучного слова підрядної частини (змістова відмінність між першими і другими конструкціями виражається різним логічним виділенням їхніх компонентів і, відповідно, інтонацією), пор.: *Надворі стало темно, через те що небо заволало чорною хмарою і Надворі стало темно через те, що небо заволало чорною хмарою.*

Примітка 9. У разі збігу двох сполучників (сполучних слів) перед другим із них коми не ставимо, якщо в наступній (головній) частині складнопідрядного речення є співвідносні слова **то, так**:

*І якщо пісня вийде в люди,
То племінь серця не згашу (А. Малишко).*

Пор. без таких співвідносних слів: *Але коли Ви такі добрі, що не відмовились би перекласти щось із рукопису, то я позволю собі скористуватися з цього і, якщо зможу, пришлю Вам рукопис* (М. Коцюбинський).

Якщо перший сполучник при цьому є протиставним (**а, але, однак** і т. ін.), коми після нього взагалі не ставимо: *Він прокинувся увечері, <...> довго пив чай, а коли зовсім стемніло, став збиратися у свою п'яту вилазку* (Л. Первомайський).

4. Для відокремлення частин, що входять до складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю і підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком):

*Марили айстри в розкішнім півсні
Про трави шовкові, про сонячні дні,
і в мріях ввижалась їм казка ясна,
де квіти не в'януть, де вічна весна* (О. Олесь);
*Синіють води, зеленіє яр,
І стеляться сліпучі краєвиди* (М. Зеров).

Примітка. У складних синтаксичних конструкціях з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком коми між двома частинами, поєднаними сурядним зв'язком, не ставимо перед одиничними єднальними сполучниками **і (й), та (=і)**, якщо в конструкції наявна спільна пояснювальна частина: *Туристам треба було поспішати: навігація закінчувалася й останній теплохід от-от мав уже відпливати.*

У конструкціях із сурядністю й підрядністю дві частини, поєднані сурядним зв'язком за допомогою цих сполучників, не відокремлюємо комою, якщо для них є спільна підрядна частина: *У хаті вже було повно людей і тютюновий дим ходив над головою хвилями, коли Юхим переступив через поріг* (А. Головка).

§ 159. КРАПКА З КОМОЮ (;)

I. Крапка з комою у простому реченні

Крапку з комою у простому реченні (або в одній з предикативних частин складного речення) можемо ставити між досить поширеними однорідними членами речення — особливо тоді, коли всередині хоч би одного з них уже є коми: *Чого тільки немає у Даниловому лантусі: тут і ніж, і ложка, і шматок дроту, і казанок; шино і сало, цибуля й борошно, картопля й сіль, хліб і сухарі; а ще великі садівницькі ножиці, пила, сокира, терпуг; а ще гачки, важки та поплавці до вудок; ще коробочок десять сірників <...>* (Григор Тютюнник); *На чому б не спинилось моє око, скрізь і завжди я бачу щось подібне до людей, коней, вовків, гадюк, святих; щось схоже на війну, пожар, бійку чи потоп* (О. Довженко).

II. Крапка з комою у складному реченні

Крапку з комою у складному реченні ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення — особливо тоді, коли вони досить поширені або всередині них уже є розділові знаки: *Дитинство дивується; молодість обурюється; тільки літа дають нам рівновагу* (О. Довженко);

*Усміх пославши в останнім промінні,
Згинуло радісне літо;
Дощик уїдлиий, дощик осінній
Сіється, наче крізь сито* (Г. Чупринка).

2. Між частинами складносурядного речення, пов'язаними переважно протиставними (**а, але, проте, однак** та ін.), зіставним (**а**), рідше єднальними (**і, та**) сполучниками, якщо ці речення досить поширені або всередині них уже є коми:

*Осінній вітер в лузі свище,
Вербу хитаючи тонку;
А я схиляюся ще нижче
Себе побачити в струмку* (Т. Осьмачка);

Ся розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак; але миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання (Леся Українка).

3. Між досить поширеними однорідними підрядними частинами складнопідрядного речення, підпорядкованими тій самій головній частині, якщо між ними немає єднальних сполучників, — особливо тоді, коли всередині таких підрядних уже є розділові знаки: *Доводилося вам їздити пізньої весни чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вишир, і впоперек; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське <...>; де синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно високе, бездонно-глибоке шатро <...>?* (Панас Мирний);

*І тепла радість душу обняла,
І сам не знаєш у задумі світлій,
Що краще — вечір цей чи ночі мла;
Що краще — біля тебе сад розквітлий
І серць квітучих трепет молодий
Чи над тобою зоряні сади* (Борис Тен).

4. Між частинами складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю й підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком) — для увиразнення їх розмежування (на противагу розмежуванню інших частин усередині них за допомогою інших розділових знаків): *Щойно полуниця відходить, а вже буріють вишні <...>, шовковиця сиплеться, а там зажовтіють абрикоси; буває, так наспіє полуниці, то жінкам невправка з нею, тоді оголошується загальна мобілізація, вже й металурги лаять поруч з дітьми по садках...* (О. Гончар); *Було, мабуть, гарно: вночі випав сніг, і*

сліпучо-біла вулиця леліла сріблом; крізь просвічені скісним заплудневим сонцем шибки вікон зеленіло <...> ялинкове гілля; з крутосхилу Ботанічної злітали верхи на тринджолятах хлопчаки (В. Дрозд).

Примітка 1. Уживання крапки з комою в усіх цих випадках як у простому, так і в складному реченні, крім безсполучникових складних речень і речень з безсполучниковим зв'язком у межах складних синтаксичних конструкцій, є факультативним, і замість цього знака можемо вживати кому.

Примітка 2. Про вживання крапки з комою в кінці рубрик переліку див. § 168.

§ 160. ДВОКРАПКА (:)

I. У простому реченні

У простому реченні двокрапку ставимо перед однорідними членами після узагальнювальних слів — займенників та займенникових прислівників (**всі, все, ніхто, ніщо, скрізь, усюди, ніде** та ін.), слів (словосполучень), що є назвами родового поняття або чогось цілого щодо однорідних членів як назв видових понять або частин цілого (з можливою наявністю перед переліком також пояснювальних сполучників **наприклад, як-от, а саме** і под.): *У густій мряці, білій як молоко, все пропадало: небо, гори, ліси, пастухи (М. Коцюбинський);*

*Несуть пани есаули
Козацькою зброю:
Литий панцир порубаний,
Шаблю золотую,
Три рушниці-гаківниці
І три самопали... (Т. Шевченко);*

*Заснув <...>, і снилися **красиві коні**: сірі, гніді, вороні (В. Симоненко).*

Двокрапку перед однорідними членами речення можна ставити й за відсутності узагальнювального слова, якщо тільки перед переліком робиться попереджувальна пауза, а однорідні члени вимовляються з перелічувальною інтонацією:

*Та в цю хвилю двері розчинились
і ввійшли: якийсь рудобородий
в довгому старім плащі подертім;
з лірою ж за ним дідок кошлатий,
що все кашляв та все очі мружив;
ще й третій, що безруко шуливсь,
лиш рукав сорочки телінався (П. Тичина).*

Таке вживання двокрапки характерне переважно для стилів книжної мови (офіційно-ділового, наукового, публіцистичного), наприклад: *На засіданні присутні: начальник цеху, майстри, інженери і робітники.*

II. У складному реченні

У складному реченні двокрапку ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення або складної синтаксичної конструкції, якщо друга (наступна) його частина:

а) розкриває зміст першої (попередньої) частини (в цілому або одного з її членів): *Ліс іще дримає, а з синім небом уже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов од радощів* (М. Коцюбинський);

Вірю: до скону віків не порушиться слово богинь! (Леся Українка).

У заголовках, назвах рубрик і т. ін.: *Український правопис: так і ні* (К., 1997) — назва книжки; *Друга світова війна: причини поразок і перемог;*

б) указує на причину або рідше, навпаки, на наслідок того, про що йдеться в першій (попередній) частині: *Лаврін не поганяв волів: він забув і про воли, і про мішки й тільки дивився на Мелашку* (І. Нечуй-Левицький);

Як мала у тебе сила,

То з гуртом єднайся ти:

Вкупі більше зробиш діла,

Швидше дійдеш до мети (Б. Грінченко);

Як і вони, я був щасливим:

Із теплих уст ловив слова,

Що казкою ставали, дивом,

В якому всесвіт ожива (О. Ющенко);

Віхола розпочалася з самісінького ранку: вийти з хати просто неможливо (О. Кобилянська).

2. У реченнях з прямою мовою після слів автора (див. § 167, I, пп. 3, 4).

3. У складних реченнях, проміжних між складним безсполучниковим і складнопідрядним, коли зміст їхньої другої частини пояснює, уточнює зміст першої частини, а в складі другої частини є підрядні сполучники і сполучні слова: *Вирішили зробити таким чином: щоб щепленням проти грипу одночасно охопити школи всього району;*

Ідуть дівчата в поле жати

Та, знай, співають ідучи:

Як проводжала сина мати,

Як бивсь татарин уночі (Т. Шевченко).

§ 161. ТИПЕ (—)

I. У простому реченні

У простому реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між підметом і іменною частиною складеного присудка (як непоширеною, так і поширеною), вираженою іменником або кількісним числівником у називному відмінку, за наявності між ними нульової дієслівної зв'язки: *Кит — ссавець; І один у полі — воїн* (Ю. Дольд-Михайлик); *П'ять і п'ять — десять; Київ — столиця України;*

Пісня і праця — великі дві сили,

Ім я бажаю до скону служити (І. Франко).

Потреба в такому тире посилюється за наявності в реченні зіставлення: *Мій брат — лікар, а сестра — учителька.*

Примітка 1. Якщо в таких реченнях логічно й, відповідно, інтонаційно виділяється переважно присудок, тире перед ним можемо не ставити: *Мій батько інженер; Його ім'я Іван.*

За відсутності спеціального акцентування тире звичайно не ставимо, якщо підмет виражений субстантивованим займенником **це**: *Це наша хата*; якщо іменній частині присудка передує якийсь другорядний член речення: *Таке життя другому б рай...* (Л. Глібов), *Діти завжди діти*; якщо присудок стоїть перед підметом: *Хороша-таки штука життя* (А. Головка).

Примітка 2. Перед присудком, вираженим іменником із заперечною часткою **не**, тире звичайно не ставимо: *Серце не камінь* (прислів'я). Але в разі сильнішого логіко-інтонаційного наголошування на запереченні, а особливо за наявності в реченні протиставлення **не... а** потреба в такому тире увиразнюється: *Мій батько — не інженер, а майстер на фабриці;*

Мої літа — не монотонні дублі:

Я змінююсь, як світанковий пруг (Д. Павличко).

Примітка 3. Перед присудком, вираженим порівняльним зворотом зі сполучниками **як, мов, наче, що** та ін., тире звичайно не ставимо: *Життя як казка; Микола для мене як брат.* Але в разі спеціального наголошування на ньому тире можливе: *Вода — як скло* (Л. Глібов); *Душа — мов ніч...* (О. Пахльовська).

Примітка 4. Перед присудком, вираженим кількісним числівником (одиничним або в поєднанні з іменником), у спеціальній літературі коми звичайно не ставимо: *Гарантійний термін використання приладу 2 роки.*

Примітка 5. Якщо підмет у таких реченнях виражений особовим займенником, тире звичайно не ставимо: *Я син простого лісоруба* (Д. Павличко). Але в разі спеціального наголошування на ознаці, вираженій присудком, та інтонаційного виділення його зв'язку з підметом, особливо в разі протиставлення, тире можемо ставити: *Він — публіцист, він — прозаїк, він — драматург, от тільки віршів він не писав, хоча безмірно любив поезію* (Ю. Смолич: про О. Довженка); *Вона для мене — все!;*

О пісне! Ти — плескіт рік,

ти — переливи мідні... (М. Рильський);

Я — письменник, а не журналіст.

Примітка 6. Якщо між підметом і присудком є вставне слово, тире не ставимо: — *Пан, напевно, син шановного <...> Казимира Зборовського?* (М. Старицький).

Примітка 7. При інших способах вираження іменної частини складеного присудка тире між присудком і підметом звичайно не ставимо, але в разі спеціального наголошування на ознаці, вираженій присудком, воно можливе, наприклад: *Його поведінка — дитяча; В однім Дунаї скупані слов'яни, і воля в них — одна!* (М. Рильський); *Вода в річці — надзвичайної свіжості; Усі зошити — в клітинку.*

2. Між підметом і присудком, коли один або обидва з цих членів речення виражені інфінітивом: *Життя прожити — не поле перейти* (прислів'я);

Говорити — річ нудна.

Працювати слід до дна (М. Рильський).

3. Перед словами **це (це є), оце, то, ото, ось, (це) значить**, які передують присудкові, вираженому іменником у називному відмінку або неозначеною формою дієслова:

Поезія — це завжди неповторність,

Якийсь безсмертний дотик до душі (Л. Костенко);

Гетьман, може, як ніхто інший знав, що любити Україну — це найперше захистити її надійно від усіх ворогів (О. Лупій);

Сміле слово — то наші гармати,

Світлі вчинки — то наші мечі (П. Грабовський);

Гармонійне злиття ідеї з художньою формою, в яку вона вбрана, — ось формула ідеального твору мистецтва (В. Дрозд);

Жити мені без праці — значить не жити (Д. Павличко).

4. На місці випущеного члена речення (це переважно присудок): *Крізь шибку виднілись білі колони тераси, а за ними — квітник* (М. Коцюбинський); *На одній ниві пшениця, на другій — жито* (О. Гончар); *Останні дні — знову в Парижі* (М. Рильський). У реченнях, що функціонують переважно як заголовки публікацій, назви рубрик, гасла і т. ін.: *Книга — поштою; Ми — за мир; Мир — народам!; Нашим дітям — світле майбутнє!; Ні — війні!;*

Молоді ж — дорогу!

Молоді — усе! (В. Чумак).

Проте якщо немає потреби в увиразненні паузи, тире можемо не ставити, напр.: *Мотря вибігла з хати. Мелашка за нею* (І. Нечуй-Левицький). У реченнях з відсутнім дієсловом-присудком зі значенням перебування, наявності і т. ін. та обставинами місця і часу (переважно на початку) тире між ними і підметом також ставимо в разі наявності в інтонації відповідної паузи, пор.: *Праворуч комора дерев'яна, рублена. Між коморою та будиночком ворота і хвіртка. Біля воріт дві тополі* (О. Довженко) і *Удовина хата — край села* (А. Головка).

5. У реченнях з однорідними членами:

а) перед узагальнювальним словом, що стоїть після однорідних членів речення: *День, вечір, ніч, ранок — все біле, все тьмяне* (Леся Українка);

Ні спека дня, ні бурі, ні морози —

Ніщо не вб'є любов мою живу (В. Сосюра);

б) після узагальнювального слова і однорідних членів речення, якщо такий перелік не закінчує речення: *Деякі речі його* [Тараса Шевченка], *як-от: «Утоптала стежечку», «Якби мені, мамо, намисто», «Ой крикнули сірі гуси», «Ой пішла я в яр за водою» і чимало інших — од першого до останнього рядка витримані в характері народної лірики* (М. Рильський);

в) між узагальнювальним словом і однорідними членами речення (замість частіше вживаної в подібних випадках двокрапки (див. §160, I): *Всі службовці збіглися на бучу — і поштові, і з ошадкаси* (О. Гончар);

г) між двома однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками, що виражають різке протиставлення: *Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував* (Марко Вовчок);

Не для слави — для вас, мої браття,

Я свій скарб найдорожчий ховав (Леся Українка);

г) між однорідними дієслівними присудками, другий (останній) з яких виражає причину або наслідок, мету дії, вираженої попереднім із них, або швидко зміну подій: *Сидять — пережидують дощ* (Панас Мирний); *У вікні показалася чоловіча постать <...>, виткнулась, глянула — і сховалася* (Панас Мирний).

Тире можна ставити перед єднальними сполучниками **і** (**й**), **та** або зрідка після них між двома однорідними дієслівними присудками, якщо другий з них виражає щось несподіване або різко протилежне щодо попереднього: *Земля на прощання усміхнулася — і потемніла* (Панас Мирний); *Мигне тільки рябенька спинка або гострий шпичастий хвостик — і зникне* (М. Коцюбинський); *Я тоді швидко підводжусь і — зирк через комин* (О. Довженко).

6. Для відокремлення другорядних членів речення (порівняно з відокремленням членів речення за допомогою коми, (див. § 158, I, пп. 13–16) це відбувається в разі виразнішого логіко-інтонаційного наголошування на таких компонентах висловлення й робиться частіше тоді, коли вони, поперше, є поширеними або в їхньому складі є кілька однорідних членів, по-друге, в кінцевій позиції речення):

а) означень — як поширених або однорідних, так і, рідше, одиничних: *І ще раз схиляється Хо перед силою — вищою і сильнішою від сили страху* (М. Коцюбинський); *Тепер інша доля — холодна і хмура — заступила матір* (Панас Мирний); *У цій роботі він убачав усе своє життя — не тільки теперішнє, а й майбутнє*; для відокремлення неузгоджених означень: *У нього була одна звичка — записувати все побачене*;

б) прикладок зі значенням уточнення або пояснення (перед ними можна поставити сполучник **а саме**): *Дочки — Ольга й Олена — визбирували*

на городі картоплю (В. Козаченко); У своїм невеличкім гурточку він завів новину — гуртову працю (М. Коцюбинський).

Примітка. Якщо після відокремленої прикладки за умовами контексту має бути кома, ставимо лише одне тире — перед нею: *Автомобіль — наш дім на колесах, довго набираючи швидкість, нарешті розігнався;*

в) обставин: *Річка Біла неширока. Он через неї перекинулися кладочки, позв'язувані де вірвовкою, де перевеслом, а де й так — просто жмутом трави* (Г. Хоткевич); *Їсти хочу — жах як!*; *Людей зібралось небагато — усього душ десять*; зокрема обставин мети, виражених інфінітивом: *Увечері кличуть: «Йди до панночки — розбирати»* (Марко Вовчок); *Багато люду в цей час подалося з села — подивитися, зустрітися* (В. Стефаник).

7. Для виділення повторюваних з певним поширенням слів: *Ми побачили актора вже в новій ролі — у ролі гетьмана; Хотілося жити — жити повнокровним життям, а не просто існувати.*

8. Для виділення конструкцій з називним відмінком теми (уявлення): *А Дике поле, Дике поле! — по груди коням деревій* (Л. Костенко).

9. Для підкреслення в розповіді несподіваності перебігу подій (замість частіше вживаних у таких випадках трьох крапок (див. § 162, п. 1):

Послухали Лисичку

І Шуку кинули — у річку (Л. Глібов).

10. Для виразнішого, порівняно з уживанням ком, змістово-інтонаційного виділення всередині речення вставних і вставлених словосполучень та речень, рідше — вставлених слів (вставлені слова та конструкції подають додаткові відомості, зауваження, пояснення і т. ін. до основного висловлення):

Душа моя — послухай! —

як яблуна в цвіту... (П. Тичина);

І хоч не раз — признаюся — ставати

Я на котурни моднії любив,

Але тепер... (М. Рильський);

<...> *Топольський — молодий чоловік, але — на думку пана посла — незвичайно талановитий і солідний* (О. Маковей);

Опукою згори — аж вітром зашуміло —

Орел ушкварив на Ягня (Є. Гребінка);

А тоді зопалу — не встигло радіо попередити! — вернулися морози (В. Яворівський); *Скільки всього — жах! — довелося натерпітися!*

Примітка 1. Про вживання ком і дужок при подібних конструкціях див. § 158, п. 11; § 163, I, п. 2

Примітка 2. Коли після тире перед відокремленим зворотом або вставленою конструкцією стоять слова, що мають бути виділені комами (наприклад, вставні слова), то їх виділяємо тільки з другого боку: *Не знає звідки взяли [орендарі], наїхали й*

позабирали панські землі під оренду — звісно, за ту ціну, яку самі призначили (Панас Мирний).

11. Узагалі для спеціального виділення за допомогою паузи різного змістового та стилістичного призначення тих чи інших фрагментів тексту: *Правда, я сам думав, що я вже зледащів, захолював в неволі. Аж бачу — ні* (Т. Шевченко);

Сьогодні —

майбутнього далину я оком прозираю (П. Тичина);

На прю ми стали проти царства тьми,

Що оскверняє море й суходоли,

І віримо, що переможем — ми,

І знаємо, що не вмеремо ніколи! (М. Рильський).

12. Між двома або рідше кількома власними іменами, сукупністю яких називається вчення, теорія, науковий закон (замість словосполучень зі сполучником **і**): *закон Бойля — Маріотта; гіпотеза Сепіра — Ворфа*.

13. Між двома або рідше кількома іменниками, сполучення яких позначає певний зв'язок когось або чогось з кимось або чимось іншим (замість словосполучень з прийменником **між**): *відношення товар — гроші — товар; система людина — машина; зв'язок «автор — читач»; шаховий турнір Карпов — Фішер; матч команд «Динамо» — «Шахтар»; судно класу «ріка — море».*

14. Між двома або рідше кількома словами на позначення просторових, часових, кількісних меж (замість словосполучень з прийменниками **від ... до**): *автошлях Київ — Львів; велоперегони Суми — Київ — Ужгород; Навчання на курсах триватиме протягом січня — квітня; вантаж вагою вісім — десять тонн; на позначення динаміки розвитку чого-небудь з двох або більше етапів: *Задум — реалізація — втілення в життя; Іншими словами, родословна [родовід] приблизно така: Лютер — Кромвель — Робесп'єр <...>* (М. Хвильовий: про розвиток революційних ідей у Європі).*

Примітка. Між цифрами в таких випадках тире ставимо без відступів між знаками: *у 2010—2018 роках; пам'ятки української мови XVI—XVIII ст.; на сторінках 1—10; у 1—4 томах*, але, напр.: *наприкінці XX — на початку XXI ст.*

15. Між словом і сполученням слів або між двома сполученнями слів на позначення приблизної кількості: *Це коштує триста — триста п'ятдесят гривень; приїхати в гості на день — на два; у квітні — на початку травня* (пор. у § 35, п. 3 випадки позначення приблизної кількості на зразок *триста-чотириста, день-два, у квітні-травні* з дефісним написанням).

II. У складному реченні

У складному реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного й рідше складносурядного і складнопідрядного речень для вираження часових, причиново- та умовно-наслідкових, допустових і т. ін. відношень позначуваних ними подій або станів, швидкої або несподіваної зміни подій (порівняно з більш узвичаєним розмежуванням частин складносурядного і складнопідрядного речень комою розмежування їх за допомогою тире передає різкіше зіставлення змісту їхніх частин): *Як тільки займеться десь небо — з другого боку встає зараз червоний туман і розгортає крила* (М. Коцюбинський);

А бавовна як дозріє —

Небом степ заголубіє... (М. Нагнибіда);

Зацебетав соловейко —

пішла луна гаєм (Т. Шевченко);

Не жди ніколи слушної пори —

Твоя мовчанка може стать ганьбою! (Д. Павличко);

Орач торкнеться до керма руками —

І нива дзвонить темним сріблом скиб (М. Стельмах);

Було, як заговорить або засміється — і старому веселіше стане (Марко Вовчок); <...> Попадавсь їм багач у руки — вони його оббирали, попадався вбогий — вони його наділяли (Марко Вовчок); Билися об мене гнівливі хвили нетерплячки — я вистояв (П. Загребельний);

Ти гукай, не гукай,

а літа не почують.

Все біжать та спішать —

хоч співай чи ридай... (Б. Олійник);

Заграли знов — ще гірш нема ладу (Л. Глібов);

Скільки глянеш — вилискують розгойдані хліба (О. Гончар); Минали літа — росли сини (А. Головка); Сонце зійшло — і враз над Києвом знялося ревище гудків (Ю. Смолич).

2. Між частинами безсполучникового складного та складносурядного речень, зміст яких різко протиставляється або зіставляється: *Не козак вклонявся королеві — король схилив голову перед козаком!* (П. Загребельний);

Ще сонячні промені сплять —

Досвітні огні вже горять! (Леся Українка);

Закрався вечір, одшуміла праця,

Як сльози, затремтіли ліхтарі, —

Та діти наші ночі не бояться (М. Рильський).

3. Між частинами безсполучникового складного речення, коли друга частина розкриває зміст першої (замість частіше вживаної в таких випадках двокрапки (див. § 160, п. 1):

<...> Та самотньому мені

Здається — кращого немає

Нічого в Бога, як Дніпро

Та наша славноя країна... (Т. Шевченко);

У загоні саме воли заборюкались — це старий підручний отих, що з ярмарку пригнали, б'є (А. Головка); *Бачу — за вікном сніг летить* (М. Стельмах);

Бувають дивні на землі діла —

Серед зими черешня зацвіла (Д. Павличко);

Нап'юся з живої кринички —

Візьму доброти від землі (М. Сингаївський).

4. Між частинами безсполучникового складного речення, зміст яких порівнюється:

Подивилась ясно — заспівали скрипки (П. Тичина).

5. Між частинами безсполучникового складного речення, коли зміст другої частини завершує, підсумовує, узагальнює зміст першої (друга частина починається звичайно вказівними словами **це, то, так, цей, такий, ось хто, ось що** і под.): *Все для людини і завжди з людиною — цей заповіт Максим Рильський проніс крізь бурю і сніг, крізь усе своє життя* (М. Стельмах);

Синиця славу розпустила,

Що хоче море запалить,

Що море буцімто згорить, —

Така, бач, є у неї сила (Л. Глібов);

Господарство занедбане, скрізь брудно — ось до чого призводять лінощі та нехлюйство.

6. Між частинами складнопідрядного речення, коли підрядна частина ставиться перед головною з метою виразнішого змістового й, відповідно, інтонаційного її виділення, особливо в реченнях з кількома підрядними, коли в головній частині узагальнюється зміст попередніх підрядних:

Ой, хто в лузі, — озовися,

Ой, хто в полі, — одкликнися! (Я. Щоголів);

Хто спить, хто не спить, — покорись темній силі! (Леся Українка).

7. У складнопідрядному реченні між його частинами або частіше наприкінці головної частини — перед словом (сполученням слів), повторюваним для того, щоб пов'язати з попереднім реченням наступне, яке підсилює, доповнює, розвиває його зміст: *Шевченківський Палій стоїть на порозі того прозріння, до якого доходить Іван Вишенський у поемі Франка, — на порозі усвідомлення, що тільки в діяльній служінні своєму народові може бути остаточне виправдання людини, що тільки в ньому вища рація людського існування* (М. Рильський); *Необхідно, щоб виховання дітей, любов і повага до дітей, вимоги до них і дружба з ними, — щоб усе це було самою суттю вашого духовного життя, мій друже* (В. Сухомлинський).

Примітка. Про вживання тире в реченнях з прямою мовою див. § 167, І.

III У простому і складному реченнях (у деяких стилістичних фігурах)

1. Між частинами заперечного порівняння:

*І нишком проковтнуло море
Моє не злато-серебро —
Мої літа, моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі (Т. Шевченко);
То ж не вовки-сіроманці
Квилять та проквиляють,
Не орли-чорнокрильці клекочуть,
Попід небесами літають,—
То ж сидить на могилі
Козак старесенький,
Як голубонько сивесенький,
Та на бандуру грає-виграває,
Голосно-жалібно співає (народна дума).*

2. У періоді (разом з комою або без неї) — для виділення переходу від підвищення до зниження інтонації:

*Азовськеє море і Чорнеє море,
Зелені діброви і спів солов'я,
Високі Карпати, донецькі простори —
Це ти, Україно моя! (І. Нехода);
Як тільки ясний день погасне,
І ніч покриє Божий мир,
І наше лихо трохи засне,
І стихне людський поговор,—
Я йду до берега крутого,
І довго там дивлюся я,
Як із-за лісу, з-за густого
Зіходить зіронька моя (Л. Глібов).*

Примітка 1. Уживання тире в складному реченні може поєднуватися з уживанням перед ним коми (див. приклади в межах цього параграфа): а) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення (у складних безсполучникових і в складносурядних реченнях); б) перед указівними словами **це**, **так**, **такий** і под. на початку другої частини безсполучникових складних речень; в) у різних інших випадках (див. § 166).

Примітка 2. Про вживання тире в разі зазначення прізвища автора або іншого джерела цитування див. §167, II, п. 3, прим. 2.

Примітка 3. Про тире як засіб абзацного членування тексту див. § 168, п. 4.

§ 162. ТРИ КРАПКИ, або КРАПКИ (...)

Три крапки ставимо в таких позиціях.

1. На позначення перерваності або незакінченості висловлення:

*І — Вовк Ягнятко задавив...
Нащо йому про теє знати,
Що, може, плаче бідна мати
Та побивається, як рибонька об лід:
Він Вовк, він пан... йому не слід... (Л. Глібов);
Юнак розплющив очі: синь!
Літак... Димки... І височінь (П. Тичина).*

У реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Щастя... Хіба не думав про нього Степан?* (В. Підмогильний).

Три крапки ставимо всередині речення також для позначення певної паузи, коли далі висловлюється щось несподіване: *Макар Іванович не збрехав: він справді заслаб... від страху* (М. Коцюбинський).

Примітка. У випадках, коли три крапки поєднуються в реченні з іншими розділовими знаками, у препозиції до них вони подаються повністю, а в постпозиції — після знака питання і знака оклику — ставимо дві крапки: *Стражники на людей стріляли, це відомо, а щоб селяни?..* (К. Гордієнко);

*Встає народ, гудуть мости,
Рокочуть ріки ясноводи!..* (М. Рильський).

2. На позначення уривчастості мовлення від хвилювання, збудження й узагалі сильних переживань:

*«<...> Я не Ганна, не наймичка,
Я...»
Та й оніміла* (Т. Шевченко).

3. На позначення несподіваного продовження чи завершення думки — з незвичним або й несумісним поєднуванням слів (часто в заголовках газетних заміток, нарисів, фейлетонів тощо): *Вибори... без вибору*; зокрема, з використанням відомих цитат, крилатих висловів: *...І Щуку кинули у річку*.

4. На позначення розриву в оповіді, різкого переходу до нової думки (у художніх і публіцистичних текстах на початку речення — звичайно на початку абзацу): *Летимо над колією над залізничною... Отакінька колія... Рейки, як дротики. <...>*

...Маленькі озеречка, маленькі лісочки, маленькі річечки, маленькі сільця. І все це там — під нами! (Остап Вишня).

5. На позначення свідомої недомовленості, умовчання з певних причин: — *Ходять тут усякі... — бурмоче дід* (О. Донченко); — *Ну, це вже ви того... — прокинувся рибалка. — Це брехня* (Ю. Яновський). З цією метою слова, що їх вважають грубими, образливими, непристойними, можуть

подаватися в тексті не повністю, а з випущенням певної частини їхнього графічного складу (після початкових літер або всередині слова).

6. На позначення пропуску в цитованому тексті — після останнього слова перед пропуском або перед першим словом після пропуску, без дужок або в дужках, без інтервалу після слова і перед ним або з інтервалом (див. § 167, II, п. 2; § 163, II, п. 3, III).

§ 163. ДУЖКИ (), [], < >

В українській пунктуації застосовують круглі, або заокруглені, — (), квадратні — [] і кутові, або ламані (< >), дужки.

I. Круглі дужки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті підзаголовків, пояснення маловідомих, зокрема іншомовних, слів, уточнення попереднього слова (слів), для наведення другої назви кого- або чого-небудь, прикладів до чого-небудь, варіантів (слова та ін.), для подання прізвища автора або іншого джерела після цитування (якщо цитування подано не у формі епіграфа і под.: див. § 155, п. 1, прим. 2) тощо: *Мова і час (Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови). Київ, 1977* (назва книжки); *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Українська культура (Київ, 2002)*: назва книжки; *Вокатив (кличний відмінок) — форма іменника, що називає того, до кого звертаються; Товариш Жан (Іван Іванович) свій високий лоб і свої рогові окуляри протирає завжди білосніжною хусткою <...>* (М. Хвильовий); *В українській мові багато запозичених слів — з грецької (церква, піп, диявол, театр, політика та ін.), латинської (медицина, університет, цирк, юрист та ін.), тюркських (гарбуз, козак, товар, карий та ін.), німецької (крейда, майстер, ландшафт та ін.), французької (аванс, багаж, інженер та ін.), англійської (бокс, футбол, смокінг, менеджер та ін.), польської (хлопець, певний, червоний та ін.), російської (болванка, затвор, льтчик та ін.) та низки інших мов (з підручника); сполучники **і** (**й**), **та** (у значенні «але»).*

2. Для виділення вставлених слів, сполучень слів і речень, що подаються як додаткові зауваження та пояснення до основного змісту речення: *Тут вам асфальт і на тротуарах, тут вам асфальт і там, де пролітають бадьорі автомобілі (таксі!) і де вже не плентаються зовсім сумні допотопні візники* (М. Хвильовий); *Артема на умовному місці (біля криниці) не було* (А. Головка);

Там батько, плачучи з дітьми

(А ми малі були і голі),

Не витернів лихої долі,

Умер на паниціні!.. (Т. Шевченко);

Одного дня сестра його, Оксана,

(А матері вже не було в живих),

Листа дістала і малу посилку (М. Рильський).

Примітка. Якщо вставлена конструкція в дужках являє собою самостійне речення (кілька таких речень), у кінці її перед закритою дужкою має стояти відповідний розділовий знак: крапка, три крапки, знак питання, знак оклику; після закритої дужки розділові знаки не ставимо: *Днина чудова. (Тепер у нас така погода, якої, здається, ціле літо не було.) Ми підіймаємось все вище та вище* (М. Коцюбинський); *Син. (Пустун. Екзамени. Фокстроти.)* (М. Рильський).

Це правило стосується також уживання крапки в реченнях, що є ремарками в драматичних творах і вставками, що вказують на реакцію слухачів (див. приклади нижче в пп. 3, 4).

Але після прізвищ цитованих авторів (див. приклади вище і нижче) та інших джерел цитування (див. п. 5) крапки в дужках не ставимо.

3. Для виділення ремарок у драматичних творах при прямій мові дійових осіб: [Куниця (*хапає її руки і притягає до себе, весь тремтячи від хвилювання*):] *Ольго! Ольго, рідна! Ти жива... ти тут... в таку хвилину!* (*Плаче, цілує її руки.*) [Ольга (*голубить його голову*):] *Ну, годі-бо, заспокойся, бідний...* (І. Кочерга).

4. Для виділення фраз, що вказують на ставлення слухачів до слів якогось промовця, до певної промови і т. ін.: — *Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, блискучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас. (В залі гучні, захоплені оплески.)* (М. Івченко).

5. Для зазначення після цитати прізвища автора (див. приклади до пп. 2, 3) або іншого джерела цитування: ... (*з журналу, з наукової літератури та ін.; журнал «Дніпро», 2016, № 1, с. 15*).

6. Для вставлення в текст цитати знака (знаків) питання або знака (знаків) оклику для вияву ставлення автора до наведеного ним матеріалу (див. § 156, п. 3; § 157, п. 5).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як кома, крапка з комою, двокрапка й тире, не ставимо перед відкритою чи закритою дужкою, а тільки після закритої.

Знак питання, знак оклику і три крапки можуть стояти перед закритою дужкою, якщо вони безпосередньо стосуються слів, узятих у дужки; якщо ж ці знаки стосуються всього речення, їх ставлять після закритої дужки.

Примітка 3. Після цитати, за якою в рядок подано в дужках посилання на автора або інше джерело, крапки не ставимо, а переноситься за дужки. Знак оклику, знак питання, три крапки в подібних випадках перед посиланням ставимо, проте крапку після нього в кінці речення також ставимо. Крапку, як і інші розділові знаки, в кінці речення перед посиланням ставимо тільки тоді, коли це посилання переноситься на інший рядок (в епіграфах, при віршових цитатах тощо), але після посилання на джерело в таких випадках жодних розділових знаків не ставимо (див. § 155, п. 1, прим. 2).

Примітка 4. Після закритої дужки, що нею закінчується речення, ставимо розділовий знак, якого потребує ціле речення, незалежно від того, який знак стоїть перед закритою дужкою.

Примітка 5. Про вживання одиничної закритої круглої дужки — при цифрових або літерних рубрикаціях — див. § 168.

II. У спеціальних випадках (звичайно в текстах наукового та офіційно-ділового стилів) — там, де потрібна особлива точність і однозначність розуміння, — уживаємо квадратні дужки.

1. Для розмежування в реченні внутрішніх і зовнішніх дужок, коли можуть застосовувати дужки різної форми — круглі (як внутрішні) і квадратні (як зовнішні).

2. Для вставлення в текст цитати того чи іншого пояснення (у тих випадках, де в текстах загального призначення досить круглих дужок (див. п. 1), для відновлення скороченого в оригіналі слова: *Хочемо ми чи не хочемо, логіка подій і певних соціальних процесів* [пропуск. — Упор.] *ми мусимо це визнати; до Р[іздва] Х[ристового]* (з коментарів і вставок упорядника до видання творів М. Хвильового 1990 р.).

3. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати — за допомогою трьох крапок, поміщених у дужки такої форми, з відступами між знаками з обох боків дужок (у текстах загального призначення для цього достатньо тільки вживання трьох крапок).

III. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати у спеціальних текстах застосовують також, крім квадратних, кутові дужки — з трьома крапками всередині них і з відступами між знаками з обох боків.

§ 164. ЛАПКИ (« », “ ”, „ “, рідше „ ”)

Лапки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті прямої мови, цитат (див. § 167) — як у тих випадках, коли цитата становить окрему частину складного речення, так і тоді, коли вона вживається в межах простого речення або однієї з частин складного речення як їхній компонент: *М. Рильський так характеризував значення словників у житті культурної людини: «І, звісно, не обійтись без користування словником. Один мій знайомий поет і літературознавець якось жартуючи сказав: “Я волію читати словники, ніж поеми. У словнику ті самі слова, що і в поемі, але подані в систематизованому порядку”. Це сказано жартома, але “читати словники” — не така вже дивовижна і дивацька річ, як може здатися»* (про доцільність використання різних видів лапок — як зовнішніх і внутрішніх — див. нижче в п. 3).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як крапка, кома, крапка з комою, двокрапка й тире, ніколи не ставимо перед закритими лапками, а тільки після них.

Знак питання, знак оклику й три крапки ставимо або перед закритими лапками, якщо вони стосуються лише слів, поставлених у лапки, або після лапок, якщо ці розділові знаки стосуються всього речення.

Примітка 2. Якщо знак питання, знак оклику й три крапки стоять перед закритими лапками, то після лапок у кінці речення ті самі знаки не повторюються; неоднакові ж знаки можемо, залежно від змісту, ставити водночас і перед закритими лапками, і після них, наприклад: *Чи знайомі ви з романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»; Невже ти не чув, як гукали: «До зброї!»?*

Якщо за характером речення в його кінці має стояти крапка, вона зберігається і в тому разі, коли речення закінчується фрагментом у лапках з наявністю перед закритими лапками цих розділових знаків: *Бідний багатому: «Здоров будь!». Багатий бідному: «Будь здоров!»* (народна творчість).

2. Для виділення в тексті слів (висловів), що їх наводять як «чужі» або з відтінком іронічного, презирливого і подібного ставлення до чужого висловлювання, а також слів незвичайних, слів, ужитих уперше або, навпаки, застарілих, і т. ін.: *Моє ім'я враз із кількома іменами подібних до мене «во время оно» оббігало весь край, було пострахом усіх «мирних і вірноконституційних горожан», — з моїм іменем усі вони в'язали поняття перевороту, революції, різні (І. Франко); Аж якраз одхилилися двері, і сліпий Жан, брат жінчин, адмірал у одставці, ввійшов під руку з своїм «міноносцем», як він кликав лакея (М. Коцюбинський); Аби тільки те «завтра» швидше прийшло (О. Копиленко); Чужих слів унікав, а як траплялися які «консерватори», «бюджет», кожне з'ясовував (А. Головка).*

3. Якщо в цитованому тексті або в прямій мові, узятих у лапки, є інші цитування, а також власні назви, іронічні вислови та інші слова або вислови, що мають уживатися в лапках, доцільно використовувати лапки різної форми — зовнішні і внутрішні. У функції перших рекомендовано вживати кутові лапки, або «лапки-ялинки» («...»), у функції внутрішніх — «лапки-лапки» (“...” та ін.): *«Це мій “Кобзар”», — сказав він.*

Якщо з певних причин не вдається використовувати зовнішні і внутрішні лапки різної форми, то в кінці прямої мови або цитати лапки одного виду в безпосередній близькості не повторюються. Не можна писати, наприклад: *«Це мій «Кобзар»», — сказав він.* Лапки, що виділяють якесь слово (кілька слів) у кінці прямої мови або цитати, зберігаються перед зовнішніми закритими лапками тієї ж форми тоді, коли між ними стоїть знак оклику, знак питання або три крапки: *«Ти дивився телефільм «Роксолана»?» — спитав він товариша.*

На письмі (у рукописних текстах) «лапки-лапки» традиційно використовують у формі „...”.

4. Для виділення певних розрядів власних назв (див. § 50, п. 14; § 54, пп. 4, 5, 7; § 55, пп. 1, 3; § 57, п. 1; § 58, пп. 1 – 3).

5. Для виділення в тексті слів або висловів, що їх подають як значення інших слів (висловів): Слово *голова*, крім свого прямого значення, має ще й кілька переносних: «розум», «керівник», «початок колони» та ін.; *голова* «керівник» — це метафора.

§ 165. СКІСНА РИСКА (/)

Скісну риску ставимо в таких позиціях.

1. В офіційно-діловому та науковому стилях — як розділовий знак між однорідними членами речення та в інших подібних випадках у значенні, близькому як до єднального (=і), так і до розділового (=або) сполучників (з можливістю переважання в різних контекстах то одного, то іншого з цих значень): *складна інтонація оклику / питання; тенденції до синтетизму / аналітизму; системність / несистемність мовних явищ* (з мовознавчої літератури); на позначення року, що не збігається з календарним, напр.: *у 2018/2019 навчальному році* (без відступів до і після скісної риски).

Уживаються також комбіновані єднально-розділові сполучники **і/або**, рідше **та/або** (без відступів до і після скісної риски): *порушення авторського і/або суміжних прав; «Типова освітня програма підвищення кваліфікації голів і/або членів правлінь об'єднань співвласників багатоквартирних будинків»; Війна і/або поезія?* (назва газетної публікації).

Примітка. У тих випадках, де такі сполучення є вже досить усталеними, різною мірою наближаючись до складених слів, і між їхніми компонентами можна поставити також дефіс (див. § 36, п. 2) наприклад: *купівля / продаж і купівля-продаж, категорія істот / неістот і категорія істот-неістот* (у мовознавстві), скісна риска переходить з розряду пунктуаційних знаків до розряду нелітерних орфографічних знаків (як дефіс у більшості випадків його вживання, апостроф).

2. На позначення співвідношення яких-небудь величин, параметрів: *співвідношення курсу гривня / долар.*

3. У графічних скороченнях (див. § 62) — без відступів до і після скісної риски:

а) замість словосполучень та інших сполучень слів і складних слів (іменників і прикметників): *п/в* (поштове відділення), *р/р* (розрахунковий рахунок), *х/к* (холодного копчення), *п/п* (по порядку: № *п/п*), *к/т* (кінотеатр), *т/к* (телеканал), *с/г* (сільськогосподарський) та ін.;

б) у позначеннях складених одиниць виміру: *км/год* (кілометр на годину), *Ф/м* (фарад на метр) та ін.

§ 166. КОМБІНОВАНЕ ВЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

У різних випадках можливе поєднане вживання двох розділових знаків. Це найчастіше:

— *?! (див. § 156, п. 1, прим. 3), !? (див. § 157, п. 1, прим. 3);*

— *...?; ...!; ?..; !.. (див. § 162, п. 1);*

— *, —* (кома й тире), які ставимо а) у реченнях з прямою мовою та мовою автора; б) у всіх тих випадках у межах речень з випущеними членами

(З одного боку, це ніби й не так, а з другого, — факти частково підтвердилися) та з відокремленими і вставленими конструкціями, у складних реченнях, коли — за наявності в них тире — кома має закривати ту чи іншу попередню конструкцію; в) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення: перед указівними словами **це, так, такий** і под. на початку другої частини речення (див. § 161, III, прим. 1);

— збіг різних знаків у реченнях з наявністю конструкцій у дужках (див. § 163);

— збіг різних знаків у реченнях з прямою мовою та мовою автора (див. § 167).

§ 167. Розділові знаки для оформлення прямої мови та цитат

I. Для виділення прямої мови вживаємо лапки, якщо пряма мова йде в рядок, або частіше, якщо кожному з реплік подаємо з нового рядка (з абзацу), тире.

1. Коли пряма мова починається з абзацу, то перед її початком ставимо тире, а в кінці, як звичайно, крапка, знак питання, знак оклику або три крапки (залежно від характеру речення):

— *Добридень, Замфіре!*

— *Спасибі вам.*

— *Що поробляєш?*

— *З винограднику їду* (М. Коцюбинський).

2. Коли пряма мова йде в рядок, без абзацу, то перед її початком мають стояти відкриті лапки (без тире), у кінці — закриті лапки, а перед ними — відповідний до характеру речення розділовий знак (знак питання, знак оклику, три крапки, але не крапка, яку ставимо вже після лапок): *У цей час я побачила далеко машину і стала показувати в інший бік: «Дивіться, дивіться! Хтось іде!»* (Ю. Яновський).

3. Речення, що вказує, кому належить пряма мова (тобто «слова автора»), може:

1) стояти перед прямою мовою, і в такому разі після нього ставимо двокрапку, а перше слово прямої мови починається з великої літери: *Чується немолодий голос хазяйки: «Та двері, двері зачиняйте»* (А. Шиян);

2) стояти після прямої мови, і в такому разі після прямої мови ставимо (залежно від характеру речення) кому (там, де мала б бути крапка), знак оклику, знак питання або три крапки, а слова автора починаються з малої літери; після відповідного розділового знака перед словами автора ставимо тире: *«Невиправдані людські втрати — найбільша ганьба для командира», — говорив старший лейтенант* (О. Гончар);

— *Тату! татку!* — *упізнали діти.*

— *Голуб'ята!* — *батько простер руки* (П. Тичина);

—*Хто там?* — запитав на її легенький стукіт біля дверей Ковтун <...> — *Я, я!* — нетерпляче повторила Яринка (В. Козаченко).

Коли пряма мова подається в лапках, після неї також ставимо тире: «*Як живете?*» — в листі своїм княжна його [Тараса Шевченка] запитує (Д. Білоус).

Примітка. Якщо слова автора при цьому починаються словами **так, ось що, ось як** і под., то в тих випадках, де після прямої мови мали б стояти кома й тире, ставимо тільки тире: «*Треба завжди бути чесними*» — так казала дітям мати;

3) розривати пряму мову, і тоді, якщо пряма мова починається з абзацу, перед її початком ставимо тире, а якщо без абзацу (в рядок), перед початком і в кінці її ставляться лапки, і застосовуються такі правила:

а) коли на місці розриву не має бути ніякого розділового знака або мали б бути кома, крапка з комою, двокрапка або тире, то перед словами автора й після них ставимо комбінований знак кома й тире, а пряма мова продовжується з малої літери: — *У мене, — вів своє дід, — сини, двоє, на фронтах* (Л. Смілянський); — *Батьку, — мовила тихо, — ви так гарно співали, так гарно...* (П. Загребельний); «*Мамо, — каже старший син, — ходім додому!*» (Марко Вовчок);

б) коли на місці розриву мала б бути крапка, то перед словами автора ставимо кому й тире, а після них — крапка й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери: — *Зроду не чув, щоб лисиці так кидались на людей. — А я чув, — сказав Жадан. — І не тільки чув. Бачив* (Ю. Щербак);

в) коли на місці розриву мав би бути знак питання або знак оклику, то перед словами автора зберігаємо цей знак і додаємо тире, а після слів автора ставимо крапку й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери: — *А, це ти, Максиме? — зрадив Карпо. — Заходь, заходь!* (М. Коцюбинський); — *Оце довчивсь! — почав батько мені. — Що ж тепер?..* (А. Тесленко);

г) коли на місці розриву мали б бути три крапки, то вони залишаються перед тире. Пряму мову продовжуємо або з великої, або з малої літери залежно від того, яка літера була б після трьох крапок за відсутності розриву. Після слів автора в першому випадку ставимо крапку й тире, а в другому — кому й тире: — *Ходять тут усякі... — бурмоче дід. — Недавно двоє пройшло* (О. Донченко); — *Гратиму!.. й я гратиму?.. Ну й... — глянув навкруги, — ну й життя гарне!..* (А. Тесленко);

г) коли одна частина слів автора стосується першої частини прямої мови (тієї, що стоїть до розриву), а друга — другої, то після слів автора ставимо двокрапку й тире, а пряму мову продовжуємо з великої літери: — *Зараз, — сказав Матюха. Потім згадав щось і повернув голову до жінки: — Де там та Зінька з кислицями?* (А. Головка).

Примітка. Діалоги й полілоги можна подавати без абзаців, що буває здебільшого тоді, коли їх хтось переказує. У такому разі лише першу репліку подаємо з абзацу й перед нею ставимо тире, а далі репліки наводимо в лапках; після них перед авторськими словами ставимо тире, а перед ними після авторських слів — двокрапка: — *Страх, розказує, яке діялось: народу, каже, як на війні, сила-силенна... а кінні наступають, душать. «Розходьтесь!» — гукають. А ті: «Не підемо, давай нам наше... ми за правду»* (М. Коцюбинський).

4. Коли пряма мова стоїть усередині слів автора, перед нею стоїть двокрапка, а після неї ставимо:

1) кома, якщо це потрібно в умовах контексту: *Казав пан: «Кожух дам», та й слово його тепле* (прислів'я);

2) тире:

а) у разі відсутності розділового знака на місці розриву слів автора: *На зауваження вчителя з приводу запізнення учень пояснив: «Дуже довго не було автобуса» — і сів на своє місце;*

б) якщо пряма мова закінчується такими розділовими знаками, як три крапки, знак питання або знак оклику:

*Діти нудяться в хатині,
Нудять, нарікають:
«І нащо зима та люта?» —
Все вони питають* (Леся Українка).

5. Коли кілька реплік прямої мови йдуть у рядок, без указівки, кому вони належать, то кожному з них беремо в лапки, а між репліками ставимо тире: *«А в тебе земля ще де є?» — «Ні, нема». — «А хата є?» — «Є»* (Панас Мирний).

Перед кожною реплікою (у тому числі й перед першою) можна також ставити тире, тоді кожному парну репліку слід брати в лапки, наприклад: — *А в тебе земля ще де є? — «Ні, нема». — А хата є? — «Є».*

6. Якщо в діалозі, що подається в рядок, після репліки одного з учасників ідуть слова автора, то перед наступною реплікою іншого учасника тире не ставимо: *«Простіть мені; чого нам сваритись?» — каже вона, аж плаче. «Про мене, — кажу. — Якби мене ніхто не зачіпав, я б довіку нікого й пальцем не зачепила»* (І. Нечуй-Левицький).

Примітка. Звичайно не виділяють (лапками або тире) чужу мову і тоді, коли немає вказівки на те, кому вона належить (це невідомо або не має значення): *Кажуть: скупий двічі платить; — Друкарська? — Так. Маю намір купити згодом. Кажуть, у німців чудові машинки* (О. Шугай).

У друкованих засобах масової інформації вставлені речення, подібні до слів автора, виділяють звичайно комами: *Учора, повідомляє наш кореспондент, відбулася зустріч лідерів країн Євросоюзу* (з газети).

II. Для оформлення цитат застосовуємо такі розділові знаки.

1. Цитати, включені в авторський текст, беремо в лапки. Інші розділові знаки при них розставляємо так, як у реченнях з прямою мовою та словами автора. Наприклад: *У Конституції України записано: «Державною мовою в Україні є українська мова».*

Цитати, що виступають як самостійні висловлення (наприклад, в епіграфах), лапками не виділяються.

2. Якщо цитату наводимо не повністю, а з пропуском, його позначаємо трьома крапками — на початку, в середині або в кінці цитати (у текстах спеціального призначення знак три крапки на місці пропуску можна ставити у квадратні або кутові дужки (див. § 163, II, п. 3, III).

Пропуски на початку цитати позначаємо по-різному. Якщо цитата подаємо як пряму мову після двокрапки, перше її слово після трьох крапок пишеться з малої літери: *Про цей переклад «Іліади» І. Франко сказав: «<...> се не популяризований, але справді націоналізований наш український Гомер, і то націоналізований так щасливо, що я не знаю нації, яка могла б похвалитися подібною працею» (О. Кундзич).* Якщо ж цитата подана як пряма мова, але на початку речення в цілому перед авторськими словами, перше слово в ній після трьох крапок пишеться з великої літери: *«<...> Іноді словник Грінченка збивається своїм характером на словник тлумачний, не даючи російських відповідників до українських слів, а обмежуючись поясненням останніх російською мовою <...>», — зауважував М. Рильський.*

Якщо цитата органічніше включена в текст, виступаючи як підрядна частина складнопідрядного речення, як частина речення зі вставленими словосполученнями або реченнями, що вказують на її автора, вона починається завжди з малої літери (навіть тоді, коли її взято повністю), за винятком власних назв, і без зазначення можливого пропуску на її початку: *Максим Рильський писав, що «глибока народність лексики Малишка, граматичного, синтаксичного ладу його творів не підлягає сумніву»; Як відзначав Олесь Гончар, «XX сторіччя принесло нашій мові й культурі високі злети і найскладніші випробування».*

3. Якщо під час цитування з'являється потреба у вставленні пояснень, їх подають або в круглих (див. § 163, п. 1), або (у текстах спеціального призначення) у квадратних дужках (див. § 163, II, п. 2). У круглих дужках (з виділенням курсивом) подають також зауваження, примітки в межах певної цитати на зразок: *Куренями в Січі звалися великі, довгі хати, в яких жили запорожці (примітка наша. — Ред.), «... (курсив мій. — Упорядник)...» і под.*

Примітка 1. Про вживання в цитованому тексті зовнішніх і внутрішніх лапок див. § 164, п. 4.

Примітка 2. Прізвище автора або інше джерело цитування подаємо після цитати звичайно в круглих дужках (див. § 163, I, п. 5); якщо ж указівка на автора (джерело) наводиться нижче, зокрема в епіграфах, джерело зазначається переважно без дужок (див. § 155, п. 1, прим. 2). У тих випадках, коли цитату наводимо в дужках усередині речення, її

джерело зазначається звичайно після крапки й тире (див, наприклад, § 158, I, п. 15, 1, у примітці ілюстрацію з творів М. Коцюбинського).

Про вживання крапки в кінці речення у цитатах (епіграфах і т. ін.) при зазначенні (у дужках і без них) їхніх авторів та інших джерел цитування див. § 155, п. 1, прим. 2.

§ 168. Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку

Для оформлення рубрик переліку (переважно в офіційно-ділових та наукових текстах) використовують такі способи членування тексту — з поданням кожної рубрики з абзацу або рідше в рядок.

1. У разі потреби в кількаступеневому членуванні тексту від ширших до вузких за змістом його положень застосовуємо комбіновану систему літерно-цифрової нумерації:

— римські цифри (з крапкою після них) або великі літери (з крапкою) — на найвищому рівні членування тексту (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

— арабські цифри (з крапкою) — на середньому рівні членування (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

— арабські цифри (з дужкою після них) — на нижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою);

— малі літери (з дужкою) — на найнижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою).

2. У разі такої ж потреби застосовують також, причому дедалі ширше, інший принцип — використання тільки арабських цифр (з крапками після них) з послідовним їх додаванням від однієї до більшої кількості:

1. Загальні положення

1.1. Національна академія наук України (далі — НАН України) є вищою науковою самоврядною організацією України, що заснована на державній власності.

1.2. НАН України у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства та Статутом НАН України, який ухвалюється та реєструється в порядку, встановленому законом.

1.3. НАН України є правонаступником Академії наук України, що була заснована в 1918 році і в подальшому йменувалася Українською академією наук, Всеукраїнською академією наук та Академією наук Української РСР [...] і т. д. (Статут Національної академії наук України).

3. Якщо ж немає потреби в такому ступеневому членуванні тексту, звичайно використовують арабські цифри з крапкою і ще частіше — арабські цифри з дужкою та малі літери, наприклад:

Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

- 1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено;*
- 2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;*
- 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я <...> і т. д. (Конституція України).*

Особливо це застосовують тоді, коли перелік подають в рядок: *Комп'ютер складається з: а) системного блока; б) монітора; в) клавіатури* (у таких випадках замість крапки з комою можна використовувати й кому, а двокрапка перед переліком не обов'язкова).

4. Використовують також спосіб абзацного членування тексту при переліку за допомогою тире:

12.6. Президія НАН України за рекомендацією загальних зборів відповідного відділення НАН України:

- призначає на посаду керівника наукової установи НАН України;*
- за наявності вмотивованих заперечень, оголошує новий конкурс, призначивши виконувача обов'язків керівника наукової установи НАН України на строк не більш як шість місяців (Статут Національної академії наук України).*

ПОКАЖЧИК

А

- А-340* § 58, п. 4
Аарне § 137
Аахен § 137
абат § 128, п. 1
Абашидзе § 144, п. 7, 3, а
Абд ель Керім § 49, п. 2
абікуди § 41, п. 1, 9
абі-то § 41, п. 3, 3
абіщо § 44, п. 2, 1
абіяк § 41, п. 1, 9
абіяк § 44, п. 2, 1
абітурієнт § 130, п. 1
або ж § 43, п. 2, 1
абориген § 5
абощо § 43, п. 1
аброморфема § 35, п. 4, 2
абсолютно сухий § 40, п. 1, 4, прим. 1
Абхазія § 153, п. 2, 1
абхазський § 153, п. 2, 1
абіхто § 39, п. 1
абічий § 39, п. 1
абіякий § 39, п. 1
авангард § 122, п. 1
аванпост § 28, прим.
аванпостний § 28, прим.
авгієві стайні § 49, п. 9, 3, прим. 2
авдиторія § 131
Авдієвський § 142, п. 2
Авенір § 143, п. 2, прим. 1
авіарейс § 35, п. 4, 2
Авраам § 137
Аврора § 131
Австро-Угорщина § 154, п. 2, 4
Австро-Угорщина § 154, п. 3, 1
Австро-Угорщина § 36, п. 2, 3
авт. — автор; авторський § 62, п. 1
автентичний § 131
автобіографія § 131
автовідповідач § 35, п. 4, 2
автовокзал § 35, п. 2, 4
автомагістраль § 36, п. 1, 3
автомобілі «Нісан» § 58, п. 2
автомобіль § 121, п. 1, 2
автомобіль § 131
автомобіль § 140
автомотогурток § 36, п. 1, 7
автор § 131
Автор § 60, п. 1
авторитет § 131
авторка § 32, п. 4
автохтон § 131
Агата § 124
Агатангел § 123
Агафангел § 123
агент § 19, п. 2
агентство § 19, п. 2
агентство Інтерфакс-Азербайджан § 54, п. 5, прим. 2
агентство Українські Національні Новіни § 54, п. 5, прим. 2
агентство Франс Пресс § 54, п. 5, прим. 2
агітація § 122, п. 1
агітація § 5
аграрний § 40, п. 2, 2, а
аграрно-промисловий § 40, п. 2, 2, а
агресія § 5
агресор § 122, п. 1
агробізнес § 35, п. 4, 2
агроекологія § 130, п. 1
агрокультура § 36, п. 1, 3
агрокультурний § 40, п. 1, 1
агронóm § 9, п. 2, 6
агрудний знак «За безпеку народу» § 57, п. 1
аітрус § 6, п. 1
аітрусовий § 6, п. 1
Адаменко § 32, п. 9
Адамс § 134
Аделаїда § 129, II
адже ж § 43, п. 2, 1
Адлер § 134
адмінресурс § 35, п. 4, 1
адмінреформа § 35, п. 4, 1
Адонай § 53, п. 1
Адріанополь § 154, п. 2, 5
Адріатика § 129, III, п. 2
ад'юнкт § 138, п. 1, 2
ад'ютант § 138, п. 1, 2
аерометод § 35, п. 4, 2
аероплан § 121, п. 1, 1
аеропорт «Боріспіль» § 50, п. 14
АЕС § 63, п. 9
Азово-Чорномор'я § 154, п. 2, 4
азефи § 49, п. 5
Азія § 50, п. 1
Азовське море § 50, п. 1

Аїда § 129, II
Айвэнго § 133
Айзенáх § 136, п. 1
акад. — *академік* § 62, п. 1
академвідпúстка § 35, п. 4, 1
академік § 129, I, п. 6
академік § 32, п. 1, прим.
академік § 56, прим. 1
академічний § 33, п. 2
Акáт Дамкèнг § 49, п. 4
акватéхніка § 35, п. 4, 2
7-А клас § 35, п. 5, 6
аксіóма § 129, I, п. 2
актív § 54, п. 6
Акт проголошення незалежності України § 55, п. 1
акумулятор § 128, п. 1
Ак'яб § 138, п. 1, 1
Ак'яр § 151, п. 1
Алатáу § 50, п. 4, прим.
Алатáу § 154, п. 3, 3
Албáнія § 121, п. 1, 1
алé ж § 43, п. 2, 1
Алeкс § 134
Александрóв § 144, п. 2
Алексеев § 144, п. 3, 3
Алжír § 129, III, п. 3
алжирець § 129, III, п. 3
алкотéст § 35, п. 4, 2
Аллах § 122, п. 4
Аллах § 128, п. 1
Аллах § 53, п. 1
Алматí § 140
Алесь Адамóвич § 144, п. 1
Алфьóров § 144, п. 4, 2
альбатрóс § 139, п. 1, 2
Альбérта § 139, п. 1, 2
Альтаміра-і-Кревéа § 146, п. 3, 2
альтруїст § 129, II
альфа § 51
áльфа Малóї Ведмéдици § 51
алюмініевий § 33, п. 6
алюміній § 121, п. 1, 2
Аляб'ев § 144, п. 3, 2
Аляб'ев § 144, п. 12
Аляска § 121, п. 1, 2
Аляска § 153, п. 1
альяскінський § 153, п. 1
Амальтéя § 123
Амангельді § 140
Амэрика § 129, III, п. 2
амплуá § 140
амудар'інський § 153, п. 1
амудар'ї'нський § 154, п. 3, 3
Амудар'я § 151, п. 1
Амудар'я § 153, п. 1
Амудар'я § 154, п. 3, 3
Амудар'я § 50, п. 4, прим.
Ан-124 § 35, п. 5, 5
Ан-225 § 35, п. 5, 5
Ан-225 § 58, п. 4
Ананьїн § 3
анархічний § 33, п. 2
анáтема § 123
анáфема § 123
áнгел § 49, п. 7, 2, прим. 1
А́нглія § 5
Андóрра § 128, п. 3
андоррець § 128, п. 3
Андрéев § 144, п. 3, 3
Андрієво-Іванівка § 154, п. 3, 2
андрієво-івáнівський § 154, п. 3, 2
Андрієва § 33, п. 6
Андрієве § 33, п. 6
Андрієві книжки § 49, п. 9, 1
Андріів § 9, п. 3, 5, г
Андріївська цéрква § 55, п. 2
Андріївський § 9, п. 3, 5, г
Андріївський узвіз § 50, п. 11
Андрій § 33, п. 6
Андрій Первозвáний § 53, п. 1
аніж § 43, п. 1
аніскільки § 41, п. 1, 9
аніскільки § 44, п. 2, 1
анітелéнь § 41, п. 1, 9
анітрóхи § 41, п. 1, 9
анітрóхи § 44, п. 2, 1
аніхтó § 39, п. 1
анічичірк § 41, п. 1, 9
анічій § 39, п. 1
аніщó § 39, п. 1
аніяк § 41, п. 1, 9
аніяк § 44, п. 2, 1
аніякий § 39, п. 1
анна́ли § 128, п. 1
Ананьїн § 144, п. 13, 1, а
Ананьіно § 149, п. 4, 2
анотáція § 128, п. 2, прим.
Анрі § 129, I, п. 3
Анрі § 140
Антáнта § 50, п. 7
Антаркти́да § 129, III, п. 2
Антаркти́да § 50, п. 1
Антарктика § 129, III, п. 2

Антéй § 49, п. 7, 2
антиалкогольний § 31, п. 5
антиаргумéнт § 31, п. 5
антиароматичний § 31, п. 5
антивірус § 35, п. 4, 4
«Анти-Дюринг» § 35, п. 4, 4, прим. 1
антиелектрón § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиестетичний § 31, п. 5
антиєвропéйський § 31, п. 5
антиімперіалістичний § 35, п. 4, 4,
 прим. 2
антиінфекційний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиінфляційний § 31, п. 5
антиінфляційний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиісторичний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антинауковий § 31, п. 5
антиокіслювач § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиурядовий § 31, п. 5
антиурядовий § 35, п. 4, 4, прим. 2
античний світ § 52, п. 2, прим. 3
антиядерний § 31, п. 5
Антін § 9, п. 2, 6, прим.
Антін § 32, п. 11, прим.
Антін § 143, п. 2, прим. 1
антологія § 123
Антонівна § 32, п. 11, прим.
Антоніо § 140
Антонович § 32, п. 11, прим.
антропологія § 123
Аньóлек § 144, п. 5, 2
Апеляційний суд Закарпатської області
 § 54, п. 1
Аполлón § 49, п. 7, 2
Аполлón Бельведéрський § 55, п. 2
аптéка § 123
ара́би § 49, п. 6
Ара́бська Респу́бліка Єгíпет § 50, п. 6
Араві́йське мо́ре § 151, п. 2, 2
Аракче́єв § 144, п. 3, 3
Арзамáс § 153, п. 2, 3
арзамáський § 153, п. 2, 3
Арі́ель § 130, п. 1
а́рка § 9, п. 2, 1, прим. 2
арк. — *аркуш* § 62, п. 1
Арктика § 129, III, п. 2
Арно́ § 140
арсенáл § 121, п. 1, 1
арсенáл § 140
Артемо́вський § 9, п. 3, 5, е
артеріáльний § 129, I, п. 2
артéрія § 129, I, п. 2
Арте́м § 144, п. 1
Арте́мов § 144, п. 4, 2
артпо́лк § 35, п. 3, 2
артріно́к § 35, п. 4, 2
Арту́р § 124
Аре́ф'єв § 144, п. 12
арф'я́р § 7, п. 1, прим.
архаї́чний § 3
архаї́чний § 33, п. 2
арха́нгел § 49, п. 7, 2, прим. 1
археологі́чний § 33, п. 2
архидіа́кон § 35, п. 4, 3
архієре́й § 31, п. 4, прим.
архимандри́т § 31, п. 4, прим.
архистраті́г § 31, п. 4, прим.
архі́в § 129, I, п. 6
архіважлі́вий § 31, п. 4
архієре́й § 31, п. 4, прим.
архімандрі́т § 31, п. 4, прим.
архіме́дова спіра́ль § 49, п. 9, 3, прим. 2
архімі́льйоне́р § 31, п. 4
архіскладні́й § 31, п. 4
архіскладні́й § 35, п. 4, 3
архистраті́г § 31, п. 4, прим.
архіте́ктурно-будіве́льний § 40, п. 2, 2, а
архішахра́й § 35, п. 4, 3
а/с (абонентська скринька) § 62, п. 4
Аскáнія-Но́ва § 152, п. 4, 2
áстма § 123
астроко́ре́кція § 35, п. 4, 2
асфа́льт § 121, п. 1, 2
ателье́ § 139, п. 1, 1
ателье́ § 140
Ате́ни § 123
Атланти́да § 129, III, п. 2
Атла́нтика § 129, III, п. 2
Атланти́чний океа́н § 121, п. 1, 1
атла́нтик-сітинський § 154, п. 3, 4
Атла́нтик-Сі́ті § 154, п. 3, 4
АТС § 61, п. 2
ауди́торія § 131
аудіе́нція § 129, I, п. 2
аудіе́нція § 131
аудіоальбо́м § 35, п. 4, 2
аутса́йдер § 131
Афанáсьєв § 144, п. 3, 2
Афі́на § 49, п. 7, 2
Афі́ни § 123
А́фрика § 129, III, п. 2
А́фрика § 152, п. 1
африка́нці § 49, п. 6
Ахі́ллес § 49, п. 7, 2
ахілле́сова п'ята́ § 49, п. 9, 3, прим. 2

Ахмед § 122, п. 4
ацтэки § 49, п. 6
Ачинськ § 149, п. 4, 3, а
Ашгабат § 154, п. 2, 5
Аюдэг § 154, п. 3, 3

Б

Б-17 § 35, п. 5, 5
б § 44, п. 1, 12
баба § 33, п. 3
баба-яга § 49, п. 7, 3, прим.
бабин § 33, п. 3
багаж § 5
багатвечір § 35, п. 4, 1
багати́й § 19, п. 2
багато-багато § 35, п. 5, 1
багатопрогінний § 40, п. 1, 4
багатоспрямований § 40, п. 1, 4
багатство § 19, п. 2
багацько § 26, п. 2, 1, а
Багірзадé § 146, п. 3, 4, прим.
Багіров § 144, п. 7, 1
бажаны́, § 26, п. 2, 2
базéдова хвороба § 49, п. 9, 3, прим. 2
Ба́зель § 121, п. 1, 2
Ба́зель § 139, п. 1, 2
Базіліо § 140
байра́к § 12, п. 2
Баку́ § 153, п. 1
бакінський § 153, п. 1
Баку́ § 140
бал § 121, п. 1, 1
бала́нс § 121, п. 1, 1
бала́ст § 28, прим.
бала́стний § 28, прим.
балéт «Лебéдине о́зеро» § 55, п. 3
ба́лка § 26, п. 1, 3, прим.
Балка́нський півострів § 50, п. 1
Балка́нські країни § 50, п. 7
Ба́лтика § 129, III, п. 2
бальза́ківські традиції § 49, п. 9, 3, прим. 1
Бангко́к § 153, п. 2, 3, прим. 1
бангко́кський § 153, п. 2, 3, прим. 1
бандури́ст § 32, п. 14
банкі́р § 32, п. 14
банк «Півде́нний» § 54, п. 4
Барб'е́ § 138, п. 1, 1
Барб'е́ § 140
Барбю́с § 138, п. 2, 2
барві́стий § 33, п. 5
Барді́в § 150, п. 1, 3

баро́ко § 128, п. 1
баро́метр § 127
баро́н § 56, прим. 2
баски́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
ба́ско § 26, п. 2, 1, а, прим.
Баскунча́к § 153, п. 2, 2
баскунча́цький § 153, п. 2, 2
батальйо́н § 8, п. 1, 2
ба́тенько § 26, п. 2, 1, б
ба́тенько § 32, п. 9
бати́г § 22, 5
батожи́ти § 22, 5
ба́тьків § 9, п. 1, 1, в
Ба́тьківщи́на § 60, п. 3
ба́тько § 33, п. 6
батько § 41, п. 3, 1, прим. 2
ба́тькова § 33, п. 6
ба́тькове § 33, п. 6
бац § 27, п. 7
баши́кір § 129, I, п. 6
баши́танник § 29, п. 1, 3
Баянго́л-Монго́льський автоно́мний о́круг § 50, п. 8
Б — байт § 62, п. 1
Ба́ден-Ба́ден § 152, п. 5
бджо́ла § 10, п. 1
бджо́ла § 10, п. 2, 2
бджо́ліний § 33, п. 4
Беатрі́с § 140
Беатрі́че § 129, I, п. 3
бебі́бум § 133
без Андрі́я Ба́йка § 142, п. 3, прим. 2
безба́тченко § 27, п. 6
безба́тченко § 32, п. 9
без ві́дома § 41, п. 2, 1
бе́звісти § 41, п. 1, 2
безго́лів'я, § 9, п. 3, 2, а
безго́ло́сся § 9, п. 3, 2, а
бездо́рі́жжя § 9, п. 3, 2, а
без жа́лю § 41, п. 2, 1
беззвучи́й § 29, п. 1, 1
безіме́нний § 7, п. 4, прим. 1
без кінця́ § 41, п. 2, 1
без кінця́-кра́ю § 41, п. 2, 1
безкори́сливий § 31, п. 2
безкра́йї § 31, п. 2
без кра́ю § 41, п. 2, 1
без ла́ду § 41, п. 2, 1
без лі́ку § 41, п. 2, 1
без меті́ § 41, п. 2, 1
без на́міру § 41, п. 2, 1
без Ніни Ба́йко § 142, п. 3, прим. 2

безпека § 21
 безпечний § 21
 без пуття § 41, п. 2, 1
 без сліду § 41, п. 2, 1
 без смаку § 41, п. 2, 1
 без сумніву § 41, п. 2, 1
 без угаву § 41, п. 2, 1
 без утіну § 41, п. 2, 1
 безхатченко § 32, п. 9
 без чєрги § 41, п. 2, 1
 без'ядерний § 7, п. 4
 без'язикий § 7, п. 4
 Бейкер-стріт § 129, III, п. 4, прим. 1
 бекерель § 128, п. 3
 Бєкі § 128, п. 4
 Беккерель § 128, п. 3
 Бєкон § 133
 беладона § 128, п. 1
 Белград § 154, п. 2, 5
 белетристика § 128, п. 1
 Бєллоу § 133
 Бенуа § 140
 Беранже § 140
 Бєрд § 135
 Бердяєв § 144, п. 3, 2
 бєрег § 9, п. 2, 3
 Бєрегівський округ § 50, п. 8
 берегті § 5
 берегті § 14, п. 3
 Березівський § 141
 Березина § 149, п. 4, 2, прим.
 березнєвий § 33, п. 6
 Березникі § 149, п. 4, 3, е
 Березникі § 152, п. 2
 берізки-бєршадський § 154, п. 3, 1
 Берізки-Бєршадські § 154, п. 3, 1
 берізка § 9, п. 3, 5, б
 Бєрклі-сквер § 50, п. 5
 Бєркишир § 135
 бертолєтова сіль § 49, п. 9, 3, прим. 2
 Бєртон § 135
 бєршадський § 27, п. 3
 Бєршадь § 27, п. 3
 Бєссємер § 128, п. 3
 бєссємєрівський § 128, п. 3
 Бєстєжєв § 144, п. 2
 бєта § 51
 бєта Терезів § 51
 Бєтті § 128, п. 3
 бетхєвенський § 147, п. 3
 Бєжецьк § 149, п. 1, 3
 Бєла § 144, п. 11
 Бєлово § 149, п. 1, 3
 Бєлгород § 149, п. 1, 3
 Бєлий § 144, п. 11
 Бєликов § 144, п. 7, 3, г
 Бєлінський § 144, п. 3, 4
 Бєлорєцьк § 149, п. 1, 3
 Б'єрнсон § 132
 Б'єрнсон § 132
 б'єф § 138, п. 1, 1
 Бжозєвич § 144, п. 6, 2
 Бєздна § 149, п. 1
 бєзна в кєго § 39, п. 2
 бєзна-чий § 44, п. 3, 2
 бєзна-щє § 39, п. 2
 бєзна-як § 44, п. 3, 2
 бїзнес-план § 36, п. 2, 2, а
 бузький § 153, п. 2, 1
 би § 44, п. 1, 12
 Біарріц § 129, I, п. 2
 бїбл. — бїблійний; бїбліографічний;
 бїбліотечний § 62, п. 1
 бїбліотєка § 123
 Бїблїя § 53, п. 4
 бїзнес § 129, I, п. 6
 бїзнесмєн § 134
 бїзнес-прєкт § 36, п. 2, 2, а
 БїлАЗ § 61, п. 3, прим. 2
 Бїла олімпїада § 52, п. 2
 Бїла Цєрква § 50, п. 1, прим.
 бїлий-бїлий § 35, п. 5, 1
 Бїлл § 128, п. 3
 бїль § 128, п. 1
 Бїловєзька Пуща § 149, п. 1, 3
 Бїловєзька Пуща § 50, п. 1, прим.
 Бїловєрхий § 141
 бїлокрївці § 36, п. 1, 2
 бїломєрський § 154, п. 2, 6
 бїломєрці § 154, п. 2, 6
 Бїлопїлля § 154, п. 2, 1
 бїлопїльський § 154, п. 2, 1
 бїлоруска § 49, п. 6
 Бїлорусь § 149, п. 1, 3
 Бїлоруський автомобільний завод § 61,
 п. 3, прим. 2
 Бїлєстєк § 149, п. 1, 3
 Бїлоцєркївський § 146, п. 4
 бїлоцєркївський § 153, п. 2
 бїлоцєркївський § 154, п. 2, 6
 бїлоцєркївці § 154, п. 2, 6
 бїлуватий § 33, п. 7
 бїльш-мєнш § 35, п. 5, 2
 бїля Пєрк-лєйн § 140

біля Ріджент-стріт § 140
 біля Фолл-рівер § 140
 біоцикл § 35, п. 4, 2
 біржовий § 33, п. 6
 Бірма § 50, п. 8
 Бісмарк § 128, п. 4
 Бокна-фіорд § 154, п. 3, 4
 Біла § 149, п. 1, 3
 Благовещенськ § 149, п. 1, 3
 Благовіщення § 53, п. 3
 Благодарне § 150, п. 1, 1
 благословенний § 29, п. 3, 2
 блаженна Феодора § 53, п. 2, прим. 1
 блаженний § 29, п. 3, 2
 блакитно-синій § 40, п. 2, 2, г
 Біла Підляська § 149, п. 1, 3
 Біла Церква § 153, п. 2
 Біла Церква § 154, п. 1, 1
 Біла Церква § 154, п. 2, 6
 Болдіно § 153, п. 1
 болдінський § 153, п. 1
 Блєквуд § 134
 Блєксмїт § 124
 Біле море § 154, п. 2, 6
 ближній § 33, п. 1
 близький § 26, п. 2, 1, а
 близькість § 26, п. 2, 1, а
 близько § 26, п. 1, 1
 близько § 26, п. 2, 1, а
 блиск § 28, прим.
 блиснути § 28, прим.
 Бєлич § 144, п. 2
 Бєлич § 144, п. 6
 блицновіни § 35, п. 4, 3
 блицопітування § 35, п. 4, 3
 блогер § 122, п. 1
 блок § 121, п. 1, 1
 блок § 140
 блок-система § 36, п. 2, 2, а
 блуза § 121, п. 1, 1
 блюмінг § 121, п. 1, 2
 Бляйбтрой § 136, п. 1
 Банська Бістриця § 150, п. 1, 1
 Баня-Лука § 154, п. 3, 1
 баня-луцький § 154, п. 3, 1
 боа § 140
 бобовіння § 32, п. 6
 бовван § 29, п. 4
 бовваніти § 29, п. 4
 Бог § 9, п. 3, 5, е
 Бог § 53, п. 1
 Бог § 53, п. 2
 Бог § 53, п. 2, прим. 2
 Бог § 53, п. 2, прим. 3
 Богдан § 143
 Бог Дух Святий § 53, п. 2
 бог зна коли § 53, п. 2, прим. 3
 бог зна що § 53, п. 2, прим. 3
 бог з ним (з тобою) § 53, п. 2, прим. 3
 богіня Гєра § 53, п. 1, прим.
 боги Стародавнього Єгїпту § 53, п. 1,
 прим.
 Богородиця § 53, п. 2
 Бог Отець § 53, п. 2
 бог Посейдон § 53, п. 1, прим.
 Бог Син § 53, п. 2
 бог торгівлі § 53, п. 1, прим.
 бодибїлдинг § 35, п. 4, 2
 бодіарт § 35, п. 4, 2
 боезда́тність § 35, п. 2, 4
 бо ж § 43, п. 2, 1
 божє § 53, п. 2, прим. 3
 Боже § 53, п. 2, прим. 3
 божє збав § 53, п. 2, прим. 3
 божєственный § 29, п. 3, 2
 Божий § 53, п. 2, прим. 2
 Божий про́мисел § 53, п. 2
 «ббїнг» § 58, п. 2
 бойкіня § 32, п. 4
 бойовий § 33, п. 6
 болгарин § 5
 Болград § 35, п. 3, 1
 Бологє § 150, п. 1, 1
 болото § 9, п. 3, 2, а
 бонапартїзм. § 49, п. 5
 бонна § 128, п. 1
 борєць § 9, п. 3, 5, а
 борєць § 32, п. 3
 Борїсївна § 32, п. 11
 Бористєн § 123
 Борисфєн § 123
 Боричїв Тїк § 50, п. 11
 Боровє § 152, п. 3
 Боровиківський § 9, п. 3, 5, е
 Боровичї § 149, п. 4, 3, д
 бородаа § 9, п. 3, 2, а
 Бородїно § 149, п. 4, 1, в
 Бородїно § 150, п. 1, 2
 Бородїно § 152, п. 3, прим.
 борона § 9, п. 3, 2, а
 боротьбїст § 32, п. 14
 Борїсов § 144, п. 7, 3, б
 Борїспїль § 148, прим.
 Босїй § 144, п. 11

босóніж § 41, п. 1, 8
бостóн § 50, п. 12
Ботвінник § 144, п. 7, 3, 6
Боттічеллі § 128, п. 3
бою́ся § 9, п. 1, 1, д
боягу́зтво § 19, п. 1, 2
боязкий § 26, п. 2, 1, а, прим.
бо́язкість § 26, п. 2, 1, а, прим.
бра § 140
бравісимо § 128, п. 1
Бразілія § 129, III, п. 6
бранденбу́рзький § 154, п. 2, 5
брат § 19, п. 2
бра́ти § 11, п. 2
бра́тик § 32, п. 1
бра́тів § 9, п. 1, 1, в
брат-і-сестра́. § 36, п. 2, 1, г
бра́тній § 33, п. 1
бра́тство § 19, п. 2
бра́тський § 19, п. 2
бра́узер § 133
бра́унінг § 133
бра́унінг § 49, п. 5
Бра́хма § 49, п. 7, 1
Бра́хма § 53, п. 1
брахма́н § 122, п. 4
брек § 133
Брест-Литовськ § 52, п. 2, прим. 2
Брест-Литовський мірний до́говір § 52, п. 2, прим. 2
Бретань § 152, п. 1
Бретóн де лос Ерре́рос § 49, п. 2
Бре́ттон-Вудс § 52, п. 2, прим. 2
Бре́ттон-Вудська конфе́ренція § 52, п. 2, прим. 2
бреха́ти § 11, п. 2
брига́да § 129, III, п. 1
брига́да § 5
бригади́р § 32, п. 14
бри́зки § 28, прим.
бри́знути § 28, прим.
бри́нькати § 27, п. 2
бриньча́ти § 27, п. 2
Брита́нія § 129, III, п. 4
брита́нський § 129, III, п. 4
бри́д § 50, п. 11
Брієнн § 129, III, п. 4, прим. 2
Бра́нденбург § 154, п. 2, 5
Бро́нниці § 149, п. 4, 1, б
Бро́нниці § 149, п. 4, 3, д
Бро́кес § 128, п. 4
Бронéвський § 144, п. 2
Бронéвський § 144, п. 10
бронзо́ва меда́ль § 57, п. 2
брошу́ра § 130, п. 2
бру́тто § 128, п. 1
Брю́кнер § 128, п. 4
брязк § 28, прим.
бря́знути § 28, прим.
Брянськ § 151, п. 2, 2
Бу́сел § 142, п. 1
ба́ски § 153, п. 2, 3, прим. 1
ба́скський § 153, п. 2, 3, прим. 1
бісмарківський § 147, п. 3
бе́та-про́мені § 36, п. 2, 2, б
бе́та-ро́зпад § 36, п. 2, 2, б
бе́та-часті́нка § 36, п. 2, 2, б
Бо́тев § 144, п. 3, 3
БУ-1 § 35, п. 5, 5
Буало́ § 140
Буг § 152, п. 1
Буг § 153, п. 2, 1
Буга́йов § 144, п. 4, 1
буд. — *будино́к* § 62, п. 1
Бу́дда § 140
Бу́дда § 49, п. 7, 1
Бу́дда § 53, п. 1
Буди́нок учи́теля § 54, п. 3
буді́ночок § 10, п. 1
бу́дить § 26, п. 2, 3
буді́вник § 9, п. 1, 2
будмайдáнчик § 35, п. 3, 2
буді́нок № 28-Г § 35, п. 5, 6
будóва § 9, п. 1, 2
будува́ти § 34, п. 1
будь § 26, п. 2, 3
будь-де́ § 41, п. 3, 3
будь-де § 44, п. 3, 2
будь-колі́ § 41, п. 3, 3
будь-колі́ § 44, п. 3, 2
будь-куди́ § 41, п. 3, 3
бу́дьмо § 26, п. 2, 3
будь на чо́му § 39, п. 2
бу́дьте § 26, п. 2, 3
будь у ко́го § 39, п. 2
будь-хто́ § 44, п. 3, 2
будь-хто́ § 39, п. 2
будь-чий § 39, п. 2
будь-що́ § 39, п. 2
будь-що-бу́дь § 41, п. 3, 5
будь-який § 39, п. 2
будь-який § 44, п. 3, 2
Будя́к § 49, п. 7, 3
бу́дять § 26, п. 2, 3

бу́ер § 126
Буєра́ков § 144, п. 3, 2
буй-ту́р § 36, п. 2, 2, а
Бу́кінгем § 128, п. 4
Букови́на § 50, п. 6, прим.
буксі́рувати § 34, п. 3
буксува́ти § 34, п. 3
бу́лла § 128, п. 1
Було́нь-сюр-Ме́р § 154, п. 3, 5
було́нь-сюр-ме́рський § 154, п. 3, 5
Було́ньський Ліс § 50, п. 1, прим.
Було́нь § 139, п. 1, 2
Було́нь-сюр-Ме́р § 50, п. 2, прим.
бульва́р Та́раса Шевче́нка § 50, п. 11
бульв. — бульвар § 62, п. 1
бульдóг § 121, п. 1, 2
бульйо́н § 139, п. 1, 1
бульйо́н § 8, п. 1, 2
бундесра́т § 54, п. 5, прим. 3
Бу́енос-А́йрес § 154, п. 3, 3
бу́енос-а́йреський § 154, п. 3, 3
бу́р § 26, п. 2, 2
Бург-ель-Ара́б § 154, п. 3, 5
бург-ель-ара́бський § 154, п. 3, 5
бурело́м § 35, п. 2, 3
буржуа́ § 140
бу́ряк § 7, п. 2, прим.
бу́р'ян § 7, п. 2
бу́ряний § 7, п. 2, прим.
бу́ття § 27, п. 5
бу́хоблік § 35, п. 4, 1
бу́ц § 27, п. 7
ба́хмацький § 153, п. 2, 2
Ба́хмач § 153, п. 2, 2
бу́ю § 7, п. 1
бю́джет § 138, п. 2, 2
Бу́юкене́н § 138, п. 1, 1
Бу́юлов § 140
бюро́ § 138, п. 2, 2
бюро́ § 140
бу́ють § 4, п. 1
Бу́юффо́н § 138, п. 2, 2
Бу́юдя́ § 144, п. 12, прим.
бу́язь § 138, п. 2, 2
Бу́ялий § 144, п. 11

В

В-77 § 58, п. 4
Вавило́вський § 144, п. 7, 3, б
важкі́й-такі́ § 44, п. 3, 1
важкоатле́т § 35, п. 1
важкопрогно́зований § 40, п. 1, 4

важкорозчи́нний § 40, п. 1, 4
Ва́йзенборн § 136, п. 1
Ва́йнрайх § 136, п. 1
вакуо́ля § 121, п. 1, 2
вакуо́ля § 140
вал § 50, п. 11
Вале́нсія § 121, п. 2
Вале́ріївна § 32, п. 11
Валер'я́н § 7, п. 2
валіде́ § 140
Валу́йки § 149, п. 4, 3, е
валéнтно пов'язаний § 40, п. 1, 4, прим. 1
Валу́а § 140
ван Бетхо́вен § 147, п. 3
Ван Го́г § 49, п. 2, прим.
Вандрі́єс § 130, п. 1
Ванзе́е § 137
вані́ль § 125
Ван Ме́н § 146, п. 1, 6
Ван Ме́н § 49, п. 3
ва́нна § 128, п. 1
Вано́ § 140
В Антарктиді́ § 23, п. 2, 2
ванта́жно-розванта́жувальний § 40, п. 1,
3, прим.
Вара́нгер-фіо́рд § 50, п. 5
варе́ний § 29, п. 3, 2, прим.
ва́рений § 29, п. 3, 2, прим.
варе́ння § 9, п. 3, 4
ва́риво § 32, п. 2
Варнго́ген фон Е́нзе § 49, п. 2
Василе́ва § 33, п. 6
Василі́в § 9, п. 1, 1, в
Василі́в § 33, п. 6
Васі́лівна § 32, п. 11
Васі́льович § 32, п. 11
Васі́ль § 143
Васі́ль-Костянти́н § 146, п. 3, 1
Васько́ § 22, 4
ват § 128, п. 1
ват § 128, п. 3
Ватика́н § 129, III, п. 5
ватиканський § 129, III, п. 5
Ватт § 128, п. 3
Вахта́нг § 122, п. 1
Ваи́ § 60, п. 2
Ваши́нгто́н § 144, п. 7, 3, а
Ваши́нгто́н § 124
Ваши́нгто́н § 129, III, п. 3
Ва́щенко § 22, 4
Ващу́к § 22, 4
вбі́к § 23, п. 2, 6

вбік § 41, п. 1, 2
Віборг § 153, п. 2, 1
віборзький § 153, п. 2, 1
ввечері § 41, п. 1, 2
ввісьмох § 23, п. 1, 4, прим.
ввіч § 29, п. 1, 1
ввічливий § 29, п. 1, 1
вволю § 41, п. 1, 2
вго́лос § 41, п. 1, 2
вгорі́ § 41, п. 1, 2
вго́ру § 41, п. 1, 2
вда́ча § 23, п. 3
вдво́є § 41, п. 1, 5
вдень § 41, п. 1, 2
вді́єнція § 131
вдру́ге § 41, п. 1, 5
вдо́світа § 41, п. 1, 7
Ве́бстер § 124
вебсторінка § 35, п. 4, 2
Веденєєв § 144, п. 3, 3
Ведме́дів § 141
Везе́рб § 124
Веласкес § 121, п. 1, 1
веле́тень § 32, п. 3
Вели́ка французька револю́ція § 52, п. 1
Вели́кдень § 53, п. 3
вели́кий § 1
Вели́кий Віз § 51
Вели́кий піст § 53, п. 3
вели́кий-превели́кий § 35, п. 5, 2
великолу́цький § 153, п. 2, 2
вє́лич § 1
величезний § 1
Вели́кий каньйо́н § 151, п. 2, 2
Вели́кий У́стюг § 150, п. 1, 1
Вели́кий У́стюг § 154, п. 1, 1
Вели́кі Лу́ки § 152, п. 4, 1
Вели́кі Лу́ки § 153, п. 2, 2
Вели́ко-Ті́рново § 150, п. 1, 1
Веллі́нґто́н § 124
велопро́біг § 36, п. 1, 3
велосипе́д § 121, п. 1, 1
Вели́чков § 144, п. 6
Вельго́рський § 144, п. 2
Венгжи́нович § 144, п. 9, 2
Вене́ра § 49, п. 7, 2
Вене́ра Міло́ська § 55, п. 2
Вене́ція § 140
Верболо́зи § 154, п. 2, 4
верболо́зівський § 154, п. 2, 4
верболі́з § 36, п. 1, 3
ве́рб'я § 7, п. 1, прим.

Вергі́лій § 122, п. 3
Вергі́лій § 122, п. 3
Вереса́єв § 144, п. 3, 2
Верикі́вський § 9, п. 3, 5, е
Верні́городок § 154, п. 2, 3
вернигородо́цький § 154, п. 2, 3
Верса́ль § 125
Верса́ль § 50, п. 5, прим.
Верса́льський мир § 55, п. 1
Верса́льський мі́рний до́говір § 52, п. 1
верста́льник § 32, п. 1
верста́льниця § 32, п. 4
Ве́рті́нг § 135
верф § 140
Верхньо́дніпро́вськ § 148
Верхньо́дніпро́вськ § 154, п. 2, 1
верхньо́дніпро́вський § 154, п. 2, 1
верхньо́лу́жицький § 35, п. 1
Верхо́вна Ра́да Укра́їни § 54, п. 1
верхо́вний § 9, п. 3, 5, е
Верхо́вний Суд Укра́їни § 54, п. 1
верше́чок § 32, п. 8
вершо́к § 32, п. 13
Верьо́вкін § 144, п. 4, 2
Весело́вський § 144, п. 2
вєсти́ § 9, п. 1, 1, е
Вєст-І́ндія § 154, п. 3, 4
Вєтлу́га § 149, п. 1
Вєтлу́га § 153, п. 2, 1
вєтлу́зький § 153, п. 2, 1
вєче́ря § 10, п. 1
вєче́ря § 10, п. 1
вєчі́рня § 53, п. 8
вєчори́ § 10, п. 1
вєчори́ § 10, п. 2, 2
вєчори́ти § 10, п. 2, 4
В'є́нтья́н § 139, п. 1, 1
взає́мини § 23, п. 3
взі́мку § 41, п. 1, 2
взнакі́ § 41, п. 1, 2
взуття «Кро́кс» § 58, п. 1
Ви § 60, п. 2
вибирáти § 11, п. 2
вибі́стий § 33, п. 5
вїборець § 9, п. 3, 5, а
вївершений § 29, п. 3, 2, прим.
вивє́ршувати § 11, п. 2
виволі́кати § 11, п. 2
вїволокти § 11, п. 2
вїгребти § 11, п. 2
вигрі́бати § 11, п. 2
Видавни́цтво § 60, п. 1

видавни́цтво «Ра́нок» § 54, п. 5
 вид. — видання § 62, п. 1
 вид-во (видавни́цтво) § 62, п. 2
 ві́димо-неві́димо § 35, п. 5, 2
 видовже́нотупоконі́чний § 40, п. 1, 4,
 прим. 2
 виї́зди́ти § 28
 виї́зний § 28
 Викона́вець § 60, п. 1
 виконро́б § 35, п. 4, 1
 ви́коренення § 11, п. 2
 ви́коренити § 11, п. 2
 ви́коренити § 11, п. 2
 викорі́нювання § 11, п. 2
 викорі́нювати § 11, п. 2
 викорі́нювати § 11, п. 2
 викру́чуваний § 34, п. 1
 викру́чування § 34, п. 1
 викру́чувати § 34, п. 1
 ви́мовити § 11, п. 1
 вимовля́ти § 11, п. 1
 ви́мпел § 129, I, п. 6
 вино́ § 140
 Виногра́дов § 144, п. 7, 3, 6
 Виногра́дово § 149, п. 4, 3, в
 вино́ «Перлі́на сте́пу» § 58, п. 1
 вино́шувати § 11, п. 1
 вип. — випуск § 62, п. 1
 ви́пекти § 11, п. 2
 випіка́ти § 11, п. 2
 випо́ліскувати § 11, п. 2
 ви́полоскати § 11, п. 2
 ви́провадити § 11, п. 1
 випро́воджа́ти. § 11, п. 1
 ви́пуск § 28, прим.
 випускни́й § 28, прим.
 виробни́цтво § 9, п. 3, 5, е
 Виробни́че акціо́нерне товари́ство
 «Полі́графкні́га» § 54, п. 4
 ві́рок § 9, п. 3, 5, е
 ві́ростити § 11, п. 1
 ви́ро́щувати § 11, п. 1
 ві́селок § 9, п. 1, 1, а
 виск § 28, прим.
 ви́скнути. § 28, прим.
 ви́слати § 11, п. 2
 висо́кий § 20
 Висо́кі Догові́рні Стóрони § 60, п. 1
 ви́соко § 1
 високоврожа́йний § 40, п. 1, 2
 високогі́р'я § 36, п. 1, 2
 високоопла́чуваний § 40, п. 1, 4
 височéнний § 29, п. 3, 1
 Висп'я́нський § 144, п. 8
 Висп'я́нський § 144, п. 11
 ви́ссати § 29, п. 4
 вистила́ти § 11, п. 2
 Ви́флеє́м § 129, III, п. 6
 ви́хований § 29, п. 3, 2, прим.
 ви́ховате́ль § 32, п. 3
 ви́ховни́й § 40, п. 2, 2, а
 Ї́вич § 144, п. 6
 ви́шньоволо́цький § 153, п. 2, 2
 ви́ще § 20
 ви́щий § 20
 Віа́рдо § 129, I, п. 2
 Віа́рдо § 140
 ви́бра́ція § 129, I, п. 6
 ві́вця § 9, п. 1, 1, г
 ві́вча́рка § 59, п. 1
 відгоро́джувати § 11, п. 1
 відда́вна § 41, п. 1, 4
 відда́ти § 29, п. 1, 1
 ві́дділ § 29, п. 1, 1
 ві́дділ за́гального мовозна́ства
 Інститу́ту мовозна́ства
 ім. О. О. Потебні́ НАН Украї́ни § 54,
 п. 6
 ві́деоза́пис § 35, п. 2, 4
 ві́деопроду́кція § 36, п. 2, 4
 ві́деофі́льм § 36, п. 1, 3
 від'ї́зд § 7, п. 4
 відкриття́ § 30, п. 1, 1
 відкриття́ § 31, п. 2
 відні́ні § 41, п. 1, 1
 ві́дрáзу § 41, п. 1, 2
 від ра́нку до ве́чора § 41, п. 2, 2
 ві́дстань § 31, п. 2
 від сьо́годні § 41, п. 1, 1, прим.
 відте́пер § 41, п. 1, 1
 ві́заві́ § 129, I, п. 5
 Ві́йо́н § 125
 ви́йськкомáт § 29, п. 1, 2
 ви́йсько § 26, п. 2, 1, а
 ви́йськовозобов'язаний § 40, п. 2, 2, а,
 прим.
 ви́йськово-морський § 40, п. 2, 2, а
 ви́йськовополонéний § 40, п. 2, 2, а, прим.
 ви́йськово-польови́й § 40, п. 2, 2, а
 ви́йськово-спортивни́й § 40, п. 2, 2, а
 ві́к § 21
 ві́кенд § 124
 ві́кно § 9, п. 2, 1
 ві́кно § 9, п. 3, 1, б

вікóнечко § 32, п. 8
 вікóнниця § 29, п. 1, 3
 Ві́кторович § 32, п. 11
 ВІЛ-інфе́кція § 35, п. 5, 7
 ві́лла § 128, п. 1
 ВІЛ-СНІД § 35, п. 5, 8
 Ві́льнєв § 132
 ві́льний § 9, п. 1, 2
 Ві́льсон § 121, п. 1, 2
 Ві́льсон § 124
 Ві́льшанська Новосéлиця § 154, п. 3, 6
 ві́льшансько-новосéлицький § 154, п. 3, 6
 Ві́н М'ї́н § 49, п. 4
 Ві́нниця § 29, п. 1, 3
 Ві́нниччина § 50, п. 6, прим.
 Ві́нніпéґ § 124
 ві́нця § 27, п. 3
 ві́ньє́тка § 139, п. 1, 1
 Ві́ньї́ § 139, п. 1, 1
 Ві́ньї́ § 140
 Ві́ньї́. § 3
 ВІП-за́ла § 35, п. 5, 7
 ві́р § 27, п. 1
 Ві́рджі́нія § 129, III, п. 3
 Ві́рме́нська апо́стольська це́рква § 53,
 п. 5
 ві́рте § 27, п. 1
 ві́ск § 22, 2
 ві́ск § 22, 3
 ві́скі § 129, I, п. 5
 ві́скі § 140
 ві́сник § 28
 ві́сть § 28
 ві́сь § 9, п. 1, 1, г
 ві́сь § 26, п. 1, 1
 ві́сь § 30, п. 1, 3
 Ві́таємо Вас... § 60, п. 2
 Ві́тебське воєво́дство § 50, п. 8
 ві́тер § 9, п. 2, 1
 ві́тровий § 33, п. 6
 Ві́тгени́тáйн § 136, п. 1
 ві́ттова хворóба § 49, п. 9, 3, прим. 2
 Ві́тчизна § 60, п. 3
 ві́цекóнсул § 35, п. 4, 4
 ві́цепрем'є́р § 35, п. 4, 4
 ві́чко § 9, п. 3, 1, б
 ві́ч-на-ві́ч § 41, п. 3, 5
 Ві́чне мі́сто § 50, п. 6, прим.
 ві́чний § 21
 Ві́ші́ § 129, III, п. 3
 Ві́шну § 53, п. 1
 в'ї́зд § 3
 Во́їнов § 144, п. 7, 2
 вйо́кати § 8, п. 1, 2
 вклад § 23, п. 3
 10-В клас § 35, п. 5, 6
 Вкраї́на § 23, п. 3, прим.
 вкрай § 41, п. 1, 2
 Ві́кса § 149, п. 5
 Ві́ктор § 143, п. 2, прим. 2
 вкупі́ § 41, п. 1, 2
 вкупі́ § 41, п. 1, 9, прим.
 влад § 41, п. 1, 2
 вля́да § 23, п. 3
 Владивосто́к § 149, п. 4, 3, г
 Владивосто́к § 152, п. 1
 Владивосто́к § 153, п. 2, 2
 Владивосто́к § 23, п. 3
 владивосто́цький § 153, п. 2, 2
 Владисла́в § 146, п. 2, 4
 власко́р § 35, п. 4, 1
 вля́сний § 23, п. 3
 власноруч. — власнору́чний § 62, п. 1
 власноручн. — власнору́чний § 62, п. 1
 власт. — власті́вий § 62, п. 1
 власті́вість § 23, п. 3
 Во́лга § 152, п. 1
 Во́лга § 153, п. 2, 1
 во́льський § 153, п. 2, 1
 влі́тку § 41, п. 1, 2
 Ва́лки § 153, п. 2
 ва́лківський § 153, п. 2
 во́лох § 153, п. 2, 3
 влу́чний § 33, п. 1
 Во́льнов § 144, п. 13, 1, б
 ві́льно конве́ртований § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
 Ва́льтер Скотт § 147, п. 4, 1, прим.
 ва́льтер-ско́ттівський § 147, п. 4, 1,
 прим.
 В МВФ (*В ем ве еф*) § 23, п. 2, 4
 в мі́сті § 23, п. 2, 5
 вна́слідок § 42, п. 1, 1
 В НБУ (*В ен бе у*) § 23, п. 2, 4
 Ве́нгеров § 144, п. 2
 вниз § 41, п. 1, 2
 внизу́ § 41, п. 1, 2
 Вну́ково § 150, п. 1, 2
 Ві́нницькі Ставі́ § 154, п. 3, 6
 ві́нницько-ста́вський § 154, п. 3, 6
 Ві́нниця § 148
 вночі́ § 41, п. 1, 2
 вну́трішньоо́бний § 40, п. 1, 2
 І́во § 144, п. 6

в обмін § 41, п. 2, 1
 в обріз § 41, п. 2, 1
 вовк § 9, п. 2, 2
 вовк-жаднюга § 37, п. 1, 1
 вовченя § 32, п. 7
 вогнище § 32, п. 10
 Вогняна Земля § 50, п. 1, прим.
 вогонь § 5
 вогонь § 9, п. 2, 1
 водень § 9, п. 3, 5, а
 в Одесі § 23, п. 2, 1
 водно § 41, п. 1, 5
 водносталь § 41, п. 1, 8
 водовоз § 9, п. 3, 5, д
 водозабір § 35, п. 2, 1
 Водолажченко § 22, 4
 Водолазький § 22, 4
 водоліз § 36, п. 1, 1
 водопій § 9, п. 1, 1, а
 водопій § 36, п. 1, 1
 водопровід § 9, п. 3, 5, д
 Водоп'янов § 144, п. 12
 Водохрестя § 35, п. 2, 1
 воєнно-промисловий § 40, п. 2, 2, а
 воєнно-стратегічний § 40, п. 2, 2, а
 воістину § 129, II, прим.
 Волгоград § 154, п. 2, 5
 волгоградський § 154, п. 2, 5
 волелюбний § 40, п. 1, 3
 Волинська область § 50, п. 8
 волинський § 26, п. 2, 1, а
 волинський § 27, п. 2
 Волл-стріт § 129, III, п. 4, прим. 1
 Володимир Великий § 49, п. 9, 2
 Володимир-Волинський § 50, п. 1
 Володимир Іванович Вернадський § 49,
 п. 1
 Володимирський собор § 53, п. 7
 Володимир § 146, п. 2, 4
 волокті § 9, п. 3, 3
 волос § 9, п. 2, 3
 волосся § 27, п. 5
 волоський § 19, п. 1, 3
 волох § 19, п. 1, 3
 волочільник § 32, п. 1
 волоський § 153, п. 2, 3
 Вольво § 140
 «Вольво» § 58, п. 2
 «вольво» § 58, п. 2
 воля § 9, п. 1, 2
 воля Господня § 53, п. 2
 Вордсворт § 124
 Вордсворт § 135
 Воронеж § 149, п. 1
 Воронеж § 153, п. 2, 1
 воронезький § 153, п. 2, 1
 Вороніж § 153, п. 2, 1
 воронізький § 153, п. 2, 1
 Воробйов § 144, п. 12
 Воробйова § 144, п. 4, 1
 Воробйов § 8, п. 1, 2
 вороже § 10, п. 2, 4, прим.
 Ворон § 49, п. 7, 3
 ворота § 9, п. 3, 2, а
 ворота § 50, п. 11
 восені § 41, п. 1, 2
 востанне § 41, п. 1, 4
 востанне § 41, п. 1, 9, прим.
 в останне § 41, п. 1, 9, прим.
 восьмий § 26, п. 1, 1
 в отвір § 23, п. 2, 3
 в очах § 23, п. 2, 1
 В очах § 23, п. 2, 2
 овоче-картопляний § 40, п. 2, 2, в
 овоче-молочний § 40, п. 2, 2, в
 воцаній § 22, 3
 воціна § 22, 2
 вояцький § 22, 1
 вояччина § 22, 1
 впам'ятку § 41, п. 1, 3
 впень § 41, п. 1, 2
 вперед § 41, п. 1, 2
 впереміш § 41, п. 1, 3
 вперше § 41, п. 1, 9, прим.
 в перше § 41, п. 1, 9, прим.
 вправ § 41, п. 1, 3
 вплач § 41, п. 1, 3
 вплив § 23, п. 3
 впливовий § 23, п. 3
 вповодж § 41, п. 1, 7
 вповодж § 42, п. 1, 1
 впоперек § 41, п. 1, 2
 впору § 41, п. 1, 2
 вправа § 23, п. 3
 впродовж § 42, п. 1, 1
 вперше § 41, п. 1, 5
 Віра § 144, п. 1
 враження § 9, п. 3, 4
 враз § 41, п. 1, 2
 Врубель § 142, п. 1
 врешті § 41, п. 1, 2
 врозтіч § 41, п. 1, 3
 врівень § 41, п. 1, 2
 врівні § 41, п. 1, 2

в́ра́нці § 41, п. 1, 2
в́розки́д § 23, п. 2, 6
в́ро́зки́д § 41, п. 1, 3
в́ро́злі́т § 41, п. 1, 3
в́ро́зси́п § 41, п. 1, 3
Во́роні́в § 150, п. 1, 3
Вру́бель § 23, п. 3
Овру́цьки́й § 153, п. 2, 2
Овруч § 153, п. 2, 2
вручу́ § 41, п. 1, 4
Ве́рхня́ Сіле́зі́я § 154, п. 1, 1
в́ряд § 41, п. 1, 2
в́ряді́-годи́ § 41, п. 3, 4
в са́док § 23, п. 2, 6
Всеви́шній § 53, п. 2
Всеволо́д Вели́ке Гні́здо § 49, п. 9, 2
Вселі́нськи́й Па́тріа́рх § 53, п. 6
всері́дині § 41, п. 1, 2
всесві́тній § 33, п. 1
Всесві́тній конгрес́ украї́нців § 52, п. 2
всесві́тньо-істо́ри́чний § 40, п. 2, 3
Всеукраї́нська педа́гогі́чна конфе́ренція § 52, п. 2
Ве́слав § 144, п. 2
вслі́д § 41, п. 1, 2
всма́к § 41, п. 1, 2
а́встро-уго́рськи́й § 154, п. 3, 1
всту́п § 23, п. 3
всьо́го § 8, п. 2
всьо́го-на́-всьо́го § 41, п. 3, 5
всюди́хі́д § 35, п. 2, 4
всюди́хі́д § 9, п. 3, 5, д
Ві́та-Пошто́ва § 154, п. 3, 1
ві́та-пошто́вий § 154, п. 3, 1
Вт — *ват* § 62, п. 1
Ві́тегра § 149, п. 5
вті́м § 41, п. 1, 6
Ві́тка § 149, п. 1, 3
втрі́є § 41, п. 1, 5
втрі́єте § 41, п. 1, 5
вуглеце́вмі́сний § 40, п. 1, 6
Ву́дро § 140
ву́жче § 20
ву́жчий § 20
в (у) за́тишки § 41, п. 2, 1
вузли́к § 32, п. 1
вузькі́й § 20
вузькі́й § 26, п. 2, 1, а
вузькодіа́лектне § 40, п. 1, 5
вул. — *вулиця* § 62, п. 1
ву́лиця Акаде́міка Забо́лотно́го § 50, п. 2

ву́лиця 295-ї Херсо́нської Диві́зії § 50, п. 11
вулка́н § 121, п. 1, 1
в (у) нагоро́ду § 41, п. 2, 1
в (у) но́гу § 41, п. 2, 1
в (у) по́зику § 41, п. 2, 1
вухо § 12, п. 2
в (у) ці́лості § 41, п. 2, 1
вче́на ра́да філоло́гі́чного факультету § 54, п. 6
вче́ння § 9, п. 3, 4
вчора́шній § 33, п. 1
вче́тверо § 41, п. 1, 5
Ві́шигород § 35, п. 3, 1
Ві́шині́й Волочо́к § 153, п. 2, 2
Ві́шині́й Волочо́к § 154, п. 1, 1
вщерть § 41, п. 1, 2
В'ю́жин § 144, п. 12
в'юн § 4, п. 1
Вю́ртемберг § 138, п. 2, 2
в'язи § 7, п. 1
в'язкі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
в'язкі́сть § 26, п. 2, 1, а, прим.
Вя́зьма § 151, п. 1, прим.
Вя́тка § 151, п. 1, прим.
В'ячесла́в § 7, п. 1

Г

Гаа́га § 5
Гаврі́лів § 9, п. 3, 5, г
гаврі́лівськи́й § 9, п. 3, 5, г
Гаврі́лово § 149, п. 4, 3, б
Гаа́га § 153, п. 2, 1
га — *гектар* § 62, п. 1
Гага́рін § 144, п. 7, 1
га́дка § 5
газ. — *газета* § 62, п. 1
газе́та § 5
газе́та «Літе́рату́рна Украї́на» § 55, п. 3
газі́вник § 32, п. 1
газоба́лон § 36, п. 1, 3
газо́гін § 36, п. 1, 1
газопро́від § 9, п. 3, 5, д
газопро́відний § 9, п. 3, 5, д
гаа́зьки́й § 153, п. 2, 1
Гаі́ті § 126
гаі́морова поро́жні́на § 49, п. 9, 3, прим. 2
Гайне́тді́н § 122, п. 1
гайові́й § 33, п. 6
гайо́к § 32, п. 13
Гай Ю́лій Це́зар § 146, п. 1, 3

галактика § 51
 гала́ктика Вели́ка Магелла́нова Хма́ра § 51
 гала́нтний § 121, п. 1, 1
 Гала́тія § 129, III, п. 5, прим.
 га́лицький § 22, 1
 Галичи́на § 22, 1
 гали́фе § 49, п. 5
 га́лка § 27, п. 3, прим.
 га́лка — га́лці, га́лченя́ § 26, п. 1, 3, прим.
 Га́ллія § 129, I, п. 2
 галу́ззя § 27, п. 5
 Гальва́ні § 140
 Га́льченко § 26, п. 1, 3
 Га́льченко § 27, п. 6
 Гальчу́к § 27, п. 6
 га́мбургер § 135
 гамма § 51
 гандбо́л § 122, п. 4
 Га́нна § 29, п. 4
 Га́нна § 33, п. 3
 Га́ннин § 29, п. 4
 Га́ннин § 33, п. 3
 Ганніба́л § 122, п. 4
 ганьба́ § 26, п. 1, 1
 ганя́ти § 11, п. 1
 гарбузи́ння § 32, п. 6
 Га́рвард § 122, п. 4
 Га́рвардський університет § 54, п. 3
 Гарку́шине § 152, п. 3, прим.
 гармоні́йний § 33, п. 1
 гарне́нький § 26, п. 2, 1, б
 Гаро́нна § 128, п. 3
 Га́ррісон § 134
 Гарсі́я § 122, п. 1
 Гарсі́я § 122, п. 3
 Гарсі́я § 129, I, п. 2
 га́ряче § 10, п. 2, 4, прим.
 Гасан-оглі́ § 146, п. 3, 4
 гауптва́хта § 131
 гаус § 128, п. 3
 Гаусс § 128, п. 3
 Га́брово § 150, п. 1, 2
 гва́рдія § 122, п. 1
 Гвіне́я § 122, п. 1
 Гвіне́я-Біса́у § 154, п. 3, 1
 гвіне́я-біса́уський § 154, п. 3, 1
 Га́влик § 144, п. 6, 2
 г — грам § 62, п. 1
 Гданськ § 151, п. 2, 2
 Ге́ба § 53, п. 1
 Ге́гель § 122, п. 3
 Ге́гель § 122, п. 3
 гей-ге́й § 35, п. 5, 4
 ге́йзер § 136, п. 2
 гейм § 133
 Ге́йне § 122, п. 4
 Ге́йне § 136, п. 1
 Ге́йне § 140
 геліоце́нтр § 35, п. 4, 2
 Ге́льсінкі § 122, п. 4
 Ге́мпшир § 129, III, п. 3
 генера́л § 122, п. 1
 генера́л § 5
 генера́л-губерна́торський § 40, п. 2, 1
 генера́л-лейтена́нт § 36, п. 2, 2, в
 генера́л-лейтена́нт § 56, прим. 1
 Генера́льний прокуро́р Украї́ни § 56
 Генера́льний секрета́р ООН § 56
 генера́л-капіта́н § 36, п. 2, 2, в
 генера́л-майо́р § 36, п. 2, 2, в
 геніа́льний § 129, I, п. 2
 Генсбо́рський § 144, п. 5, 2
 геоеконо́міка § 130, п. 1
 геоло́гія § 5
 геополі́тика § 35, п. 4, 2
 Гео́рг § 122, п. 1
 Гео́рг § 122, п. 3
 герба́рій § 122, п. 4
 геркулеси § 49, п. 7, 2, прим. 2
 герої́зм § 3
 герої́зм § 32, п. 14
 ге́рцог § 19, п. 1, 2
 ге́рцог § 56, прим. 2
 ге́рцогський § 19, п. 1, 2
 ГЕС § 61, п. 2
 Ге́те § 122, п. 1
 Ге́те § 122, п. 3
 Ге́те § 132
 Ге́те § 140
 гідко-бри́дко § 35, п. 5, 2
 гі́рка § 27, п. 1
 гідроелектроста́нція. § 36, п. 2, 4
 гідропа́рк § 35, п. 4, 2
 гіє́на § 129, I, п. 2
 гі́лка § 9, п. 3, 1, б
 гі́лка § 27, п. 3, прим.
 гілля́ § 30, п. 1, 1
 гілля́ § 30, п. 1, 1
 гілля́стий § 27, п. 5
 гі́льза § 121, п. 1, 2
 гі́мн § 129, I, п. 6
 гі́нді § 122, п. 4
 Гіндуста́н § 122, п. 4

гінеколог-ендокринолог § 36, п. 2, 1, а
 гіперзвук § 35, п. 4, 3
 гіпермаркет § 35, п. 4, 3
 гіпопота́м § 129, І, п. 6
 гіпо́теза § 122, п. 4
 гі́рка § 9, п. 3, 1, в
 гіркі́й § 27, п. 1
 гіркува́то-солоний § 40, п. 2, 2, г
 гірні́к § 19, п. 1, 1
 гірничопроми́словий § 35, п. 1
 гіронька § 9, п. 3, 1, в
 Гі́рсько-Бадахша́нська автоно́мна
 о́бласть § 50, п. 8
 Га́йсин § 152, п. 1
 Гладсто́н § 133
 глазу́р § 121, п. 1, 1
 гламу́р § 122, п. 1
 Го́ла Приста́нь § 152, п. 4, 1
 Го́ла Приста́нь § 154, п. 1, 1
 глибино́мір § 36, п. 1, 1
 глибокозадньо́язиковий § 40, п. 1, 5
 Гливи́ці § 149, п. 4, 3, д
 Го́лик § 144, п. 7, 3, г
 глинокóп § 36, п. 1, 1
 глинопісо́к § 36, п. 1, 3
 га́лицький § 153, п. 2, 2
 Га́лич § 153, п. 2, 2
 Глі́нка § 144, п. 7, 3, б
 глухоні́мий § 40, п. 1, 5
 Глу́ховець § 144, п. 13, 2
 Гі́льча Дру́га § 154, п. 1, 3
 Га́мбург § 153, п. 2, 1
 га́мбурзький § 153, п. 2, 1
 Гмі́ря § 142, п. 1
 Гнатю́к § 142, п. 1
 Гні́дич § 144, п. 7, 3, г
 Гне́зно § 152, п. 3, прим.
 Гні́дко́ § 49, п. 8
 Га́нна § 143
 гної́стий § 33, п. 5
 гної́сько § 32, п. 10
 годи́на-дві́ § 35, п. 5, 3
 100-годи́нний § 40, п. 2, 4
 годи́нник § 29, п. 1, 3
 гол § 133
 Голембйóвський § 144, п. 5, 1
 голі́вка § 32, п. 12
 голі́вонька § 26, п. 2, 1, б
 Голла́ндія § 128, п. 3
 голла́ндський § 128, п. 3
 голова́ § 9, п. 3, 2, а
 голова́ § 56, прим. 1
 Голова́ Верхо́вної Ра́ди Украї́ни § 56
 голóвка § 32, п. 12
 головно́гі § 40, п. 2, 2, в, прим.
 голосі́стий § 33, п. 5
 Голсуо́рсі § 124
 голубі́ний § 33, п. 4
 Голубі́й Ніл § 154, п. 1, 1
 Голі́цин § 144, п. 7, 3, г
 гольф § 121, п. 1, 2
 Гольфстрі́м § 122, п. 1
 Гоме́р § 5
 Го Можó § 146, п. 1, 6, прим.
 Го Можó § 146, п. 2, 5
 го́мо са́пієнс § 130, п. 1
 Гомулі́цький § 144, п. 10
 гоні́ти § 11, п. 1
 го́нтер § 59, п. 1
 Їгор § 143, п. 2, прим. 2
 го́ра § 154, п. 2, 1, прим.
 го́ра § 9, п. 1, 1, б
 го́ра Гове́рла § 50, п. 1
 Го́раці́й § 122, п. 4
 горбува́тий § 33, п. 7
 Горде́єв § 144, п. 3, 3
 го́рдіїв ву́зол § 49, п. 9, 3, прим. 2
 Горді́ївна § 32, п. 11
 гордо́витий § 33, п. 7
 горизо́нт § 122, п. 4
 горизо́нт § 5
 Горі́цвіт § 146, п. 2, 1
 горі́ння § 32, п. 5
 горі́ти § 32, п. 5
 горобі́ний § 33, п. 4
 горóд § 9, п. 2, 3
 горóдній § 33, п. 1
 Городе́цький § 144, п. 10
 горóх § 14, п. 1
 гороши́на § 14, п. 1
 горі́цвіт § 36, п. 1, 4
 го́спіс § 122, п. 4
 го́спіталь § 122, п. 4
 го́споди § 53, п. 2, прим. 3
 Господи § 53, п. 2, прим. 3
 го́споди бо́же мій § 53, п. 2, прим. 3
 Госпо́дь § 53, п. 2
 Госпо́дь § 53, п. 2
 госпо́дь з тобою́ (ва́ми) § 53, п. 2, прим. 3
 гостролу́чанський § 154, п. 2, 1
 Гостролу́ччя § 154, п. 2, 1
 гостромогі́льський § 154, п. 2, 6
 гостромогі́льці § 154, п. 2, 6
 гостюва́ти § 34, п. 1

готель § 133
готель «Дніпрó» § 54, п. 5
Готьє́ § 139, п. 1, 1
Готьє́ § 140
гоц § 27, п. 7
Гóя § 126
Гóя § 140
Грабóвський § 9, п. 3, 5, е
40-градусний § 40, п. 2, 4
гра́мота § 5
гра́фік § 122, п. 1
гра́фік § 129, I, п. 6
Грачóв § 144, п. 4, 3
Гру́бешів § 150, п. 1, 3
гр. — громадянин § 62, п. 1
Гру́дзький § 144, п. 10
гребінець § 9, п. 3, 1, а
Гребі́нка § 148
Гребі́нка § 153, п. 2
гребі́нківський § 153, п. 2
Грегута́р § 122, п. 3
грек § 153, п. 2, 2
гре́ко-пе́рські війни § 52, п. 2, прим. 3
Гренла́ндія § 121, п. 1, 1
Гренла́ндія § 122, п. 1
Гру́зія § 153, п. 1
гриб-паразі́т § 37, п. 1, 4
гри́вень § 26, п. 2, 2
Григо́рівна § 32, п. 11
Григо́рович § 32, п. 11
Григо́р'єв § 144, п. 3, 2
Григо́р'єв § 144, п. 12
Гринчі́шин § 27, п. 6
Грицько́ § 26, п. 1, 1
Грі́мм § 129, I, п. 3
Грінче́нків словни́к § 49, п. 9, 1
Гу́р'їн § 144, п. 7, 2
Го́рки § 149, п. 4, 3, е
Го́рки § 152, п. 2
грі́нвіцький § 153, п. 2, 2
Грі́нвіч § 153, п. 2, 2
грн (гривня) § 62, п. 1
гр-н (громадянин) § 62, п. 2
гроз § 122, п. 1
громадя́нська війна́ § 52, п. 2, прим. 3
громадя́нський § 27, п. 2
гросме́йстер § 136, п. 1
у́гро-фі́ни § 36, п. 2, 3
у́гро-фі́нський § 40, п. 2, 1
грошови́й § 33, п. 6
грошови́тий § 33, п. 7
Га́ртний § 144, п. 11

гру́зінка-ді́вчина § 37, п. 1, 3
Гру́зія § 122, п. 1
гру́зін § 153, п. 1
гру́зінський § 153, п. 1
група § 128, п. 1
груша «па́рижа́нка» § 59, п. 2
груше́вий § 33, п. 6
грушоподі́бний § 35, п. 2, 1
гре́цький § 153, п. 2, 2
Га́ршин § 144, п. 7, 3, а
Го́стра Моги́ла § 154, п. 2, 6
зукáння § 32, п. 5
зукáти § 5
зукáти § 32, п. 5
Гула́к-Артемóвський § 146, п. 3, 2
Гула́к-Артемóвський § 147, п. 4, 1
Гулліве́р § 122, п. 3
Гуля́єв § 144, п. 3, 2
Гуля́йпо́ле § 154, п. 2, 3
гуля́йпі́льський § 154, п. 2, 3
гуля́ння § 32, п. 5
гуля́ти § 32, п. 5
Гуля́шки § 144, п. 11
гу́мус § 122, п. 4
гун § 128, п. 1
гу́ни § 128, п. 1
Гурамі́швілі § 122, п. 1
гусе́ня § 32, п. 7
Гусі́не О́зеро § 149, п. 4, 2, прим.
густозасе́лений § 40, п. 1, 4
густоли́сся § 36, п. 1, 2
Гуцу́льщина § 26, п. 1, 3
Га́шек § 142, п. 3, прим. 1
Гу́цин § 144, п. 7, 3, а
Гюго́ § 138, п. 2, 2
Гюльча́тай § 140

Г

та́ва § 6, п. 1
та́зда § 6, п. 1
газдува́ти § 6, п. 1
Галага́н § 6, п. 2
галага́нівська садиба § 49, п. 9, 3, прим. 1
Галято́вський § 6, п. 2
гандж § 6, п. 1
га́нковий § 122, п. 2
га́нок § 122, п. 2
га́нок § 6, п. 1
Га́рсія § 122, п. 3
гатуно́к § 122, п. 2
гатуно́к § 6, п. 1
гвалт § 122, п. 2

гвалт § 6, п. 1
гвалтувати § 6, п. 1
гétати § 6, п. 1
ге-ге-гé § 35, п. 5, 4
гедзь § 6, п. 1
гедзь § 26, п. 1, 1
гелготáти § 6, п. 1
гелготіти § 6, п. 1
Гéник § 6, п. 2
Геóрг § 122, п. 3
гергелі § 6, п. 1
гéргім § 6, п. 1
герготáти § 6, п. 1
герготіти § 6, п. 1
Гердáн § 6, п. 2
Герзáнич § 6, п. 2
Гéте § 122, п. 3
Гжі́цький § 6, п. 2
Гі́га § 6, п. 2
гі́гнути, § 6, п. 1
гірлі́га § 6, п. 1
гірлі́га § 13
глей § 6, п. 1
гніт § 6, п. 1
гніт § 9, п. 2, 6, прим.
Го́га § 6, п. 2
го́гель-мо́гель § 6, п. 1
Го́йдич § 6, п. 2
гонт(а) § 6, п. 1
Го́нта § 6, п. 2
Горга́ни § 6, п. 2
Горóнда § 6, п. 2
грасувáти § 6, п. 1
грати § 122, п. 2
грати § 6, п. 1
гратча́стий § 122, п. 2
гратча́стий § 6, п. 1
Грегуáр § 122, п. 3
грéчний § 6, п. 1
Грі́га § 6, п. 2
гринджóли § 6, п. 1
грунт § 122, п. 2
грунт § 6, п. 1
грунто́вий § 6, п. 1
грунто́вний § 122, п. 2
грунтува́ти(ся) § 6, п. 1
гул § 54, п. 7
гудзик § 6, п. 1
гудзиковий § 6, п. 1
Гудзь § 6, п. 2
Гу́ла § 6, п. 2
Гулліве́р § 122, п. 3

гу́лька § 6, п. 1
гу́лька – гу́льци § 26, п. 1, 3, прим.
гу́ля § 6, п. 1
гурáльня § 6, п. 1

Д

дава́й-но § 44, п. 3, 1
Даві́дів Брі́д § 154, п. 1, 1
Даві́дів Брі́д § 154, п. 3, 6
даві́дово-бри́дський § 154, п. 3, 6
да́вній § 33, п. 1
да́внішній § 33, п. 1
да Ві́нчі § 146, п. 1, 4
да́вньоверхньо́німе́цька § 40, п. 1, 5
да́вньору́ський § 35, п. 1
Даждьбо́г § 53, п. 1
Д’Ала́мбе́р § 49, п. 2, прим.
Д’Ала́мбе́р § 146, п. 1, 4, прим. 1
Д’Ала́мбе́р § 147, п. 3
д’ала́мбе́рівський § 147, п. 3
далéко § 1
далéко-далéко § 41, п. 3, 5
далéко-далéко § 35, п. 5, 1
ДА МВСУ § 61, п. 3, прим. 1
дамóклів меч § 49, п. 9, 3, прим. 2
Дамáск § 153, п. 2, 2
дамáський § 153, п. 2, 2
Дані́до Га́лицький § 49, п. 9, 2
Дані́сль § 130, п. 1
Дані́лов § 144, п. 7, 3, 6
Дані́лов § 149, п. 4, 3, 6
Да́нте § 140
Да́рвін § 140
Даргомі́жський § 144, п. 10
дарма́ що § 43, п. 2, 2
дарма́ що § 44, п. 1, 10
д’Арта́нъя́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Ду́бно § 148
Ду́бно § 152, п. 1
Ду́бно § 152, п. 3, прим.
двадцятипо́верховий § 40, п. 1, 8
двадцятип’ятипо́верховий § 35, п. 4, 5
двадцятирі́чний § 35, п. 2, 4
дванадцятитóнка § 36, п. 1, 5
Двіна́ § 149, п. 4, 1, в
двобі́чний § 35, п. 4, 5
двоу́глекі́слий § 40, п. 1, 5
двоеле́ктро́дний § 35, п. 2, 2
двоєді́ний § 35, п. 2, 2
двоо́кий § 35, п. 4, 5
двоо́кис § 35, п. 2, 2
двоо́кисень § 35, п. 2, 2

двоактний § 35, п. 2, 2
 двоетроровий § 40, п. 1, 8
 двооксид § 35, п. 2, 2
 двоопуклий § 35, п. 2, 2
 двоосьовий § 35, п. 2, 2
 двоосьовий § 40, п. 1, 8
 дворичанський § 154, п. 2, 2
 дворушник § 21
 Двориччя § 154, п. 2, 2
 двотижневий § 35, п. 2, 2
 двохсотриччя § 36, п. 1, 5
 двохсотриччя § 35, п. 3, 1
 двохсотий § 35, п. 3, 1
 двохтисячний § 38, п. 1, 2
 двоюрідний § 35, п. 2, 4
 двојрусний § 35, п. 2, 2
 д. — доктор (наук) § 62, п. 1
 Де-Брейне § 50, п. 3
 дев'яностники § 28
 дев'яностоп'ятириччя § 36, п. 1, 5
 дев'яносторичний § 35, п. 2, 4
 дев'яносториччя § 36, п. 1, 5
 Дев'ята симфонія Бетховена § 55, п. 2
 дев'ятисотий § 38, п. 1, 2
 деголлівський § 147, п. 3
 де Голль § 147, п. 3
 дедали § 41, п. 1, 9
 дедали § 44, п. 2, 1
 деінде § 41, п. 1, 9
 декан § 56, прим. 1
 Декандоль § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Декларация незалежності США § 52, п. 1
 деколи § 41, п. 1, 9
 деколи § 44, п. 2, 1
 декотрий § 44, п. 2, 1
 декуди § 41, п. 1, 9
 де ла Куева § 146, п. 1, 4
 делегат § 5
 Деліль § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Дельфи § 139, п. 1, 2
 Дембичя § 149, п. 6
 Дембичя § 151, п. 2, 1
 Деметра § 53, п. 1
 Демидів § 9, п. 3, 5, г
 демидівський § 9, п. 3, 5, г
 демон § 49, п. 7, 2, прим. 1
 Демостен § 123
 Демосфен § 123
 Дем'ян § 7, п. 1
 дендропарк § 35, п. 4, 2
 де-небудь § 41, п. 3, 3
 де-не-де § 41, п. 3, 5
 денний § 29, п. 1, 3
 40-денний § 40, п. 2, 4
 ден. норма § 62, п. 1
 Ден Сяопін § 146, п. 1, 6, прим.
 Ден Сяопін § 146, п. 2, 5
 день § 9, п. 2, 1
 день § 29, п. 1, 3
 день-другий § 35, п. 5, 3
 день інформації § 52, п. 2
 День Конституції України § 52, п. 2,
 прим. 1
 День Незалежності України § 52, п. 2,
 прим. 1
 деньок § 32, п. 13
 День пам'яті та примирення § 52, п. 1
 День Соборності України § 52, п. 2,
 прим. 1
 день у день § 41, п. 2, 2
 День учителя § 52, п. 1
 департамент Аверон § 50, п. 9
 депо § 140
 дерево § 9, п. 3, 2, а
 деревообробний § 40, п. 1, 3
 Державна дума, Земський собор § 54, п. 1
 Державна премія України в галузі науки і
 техніки § 57, п. 3
 Державна премія України імені
 Олександра Довженка. § 57, п. 3
 Державний ансамбль народного танцю
 Грузії. § 54, п. 3
 Державний архів Міністерства
 внутрішніх справ України § 61, п. 3,
 прим. 1
 держално § 27, п. 4
 держальце § 27, п. 4
 Державін § 144, п. 2
 держміто § 35, п. 4, 1
 Держтелерадіо § 61, п. 1, 1
 держу § 1
 держустанова § 35, п. 4, 1
 дерзкий § 26, п. 2, 1, а, прим.
 Дерібас § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Десна § 148
 десь § 44, п. 2, 4
 десь-інде § 41, п. 3, 4
 десь-інколи § 41, п. 3, 4
 десь-то § 41, п. 3, 3
 десятиметровий § 40, п. 1, 8
 десятитисячний § 38, п. 1, 2
 де-факто § 41, п. 3, 6
 Дефо § 133
 дещо § 44, п. 2, 1

де-юре § 41, п. 3, 6
Джесеймс § 133
Джесек Лондон § 146, п. 1, 2
Джесексон § 128, п. 4
джерелó § 9, п. 3, 2, а
джерелó § 10, п. 1
Джером § 133
Джигарханян § 144, п. 7, 3, а
джигит § 129, III, п. 1
джигун § 6, п. 1
джинси § 129, III, п. 1
джип § 129, III, п. 1
джирга § 54, п. 5, прим. 3
джихад § 122, п. 4
Джо § 140
Джоко Відодо § 49, п. 4
Джонні § 128, п. 3
Джорджтаун § 133
джоуль § 139, п. 1, 2
Джошуа § 140
дзвінок § 9, п. 3, 1, а
дзвякнути § 7, п. 1, прим.
дзвякнути § 27, п. 3
дзень-дзелень § 35, п. 5, 4
дзіга § 6, п. 1
дзіга § 13
дзіглік § 6, п. 1
Дзісь § 144, п. 11
Дзісь § 144, п. 13, 2, прим. 1
дзьоб § 26, п. 1, 2
Дзюравець § 144, п. 11
див. — дивись § 62, п. 1
дизайнерка § 32, п. 4
дизель § 129, I, п. 3
дизель § 129, III, п. 1
дизель § 49, п. 5
дизель-мотор § 36, п. 2, 2, а
дизель-моторний § 40, п. 2, 1
диз'юнкція § 138, п. 1, 2
динамо § 129, III, п. 1
диплом § 129, III, п. 1
директор § 129, III, п. 1
директор § 56, прим. 1
Директорія Української Народної
Республіки § 54, п. 1
директорка § 32, п. 4
дискоклуб § 35, п. 2, 4
дискомузіка § 36, п. 1, 3
дисплей § 133
дитирамб § 123
дит'ясла § 7, п. 4
дифірамб § 123

Дихтау § 50, п. 4, прим.
дияк. — диякон § 62, п. 1
диякон § 129, I, п. 6
дияконеса § 32, п. 4
діагноз § 129, I, п. 2
діалектика § 129, I, п. 2
діалектико-матеріалістичний § 40, п. 2,
2, б
діаметр § 127
діаметрально протилежний § 40, п. 1, 4,
прим. 1
ді Вітторіо § 146, п. 1, 4
ді Вітторіо § 147, п. 4, 3
дівкі-чарівниці § 37, п. 1, 1
дівчина-грузинка § 37, п. 1, 3
дівчина-красуня § 37, п. 1, 1
дівчинонька § 27, п. 3, прим.
дівчійсько § 32, п. 10
Дід Мороз § 49, п. 7, 3
дід-мороз § 49, п. 7, 3, прим.
Дідрó § 129, I, п. 3
Дідрó § 140
Дідуньó § 142, п. 1, прим. 1
діелектрик § 130, п. 1
діетил § 130, п. 1
дієвий § 33, п. 6
Дієго § 130, п. 1
дієз § 130, п. 1
дієреза § 130, п. 1
дієта § 130, п. 1
діжечка § 32, п. 8
Дізель § 129, I, п. 3
Дікенс § 128, п. 4
Дікінсон § 128, п. 4
Дін Лінь § 146, п. 2, 5, прим.
дістав-таки § 44, п. 3, 1
дельта-проміння § 36, п. 2, 2, б
дельта-функція § 36, п. 2, 2, б
дельта-частінка § 36, п. 2, 2, б
для того щоб § 43, п. 2, 2
дм — дециметр § 62, п. 1
Дмитро-Варварівка § 154, п. 1, 3
Дмитро-Варварівка § 154, п. 3, 2
дмитро-варварівський § 154, п. 3, 2
Дмітров § 149, п. 4, 3, б
Дніпро § 148
Дніпрова Чайка § 49, п. 1
Дніпро-ріка § 37, п. 1, 2
Дністер § 148
ДНК-аналіз § 35, п. 5, 7
ДНК-експертіза § 35, п. 5, 7
доба феодалізму § 52, п. 2, прим. 3

доберман § 59, п. 1
 д'Обіньє § 146, п. 1, 4, прим. 1
 Д'Обіньє § 147, п. 4, 3
 до біса § 41, п. 2, 1
 дббриво § 32, п. 2
 Добрийвечір § 146, п. 2, 2
 Дóбрый Шлях § 50, п. 11
 довгожданий § 29, п. 3, 2, прим.
 довгоочікуваний § 40, п. 1, 4
 Довгопól § 146, п. 2, 3
 довгохвильовий § 40, п. 1, 2
 доверху § 41, п. 1, 2
 довжєнкївські фільми § 49, п. 9, 3,
 прим. 1
 довіку § 41, п. 1, 2
 довкола § 41, п. 1, 2
 доволі § 41, п. 1, 2
 до вподóби § 41, п. 2, 1
 договóрювати § 11, п. 1
 догола § 41, п. 1, 4
 догори § 41, п. 1, 2
 до гурту § 41, п. 2, 1
 до-дієз § 36, п. 2, 2, в
 до діла § 41, п. 2, 1
 додóлу § 41, п. 1, 2
 додóму § 41, п. 1, 2
 до зáвтра § 41, п. 1, 1, прим.
 до загíну § 41, п. 2, 1
 до запитáння § 41, п. 2, 1
 доісторíчний § 129, II, прим.
 доісторíчний § 3, прим.
 до краю § 41, п. 2, 1
 до крíхти § 41, п. 2, 1
 до́ктор наук § 56, прим. 1
 докупи § 41, п. 1, 2
 до ладу § 41, п. 2, 1
 дол. — долар § 62, п. 1
 до ліха § 41, п. 2, 1
 до лиця § 41, п. 2, 1
 долівка § 32, п. 12
 долóнь § 9, п. 3, 5, б
 Долóрес § 140
 долотó § 9, п. 3, 2, а
 Домáха § 22, 5
 Домáшин § 22, 5
 домашній § 33, п. 1
 Домбрóва § 149, п. 6
 Домбрóвський § 144, п. 9, 1
 до міри § 41, п. 2, 1
 Донаг'ю § 138, п. 1, 1
 дон Базіліо § 146, п. 1, 5
 до н. е. — до нашої ери § 62, п. 1
 донєцький § 26, п. 2, 1, а
 донжуán § 49, п. 5
 Дон Жуán § 146, п. 1, 5
 донізу § 41, п. 1, 2
 доніні § 41, п. 1, 1
 Дон Кіхóт § 146, п. 1, 5
 дóнна § 128, п. 1
 до ногі § 41, п. 2, 1
 дон Пédро § 146, п. 1, 5
 Донський § 144, п. 11
 дон Хосé § 146, п. 1, 5
 Донєцьк § 148
 дóнька § 27, п. 2
 дóньчин § 27, п. 2
 до обіду § 41, п. 2, 1
 до остáнку § 41, п. 2, 1
 до páри § 41, п. 2, 1
 допізна § 41, п. 1, 4
 дóпінг § 133
 дóпінг-контрóль § 36, п. 2, 2, а
 до пня § 41, п. 2, 1
 до побáчення § 41, п. 2, 1
 допомагáти § 11, п. 1
 до порі § 41, п. 2, 1
 до пуття § 41, п. 2, 1
 до рéчі § 41, п. 2, 1
 до рéшити § 41, п. 2, 1
 Дорóжин § 144, п. 7, 3, а
 дорíжка § 9, п. 3, 5, б
 дорóга § 21
 дорогій § 5
 дорогій § 20
 Дорогобу́ж § 154, п. 2, 1
 дорогобу́зький § 154, п. 2, 1
 дорóжній § 21
 дорóжній § 33, п. 1
 дорóжче § 20
 дорóжчий § 20
 до смаку § 41, п. 2, 1
 до смéрти § 41, п. 2, 1
 до снагі § 41, п. 2, 1
 Достоєвський § 144, п. 3, 2
 досьє § 130, п. 1
 до сьогóдни § 41, п. 2, 1
 до тóго як § 43, п. 2, 2
 дотепér § 41, п. 1, 1
 дотлá § 41, п. 1, 2
 дотований § 34, п. 3
 дотувáти § 34, п. 3
 дохíд § 9, п. 1, 1, а
 доц. — доцент § 62, п. 1
 дочкá § 22, 5

до чо́го § 41, п. 1, 6
до́ччїн § 22, 5
до́шка § 22, 3
до́щаний § 22, 3
до́щенту § 41, п. 1, 2
до́щовїй § 33, п. 6
до́щомїр § 35, п. 2, 1
драгі́рувати § 34, п. 3
Драй-Хма́ра § 146, п. 4
драмтеа́тр § 35, п. 3, 2
дре́йф § 136, п. 2
дрига́ти і дри́гати § 6, п. 1
дри́бноліс § 36, п. 1, 2
Дру́мев § 144, п. 3, 3
дровоно́с § 9, п. 3, 5, д
дровору́б § 36, п. 1, 1
дру́г § 14, п. 2
дру́г § 22, 5
дру́гого дня § 41, п. 2, 3
дружелю́бний § 35, п. 2, 3
дру́жити § 22, 5
дру́жний § 33, п. 1
дру́жній § 33, п. 1
дру́к § 12, п. 2
друка́рень § 26, п. 2, 2
друко́ваний § 34, п. 1
друкува́ння § 34, п. 1
друкува́ти § 34, п. 1
ДС-3 § 35, п. 5, 5
Діте́ль § 142, п. 1, прим. 3
Дубі́нін § 144, п. 7, 1
ду́га § 12, п. 1
Да́угавпілс § 154, п. 2, 5
да́угавпілський § 154, п. 2, 5
Дуді́нка § 149, п. 4, 2, прим.
дуе́нья § 139, п. 1, 1
ду́жий § 20
ду́жче § 20
ду́жчий § 20
Ду́мбартон-Окс § 154, п. 3, 3
ду́плува́тий § 33, п. 7
ду́р-зілля § 36, п. 2, 2, а
ду́рра § 128, п. 1
ду́хї «Ліле́я» § 58, п. 1
ду́хмяний § 7, п. 1, прим.
ду́ховка § 32, п. 12
ду́че § 140
душогу́б § 35, п. 2, 1
де́хто § 39, п. 1
де́що § 39, п. 1
дьо́готь § 26, п. 1, 2
Дьо́рнов § 144, п. 4, 2

Дья́конов § 144, п. 13, 1, а
дю́ Гар § 146, п. 1, 4
Дя́гилев § 144, п. 13, 1, в, прим.
дя́дько § 4, п. 2
дя́дько § 26, п. 1, 1
де́які § 39, п. 1

Е

егої́зм § 3
егої́ст § 129, П
е-декла́рува́ння § 35, п. 5, 7
е-декла́рація § 35, п. 5, 7
Еди́нбу́рг § 129, III, п. 5
еди́нбу́рзький § 129, III, п. 5
Е́йфелева ве́жа § 55, п. 2
еко́номклас § 35, п. 4, 2
еко́продукти § 35, п. 4, 2
екскурсво́д § 9, п. 3, 5, д
ексміні́стр § 35, п. 4, 4
експрези́дент § 35, п. 4, 4
екстра́клас § 35, п. 4, 3
ексчемпіо́н § 35, п. 4, 4
екс-Югосла́вія § 35, п. 4, 4, прим. 1
еле́ктрика § 121, п. 2
еле́ктрово́з § 9, п. 3, 5, д
еле́ктро́нно-обчи́слюва́льний § 40, п. 2, 2,
а
еле́ктропро́від § 9, п. 3, 5, д
еле́ктросило́вий § 40, п. 1, 1
елі́псоїд § 3
Еліста́ § 149, п. 3
елі́тжитло́ § 35, п. 4, 1
Елма́с § 140
Елохі́м § 53, п. 1
Ельбу́рс § 149, п. 3
Ель Гре́ко. § 49, п. 2, прим.
Ельза́с-Лотари́нгія § 154, п. 3, 1
ельза́с-лотари́нзький § 154, п. 3, 1
Ельто́н § 149, п. 3
емба́рго § 122, п. 1
емоці́йний § 33, п. 1
е́не́ргія § 130, п. 1
Енн § 140
е́нцикл. — е́нциклопедія; е́нциклопедичний
§ 62, п. 1
е́нциклопедія «Вікіпедія» § 54, п. 7
Е́нчепі́нг § 132
е́піде́мситуа́ція § 35, п. 4, 1
е́пічний § 33, п. 2
е́по́ха Баро́ко § 52, п. 1
е́по́ха Відродже́ння § 52, п. 1
е́ра § 130, п. 1

Ердоган § 122, п. 1
Ерл § 135
Ерне́ст § 135
Ер-Ріяд § 129, III, п. 4, прим. 2
ер-ріядський § 129, III, п. 4, прим. 2
ескадрі́ля § 140
Есхі́л § 130, п. 1
Ете́ль § 140, прим.
ете́р § 123
Етна § 130, п. 1
етногу́рт § 35, п. 4, 2
ефе́нді § 140
ефі́р § 123

Є

Єва́нгеліє § 130, п. 1
Єва́нгеліє § 5
Єва́нгеліє § 53, п. 4
Євге́ньєва § 144, п. 3, 2
Євдокі́мов § 144, п. 3, 1
Євразі́йський степ § 50, п. 1
євро § 140
євроелі́та § 130, п. 1
єврозо́на § 35, п. 4, 2
Європарла́мент § 35, п. 2, 4
Європе́йський Сою́з § 54, п. 5, прим. 1
євроремóнт § 35, п. 4, 2
єврорі́нок § 36, п. 1, 3
Євросою́з § 35, п. 2, 4
Євтуше́вський § 144, п. 3, 1
євхарі́стія § 130, п. 1
єгі́петський § 129, III, п. 6
Єго́ва § 53, п. 1
Єго́р § 144, п. 3, 1
Єго́р'євськ § 149, п. 1, 1
Єго́ршино § 149, п. 4, 3, а
Єго́ршино § 150, п. 1, 2
Єдлі́чка § 144, п. 6, 1
Єжі § 144, п. 6, 2
Єйськ § 149, п. 1, 1
Єйтс § 126
Єлизáров § 144, п. 3, 1
Єлисéйські Поля́ § 50, п. 1, прим.
Єлисéйські Поля́ § 152, п. 4, 1
Єллоустóун § 130, п. 1
Єлена́ Прекра́сна § 146, п. 1, 1
Єла́нський § 144, п. 3, 1
Єле́ць § 149, п. 1, 1
Єль § 130, п. 1
Ємен § 130, п. 1
Єнджихо́вський § 144, п. 9, 2
Єнісе́й § 149, п. 1, 1

Єнси́ § 144, п. 6, 2
єп. — *єпископ* § 62, п. 1
єпі́скоп § 129, I, п. 6
єпі́скоп § 130, п. 1
єпіті́мія § 129, I, п. 6
єпі́тимія § 130, п. 1
єпітрахі́ль § 129, I, п. 6
єпітрахі́ль § 130, п. 1
єресь § 130, п. 1
Єрусали́м § 129, III, п. 6
Єрио́в § 144, п. 3, 1
Єсенту́кі § 152, п. 2
єствó § 4, п. 1
єті § 126
Єфі́мов § 144, п. 3, 1
єхі́дна § 129, I, п. 6

Ж

жабо́ § 140
жага́ § 5
жада́ний § 29, п. 3, 2, прим.
Жан-Жа́к § 49, п. 1
Жан-Жа́к § 146, п. 3, 1
Жан-Жа́к § 147, п. 1
жан-жа́ківський § 147, п. 1
Жа́нна д'Арк § 49, п. 2
Жанне́т § 140
жа́р-пти́ця § 36, п. 2, 2, а
жа́ський § 26, п. 2, 1, а, прим.
Жа́бинка § 149, п. 4, 2, прим.
Жі́вков § 144, п. 6
жа́овто-блакі́тний § 40, п. 2, 2, г
ЖЕК-9 § 35, п. 5, 5
желé § 121, п. 2
желé § 140
Желехі́вський § 9, п. 3, 5, е
Желе́зновóдськ § 149, п. 1, 3
Жене́в'єва § 138, п. 1, 1
жені́ти § 10, п. 1
жені́ти § 10, п. 1
Жі́жка § 144, п. 6, 2
Жі́здра § 149, п. 4, 3, а
Жига́лово § 149, п. 4, 3, а
Жигу́лі § 149, п. 4, 1, б
Жигу́лі § 152, п. 2
Жильє́рон § 144, п. 7, 3, а
жира́ф'ячий § 7, п. 1
Жиро́нда § 129, III, п. 3
Жира́рдув § 150, п. 1, 3
Жито́мир § 148
жі́тній § 33, п. 1
житньогі́рський § 154, п. 2, 6

житньогірці § 154, п. 2, 6
Житомирська автострада § 50, п. 11
життєвий § 33, п. 6
життєздатний § 35, п. 2, 4
життєпис § 35, п. 2, 4
життя § 27, п. 5
життя § 30, п. 1, 1
життя § 30, п. 1, 1
Жізель § 140, прим.
Жіонó § 144, п. 7, 3, а
Жнець § 142, п. 1
жовтогарячий § 40, п. 2, 2, г
жовтувато-рожевий § 40, п. 2, 2, г
жовтоцвіт § 36, п. 1, 2
Жоліó-Кюрі § 146, п. 3, 2
жонатий § 10, п. 1
Жорж Санд § 146, п. 1, 2
Жоффруá § 140
Жітні Гóри § 154, п. 2, 6
Жукóвський § 152, п. 3
жук-короїд § 37, п. 1, 4
Жуль Верн § 147, п. 4, 1, прим.
жуль-вєрнівський § 147, п. 4, 1, прим.
Журавель § 142, п. 1
жури́ § 129, I, п. 5
жури́ § 130, п. 2
журна́л «Всєсвіт» § 55, п. 3
журн. — журнал § 62, п. 1
Жєшув § 150, п. 1, 3

З

з § 25, п. 1, 1
з § 25, п. 1, 2
з § 25, п. 1, 3
Заáле § 137
забагáто § 41, п. 1, 1
за багато § 41, п. 1, 1, прим.
завбїльшки § 41, п. 1, 7
заввїшки § 29, п. 1, 1
завгли́бики § 41, п. 1, 7
Завáдзький § 144, п. 10
завдóвжки § 41, п. 1, 7
завертіти § 11, п. 2
завєршення § 9, п. 3, 4
завєршувати § 11, п. 2
завїдна § 41, п. 1, 4
завїрчувати § 11, п. 2
за вїцо § 41, п. 1, 6
завкáфедри § 35, п. 3, 2
завмирати § 11, п. 2
завóд § 19, п. 2
заводський § 19, п. 2

завóд «Фармáк» § 54, п. 5
завойóваний § 8, п. 1, 1
завойóвуваний § 34, п. 2
завойóвування § 34, п. 2
завойóвувати § 34, п. 2
завтóвики § 41, п. 1, 7
завчáсу § 41, п. 1, 7
завши́ришки § 41, п. 1, 7
загальнодоступний § 40, п. 1, 2
загальноосвітній § 40, п. 1, 2
загітóваний § 34, п. 3
загітувáти § 7, п. 4, прим. 1
загітувáти § 34, п. 3
за годїни § 41, п. 2, 1
зáдля § 42, п. 1, 2
зáдній § 33, п. 1
задньоязиковий § 35, п. 1
за дня § 41, п. 2, 1
зadóвго § 41, п. 1, 1
зáєнько § 32, п. 9
Зáєць § 49, п. 7, 3
заїнтригувáти § 3, прим.
Зайóнчек § 144, п. 9, 2
Закавказзя § 50, п. 6, прим.
закомпостóваний § 34, п. 3
закомпостувáти § 34, п. 3
закóн § 9, п. 3, 5, е
закóн § 29, п. 1, 3
закóнний § 9, п. 3, 5, е
закóнний § 29, п. 1, 3
закóнний § 29, п. 1, 3
закóнність § 29, п. 1, 3
закóнно § 29, п. 1, 3
законодáвчо § 10, п. 2, 4, прим.
Закóн України «Про пенсійне забезпéчення» § 55, п. 1
Закопáне § 149, п. 1, 3, прим.
за кордóн § 41, п. 2, 1
за кордóном § 41, п. 2, 1
залїсся § 19, п. 1, 3
залїський § 19, п. 1, 3
Залїсся Пєрше § 154, п. 1, 3
Залєський § 144, п. 2
Замбєзі § 129, I, п. 4
заместї § 9, п. 1, 1, е
заместї § 11, п. 2
зáмїж § 41, п. 1, 2
зáмїсть § 42, п. 1, 1
замїтáти § 11, п. 2
Замóвник § 60, п. 1
зáмок Іф § 55, п. 2, прим.
зáмолоду § 41, п. 1, 4

занáдто § 41, п. 1, 1
зáново § 41, п. 1, 4
заодно́ § 41, п. 1, 5
за́очі § 41, п. 1, 2
запира́ти § 11, п. 2
запівніч § 41, п. 1, 2
Запорі́жжя § 148
Запорі́жжя § 153, п. 2, 1
запорі́зький § 153, п. 2, 1
Запорі́жжя § 9, п. 3, 2, а
Запорі́жжя § 19, п. 1, 2
запорі́жці § 49, п. 6
запорі́зький § 19, п. 1, 2
запусти́ти § 17
запу́щений § 17
зап'ястний § 28
зара́ди § 42, п. 1, 2
за́раз § 41, п. 1, 2
заразо́м § 41, п. 1, 2
Зарату́стра § 53, п. 1
за раху́нок § 41, п. 2, 1
зареє́стрований § 34, п. 3
зареє́струва́ти § 34, п. 3
Заре́мба § 144, п. 9, 1
за сві́тла § 41, п. 2, 1
засі́дання прези́дії Украї́нського товари́ства охоро́ни пам'яток істо́рії та культу́ри § 54, п. 6
заслу́жений дія́ч мисте́цтв § 56, прим. 1
заспоко́юват § 11, п. 1
зате́ § 43, п. 1
зате́ § 43, п. 1, прим.
за те § 43, п. 1, прим.
зати́м що § 43, п. 2, 2
зати́сувати § 11, п. 2
зате́мна § 41, п. 1, 4
зати́м що § 44, п. 1, 10
зато́ка § 50, п. 1
зато́ка Свято́го Лавре́нтія § 50, п. 2
зато́н § 9, п. 3, 5, г
Заха́р'їн § 3
за́хідний § 33, п. 1
захі́дноєвропе́йський § 154, п. 2, 6
захі́дноєвропе́йці § 154, п. 2, 6
захі́дноукраї́нський § 40, п. 1, 2
за́хід, півде́нь, півні́ч, схі́д, норд-о́ст, півде́нний за́хід краї́ни За́ходу, Дале́кий Схі́д, За́хідна Украї́на, наро́ди Півночі, Півде́нне Полі́сся, Півні́чна Букові́на. § 50, п. 10
Заха́р'їн § 144, п. 12
за що́ § 41, п. 1, 6
зба́вити § 31, п. 1
Зба́раж § 19, п. 1, 2
зба́разький § 19, п. 1, 2
зберегти́ § 9, п. 3, 3
зберегти́ § 11, п. 2
зберегти́ § 14, п. 3
збере́жений § 14, п. 3
збері́гати § 11, п. 2
зб. — *збі́рник* § 62, п. 1
збі́жжя § 30, п. 1, 1
збі́льшення § 9, п. 3, 4
збо́ку § 41, п. 1, 2
з бо́ку на бі́к § 41, п. 2, 2
з бо́лю § 41, п. 2, 1
збо́ри § 54, п. 6
Збро́йні си́ли Украї́ни § 54, п. 1
зважа́ючи на те що § 43, п. 2, 2
зві́дкись § 44, п. 2, 4
зве́рнення § 32, п. 5
зве́рху § 41, п. 1, 2
звесті́ § 31, п. 1
Зве́рев § 144, п. 3, 4
звісо́ка § 41, п. 1, 4
зві́ку § 41, п. 1, 2
зві́робій-трава́ § 37, п. 1, 2
Зво́лінський § 144, п. 6, 1
зв'язо́к § 7, п. 1, прим.
зв'ялі́ти § 7, п. 1, прим.
зга́рячу § 41, п. 1, 4
згин § 5
з о́гляду на те що § 43, п. 2, 2
згорі́ § 41, п. 1, 2
За́греб § 149, п. 1
згу́бний § 33, п. 1
з да́вніх-даве́н § 35, п. 5, 2
зда́тність § 32, п. 3
з ді́да-праді́да § 35, п. 5, 2
зді́йснений § 29, п. 3, 2, прим.
зді́йсне́нний § 29, п. 3, 2, прим.
з дня на де́нь § 41, п. 2, 2
здорове́нний § 29, п. 3, 1
здрі́бніти § 31, п. 1
Зе́всова колі́сниця. § 49, п. 9, 1
Зейна́б § 140, прим.
зекonóмити § 7, п. 4, прим. 1
зекonóмити § 31, п. 1
Зеленбу́д-4 § 35, п. 5, 5
зеле́ний § 9, п. 1, 2
Зеленодо́льськ § 149, п. 1
зе́лень § 9, п. 2, 3
Зеле́на Гу́ра § 150, п. 1, 1
Зеле́на Гу́ра § 154, п. 1, 1

землемір § 35, п. 2, 3
 землетрус § 35, п. 2, 3
 земля § 9, п. 2, 1
 земля § 51, прим.
 Земля § 51, прим.
 земля-мати § 37, п. 1, 1
 земля Ніжня Саксонія § 50, п. 9
 озеро § 154, п. 2, 1, прим.
 Озеров § 144, п. 2
 з'єднаний § 7, п. 4
 Заєць § 141
 Заєць § 142, п. 1
 заєць-біляк § 37, п. 1, 4
 заєць-русак § 37, п. 1, 4
 зжитися § 31, п. 1
 з-за § 42, п. 2
 ззаду § 29, п. 1, 1
 ззаду § 41, п. 1, 2
 з-за кордону § 41, п. 2, 1
 ззирнутися § 31, п. 1
 Зимовники § 149, п. 4, 3, д
 Зинів'єв § 144, п. 3, 2
 Зинівій-Богдан § 146, п. 3, 1
 Зинівій-Богдан § 49, п. 1
 зі § 25, п. 3
 зібгати § 31, п. 1
 з Іваном Костенком § 142, п. 3, прим. 2
 зів'ялий § 31, п. 1
 зігнорувати § 31, п. 1
 зігнути § 31, п. 1
 зіграти § 31, п. 1
 зігрівати § 31, п. 1
 зідрати § 31, п. 1
 зізнатися § 31, п. 1
 зілля § 9, п. 1, 2
 зімлівати § 31, п. 1
 зім'яти § 31, п. 1
 зініціювати § 7, п. 4, прим. 1
 зіпрівати § 31, п. 1
 зіпсувати § 31, п. 1
 зіп'ястися § 31, п. 1
 зір § 26, п. 2, 2
 зірвіголова § 36, п. 1, 4
 зірка § 9, п. 3, 1, б
 Зірка § 49, п. 8
 зісподу § 41, п. 1, 2
 зіставити § 31, п. 1
 зіткнення § 31, п. 1
 зітліти § 31, п. 1
 зіщулитися § 31, п. 1
 з'їзд § 3
 з'їзд § 54, п. 6
 з'їхати § 7, п. 4
 Зайчик-Побігійчик § 36, п. 2, 1, в
 з краю в край § 41, п. 2, 1
 Златоуст § 153, п. 2
 златоустівський § 153, п. 2
 злегка § 41, п. 1, 4
 зліва § 41, п. 1, 4
 з Ліною Костенко § 142, п. 3, прим. 2
 зловити § 18
 зловлений § 18
 злодійкуватий § 33, п. 7
 золотом-валютний § 40, п. 2, 2, в
 зміїний § 33, п. 4
 з-над § 42, п. 2
 знадвору § 41, п. 1, 7
 знання § 30, п. 1, 1
 знань § 26, п. 2, 2
 знаряддя § 30, п. 1, 1
 значеннєвий § 33, п. 6
 значення § 9, п. 2, 4
 значення § 9, п. 3, 4
 знач. — значення § 62, п. 1
 знāju § 4, п. 1
 знізу § 41, п. 1, 2
 знобу § 41, п. 1, 4
 зо § 25, п. 3
 зовнішній § 33, п. 1
 зовнішньополітичний § 40, п. 1, 2
 зогрівати § 31, п. 1
 зозла § 41, п. 1, 2
 зокола § 41, п. 1, 2
 золота медаль § 57, п. 2
 Золотий Ріг § 50, п. 1, прим.
 Золотовєрхий § 50, п. 6, прим.
 золотоніський § 153, п. 2, 3
 Золотоніша § 153, п. 2, 3
 Золя § 121, п. 1, 2
 зомлівати § 31, п. 1
 зоосад § 35, п. 4, 2
 зопривати § 31, п. 1
 зорієнтувати § 7, п. 4, прим. 1
 зорієнтуватися § 31, п. 1
 зоря § 51
 зоря Альтаір § 51
 зотліти § 31, п. 1
 Зоя – Зойн § 33, п. 3
 з-пéред § 42, п. 2
 з переляку § 41, п. 2, 1
 з-під § 42, п. 2
 з-пóза § 42, п. 2
 з-пóміж § 42, п. 2
 з-пóнад § 42, п. 2

з-пóпід § 42, п. 2
з-пóсеред § 42, п. 2
з початку § 41, п. 1, 9, прим.
з-прóміж. § 42, п. 2
з рáдості § 41, п. 2, 1
зрáзу § 41, п. 1, 2
зрáнку § 41, п. 1, 2
зрáння § 30, п. 1, 4
зрéштою § 41, п. 1, 2
зрідка § 41, п. 1, 4
зрóблений § 29, п. 3, 2, прим.
зрóду § 41, п. 1, 2
зрóду-віку § 35, п. 5, 2
з розгóну § 41, п. 2, 1
зростáння § 32, п. 5
зростáти § 32, п. 5
зсадíти § 31, п. 1
зсерéдини § 41, п. 1, 2
зскрібáти § 31, п. 1
з тóго чáсу як § 43, п. 2, 2
зуміти § 7, п. 4, прим. 1
зумовити § 31, п. 1
зупинка «Каравáєві Дáчі» § 50, п. 14
Зáхідна Єврóпа § 154, п. 1, 1
Зáхідна Єврóпа § 154, п. 2, 6
Зáхідний Буг § 148
зці́пити § 31, п. 1
з ЦУМу § 61, п. 2
зчепіти § 31, п. 1
зши́ток § 31, п. 1
Зя́брев § 144, п. 13, 1, в, прим.
з'яві́тися § 7, п. 4

И

ийбéн § 2
і́кання § 2
і́кати § 2
ир § 2
і́рій § 2
і́род § 2
ич! § 2
Ич-обá § 2

І

і § 24, п. 1, 2
і § 24, п. 1, 3
і § 24, п. 3, 1
і § 24, п. 3, 2
Ібн Рўсте § 146, п. 3, 4
Ібн Сіна § 146, п. 3, 4
Ібн Фадлáн § 146, п. 3, 4
Ібсен § 129, I, п. 1

Івáн § 2
Івáн Богослóв § 53, п. 1
Івáнович § 32, п. 11
Івáно-франківський § 40, п. 2, 1
іванофранківці § 154, п. 3, 6, прим. 1
Івáн Петрóвич Котлярéвський § 49, п. 1
івáн-покивáн § 49, п. 7, 3, прим.
Івáн Хресті́тель § 53, п. 1
Іваньó § 142, п. 1
Івашкéвич § 144, п. 6, 1
Івáн Волóве Óко § 146, п. 1, 1
Івáн — мужі́чий син § 146, п. 3, 3
Івáно-Франківськ § 152, п. 5
Івáно-Франківськ § 154, п. 3, 2
Івáно-Франківськ § 154, п. 3, 6, прим. 1
івáно-франківський § 154, п. 3, 2
івáно-франківський § 154, п. 3, 6, прим. 1
Івáн, селя́нський син § 146, п. 3, 3
Івáн-царéнко § 146, п. 3, 3
Іглéсіас § 129, I, п. 2
Ігнатóвич § 144, п. 6
Ігнáтов § 144, п. 7, 1
Їгор § 33, п. 6
Їгорева § 33, п. 6
Їгоре́ве § 33, п. 6
Їгорівна § 32, п. 11
Їгорьович § 32, п. 11
і́грашка § 2
Ігáрка § 149, п. 4, 1, а
і́гум. — і́гумен § 62, п. 1
ідеалі́ст § 32, п. 14
Їден § 129, I, п. 1
іде́я § 129, I, п. 1
іді́-бо § 44, п. 3, 1
іді́ ж бо § 44, п. 3, 1, прим. 1
ідилі́чний § 128, п. 1
ідилі́чний § 33, п. 2
і́дол § 2
із § 25, п. 2
Ізабéлла § 129, I, п. 1
Ізабéль § 140, прим.
і́жжóвкнути § 31, п. 1
і́з-за § 42, п. 2
Ізмаї́лов § 144, п. 7, 2
і́знóв § 31, п. 1
і́з-під § 42, п. 2
і́зсерéдини § 31, п. 1
і́кати § 2
і́ко́на § 2
і́ко́на Ма́тері Бóжжої Теребовля́нської § 53, п. 7
Іко́но́мов § 144, п. 6

Лієв § 144, п. 6
Ліада § 129, I, п. 1
іл. — ілюстрація; ілюстративний § 62, п. 1
Іллівна § 32, п. 11
Ілліч § 32, п. 11
Ілля § 30, п. 1, 2
Ілона § 144, п. 6, 1
Ільїн § 144, п. 7, 2
Ільюшин § 144, п. 13, 1, а
імбір § 129, I, п. 6
імення § 9, п. 3, 4
іменувати § 2
ім. — імені § 62, п. 1
імміграція § 128, п. 2
імператор § 56, прим. 2
ім'я § 2
інакодумець § 35, п. 4, 2
інвалюта § 35, п. 4, 1
інвестпроєкт § 35, п. 4, 1
Індигірка § 149, п. 4, 1, а
індік § 2
Індія § 129, I, п. 1
Індія § 129, III, п. 5, прим.
Індокитай § 154, п. 2, 4
індокитайський § 154, п. 2, 4
індустріалізація § 129, I, п. 2
індустрія § 129, I, п. 2
ін'єкція § 126
ін'єкція § 138, п. 1, 2
інженер § 9, п. 2, 6
інженю § 140
ін. — інші § 62, п. 1
інновація § 128, п. 2
іновірець § 35, п. 4, 2
іноді § 2
Інокентій § 143
інофірма § 35, п. 4, 1
інститут § 129, III, п. 1
інституту Національної академії наук § 54, п. 5, прим. 4
Інститут фізики Національної академії наук України § 61, п. 3, прим. 1
інструкція § 129, I, п. 1
інтеграл § 121, п. 1, 1
інтелектуальний § 128, п. 1
інтелігент § 19, п. 2
інтелігентський § 19, п. 2
інтербригада § 35, п. 4, 1
інтерв'ю § 138, п. 1, 1
інтерв'ю § 140
інтермецо § 128, п. 1
інтернаціональний § 129, I, п. 1
інтернет-видання § 36, п. 2, 2, а
інтернет-послуга § 36, п. 2, 2, а
ін-т (інститут) § 62, п. 2
інформповідомлення § 35, п. 4, 1
інформце́нтр § 35, п. 4, 1
ішовірець § 35, п. 4, 2
ішиодумець § 35, п. 4, 2
і под. — *і подібне* § 62, п. 1
Ірвінг § 135
Ірен § 140
іржа § 2
ірій § 2
Ірку́тськ § 149, п. 4, 1, а
ірод § 2
ірокéзи § 49, п. 6
Ірпінь § 148
іраціональний § 128, п. 2
ірреальний § 128, п. 2
Іртіш § 149, п. 4, 1, а
Іртіши § 149, п. 5
Ісаакіївський собор § 55, п. 2
Іса́я § 126
Ісаєв § 144, п. 7, 1
Ісаєнков § 144, п. 3, 2
іскрістий § 33, п. 5
існувати § 2
Іссік-Куль § 50, п. 4, прим.
Іссік-Куль § 154, п. 3, 3
Іссік-Куль § 154, п. 3, 6, прим. 2
істина § 2
Іст-Лондон § 154, п. 3, 4
історик § 32, п. 1, прим.
історико-культурний § 40, п. 2, 2, б
історичний § 33, п. 2
Ісус Христос § 49, п. 7, 1
Ісько § 22, 4
італієць § 32, п. 3
Італія § 129, I, п. 2
і т. д. — *і так далі* § 62, п. 1
іті § 2
і т. ін. — *і таке інше* § 62, п. 1
Ітон § 129, I, п. 1
ІФ НАНУ § 61, п. 3, прим. 1
Іх'ямас § 138, п. 1, 1
Ішім § 149, п. 4, 3, а
Іщенко § 22, 4
Іщук § 22, 4
ї
їдальень § 26, п. 2, 2
їдальня § 26, п. 1, 3

їжа § 3
їжак § 3
їжджений § 16
їздець § 3
їздити § 3
їздити § 16
їй-бо́гу § 35, п. 5, 4
їй-бо́гу § 53, п. 2, прим. 3
їй-пра́во § 35, п. 5, 4
Їржі § 144, п. 6, 2
їсти § 3
їх § 3
їхати § 3

Й

й § 24, п. 2, 1
й § 24, п. 2, 2
Йо́лкін § 144, п. 4, 1
Йо́лкіно § 149, п. 2, 1
ймення § 24, п. 2, 2
ймові́рність § 24, п. 2, 2
Йога́нн § 126
його́ § 8, п. 1, 1
йому́ § 8, п. 1, 1
Йорда́н-річка § 37, п. 1, 2
Йо́ркишир § 129, III, п. 3
йоркиши́р § 50, п. 12
йоркиши́рський § 129, III, п. 3
Йо́ркишир § 154, п. 2, 5

К

Каа́ба § 137
Кабарда́ § 153, п. 1
кабарди́нський § 153, п. 1
каба́ре § 140
каберне́ § 140
Кабіне́т Міні́стрів Украї́ни § 54, п. 1
Кабмі́н § 35, п. 4, 1
Кавка́зький хребéт § 50, п. 1
Кавка́з § 153, п. 2, 1
кавка́зький § 153, п. 2, 1
Кавка́зький хребéт § 154, п. 1, 2
Кага́рлік § 153, п. 2, 2
кага́рліцький § 153, п. 2, 2
Кає́нна § 126
Казбе́к § 153, п. 2, 2
казбе́цький § 153, п. 2, 2
Казимі́рський § 144, п. 7, 3, 6
казино́ § 140
ка́зка § 9, п. 2, 1
казко́вий § 33, п. 6
ка́зна-де § 41, п. 3, 3

ка́зна з ким § 39, п. 2
ка́зна-колі́ § 41, п. 3, 3
ка́зна-що § 39, п. 2
Казáнка § 153, п. 2
казáнківський § 153, п. 2
казáх § 153, п. 2, 3, прим. 1
казáхський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Каї́р § 129, II
Ка́йзер § 136, п. 1
какаду́ § 140
кака́о § 140
Калу́га § 153, п. 2, 1
Каледо́нія § 121, п. 2
калу́зький § 153, п. 2, 1
калі́євий § 33, п. 6
калмі́к § 129, I, п. 6
калмі́к § 153, п. 2, 2
калмі́цький § 153, п. 2, 2
кальці́євмі́сний § 40, п. 1, 6
Камберле́нд § 154, п. 2, 5
Каменя́р § 49, п. 1
Ка́мерна симфо́нія № 1 Євге́на Станко́вича § 55, п. 2
камер'ю́нкер § 7, п. 4
каміне́ць § 9, п. 3, 1, а
камі́ння § 27, п. 5
ка́мінь § 9, п. 1, 1, а
Камі́шин § 149, п. 4, 3, а
Камі́шин § 153, п. 1
камі́шинський § 153, п. 1
Кам'яна́ Ба́лка § 154, п. 2, 6
кам'яноба́лківський § 154, п. 2, 6
кам'яноба́лківці § 154, п. 2, 6
Кам'яне́ць-Поді́льський § 148
Кам'яне́ць-Поді́льський § 152, п. 4, 2
Кам'яне́ць-Поді́льський § 154, п. 3, 1
кам'яне́ць-поді́льський § 154, п. 3, 1
Кана́верал § 134
Кандала́кська зато́ка § 154, п. 1, 2
кандала́кський § 153, п. 2, 3
Кандала́кша § 153, п. 2, 3
Канзас-Сі́ті § 129, I, п. 4
Ка́нів § 9, п. 1, 1, г
Ка́нни § 50, п. 5, прим.
Кантемі́р § 144, п. 7, 3, 6
ка́нцлер § 56, прим. 1
каньйо́н § 139, п. 1, 1
капельме́йстер § 136, п. 1
капіта́л § 121, п. 1, 1
Ка́прі § 129, I, п. 4
ка́псула § 140
ка́псули § 140

ка́псулі § 140
караба́ський § 153, п. 2, 3
Караба́х § 153, п. 2, 3
Карагандá § 153, п. 1
караганді́нський § 153, п. 1
карао́ке-бар § 36, п. 2, 2, г
Кара́джич § 144, п. 6
кар'е́ра § 138, п. 1, 1
ка́рієс § 130, п. 1
Карл Смілі́вий § 49, п. 9, 2
Ка́рмєн § 140
Карпíнськ § 149, п. 4, 2, прим.
карт-блáни § 35, п. 5, 10
карті́на «Запоро́жці пі́шуть листá турецькому султа́нові» § 55, п. 3
картоплíння § 32, п. 6
карто́пля Серпа́нок § 59, п. 3
Кара́чев § 153, п. 2
кара́чевський § 153, п. 2
касі́р § 32, п. 14
категорíйний § 33, п. 1
кате́дра § 123
Катерíна § 144, п. 1
Катманду́ § 140
католи́цький § 123
Ка́трин § 33, п. 3
Ка́тря § 33, п. 3
кауді́льйо § 140
Ка́унас § 131
кафе́ § 140
ка́федра § 123
ка́федра істо́рії Украї́ни Терно́пільського націо́нального педагогі́чного університе́ту і́мені Володи́мира Гнатю́ка § 54, п. 6
кача́ти § 11, п. 1
качі́ний § 33, п. 4
кашнє́ § 140
кашовáр § 35, п. 2, 1
кБ — кілобайт § 62, п. 1
квазіглоба́льний § 31, п. 5
квазіетні́чний § 130, п. 1
квазіобертáння § 31, п. 5
квазіоп́тика § 31, п. 5
квазіплóский § 31, п. 5
квазіпру́жність § 31, п. 5
квазірі́нок § 31, п. 5
квазістíйкість § 31, п. 5
квазічастíнка § 31, п. 5
кварц § 27, п. 7
квáрцовий § 33, п. 6
кві́слінги § 49, п. 5
кві́тка § 12, п. 1
Кві́тка-Осно́в'я́ненко § 49, п. 1
кв. — кварта́ра § 62, п. 1
Кво́чка § 51
Кві́тка-Осно́в'я́ненко § 146, п. 3, 2
Кві́тка-Осно́в'я́ненко § 146, п. 4
кВт — кіловат § 62, п. 1
кг — кілограм § 62, п. 1
кг — кілограм § 62, п. 1
Ке́льн § 132
Кемаль-пашá § 146, п. 3, 4
Ке́мерон § 134
Кероглі́ § 146, п. 3, 4, прим.
Кероглі́ § 147, п. 4, 2
керува́ти § 34, п. 1
Керч § 152, п. 1
ка́зна-де § 44, п. 3, 2
ка́зна-кому́ § 44, п. 3, 2
ка́зна-хто § 39, п. 2
ка́зна-чий § 39, п. 2
ка́зна-які́й § 39, п. 2
Ки́єва § 9, п. 1, 1, г
Ки́єво-Печє́рська ла́вра § 53, п. 7
Кизíл-Орда́ § 154, п. 3, 3
Ки́їв § 9, п. 1, 1, г
Ки́ївенє́рго § 61, п. 1, 1
Ки́ївзеленбу́д § 35, п. 4, 1
Ки́ївська фа́брика і́грашок § 54, п. 4
Ки́ївський академі́чний теа́тр ляльо́к § 54, п. 3
Ки́ївський міськíй будíнок учі́теля § 54, п. 3
ки́йо́к § 32, п. 13
кинь § 26, п. 2, 3
кіньмо́ § 26, п. 2, 3
кіньте́ § 26, п. 2, 3
кипарі́с § 129, I, п. 6
Кири́лівська це́рква § 53, п. 7
Кири́лов § 144, п. 7, 3, 6
Кисельо́в § 144, п. 7, 3, 6
кисє́т § 129, I, п. 6
Кислово́дськ § 149, п. 4, 3, в
кі́сло-солóдкий § 40, п. 2, 2, г
кисне́во-водне́вий § 40, п. 2, 2, а
киснетерапі́я § 35, п. 2, 3
Кита́й § 129, III, п. 6
Кита́йська На́родна Респу́бліка § 50, п. 6
Кита́йгород § 154, п. 2, 5
кише́ня § 1
Кишині́в § 153, п. 2
кишині́вський § 153, п. 2
Кишині́в § 52, п. 2, прим. 2

кияни § 49, п. 6
 кібермашина § 35, п. 4, 2
 кібуц § 129, I, п. 6
 кіготь § 9, п. 3, 1, а
 «КіЖ» § 61, п. 3, прим. 3
 кіл § 9, п. 3, 1, в
 кілер § 121, п. 2
 кілець § 26, п. 2, 2
 кілля § 9, п. 1, 2
 кіловат-година § 36, п. 2, 2, в
 кілограм § 129, I, п. 6
 кілограм § 5
 30-кілограмовий § 40, п. 2, 4
 кілок § 9, п. 3, 1, а
 кілок § 32, п. 13
 кілочок § 9, п. 3, 1, в
 кількоповерховий § 35, п. 2, 4
 кількарізний § 35, п. 2, 4
 кільце § 9, п. 3, 1, б
 кільце § 26, п. 1, 1
 кільце § 26, п. 1, 3
 Кім § 140
 Кім Ир Сен § 146, п. 1, 6, прим.
 Кім Ир Сєн § 147, п. 2
 кімірсєнівський § 147, п. 2
 кімоно § 140
 Кім Чєн Ін § 2
 кінєць § 9, п. 3, 1, а
 кінний § 29, п. 1, 3
 кінó § 129, I, п. 6
 кінó § 140
 кінóзál § 36, п. 1, 3
 кінотеáтр «Кійвська Русь» § 54, п. 5
 кінóфільм «Бєн Гур» § 55, п. 3
 кінóфільм § 35, п. 2, 4
 кінцївка § 27, п. 3
 кінєць кінцєм § 35, п. 5, 2, прим.
 кінчик § 27, п. 2
 кінь § 9, п. 1, 1, а
 кінь § 26, п. 1, 1
 кінь § 29, п. 1, 3
 Кіркконнєлл § 128, п. 3
 кістлявий § 28
 Кійв § 148
 Кійв § 152, п. 1
 Кійв-1 § 35, п. 5, 6
 Кєйттаун § 154, п. 2, 5
 клас § 121, п. 1, 1
 класицизм § 32, п. 14
 класичний § 33, п. 2
 Клáус § 131
 клац § 27, п. 7
 клєкит § 1
 клекотіти § 1
 клужський § 153, п. 2, 3, прим. 1
 Клин § 149, п. 4, 3, в
 клієнт § 129, I, п. 2
 клієнт § 130, п. 1
 Клірик Острóзький § 49, п. 1
 Клодін § 140
 Кóло-Михáйлівка § 154, п. 3, 1
 кóло-михáйлівський § 154, п. 3, 1
 Клуж § 153, п. 2, 3, прим. 1
 Клаузєвиц § 144, п. 13, 2, прим. 2
 кулькó- § 36, п. 2, 4
 Кєльци § 149, п. 1, 3, прим.
 Кляйн § 136, п. 1
 Кляйнєрт § 136, п. 1
 км/год (кілометрів за годину § 62, п. 4
 км — кілометр § 62, п. 1
 Кємпа § 144, п. 9, 1
 Кінешма § 149, п. 4, 1, в
 кніжечка § 10, п. 1, прим.
 кн. — книга; княгиня; князь § 62, п. 1
 КНР § 61, п. 2
 Кóнча-Зáсна § 152, п. 5
 Княжпіль § 154, п. 2, 5
 Князівство Монáко § 50, п. 6
 князь § 56, прим. 2
 коалиційний § 33, п. 1
 Кобєляки § 153, п. 2, 2
 кобєляцький § 153, п. 2, 2
 кобзár § 27, п. 1
 кобзár § 33, п. 6
 Кобзár § 49, п. 1
 кобзарєва § 33, п. 6
 кобзарєве § 33, п. 6
 Кобилянська § 142, п. 2
 ковалєнко § 32, п. 9
 ковалів § 9, п. 1, 1, в
 коваль § 32, п. 3
 Ковальóв § 8, п. 2
 ковальський § 26, п. 1, 3
 ковбасá «Крáківська» § 58, п. 1
 ковзкий § 26, п. 2, 1, а, прим.
 Ков'яги § 152, п. 2
 Кодекс України про адміністративні
 правопорушення § 61, п. 3, прим. 2
 кожух § 12, п. 2
 козák § 14, п. 2
 козák § 19, п. 1, 1
 козáцький § 22, 1
 Козáччина § 22, 1
 козеріг § 9, п. 3, 5, д

Козеріг § 9, п. 3, 5, д
Козіний Брід § 50, п. 11
козир-дівка § 36, п. 2, 2, а
козак-характерник § 37, п. 1, 1
Козіцький § 144, п. 6, 2
Козьолецький § 144, п. 5, 2
Козятин § 148
кола § 9, п. 1, 2
Коливушко § 36, п. 1, 4
Колгуєв § 149, п. 1, 1
Колгуєв § 153, п. 2
колгуєвський § 153, п. 2
колéзький асéсор § 56, прим. 2
колектів § 128, п. 1
колі б § 43, п. 2, 1
колі б то § 43, п. 2, 1
колі-будь § 41, п. 3, 3
колі-будь § 44, п. 3, 2
колі-небудь § 41, п. 3, 3
колі-не-колі § 41, п. 3, 5
колихати § 14, п. 3
колішній § 33, п. 1
колібри § 129, I, п. 5
колібри § 140
Колізей § 55, п. 2
Коліївщина § 52, п. 1
кóлiр § 9, п. 2, 6, прим.
колóнія § 121, п. 1, 1
колісь § 44, п. 2, 4
кóльт § 139, п. 1, 2
колядник § 32, п. 1
команді́р § 32, п. 14
комба́т § 35, п. 4, 1
комба́тівський § 35, п. 4, 1
комісія § 128, п. 1
комітети Верховної Ра́ди Украї́ни § 54, п. 5, прим. 4
компа́кт-диск § 36, п. 2, 2, а
компáнія «Microsof́t» § 54, п. 4
компетéнтнісно орієнто́ваний § 40, п. 1, 4, прим. 1
компо́ст § 28, прим.
компо́стний § 28, прим.
комп'ю́тер § 138, п. 1, 1
Комуна́льне підприє́мство «Київблагосудри́й» § 54, п. 4
конвéєр § 126
конвéєр § 130, п. 1
конвоі́р § 32, п. 14
конгрéс § 54, п. 5, прим. 3
конгрéс Міжнародної асоціа́ції україні́стів § 54, п. 6
кондотьéр § 139, п. 1, 1
коничéнько § 32, п. 9
конóв'язь § 35, п. 2, 3
коногін § 35, п. 2, 3
конотáція § 128, п. 2, прим.
Конституці́йний Суд Украї́ни § 54, п. 1
Конститу́ція Украї́ни § 55, п. 1
Конéський § 144, п. 11
контрадміра́л § 35, п. 4, 4
контра́ст § 28, прим.
контра́стний § 28, прим.
контрóльно-вимі́рювальний § 40, п. 1, 3, прим.
контрреволю́ція § 128, п. 2
контрреформа́ція § 128, п. 2
контрудáр § 35, п. 4, 4
КонтЧенстохо́ва. § 149, п. 6
конферансьé § 139, п. 1, 1
конферен́ція § 54, п. 6
конце́рн «Volkswágen» § 54, п. 4
конце́рн «Фольксва́ген» § 54, п. 5
Конько́в § 144, п. 13, 1, б
конья́к «Та́врія» § 58, п. 1
кон'ю́нктура § 138, п. 1, 2
копі́єчка § 32, п. 8
копі́ст § 129, I, п. 2
Копáйгород § 154, п. 2, 3
копа́йгородський § 154, п. 2, 3
коп. — *копійка* § 62, п. 1
Копéрник § 144, п. 6, 2
Кора́н § 53, п. 4
Кордильéри § 129, III, п. 5
Кордильéри § 139, п. 1, 1
кореля́ція § 128, п. 2, прим.
кореспонде́нт § 128, п. 2, прим.
корі́сний § 28
ко́ристь § 28
ко́ристю § 27, п. 3
кори́вка § 9, п. 3, 5, б
Корова́й § 142, п. 1, прим. 2
корова́й § 142, п. 1, прим. 2
короле́ва § 56, прим. 2
Королі́вство Бахре́йн § 50, п. 6
коро́ль § 56, прим. 2
Королю́в § 144, п. 4, 2
короткогрушоподі́бний § 40, п. 1, 4, прим. 2
короткостеблові́й § 40, п. 1, 2
Кóрсика § 129, III, п. 2
коря́к § 153, п. 2, 2
коря́цький § 153, п. 2, 2
Кос-Анато́льський § 146, п. 4

косіти § 16
кóсить § 26, п. 2, 3
костогріз § 35, п. 2, 3
костоправ § 35, п. 2, 3
Костянти́н Багрянорóдний § 49, п. 9, 2
Костя́нтин Острóзький § 49, п. 9, 2
ко́сять § 26, п. 2, 3
котéл § 9, п. 3, 5, а
Котигорóшко § 49, п. 7, 3
коті́рувати § 34, п. 3
коті́ти § 11, п. 1
Котéльников § 144, п. 7, 3, г
Котéльнич § 149, п. 4, 3, д
Котляре́вський § 9, п. 3, 5, е
котра́сь § 44, п. 2, 4
котре́сь § 44, п. 2, 4
котрі́й-будь § 39, п. 2
котрі́йсь § 44, п. 2, 4
котрі́й-не́будь § 39, п. 2
котрі́йсь § 39, п. 1
кофе́їн § 129, П
кохінхі́н § 59, п. 1
ко́шений § 16
Ко́шицький край § 50, п. 8
Кра́вченко § 32, п. 9
краєзна́вство § 35, п. 2, 4
краєчо́к § 32, п. 8
КраЗ § 58, п. 4
краї́на § 3
краї́на-інвéстор § 37, п. 1, 1
краї́на-кредитóр § 37, п. 1, 1
країнозна́вство § 35, п. 2, 1
крайне́бо § 35, п. 3, 1
кра́йній § 33, п. 1
крайові́й § 33, п. 6
крамні́ць § 26, п. 2, 2
краплеподі́бний § 35, п. 2, 3
Кра́сень § 49, п. 8
Красново́дськ § 154, п. 2, 1
Кра́узе § 131
кра́яти § 11, п. 1
Кра́гуєваць § 151, п. 2, 1
кре́до § 140
кре́йда § 136, п. 1
кре́йцер § 136, п. 1
кре́кінг-про́цес § 36, п. 2, 2, а
Кременчу́к § 148
Кременчу́к § 153, п. 2, 2
кременчу́цький § 153, п. 2, 2
кривé § 1
Криві́й Ріг § 148
Криві́й Ріг § 152, п. 4, 1

крі́во § 1
Кривоніс § 141
Кривоніс § 142, п. 1
Кривоніс § 146, п. 2, 3
крі́га, § 5
Крижóпіль § 148, прим.
крик § 22, 5
Кі́рик-мужичо́к § 146, п. 3, 3
Криміна́льний ко́декс Украї́ни § 55, п. 1
Крит § 129, III, п. 4
крича́ти § 22, 5
Кра́йній § 144, п. 11
Кра́йня § 144, п. 11
Кра́ків § 150, п. 1, 3
Ка́рлові Ва́ри. § 150, п. 1, 1
Крнов § 150, п. 1, 3
кров § 30, п. 1, 3, прим.
кро́їти § 11, п. 1
Ка́ролець § 142, п. 3, прим. 1
Кро́мвель § 121, п. 1, 2
Кро́мвель § 139, п. 1, 2
Ку́ронь § 144, п. 13, 2, прим. 1
кросі́вки «Найк» § 58, п. 1
крохма́ле-па́токовий § 40, п. 2, 2, в
крохма́ль § 26, п. 1, 1
кра́пково-штрихові́й § 40, п. 2, 2, а
ко́рпус 3-А § 35, п. 5, 6
Кра́сне Дру́ге § 154, п. 1, 3
Кру́тиков § 144, п. 7, 3, г
круглообертáльний § 40, п. 1, 4
круглува́тий § 33, п. 7
кру́їз § 126
кру-кру́ § 35, п. 5, 4
круп'є́ § 130, п. 1
круті́ти § 16
Круті́й § 144, п. 11
Круті́нське § 149, п. 4, 2, прим.
Круторóгий § 49, п. 8
Круті́х § 144, п. 8
кру́чений § 16
Кри́чев § 149, п. 4, 3, в
крюк § 7, п. 2, прим.
крюк § 14, п. 1
Крю́ково § 151, п. 1, прим.
крючо́к § 14, п. 1
кря́кати § 7, п. 2, прим.
Кóсово § 150, п. 1, 2
Кóсово § 152, п. 3, прим.
Ку́бок УЄФА § 52, п. 2
куді́-будь § 41, п. 3, 3
куді́-не́будь § 41, п. 3, 3
куді́сь § 44, п. 2, 4

куді-небудь § 44, п. 3, 2
Кужчєнко § 22, 4
Кузнецов § 144, п. 2
Кузнєцьк § 151, п. 2, 2
Кузькó § 22, 4
Кузьміч § 32, п. 11
Кузьмівна § 32, п. 11
Кузьмович § 32, п. 11
ку-ку § 35, п. 5, 4
Кукілевич-Сакиїнський § 144, п. 11
Кулінич § 144, п. 7, 3, г
Куліш § 142, п. 1, прим. 2
куліш § 142, п. 1, прим. 2
кулька § 27, п. 3, прим.
кулька – кульці § 26, п. 1, 3, прим.
«Культура і життя» § 61, п. 3, прим. 3
культурно-технічний § 40, п. 2, 2, а
КУпАП § 61, п. 3, прим. 2
купівля-продаж § 35, п. 5, 2
купівля-продаж § 36, п. 2, 1, б
кур'єр, § 7, п. 2
куриво § 32, п. 2
курінь § 9, п. 2, 6, прим.
курйоз § 138, п. 2, 1
курйоз § 8, п. 1, 2
курлі-курлі § 35, п. 5, 4
Курільські острові § 149, п. 4, 3, в
курсор § 135
Курськ § 151, п. 2, 2
Куснєвич § 144, п. 13, 2, прим. 1
Кустуриця § 144, п. 13, 2, прим. 2
кутя § 30, п. 1, 5, прим.
Кўусінен § 137
Кóшиці § 149, п. 1, 3, прим.
кювєт § 138, п. 2, 2
кювєт § 138, п. 2, 2
Кюсю § 140
Кяхта § 151, п. 1, прим.

Л

лавірувати § 34, п. 3
лавра § 131
лавреат § 131
Лаврєнтіївський літопис § 55, п. 3,
прим. 2
Лаврін § 143, п. 2, прим. 1
Лавуазьє § 130, п. 1
Лавуазьє § 139, п. 1, 1
Лавуазьє § 140
Лагарн § 146, п. 1, 4, прим. 2
ЛАЗ-105 § 63, п. 9
лазити § 16

лайнер «Гармонія морів» § 58, п. 3
лакón § 59, п. 1
Ла-Мáни § 121, п. 1, 1
Ла-Мáни § 50, п. 3
Ламáрк § 121, п. 1, 1
Ламáрк § 128, п. 4
ламáти § 11, п. 1
Ламетрі § 146, п. 1, 4, прим. 2
Ламетрі § 147, п. 4, 3
Ла-Мáни § 154, п. 3, 5
ла-мáниський § 154, п. 3, 5
ландтáг § 54, п. 5, прим. 3
Ланкáстер § 134
ланцюжок § 27, п. 3
ланч § 121, п. 1, 1
Лáо § 140
Ла-Плáта § 154, п. 3, 5
ла-плáтський § 154, п. 3, 5
Ларіса Петрівна Кóсач § 49, п. 1
ларкá § 27, п. 1
ларьок § 26, п. 1, 2
Лас-Вєгас § 154, п. 3, 5
латиноамерикáнци § 49, п. 6
латіши § 49, п. 6
латіський § 153, п. 2, 3
латіши § 153, п. 2, 3
лауреат § 131
лауреат Держáвної прємії України в
гáлузі архітектури § 56, прим. 1
Лафонтєн § 146, п. 1, 4, прим. 2
Лєбідь § 142, п. 1
логіко-граматічний § 40, п. 2, 2, б
лódзький § 153, п. 2, 1
Лідиці § 149, п. 1, 3, прим.
Лáдога § 153, п. 2, 1
лáдозький § 153, п. 2, 1
Лев § 143, п. 2, прим. 2
лев § 9, п. 2, 1, прим. 1
левада § 1
легєнда § 121, п. 2
легєнький-легєнький § 35, п. 5, 1
легкий § 20
легкоатлетічний § 40, п. 1, 2
легкозаймістий § 40, п. 1, 4
лєгше § 20
лєгиий § 20
лєдве-лєдве § 35, п. 5, 1
лєдве-лєдве § 41, п. 3, 5
лєді § 133
лейбгвардієць § 35, п. 4, 4
лейбмєдик § 35, п. 4, 4
Лєйтциг § 129, III, п. 3

Лейтциг § 136, п. 1
Ле Корбюзьє § 140
Ле-Крезо § 50, п. 3
лекція § 121, п. 2
Лемберт § 134
лемкіня § 32, п. 4
Леннон § 121, п. 2
Ленор § 140
Леонардо да Вінчі § 49, п. 2
лепетіський § 153, п. 2, 3
Лепетіха § 153, п. 2, 3
Лесаж § 146, п. 1, 4, прим. 2
Лессінг § 121, п. 2
лестоці § 28
Лєся Українка § 49, п. 1
летіти § 16
ле Шпельє § 146, п. 1, 4
Лєсков § 144, п. 3, 4
лжепророк § 35, п. 4, 2
лжесвідок § 35, п. 4, 2
Лєжнево § 149, п. 1, 2
Лазар § 143, п. 2, прим. 2
лиман § 129, I, п. 6
Линьов § 8, п. 2
липоводолінський § 154, п. 2, 6
липоводолінці § 154, п. 2, 6
Лисіця § 49, п. 7, 3
Ліска § 49, п. 8
Лисічка-Сестрічка § 36, п. 2, 1, в
літи § 30, п. 1, 5
Лихачов § 144, п. 4, 3
Лихославль § 149, п. 4, 3, в
Лиха (річка) § 150, п. 1, 1
ліберальна партія, партія консерваторів
 § 54, п. 2
лібрето § 128, п. 1
лівоберезжя § 9, п. 3, 2, а
ліворуч § 41, п. 1, 8
Ліга Націй § 54, п. 5, прим. 1
лід § 9, п. 1, 1, а
Лієпа § 129, I, п. 2
лієчка § 10, п. 1, прим.
ліжко § 9, п. 3, 1, б
лізь § 26, п. 2, 3
лізьмо § 26, п. 2, 3
лізьте § 26, п. 2, 3
лікар § 27, п. 1
лікар-еколог § 36, п. 2, 1, а
лікарувати § 34, п. 1
лінгвістика § 122, п. 1
лінгвостилістичні § 40, п. 1, 5
лінійно-стрічковий § 40, п. 2, 2, а

Лінкольн § 121, п. 1, 2
ліпінти § 18
ліплений § 18
лірник § 32, п. 1
ліс § 154, п. 2, 1, прим.
Лісабон § 129, I, п. 4
лісабонський § 129, I, п. 4
лісгосп § 35, п. 4, 1
Лісна § 149, п. 1, 3
лісовік § 49, п. 7, 2, прим. 1
Лісовік § 49, п. 7, 3
лісовоз § 9, п. 3, 5, д
лісопільно-стругальний § 40, п. 2, 2, а
лісосплав § 36, п. 1, 1
лісостеп § 36, п. 1, 3
лісостеповий § 40, п. 1, 1
літак «Бойнг 777» § 58, п. 2
література § 129, I, п. 6
Літературний музей § 54, п. 3
літературно-художній § 40, п. 2, 3
літній § 33, п. 1
Літопис Самійла Величка § 55, п. 3,
 прим. 2
літстудія § 35, п. 3, 2
літургія § 53, п. 8
лицейст § 32, п. 14
Лі Чжаодао § 49, п. 3
Лейтциг § 153, п. 2, 1
лейтцизький § 153, п. 2, 1
Локетек § 142, п. 3, прим. 1
лється § 27, п. 5
лється § 30, п. 1, 5
л — літр § 62, п. 1
Ллойд § 128, п. 3
ляній § 29, п. 4
Ломниця § 151, п. 2, 1
Ломтев § 144, п. 3, 3
Лєна § 149, п. 1
Лінда § 144, п. 6, 1
лоб § 9, п. 2, 1, прим. 1
лобійований § 34, п. 3
лобіювати § 34, п. 3
ловелас § 49, п. 5
ловець § 9, п. 3, 5, а
логарітм § 123
логарифм § 123
логічний § 129, I, п. 6
логопед § 5
Лодзь § 153, п. 2, 1
ложечка § 10, п. 1, прим.
лозівський § 153, п. 2
Лозова § 153, п. 2

Ломáга § 6, п. 2
 Ломáга § 13
 ломіти § 11, п. 1
 Оломоуць § 151, п. 2, 1
 Лонгфелло § 133
 Лонгфелло § 140
 Лондон § 121, п. 1, 1
 Лос-Анджелес § 154, п. 3, 5
 Лос-Анджелес § 50, п. 3
 Лос-Фрайлес § 50, п. 3
 Лось § 144, п. 13, 1, в
 лотó § 140
 Лóхвицький повіт § 50, п. 8
 лояльний § 126
 Ліпецьк § 149, п. 4, 3, в
 Ліпова Долина § 154, п. 2, 6
 лірико-епічний § 40, п. 2, 2, б
 Лермонтов § 144, п. 2
 Лєся Українка § 146, п. 1, 2
 Лубні § 152, п. 2
 Луб'янець § 144, п. 12
 луг § 14, п. 2
 Луганськ § 152, п. 1
 Луговська § 144, п. 10
 Луговський § 144, п. 10
 Луговський § 144, п. 11
 лужок § 32, п. 13
 Лукіч § 32, п. 11
 Луківна § 32, п. 11
 Лук'ян § 7, п. 3
 Лук'яненко § 7, п. 3
 Лук'янець § 7, п. 3
 Лук'янов § 144, п. 12
 Лук'янюк § 7, п. 3
 луна § 121, п. 1, 1
 Лу Сінь § 146, п. 2, 5, прим.
 Луховіці § 149, п. 4, 3, д
 Ліфшиц § 144, п. 13, 2, прим. 2
 Лóхвиця § 152, п. 1
 Лúчин § 144, п. 7, 3, а
 львівський § 153, п. 2
 Львів § 148
 Львів § 152, п. 1
 Львів § 153, п. 2
 Львівська площа § 50, п. 11
 Львівська середня загальноосвітня школа
 № 51 імені Івана Франка § 54, п. 3
 Львівське збройне повстання 1848 р. § 52,
 п. 1
 львів'яни § 49, п. 6
 Ольвія § 152, п. 1
 льон § 8, п. 2
 льон § 26, п. 1, 2
 льон-довгунець § 37, п. 1, 4
 льон-кучерявець § 37, п. 1, 4
 льонолавсан § 36, п. 1, 3
 льон-сирець § 37, п. 1, 4
 льох § 8, п. 2
 альфа-промені § 36, п. 2, 2, б
 альфа-розпад § 36, п. 2, 2, б
 альфа-частінка § 36, п. 2, 2, б
 Любек § 121, п. 1, 2
 любитель § 32, п. 3
 любити § 18
 люд § 19, п. 2
 Людвіг ван Бетховен § 146, п. 1, 4
 Людвіг ван Бетховен § 49, п. 2
 люди § 4, п. 2
 Людїна § 60, п. 3
 людинодень § 36, п. 1, 3
 Людміла Василівська-Березїна § 49, п. 1
 людство § 19, п. 2
 людський § 19, п. 2
 людськість § 26, п. 2, 1, а
 Люксембург § 153, п. 2, 1
 люксембурзький § 153, п. 2, 1
 Люксембург § 122, п. 1
 Лютер § 121, п. 1, 2
 Люфтганза § 122, п. 4
 ля § 140
 ляльковód § 36, п. 1, 1
 ляльковód § 9, п. 3, 5, д
 Ляпунов § 144, п. 13, 1, в, прим.

М

Мавка § 49, п. 7, 3
 мавпячий § 7, п. 1, прим.
 Мавританія § 129, III, п. 4
 Мавританія § 131
 мавританський § 129, III, п. 4
 магазин § 5
 магазин «Ярослав» § 54, п. 5
 МАГАТЕ § 61, п. 2
 МАГАТЕ § 63, п. 9
 магістраль § 121, п. 1, 2
 магістраль § 139, п. 1, 2
 магістраль § 140
 магнітолог-астронóm § 36, п. 2, 1, а
 Магомét § 122, п. 1
 Магомét § 49, п. 7, 1
 Магомét § 53, п. 1
 Магриб § 129, III, п. 4
 мадам § 140
 мадемуазель § 140

мадэра § 50, п. 12
мадо́нна § 128, п. 1
Мадрі́д § 129, III, п. 4
маэ́стро § 140
Ма́єр § 126
мазь § 30, п. 1, 3
маі́с § 129, II
майбу́тній § 33, п. 1
майдáн Незале́жності § 50, п. 11
Ма́йнгоф § 136, п. 1
ма́йстер § 33, п. 6
ма́йстрі́ня § 32, п. 4
ма́йстрова § 33, п. 6
ма́йстрова § 33, п. 6
ма́йстрове § 33, п. 6
Мака́о § 140
макі́нтош § 134
макі́нтош § 49, п. 5
макі́яж § 125
маккарти́зм § 128, п. 4, прим.
Макка́ртні § 128, п. 4, прим.
Макке́нзі § 128, п. 4, прим.
Макке́нна § 128, п. 4, прим.
Маккі́нлі § 128, п. 4, прим.
Мак-Клю́р § 146, п. 1, 4, прим. 1
Мака́р § 143, п. 2, прим. 2
макроеко́номіка § 35, п. 4, 3
макромоле́кула § 35, п. 4, 3
максі́м § 49, п. 5
Максими́юк § 7, п. 1
максіо́дяг § 35, п. 4, 3
максімо́да § 35, п. 4, 3, прим. 1
максісу́кня § 35, п. 4, 3, прим. 1
мале́сенький § 26, п. 2, 1, б
малі́на «ге́ракл» § 59, п. 2
Ма́лишев § 9, п. 3, 5, г
ма́лишевський § 9, п. 3, 5, г
Ма́лишкова мета́фора § 49, п. 9, 1
Ма́лінін § 144, п. 7, 1
Ма́лінін § 144, п. 7, 3, б
Мале́нький Вовк § 146, п. 1, 1
Малоази́тське нагі́р'я § 50, п. 1
Малоазі́йське нагі́р'я § 154, п. 2, 1, прим.
маловжи́ваний § 40, п. 1, 4
ма́ло-пома́лу § 35, п. 5, 2
малочу́тливий § 40, п. 1, 4
Малояросла́вець § 154, п. 2, 1
Ма́ліцин § 144, п. 8
Ма́льме § 132
мальо́ваний § 34, п. 1
малюва́ння § 34, п. 1
малюва́ти § 34, п. 1
мама § 33, п. 3
Мамали́га § 142, п. 1
Мамед-заде́ § 146, п. 3, 4
ма́мин § 33, п. 3
ма́нна § 128, п. 1
Манче́стер § 134
маоцзе́ду́нівський § 147, п. 2
Ма́ргарет § 140
ма́риво § 32, п. 2
Ма́рієнбу́рг § 130, п. 1
Ма́рієтта § 130, п. 1
Ма́рієчка § 32, п. 8
Ма́ріїн § 33, п. 3
Ма́ріїн лист § 49, п. 9, 1
Ма́ріо § 140
Ма́ріупо́ль § 148, прим.
Ма́рія § 33, п. 3
Ма́рія Олекса́ндрівна Вілі́нська § 49, п. 1
ма́рка § 9, п. 2, 1, прим. 2
марке́тинг § 122, п. 1
Ма́рко Вовчо́к § 49, п. 1
Ма́рк Го́рцій Ка́тон § 146, п. 1, 3
Ма́рк Твен § 147, п. 4, 1, прим.
марк-тве́нівський § 147, п. 4, 1, прим.
маркше́йдер § 136, п. 1
Ма́рло § 133
марокка́нець § 128, п. 3
Ма́ро́кко § 128, п. 3
Ма́рс § 51
Ма́рс § 53, п. 1
Ма́рсель § 125
ма́рсельєза § 139, п. 1, 1
Ма́рта § 123
Ма́ру́син § 33, п. 3
Ма́руся § 33, п. 3
Ма́рфа § 123
Ма́рица́л § 129, I, п. 2
ма́ришувати § 34, п. 3
Ма́риш ми́ру § 52, п. 2
Ма́рія-Антуане́тта § 146, п. 3, 1
Ма́р'ян § 7, п. 2
Ма́р'яна § 7, п. 2
ма́сло § 28, прим.
масні́й § 28, прим.
Маса́рик § 144, п. 8
масти́льник § 32, п. 1
Ма́твеєв § 144, п. 3, 3
Ма́твеєва зато́ка § 149, п. 1, 2
матема́тика § 129, III, п. 1
математи́чний § 33, п. 2
мате́ріал § 129, I, п. 2
мате́рія § 129, I, п. 2

ма́терній § 33, п. 1
Ма́ти § 60, п. 3
Ма́ти Бо́жа § 53, п. 2
ма́тір § 30, п. 1, 3, прим.
ма́тір'ю § 7, п. 2
ма́триць § 26, п. 2, 2
МАУ § 63, п. 9
ма́узер § 131
Махачка́ла § 152, п. 1
Маце́єв § 144, п. 3, 3
машинобудівни́й § 40, п. 1, 3
Маяко́вський § 144, п. 10
мо́ва-джерело́ § 37, п. 1, 1
мо́ва-посере́дниця § 37, п. 1, 1
ме́дико-генети́чний § 40, п. 2, 2, б
мегава́т-годи́на § 36, п. 2, 2, в
мегаефе́кт § 130, п. 1
меда́ль «За військо́ву слу́жбу Украї́ні»
 § 57, п. 1, 1
меда́ль «За врято́ване життя́» § 57, п. 1,
 1
Медве́дєв § 144, п. 3, 3
медвя́ний § 7, п. 1, прим.
меджлі́с § 54, п. 5, прим. 3
медза́клад § 35, п. 3, 2
ме́дик § 32, п. 1, прим.
Меди́на § 129, III, п. 5
медіа́лінгві́стика § 35, п. 2, 4
медіа́лінгві́стика § 36, п. 1, 3
медіа́стилі́стика § 35, п. 2, 4
Ме́дичі § 129, I, п. 3
медперсо́нал § 35, п. 4, 1
медуні́верситет § 61, п. 1, 2
Ме́ксика § 129, III, п. 2
Мела́шка § 22, 4, прим.
Мела́цин § 22, 4, прим.
ме́ливо § 32, п. 2
Меліто́поль § 148, прим.
Меморіа́льний буди́нок-музе́й Дми́тра
Яворни́цького § 54, п. 3
Менделє́єв § 144, п. 3, 3
мене́джер § 134
ме́нтор § 49, п. 5
ме́нши § 27, п. 2
меню́ § 140
мер § 56, прим. 1
Ме́редіт § 124
мере́жа «Фейсбу́к» § 54, п. 7
мере́живо § 32, п. 2
мереф'я́нський § 7, п. 1
мерзе́нний § 29, п. 3, 2
мери́нос § 59, п. 1
Mercédes § 140
мерсі́ § 129, I, п. 5
мерсі́ § 140
Ме́рфі § 135
метало́емаль § 130, п. 1
метало́пла́ст § 36, п. 1, 3
метало́різ § 36, п. 1, 1
металу́ргія § 121, п. 1, 1
метамо́ва § 35, п. 4, 2
метеоста́нція § 35, п. 4, 2
мето́дика § 129, III, п. 1
метрó § 140
90-метрóвий § 40, п. 2, 4
меха́нік § 32, п. 1, прим.
меха́ніко-математи́чний § 40, п. 2, 2, б
Мехмед-бе́й § 146, п. 3, 4
меце́нат § 49, п. 5
Мечисла́в § 144, п. 2
Мечисла́в § 146, п. 2, 4
Месте́чкін § 144, п. 3, 4
Мики́тович § 32, п. 11
Мико́ла § 143
Мико́ла § 144, п. 1
Микола́ївна § 32, п. 11
Микола́йович § 32, п. 11
Мико́ла Чудо́творець § 53, п. 1
Микола́єнко § 141
Мико́лівна § 32, п. 11
Микола́їв § 148
Мико́лович § 32, п. 11
Миле́тич § 144, п. 6
мі́ля § 129, I, п. 6
мимово́лі § 41, п. 1, 8
мимоі́здом § 41, п. 1, 8
мимохі́дь § 41, п. 1, 8
мимохі́ть § 41, п. 1, 8
мину́лий. § 1
Минькі́вський § 9, п. 3, 5, е
Миро́нов § 144, п. 7, 3, б
мі́ро § 129, I, п. 6
ми́рт § 129, I, п. 6
мис § 50, п. 1
мис До́брої Наді́ї § 151, п. 2, 2
мис Де́жньо́ва § 149, п. 2, 2
мис Капіта́на Дзе́ральда § 50, п. 2
мисленне́вий § 33, п. 6
мисль § 28, прим.
мис Рум'я́нцева § 149, п. 1, 2
мис Сі́рій § 149, п. 1, 3
мист. — мистецтво; мистецький § 62,
 п. 1
мі́тра § 129, I, п. 6

- митр. — митрополит § 62, п. 1
митрополіт § 129, I, п. 6
митрополіт Вінницький і Барський,
архімандрит (архимандрит),
архієпископ (архиепископ), пастор,
мулла, імám, ксьондз. § 53, п. 6, прим.
Митрофанов § 144, п. 7, 3, б
Митиці § 149, п. 4, 1, б
Митиці § 149, п. 4, 3, д
мать § 30, п. 1, 3
Михайлівський Золотоверхий монастир
§ 53, п. 7
Михальченко § 27, п. 6
Михальчишин § 27, п. 6
Михальчук § 27, п. 6
Михайловське § 149, п. 4, 3, б
Михайло-Коцюбінське § 152, п. 5
Михайло-Коцюбінське § 154, п. 3, 2
михайло-коцюбінський § 154, п. 3, 2
мишуріно-різький § 154, п. 3, б
Мишурин Ріг § 154, п. 3, б
мі-бемоль § 36, п. 2, 2, в
міграція § 122, п. 1
міграція § 128, п. 2
мідіодяг § 35, п. 4, 3
мідімода § 35, п. 4, 3, прим. 1
мідіспідниця § 35, п. 4, 3, прим. 1
мідь § 26, п. 1, 1
міжгір'я § 7, п. 2
міжконтинентальний § 31, п. 2
Міжнародна асоціація українців § 54,
п. 1
Міжнародний валютний фонд, Рада
Європи. § 54, п. 1
Міжнародний рік дитини § 52, п. 2
міжпланетний § 31, п. 2
мій § 9, п. 1, 1, а
мікроорганізми § 35, п. 4, 3
мікрохвілі § 35, п. 4, 3
мікрочастінка § 35, п. 4, 3
мільйон § 8, п. 1, 2
мільйонний § 33, п. 1
35-мільйонний § 38, п. 2
мільярд § 139, п. 1, 1
4-мільярдний § 38, п. 2
мінеральна вода «Моршинська» § 58, п. 1
Мінеральні Води § 152, п. 4, 1
мініблók § 35, п. 4, 3
мінідиск § 35, п. 4, 3
мінієскалатор § 130, п. 1
мінікомп'ютер § 35, п. 4, 3
міністерства України § 54, п. 5, прим. 4
Міністерство освіти і науки України
§ 54, п. 1
міністр § 56, прим. 1
Міністр освіти і науки України § 56,
прим. 3
Мін'юст § 7, п. 4
Мірза-хан § 146, п. 3, 4
міркувати § 34, п. 1
мірощиник § 21
мірра § 128, п. 1
міс § 140
місиво § 32, п. 2
місис § 140
Міссісіпі § 128, п. 3, прим.
Міссісіпі § 129, I, п. 4
Міссурі § 128, п. 3
міст § 9, п. 3, 1, в
міст § 50, п. 11
місто Івано-Франківськ § 154, п. 1, 3
містóчок § 9, п. 3, 1, в
місьць § 26, п. 2, 2
міськдержадміністрація § 61, п. 1, 2
міськком § 29, п. 1, 2
міськрада § 35, п. 3, 2
місяцехід § 9, п. 3, 5, д
місяць § 21
місяць § 51, прим.
Місяць § 51, прим.
місячний § 21
міт § 123
мітологія § 123
міф § 123
міфологія § 123
Міцкевич § 144, п. 2
Міцкевич § 144, п. 6, 1
міць § 30, п. 1, 3
Мічатек § 144, п. 2
Мічиган-авеню § 50, п. 5
Мічурін § 144, п. 7, 1
Мішель § 121, п. 1, 2
Мішель § 140, прим.
мішечок § 32, п. 8
Майборода § 142, п. 1
Міодович § 144, п. 5, 1
Мекка § 153, п. 2, 2
меккський § 153, п. 2, 2
Міклошич § 144, п. 6, 2
Мілач § 144, п. 6
Малець § 142, п. 3, прим. 1
млн (мільйон) § 62, п. 1
млрд (мільярд) § 62, п. 1
м — метр § 62, п. 1

м. — *місто* § 62, п. 1
мм — *міліметр* § 62, п. 1
мóвби § 43, п. 1
мóвно-літературний § 40, п. 2, 2, а
мовностильовий § 40, п. 1, 2
мовознавець § 32, п. 3
могті § 9, п. 1, 1, е
могутній § 5
модернізм § 32, п. 14
моджахед § 122, п. 4
мозаїка § 126
мозаїка § 129, II
мозаїка § 3
мозаїчний § 33, п. 2
мої § 3
молекула § 121, п. 1, 1
молодець § 19, п. 1, 1
молодість § 30, п. 1, 3, прим.
Молодечно § 152, п. 3, прим.
молодь § 30, п. 1, 3
молотьба § 26, п. 1, 1
Молóх § 49, п. 7, 2
молох § 49, п. 7, 2, прим. 2
молóчно-білий § 40, п. 2, 2, г
молочнопромисловий § 40, п. 1, 2
молóчно-м'ясний § 40, п. 2, 2, а
Мольєр § 139, п. 1, 1
монастир § 27, п. 1
монголо-татари § 36, п. 2, 3
монголо-татарський § 40, п. 2, 1
монголка — *монголиці* § 26, п. 1, 3, прим.
Монік § 140
моновистава § 35, п. 4, 2
монокультурний § 40, п. 1, 1
Монтевідео § 129, I, п. 4
Монтеск'є § 138, п. 1, 1
Морáвець § 142, п. 3, прим. 1
мóре § 50, п. 1
морепродукти § 35, п. 2, 4
Морóз § 142, п. 1, прим. 2
морóз § 142, п. 1, прим. 2
моріг § 9, п. 2, 3
морквяний § 7, п. 1, прим.
морóз § 9, п. 2, 3
морóзиво § 32, п. 2
Москвá § 152, п. 1
мости́ти § 17
Мотóк § 142, п. 1
мотóк § 9, п. 3, 5, а
мотокрós § 35, п. 4, 2
Мотр § 26, п. 2, 2
моту́ззя § 30, п. 1, 1
мох § 9, п. 2, 1, прим. 1
Ма́о Цзеду́н § 147, п. 2
мо́цений § 17
мо́я § 4, п. 1
Ми́ргород § 35, п. 3, 1
мóре § 154, п. 2, 1, прим.
мóре Ла́нцевих § 149, п. 1, 2
мрї́йник § 32, п. 1
Мо́риц § 144, п. 13, 2, прим. 2
Ма́р'їно § 149, п. 4, 2
Ма́р'їно § 150, п. 1, 2
Ма́рко Вовчо́к § 146, п. 1, 2
Ма́рко Вовчо́к § 147, п. 4, 1
Му́ромцев § 144, п. 3, 3
Му́соргський § 144, п. 10
ма́ти-й-ма́чуха § 36, п. 2, 2, в
му́жній § 33, п. 1
му́за § 49, п. 7, 2, прим. 1
Музе́й мада́м Тюссó § 54, п. 3
Музе́йний прову́лок § 50, п. 11
музі́чно-танцюва́льний § 40, п. 2, 2, а
мулла́ § 128, п. 1
мультимільйоне́р § 35, п. 4, 3
мультифільм § 35, п. 4, 1
Мураві́ово. § 151, п. 1
Мусіє́нко § 32, п. 9
муста́нг § 59, п. 1
му́ха § 14, п. 1
Муха́ммед § 122, п. 4
му́шка § 14, п. 1
Му́юн-Кум § 50, п. 4, прим.
м'хв (метрів за хвилину) § 62, п. 4
Ми́чатек § 144, п. 6, 1
Ми́шикін § 144, п. 7, 3, б
Мю́ллер § 128, п. 3
Мю́ллер § 138, п. 2, 2
Мю́нхен § 50, п. 5, прим.
мюри́д § 138, п. 2, 2
м'якопідне́бінний § 40, п. 1, 2
м'я́льно-тіпа́льний § 40, п. 2, 2, а
м'ясо § 7, п. 1
м'ясо-во́вняний § 40, п. 2, 2, в
м'ясозаготіве́льний § 40, п. 1, 1
м'ясої́д § 36, п. 1, 1
м'ясо-моло́чний § 40, п. 2, 2, в
м'ясо-са́льний § 40, п. 2, 2, в
м'ясо-яє́чний § 40, п. 2, 2, в
м'я́та § 4, п. 1
М'я́тлев § 144, п. 3, 3
Н
на А́дам-стри́т § 140

набагато § 41, п. 1, 1
на багато § 41, п. 1, 1, прим.
на бігу § 41, п. 2, 1
на́бик § 41, п. 1, 2
набі́рниця § 32, п. 4
на біс § 41, п. 2, 1
набри́хувати § 11, п. 2
на вагу § 41, п. 2, 1
наве́рх § 41, п. 1, 2
наверху́ § 41, п. 1, 2
навесні́ § 41, п. 1, 2
навесні́ § 41, п. 2, 1
на ве́сну § 41, п. 2, 1
навздогін § 41, п. 1, 7
навздогін § 42, п. 1, 1
на́взнак § 41, п. 1, 7
на ви́бір § 41, п. 2, 1
наві́ворот § 41, п. 1, 2
на видноті́ § 41, п. 2, 1
наві́літ § 41, п. 1, 3
наві́дліг § 41, п. 1, 3
на відмінно § 41, п. 2, 1
наві́дрі́з § 41, п. 1, 3
на відча́й § 41, п. 2, 1
наві́же́ний § 29, п. 3, 2, прим.
наві́к § 41, п. 1, 2
наві́ки § 41, п. 1, 2
на віку́ § 41, п. 2, 1
на́віч § 41, п. 1, 2
наві́чно § 41, п. 1, 1
наві́що § 41, п. 1, 6
накідьки § 41, п. 1, 7
навко́ло § 41, п. 1, 7
навко́ло § 42, п. 1, 1
навкру́г § 41, п. 1, 7
навкула́чки § 41, п. 1, 7
навмання́ § 30, п. 1, 4
навмі́сне § 28, прим.
навмі́сне § 41, п. 1, 7
навпаки́ § 41, п. 1, 7
навперева́ги § 41, п. 1, 3
навперей́ми § 41, п. 1, 7
навперей́ми § 42, п. 1, 1
навпрі́сядки § 41, п. 1, 7
навпросте́ць § 41, п. 1, 7
навря́д § 41, п. 1, 7
на́вскáч § 41, п. 1, 7
на́вскі́с § 41, п. 1, 7
навско́си § 41, п. 1, 7
навспра́вжки § 41, п. 1, 7
на́всті́ж § 41, п. 1, 7
наві́ткача́ § 41, п. 1, 7
навча́льний § 40, п. 2, 2, а
навча́льно-виховний § 40, п. 2, 2, а
навча́льно-науко́вий § 40, п. 2, 2, а
на га́муз § 41, п. 2, 1
на го́лову § 41, п. 2, 1
на-гора́ § 41, п. 1, 2
наго́ру § 41, п. 1, 2
нада́лі § 41, п. 1, 1
надве́чір § 41, п. 1, 2
на́дво́с § 41, п. 1, 5
надво́рі § 41, п. 1, 2
на́дголо́дь § 41, п. 1, 2
Наддні́пря́нщина § 50, п. 6, прим.
Надзвича́йний і Повнова́жний Посо́л § 60, п. 1
на́дзелень § 41, п. 1, 2
на ді́во § 41, п. 2, 1
надмі́р § 41, п. 1, 2
надмі́ру § 41, п. 1, 2
на до́брана́ч § 41, п. 1, 1, прим.
надо́вго § 41, п. 1, 1
на дозві́ллі § 41, п. 2, 1
надпото́ужний § 31, п. 2
на Дру́рі-лейн § 140
над си́лу § 41, п. 2, 1
Наді́я § 143
на Ё́ббі-роуд § 140
на жа́ль § 41, п. 2, 1
наза́вжди́ § 41, п. 1, 1
на за́втра § 41, п. 1, 1, прим.
наза́д § 41, п. 1, 2
наза́хват § 41, п. 1, 3
наздога́д § 41, п. 1, 3
наздогін § 41, п. 1, 7
на зло́ § 41, п. 2, 1
назо́всім § 41, п. 1, 1
на зразо́к § 41, п. 2, 1
назу́стріч § 42, п. 1, 1
назу́стріч § 41, п. 1, 3
наі́вний § 129, II
наі́вний § 3
на́ймє́ння § 9, п. 3, 4
на льо́ту § 41, п. 2, 1
на ми́ть § 41, п. 2, 1
на Монтріо́л-роуд § 140
на́морозь § 26, п. 1, 1
нані́з § 41, п. 1, 2
нанізу́ § 41, п. 1, 2
на ні́що § 41, п. 2, 1
нано́діагно́стика § 36, п. 1, 3
нанокомп'ю́тер § 35, п. 4, 3
нано́часті́нки § 35, п. 2, 4

наночастінки § 35, п. 4, 3
на око § 41, п. 2, 1
наобліп § 41, п. 1, 7
наостанку § 41, п. 1, 2
наостанок § 41, п. 1, 2
напам'ять § 41, п. 1, 2
напам'ять § 41, п. 1, 9, прим.
на пам'ять § 41, п. 1, 9, прим.
напевне § 41, п. 1, 4
наперебій § 41, п. 1, 3
напереваги § 41, п. 1, 3
наперед § 41, п. 1, 2
напередодні § 42, п. 1, 1
наперекір § 41, п. 1, 3
напереріз § 41, п. 1, 3
напіваавтомат § 36, п. 1, 6
напів'європéський § 7, п. 4
напівімля § 36, п. 1, 6
напівкúц § 36, п. 1, 6
напівлюдина § 36, п. 1, 6
напівмавпа § 36, п. 1, 6
напівпíтьма § 36, п. 1, 6
напівпра́вда § 36, п. 1, 6
напівфабрикат § 36, п. 1, 6
напідпíтку § 41, п. 1, 3
напій «Жі́вчик» § 58, п. 1
напоготóві § 41, п. 1, 7
напока́з § 41, п. 1, 3
наполовіну § 41, п. 1, 2
на пору́ки § 41, п. 2, 1
на по́тім § 41, п. 1, 1, прим.
напо́хваті § 41, п. 1, 3
напочáтку § 41, п. 1, 2
наприкінці § 42, п. 1, 1
напри́клад § 41, п. 1, 2
напр. — наприклад § 62, п. 1
напрóвесні § 41, п. 1, 2
напроло́м § 41, п. 1, 3
напропа́ле § 41, п. 1, 3
на проща́ння § 41, п. 2, 1
напру́ження § 32, п. 5
напускний § 33, п. 1
на ра́дість § 41, п. 2, 1
на ра́дощах § 41, п. 2, 1
нара́з § 41, п. 1, 2
нардéп § 35, п. 4, 1
наректі́ § 11, п. 2
наре́шиті § 41, п. 1, 2
Наре́жний § 144, п. 3, 4
Нарі́жний § 144, п. 3, 4
на́рівні § 41, п. 1, 2
на́різно § 41, п. 1, 4
наріка́ти § 11, п. 2
наркобі́знес § 35, п. 4, 2
нар. — народний § 62, п. 1
наро́д § 9, п. 3, 5, е
наро́дний § 9, п. 3, 5, е
наро́дний § 33, п. 1
наро́дний арти́ст Украї́ни § 56, прим. 1
наро́дно-візво́льний § 40, п. 2, 3
наро́днотро́цький § 40, п. 1, 2
наро́днотро́цький § 40, п. 1, 2
наро́дозна́вство § 41, п. 1, 3
на ру́ку § 41, п. 2, 1
Нар'я́н-Ма́р § 154, п. 3, 3
на самоті́ § 41, п. 2, 1
наса́мперед § 41, п. 1, 8
на світа́нку § 41, п. 2, 1
на Сент-Дже́ймс-стрі́т § 140
Насе́дкін § 144, п. 3, 4
наси́лу § 41, п. 1, 2
на скаку́ § 41, п. 2, 1
наско́ком § 41, п. 1, 3
наскрі́зь § 41, п. 1, 1
на сла́ву § 41, п. 2, 1
на сло́во § 41, п. 2, 1
на смі́х § 41, п. 2, 1
на со́вість § 41, п. 2, 1
на со́ром § 41, п. 2, 1
наспі́д § 41, п. 1, 2
наспі́х § 41, п. 1, 3
наспóді § 41, п. 1, 2
наспра́воді § 41, п. 1, 1
наста́вник § 32, п. 1
настін. календар § 62, п. 1
насторóжі § 41, п. 1, 2
на Та́ймс-сквер § 140
Ната́лка § 22, 5
Ната́лка — Ната́лці, Ната́лчин § 26,
п. 1, 3, прим.
Ната́лчин § 22, 5
натрієвмі́сний § 40, п. 1, 6
натрі́йоргані́чний § 40, п. 1, 7
на́трóє § 41, п. 1, 5
нати́цесерце § 41, п. 1, 8
науко́во-експеримента́льний § 40, п. 2, 2,
а
науко́во обгрунто́ваний § 40, п. 1, 4,
прим. 1
наук. — науковий § 62, п. 1
Науково-дослі́дний інститут хімі́чного
машинобудування § 61, п. 3, прим. 2
науко́во-прикладний § 40, п. 2, 2, а
на ура́ § 41, п. 1, 1, прим.

на ходу § 41, п. 2, 1
Нацбанк § 35, п. 4, 1
націєтворення § 35, п. 2, 4
Національна академія наук України § 54,
п. 3
Національна бібліотека України імені
В. І. Вернадського § 54, п. 3
Національна премія України імені Тараса
Шевченка § 57, п. 3
Національний банк України § 54, п. 1
Національний університет «Острозька
академія» § 54, п. 3
Національний художній музей України
§ 54, п. 3
національні збори § 54, п. 5, прим. 3
націонал-патріотичний § 40, п. 2, 1
нац. — національний § 62, п. 1
на́чєб § 43, п. 1
на́чєбто § 43, п. 1
начєтверо § 41, п. 1, 5
нашвидку § 41, п. 1, 4
нашвидкуруч § 41, п. 1, 8
на шкóду § 41, п. 2, 1
на щáстя § 41, п. 2, 1
на́що § 41, п. 1, 6
нащо § 41, п. 1, 9, прим.
на що § 41, п. 1, 9, прим.
наяву § 41, п. 1, 2
но́вгородський § 154, п. 2, 5
Но́вгород § 154, п. 2, 5
Но́вгород § 35, п. 3, 1
Но́вгород-Сіверський § 148
Но́вгород-Сіверський § 152, п. 4, 2
Но́виков § 144, п. 7, 3, г
Но́виков-Прибо́й § 146, п. 3, 2
Но́вотний § 144, п. 11
Не́врлий § 144, п. 11
Нгуєн Зу § 49, п. 4
Нгуєн Конг Хо́ан § 146, п. 1, 6
Не́дзведзь § 144, п. 13, 2, прим. 1
Не́дич § 144, п. 2
НДІ електромехані́чних при́ладів § 61,
п. 3, прим. 2
НДІ трáнспорту гáзу § 61, п. 3, прим. 2
НДІхіммáш § 61, п. 3, прим. 2
не § 44, п. 1, 1
не § 44, п. 1, 2
не § 44, п. 1, 3
не § 44, п. 1, 4
не § 44, п. 1, 5
не § 44, п. 1, 5, прим.
не § 44, п. 1, 6
не § 44, п. 2, 6
не § 44, п. 2, 8
неабі́хто § 44, п. 2, 7
неабія́кий § 44, п. 2, 7
небалаку́чий § 44, п. 2, 7
Небі́т-Да́г § 153, п. 2, 3, прим. 1
небі́т-да́гський § 153, п. 2, 3, прим. 1
невблагáнный § 29, п. 3, 1
невважа́ючи на... § 44, п. 2, 7
невда́лий § 44, п. 2, 7
невдо́взі § 44, п. 2, 5
невдога́д § 44, п. 2, 7
невесéлий § 44, п. 2, 7
невже́ § 44, п. 2, 7
неві́нно § 44, п. 2, 5
не від то́го § 44, п. 1, 7
неві́льник § 44, п. 2, 5
невмі́ння § 44, п. 2, 7
нево́лити § 44, п. 2, 5
нево́ля § 44, п. 2, 7
невпа́м'ятку § 44, п. 2, 7
невті́нний § 44, п. 2, 5
невті́нно § 44, п. 2, 5
неврожа́й § 44, п. 2, 7
невсипу́щий § 44, п. 2, 5
невтя́мкі § 41, п. 1, 1
невтя́мкі § 44, п. 2, 7
невче́ний § 44, п. 2, 7
нега́дано § 44, п. 2, 7
нега́йний § 44, п. 2, 5
нега́рдз § 41, п. 1, 1
негáтивний § 122, п. 1
неглі́же § 140
него́да § 44, п. 2, 5
Негорі́ле § 149, п. 1, 3
недалéко § 44, п. 2, 7
недарма́ § 44, п. 2, 7
неді́льник § 52, п. 2
недобачáти § 44, п. 2, 6
недо́биток § 44, п. 2, 6
недо́брый § 44, п. 2, 7
недові́конаний § 44, п. 2, 6
недодéржаний § 44, п. 2, 6
недозрі́лий § 44, п. 2, 6
недоі́дати § 44, п. 2, 6
недо́їдок § 44, п. 2, 6
недока́заний § 44, п. 2, 6
недокрі́в'я § 44, п. 2, 6
недо́літок § 44, п. 2, 6
недолю́блювати § 44, п. 2, 6
недо́ля § 44, п. 2, 7
недооці́нений § 44, п. 2, 6

недописаний § 44, п. 2, 6
недорід § 44, п. 2, 6
недорослий § 44, п. 2, 6
не досить § 44, п. 1, 7
недосяжність § 44, п. 2, 6
недоторканий § 29, п. 3, 1
недоторканність § 44, п. 2, 6
недбук § 44, п. 2, 6
недочувати § 44, п. 2, 6
недочутий § 44, п. 2, 6
недуга § 44, п. 2, 5
не дуже § 44, п. 1, 7
недурно § 44, п. 2, 7
не-Європа § 44, п. 3, 3
нежить § 44, п. 2, 5
незабаром § 44, п. 2, 5
незабутній § 33, п. 1
незбагнений § 44, п. 2, 7
незважаючи на... § 44, п. 2, 7
незважаючи (невважаючи) на те що § 43, п. 2, 2
нездійснений § 29, п. 3, 1
нездоланий § 29, п. 3, 2, прим.
нездоланий § 29, п. 3, 1
нездоланий § 29, п. 3, 2, прим.
нездоланність § 29, п. 3, 2
нездоланно § 29, п. 3, 2
нездужати § 44, п. 2, 5
не здужати § 44, п. 2, 5
незлічений § 29, п. 3, 2, прим.
незлічений § 29, п. 3, 1
незлічений § 29, п. 3, 2, прим.
незлічений § 44, п. 2, 5
не зовсім § 44, п. 1, 7
незрівнянний § 29, п. 3, 1
не з рукі § 41, п. 2, 1
незчутися § 44, п. 2, 5
неіндуктивний § 129, II, прим.
неістота § 44, п. 3, 3
Нельсон § 139, п. 1, 2
нелюдина § 44, п. 3, 3
немалій § 44, п. 2, 7
немов § 43, п. 1
немов § 44, п. 2, 7
немовби § 43, п. 1
немовбито § 43, п. 1
немовля § 44, п. 2, 5
не можна § 44, п. 1, 7
ненавидіти § 44, п. 2, 5
ненависний § 44, п. 2, 5
ненависть § 44, п. 2, 5
ненастанний § 44, п. 2, 5
неначе § 43, п. 1
неначебто § 43, п. 1
н. е. — нашої ери § 62, п. 1
неначе § 44, п. 2, 7
неначебто § 44, п. 2, 7
неоімперіалізм § 129, II, прим.
неоліт § 52, п. 2, прим. 3
неомодерніст § 35, п. 4, 2
неособа § 44, п. 3, 3
неписьмений § 44, п. 2, 7
Непійвода § 146, п. 2, 1
Непійвода § 36, п. 1, 4
Непійпиво § 36, п. 1, 4
непокоїтися § 44, п. 2, 5
не по-нашому § 44, п. 1, 7
непоручно § 44, п. 2, 5
непохитний § 44, п. 2, 5
непохитно § 44, п. 2, 5
неправда § 44, п. 2, 7
непримиренний § 29, п. 3, 1
несамовіто § 44, п. 2, 5
несказаний § 29, п. 3, 1
нескінчений § 29, п. 3, 1
неславити § 44, п. 2, 5
не славити § 44, п. 2, 5
несміливий § 44, п. 2, 7
несподіванка § 44, п. 2, 7
нести § 9, п. 1, 1, е
Нестор Літописець § 49, п. 1
нестямитися § 44, п. 2, 5
нестямний § 44, п. 2, 5
несу § 1
не сьогодні-завтра § 35, п. 5, 3
не треба § 44, п. 1, 7
Нетудихата § 146, п. 2, 2
неук § 44, п. 2, 5
нехвороц § 30, п. 1, 3, прим.
Нехорошев § 144, п. 3, 3
нехотя § 44, п. 2, 7
не цілком § 44, п. 1, 7
Нечуй-Левіцький § 146, п. 3, 2
Нечуй-Левіцький § 146, п. 4
Нечуй-Левіцький § 49, п. 1
Ніжин § 153, п. 1
ніжинський § 153, п. 1
Нижній Новгород § 151, п. 2, 2
Нижня Тунгуска § 150, п. 1, 1
нижньогірський § 35, п. 1
Нижньодунайська низовина § 154, п. 2, 1,
прим.
Нижньокилімськ § 154, п. 2, 1
ніжче § 20

ніжчий § 20
низовина § 154, п. 2, 1, прим.
низькій § 20
низькооплачуваний § 40, п. 1, 4
низькопродуктивний § 40, п. 1, 2
Никифоров § 144, п. 7, 3, б
нірка § 129, I, п. 6
Ничіпір § 143, п. 2, прим. 1
ні § 44, п. 1, 8
ніби § 43, п. 1
нібито § 43, п. 1
ні в ко́го § 44, п. 1, 9
ні в я́кому § 44, п. 1, 9
ніго́ть § 9, п. 3, 1, а
ніде § 44, п. 2, 9
ніде́ § 44, п. 2, 9
ні до ко́го § 44, п. 1, 9
ні до чо́го § 44, п. 1, 9
ніж § 43, п. 1
ніженька § 9, п. 3, 1, в
ніженька § 10, п. 1
ніженька § 32, п. 9
ніжка § 9, п. 3, 1, б
ніжка § 14, п. 1
ні за́ що § 44, п. 1, 9
ні за́ що́ § 44, п. 1, 9
ніза́що § 44, п. 2, 9
нізві́дки § 44, п. 2, 9
нізві́дкіля́ § 44, п. 2, 9
ні з кі́м § 44, п. 1, 9
Нікара́гуа § 140
ніку́ди § 44, п. 2, 9
ніко́го § 44, п. 2, 9
Ніко́лаєв § 144, п. 7, 3, б
Ніко́лаєвськ-на-Аму́рі § 149, п. 4, 3, б
ніколи § 44, п. 2, 9
ніко́ли § 44, п. 2, 9
Ніко́ль § 140, прим.
Нікі́тін § 144, п. 7, 3, б
Ні́л § 129, I, п. 4
німе́цький § 22, 1
Німе́ччина § 22, 1
ні́мфа § 49, п. 7, 2, прим. 1
ні на грі́ш § 41, п. 2, 1
ні на́ що § 44, п. 1, 9
ні на́ що́ § 44, п. 1, 9
ніна́що § 44, п. 2, 9
ні на я́кому § 44, п. 1, 9
«ніса́н» § 58, п. 2
ніскі́льки § 44, п. 2, 9
нітро́хи § 44, п. 2, 9
ніхто́ § 44, п. 2, 9
Ні́цца § 128, п. 3
ніч § 9, п. 1, 1, а
ніч § 30, п. 1, 3
нічи́йм § 44, п. 2, 9
нічи́й § 44, п. 2, 9
нічний § 21
нічо́го § 44, п. 2, 9
ні́ша § 129, I, п. 6
ніщо́ § 44, п. 2, 9
ні́як § 44, п. 2, 9
ні́як. § 44, п. 2, 9
ні́який § 44, п. 2, 9
ні́якому § 44, п. 2, 9
Ніко́поль § 148, прим.
ніку́ди § 44, п. 2, 9
На́льчик § 149, п. 4, 3, а
І́нна § 143
Но́белі́вська пре́мія § 49, п. 9, 3
Но́белі́вська пре́мія § 57, п. 3
Но́ва Зе́ла́ндія § 50, п. 1
но́вація § 128, п. 2
но́вела § 121, п. 1, 1
Но́вий За́віт § 53, п. 4
Но́вий рік § 52, п. 1
Но́вий Са́д § 150, п. 1, 1
Но́вий Са́д § 154, п. 1, 1
Но́ве Ме́сто § 149, п. 1
Но́ве Мі́сто § 154, п. 1, 1
Но́ве Мі́сто § 154, п. 2, 6
Ново́воли́нськ § 154, п. 2, 1
Новогра́д-Воли́нський § 152, п. 4, 2
новозасно́ваний § 40, п. 1, 4
новоі́рла́ндський § 3, прим.
новомі́ський § 154, п. 2, 6
новомі́щани § 154, п. 2, 6
Новомлі́нівська сі́льра́да § 50, п. 8
Новоси́бірськ § 154, п. 2, 1
Новоси́бірські о́строві § 154, п. 2, 1,
 прим.
Новосі́лки-на-Дні́прі § 154, п. 3, 5
новосі́лківський-на-Дні́прі § 154, п. 3, 5
Новосьо́лов § 144, п. 4, 2
новоутво́рений § 40, п. 1, 4
нога́ § 9, п. 1, 1, б
нога́ § 9, п. 1, 2
нога́ § 14, п. 1
ножетри́мач § 35, п. 2, 3
но́жичок § 32, п. 8
но́жі́вка § 32, п. 12
Нойба́уер § 136, п. 1
Нойбра́нденбург § 136, п. 1
но́рд-ве́ст § 36, п. 2, 2, в

норд-ост § 36, п. 2, 2, в
норд-остовий § 40, п. 2, 1
Нортгайм § 136, п. 1
носіти § 32, п. 5
носіння § 9, п. 3, 4
носіння § 32, п. 5
носок § 9, п. 3, 5, а
носоріг § 9, п. 3, 5, д
носоріг § 36, п. 1, 3
нотація § 128, п. 2, прим.
Нестір § 143, п. 2, прим. 1
НТШ § 63, п. 9
нульовий § 33, п. 6
Нур ад Дін § 49, п. 2
Нур ед Дін § 146, п. 1, 4
Нур ед Дін § 147, п. 3
нуреддінівський § 147, п. 3
нехтувати § 44, п. 2, 5
націє- § 36, п. 2, 4
Ніцца § 153, п. 2, 2
ніцький § 153, п. 2, 2
Нью-Йорк § 154, п. 3, 4
Нью-Йорк § 154, п. 3, 6, прим. 1
ньюйорквіці § 154, п. 3, 6, прим. 1
нью-йоркський § 154, п. 3, 4
нью-йоркський § 154, п. 3, 6, прим. 1
Ньютон § 139, п. 1, 1
нянька § 27, п. 2
няньчин § 27, п. 2
няньчити § 27, п. 2

О

об § 152, п. 1
обабіч § 41, п. 1, 8
оббіти § 29, п. 1, 1
оберлейтенант § 35, п. 4, 4
обермайстер § 35, п. 4, 4
оберофіцер § 35, п. 4, 4
оберпрокурор § 35, п. 4, 4
Об'єднання співмешканців
багатоквартирних будинків «Наш дім»
§ 54, п. 4
об'єм § 7, п. 4
обік § 41, п. 1, 2
обіруч § 41, п. 1, 8
обіч § 41, п. 1, 2
об'їхати § 3
область П'ємонт § 50, п. 9
обл. — область; обласний § 62, п. 1
оборіг § 9, п. 2, 3
обпалити § 31, п. 2
обробіток землі § 51, прим.
обтрусити § 31, п. 2
овва § 29, п. 4
овес § 9, п. 1, 1, г
Овідій § 129, I, п. 3
овочевий § 33, п. 6
овочесховище § 35, п. 2, 3
огірок Корольок § 59, п. 3
огненний § 29, п. 3, 2
ого-го-го § 35, п. 5, 4
Одарка § 22, 5
Одарчин § 22, 5
одвіку § 41, п. 1, 2
одержати § 1
Одеський державний літературний
музей § 54, п. 3
одін в одін § 41, п. 2, 2
одинадцять § 38, п. 1, 1
Одинцов § 144, п. 7, 3, б
однім одна § 35, п. 5, 2, прим.
однорічний § 35, п. 2, 1
Одарка § 143, п. 1, прим. 2
Одеса § 148
Одеса § 152, п. 1
Одеса § 153, п. 2, 3
одеський § 153, п. 2, 3
оз. Біле § 149, п. 1, 3
озеро Світязь § 50, п. 1
оз. Ільмень § 149, п. 4, 1, а
оз. Колвіцьке § 149, п. 4, 3, д
оз. — озеро § 62, п. 1
оз. Селігер § 149, п. 4, 1, в
ой-ой-ой § 35, п. 5, 4
Окаймов § 144, п. 4, 1
окаїнний § 29, п. 3, 2
О'Кейсі § 146, п. 1, 4, прим. 1
О'Коннор Мак-Магон § 146, п. 1, 4,
прим. 1
окілиця § 21
окічний § 21
окрім § 42, п. 1, 2
округлояйцеподібний § 40, п. 1, 4, прим. 2
Оксана § 143
Окуджава § 142, п. 1, прим. 3
Олдос § 133
Олександрович § 141
Олексієнко § 141
Олексієва § 33, п. 6
Олексієнко § 32, п. 9
Олексійв § 33, п. 6
Олексійович § 32, п. 11
Олександр § 144, п. 1
олександр-пащенківський § 154, п. 3, 2

Олександр-Пащенкове § 154, п. 3, 2
 Олефір § 143, п. 2, прим. 1
 олівець § 9, п. 3, 1, а
 оліїстий § 33, п. 5
 олімпійська медаль § 57, п. 2
 Олімпійські ігри § 52, п. 2
 Олійникова Слобода § 154, п. 3, 6
 олійниково-слобідський § 154, п. 3, 6
 Олонець § 151, п. 2, 1
 Оленій (острів) § 150, п. 1, 1
 Ольга § 143, п. 1, прим. 1
 Ольга § 22, 5
 Ольгопіль § 148, прим.
 Ольгопіль § 154, п. 2, 5
 ольгопільський § 154, п. 2, 5
 Ольжин § 22, 5
 Ольстер § 121, п. 1, 2
 Оніська § 22, 4, прим.
 Онісько § 22, 4
 Онісьчин § 22, 4, прим.
 Оніщенко § 22, 4
 Онишук § 22, 4
 онколікарня § 35, п. 4, 2
 ООН § 61, п. 2
 обнівський § 61, п. 2
 о. — острів, отець § 62, п. 1
 опера «Травіата» § 55, п. 3
 Ополе § 149, п. 1
 опліч § 41, п. 1, 2
 Організація економічного
 співробітництва і розвитку § 54, п. 1
 Організація Об'єднаних Націй § 54, п. 5,
 прим. 1
 органічний § 33, п. 2
 орден Держави § 57, п. 1
 орден «За доблесну шахтарську працю»
 § 57, п. 1, 1
 орден «Золота Зірка» § 57, п. 1, 2
 орден князя Ярослава Мудрого § 57, п. 1
 орден «Мати-героїня» § 57, п. 1, 1
 орден Свободи § 57, п. 1
 орел § 9, п. 3, 5, а
 Орехово-Зуєво § 149, п. 1, 3
 Орехово-Зуєво § 150, п. 1, 2
 Орехово-Зуєво § 152, п. 5
 Орехово-Зуєво § 154, п. 3, 1
 орехово-зуєвський § 154, п. 3, 1
 оркестр «Віртуози Києва» § 54, п. 5
 Орел § 149, п. 2, 2
 Орел § 152, п. 1
 Орел § 153, п. 2
 орловський § 153, п. 2
 орліний § 33, п. 4
 ортодокс § 123
 ортопедичний § 33, п. 2
 ортопедія § 123
 Освальд Бургардт § 49, п. 1
 освітній § 33, п. 1
 освітянський § 27, п. 2
 Осел § 49, п. 7, 3
 осетин § 153, п. 1
 осетинський § 153, п. 1
 Осиповичі § 149, п. 4, 3, д
 осінній § 29, п. 1, 3
 осінь § 9, п. 1, 1, а
 осінь § 29, п. 1, 3
 Осло § 121, п. 1, 1
 Осман-паша § 147, п. 4, 2
 основний § 9, п. 3, 5, е
 особа § 9, п. 1, 1, б
 Оссіан § 129, I, п. 2
 останнє § 4, п. 2
 Острівська § 144, п. 11
 Острівський § 144, п. 10
 Острівський § 144, п. 11
 Острог § 153, п. 2, 1
 острозький § 153, п. 2, 1
 острів § 50, п. 1
 острові Королєви Шарлотти § 50, п. 2
 острові Святій Трійці § 50, п. 2
 остюкуватий § 33, п. 7
 ось-ось § 41, п. 3, 5
 отак § 29, п. 1, 1, прим.
 отак § 41, п. 1, 1
 отакій-то § 44, п. 3, 1
 отам § 29, п. 1, 1, прим.
 отам § 41, п. 1, 1
 тепер § 29, п. 1, 1, прим.
 отже § 43, п. 1
 отже ж § 43, п. 2, 1
 отоді § 29, п. 1, 1, прим.
 отож § 43, п. 1
 отой § 29, п. 1, 1, прим.
 отут § 29, п. 1, 1, прим.
 отут § 41, п. 1, 1
 Охтірка § 148
 ох-хо-хо § 35, п. 5, 4
 оцей § 29, п. 1, 1, прим.
 очевидно § 41, п. 1, 8
 очікуваний § 34, п. 1
 очікування § 11, п. 2
 очікування § 34, п. 1
 очікувати § 11, п. 2
 очікувати § 34, п. 1

ощадкніжка § 35, п. 4, 1

П

па § 140

пáвза § 131

Павло́ § 131

Па́влов § 9, п. 3, 5, г

па́вловський § 9, п. 3, 5, г

павути́ння § 32, п. 6

пагіне́ць § 5

Па-де-Кале́ § 154, п. 3, 5

Па-де-Кале́ § 50, п. 2, прим.

Пак Вансо́ § 49, п. 3

Пакиста́н § 129, III, п. 6

Пак Чиво́н § 146, п. 1, 6

Пала́у § 140

пала́ц § 27, п. 7

палацо́вий § 33, п. 6

палац Пото́цьких § 55, п. 2, прим.

палеозо́йська ера § 52, п. 2, прим. 3

палео́літ § 52, п. 2, прим. 3

Пале́рмо § 121, п. 2

Палесті́на § 129, III, п. 5

па́лець § 26, п. 1, 1

Пала́жка § 143, п. 1, прим. 1

па́ливо § 32, п. 2

Пали́цин § 144, п. 7, 3, г

па́льто́ § 140

па́льці § 26, п. 1, 3

па́м'ятник Володи́миру Вели́кому § 55,
п. 2, прим.

панамерика́нський § 35, п. 4, 2

Пана́мський переши́йок § 50, п. 1

Пан Гіму́н § 49, п. 3

пан'європе́йський § 7, п. 4

пан-Євро́па § 35, п. 4, 2, прим.

Панібудьла́ска § 142, п. 1

Панібудьла́ска § 146, п. 2, 2

Панкра́тьєв § 144, п. 13, 1, а

панно́ § 128, п. 1

Пана́с Мірний § 146, п. 1, 2

Па́нченко § 27, п. 6

Па́па Ри́мський § 53, п. 6

папі́р § 9, п. 2, 6, прим.

па́пка § 9, п. 2, 1, прим. 2

Па́пуа § 140

парано́я § 126

параолімпіе́ць § 35, п. 4, 2

Пара́ска § 22, 4, прим.

Пара́счин § 22, 4, прим.

параи́т § 130, п. 2

парвеню́ § 140

Пари́ж § 153, п. 2, 1

пари́зький § 153, п. 2, 1

Пари́зька кому́на § 52, п. 1

пари́рувати § 34, п. 3

парі́ § 129, I, п. 5

парі́ § 140

парла́мент § 54, п. 5, прим. 3

Парна́с § 50, п. 5, прим.

па́росток § 9, п. 3, 5, а

Пара́ска § 143, п. 1, прим. 2

парті́йний § 129, I, п. 2

па́ртія війни́ § 54, п. 2

па́ртія мі́ру § 54, п. 2

па́рубок § 19, п. 1, 1

парува́ти § 34, п. 3

Паса́ка § 51

па́смо § 27, п. 3, прим.

Пасте́р § 132

пасту́х § 14, п. 2

патронéса § 32, п. 4

патр. — *патріарх* § 62, п. 1

Па́уелл § 133

па́уза § 131

Па́уль § 131

паціе́нт § 130, п. 1

пая́ц § 27, п. 7

пі́вдень § 36, п. 1, 6, прим.

п/в (поштове відділення) § 62, п. 4

пе́вність § 9, п. 1, 1, а

педаго́г § 5

педа́ль § 121, п. 1, 2

педанти́зм § 32, п. 14

педуні́верситет § 35, п. 3, 2

Пежо́ § 140

пейзажі́ст § 32, п. 14

пейзажі́ст-художник § 37, п. 1, 3

пекти́ § 14, п. 3

Пеле́ § 121, п. 2

пéлех § 9, п. 2, 3

Пéлл-Мéлл § 134

пе́нні § 128, п. 1

Пенсі́льва́нія § 128, п. 3, прим.

пенсне́ § 140

пеньо́к § 32, п. 13

первісноо́бщи́нний § 40, п. 1, 2

Перебі́йніс § 36, п. 1, 4

переве́ришувати § 11, п. 2

переві́р § 27, п. 1

перев. — *переважно* § 62, п. 1

пе́ред § 9, п. 2, 3

передньо́боковий § 35, п. 1

передплати́ти § 31, п. 2

передусім § 41, п. 1, 6
передчасний § 31, п. 2
переінакішити § 3, прим.
переконувати § 11, п. 1
Перекотиполе § 146, п. 4
перекотиполе § 36, п. 1, 4
Перелесник § 49, п. 7, 3
перелетіти § 11, п. 2
перелітати § 11, п. 2
перемальовуваний § 34, п. 2
перемальовування § 34, п. 2
перемальовувати § 34, п. 2
перемога § 12, п. 1
перемога § 21
переможець § 32, п. 3
переможний § 21
переор § 9, п. 3, 5, г
перістий § 33, п. 5
перістий § 33, п. 5
Перемисьль § 153, п. 2, 3, прим. 1
перемисьльський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Персія § 50, п. 8
персня § 28
перстень § 28
Перська затока § 50, п. 1
Перун § 53, п. 1
пестливий § 28
Петро § 143
Петра й Павла § 53, п. 3
Петров § 144, п. 2
Петрів § 9, п. 1, 1, в
Петрівка § 53, п. 3
Петро § 33, п. 6
Петрова § 33, п. 6
Петрове § 33, п. 6
Петропавлівка § 154, п. 3, 2
Печ § 153, п. 2, 3, прим. 1
печений § 14, п. 3
печений § 29, п. 3, 2, прим.
печений § 29, п. 3, 2, прим.
печиводський § 154, п. 2, 3
печиво § 32, п. 2
Печіводи § 154, п. 2, 3
п'є § 7, п. 1
п'єдестал § 138, п. 1, 1
п'ємо. § 4, п. 1
П'ємонт § 138, п. 1, 1
П'єтро § 130, п. 1
Пешківський § 144, п. 3, 4
Пивоваров § 144, п. 7, 3, б
Пиліпівка § 53, п. 3
Пиляєв § 144, п. 7, 3, б
писав-писав § 35, п. 5, 1
Пісемський § 9, п. 3, 5, е
писк § 28, прим.
писнути § 28, прим.
письмєнник § 29, п. 1, 3
письмо § 27, п. 3, прим.
пиха § 21
пійиний § 21
піанісимо § 128, п. 1
піанісимо § 129, I, п. 6
піаніст § 32, п. 14
піар-кампанія § 36, п. 2, 2, а
піар-акція § 36, п. 2, 2, а
півоберт § 36, п. 1, 6, прим.
піввідєрний § 40, п. 1, 8
пів відра § 36, п. 1, 6, прим.
пів години § 36, п. 1, 6, прим.
Південно-Кавказька залізниця § 50, п. 11,
 прим.
південно-східний § 40, п. 2, 2, г
південь § 35, п. 3, 1
півд.-зах. (південно-західний). § 62, п. 3
Південна Америка § 151, п. 2, 2
південно-західний § 40, п. 2, 2, г
пів Європи § 36, п. 1, 6, прим.
півзахист § 36, п. 1, 6, прим.
пів Києва § 36, п. 1, 6, прим.
півкілограмовий § 40, п. 1, 8
півкілометровий § 40, п. 1, 8
півколо § 36, п. 1, 6, прим.
півкуля § 36, п. 1, 6, прим.
пів літра § 36, п. 1, 6, прим.
півлітра § 36, п. 1, 6, прим.
півлітровий § 40, п. 1, 8
півмісяць § 36, п. 1, 6, прим.
пів міста § 36, п. 1, 6, прим.
Північний морський шлях § 50, п. 11
Північний пюлюс § 50, п. 1
північно-західний § 40, п. 2, 2, г
північно-східний § 40, п. 2, 2, г
півн.-сх. (північно-східний) § 62, п. 3
Північний Льодовитий океан § 151, п. 2, 2
Північний пюлюс § 151, п. 2, 2
півовал § 36, п. 1, 6, прим.
пів огірка § 36, п. 1, 6, прим.
піваркуш § 36, п. 1, 6, прим.
пів аркуша § 36, п. 1, 6, прим.
півострів § 36, п. 1, 6, прим.
пів острова § 36, п. 1, 6, прим.
півтора § 38, п. 1, 1
півтораметровий § 35, п. 2, 4
півтораметровий § 35, п. 4, 5

пів України § 36, п. 1, 6, прим.
пів яблука § 36, п. 1, 6, прим.
пів ями § 36, п. 1, 6, прим.
пів ящика § 36, п. 1, 6, прим.
під боком § 41, п. 2, 1
підборіддя § 9, п. 3, 2, а
підв'язати § 7, п. 1, прим.
під гору § 41, п. 2, 1
підда́шшя § 30, п. 1, 1
підзозлісто-болотний § 40, п. 2, 3
під'їзд § 3
під'їхати § 7, п. 4
під кінець § 42, п. 3
Підкуймұха § 146, п. 4
Піднебесна § 50, п. 6, прим.
Піднебесна імперія § 50, п. 6, прим.
піднесення § 32, п. 5
підніжжя § 9, п. 1, 2
підпорядкований § 34, п. 1
підпорядкування § 34, п. 1
підпорядкувати § 34, п. 1
підручник «Історія України» § 55, п. 3
підряд § 41, п. 1, 2
під силу § 41, п. 2, 1
підсінюваний § 34, п. 1
підсінювання § 34, п. 1
підсінювати § 34, п. 1
підтримка § 31, п. 2
під час § 42, п. 3
під'юдити § 7, п. 4
пієтєт § 129, I, п. 2
пізній § 33, п. 1
пик § 50, п. 1
Піка́ссо § 140
пике́ § 140
пикірувати § 34, п. 3
пик Шевченка § 50, п. 1
пілòт § 129, I, п. 6
пілюля § 121, п. 1, 2
пір'я § 7, п. 2
пісєнь § 26, п. 2, 2
піскуватий § 33, п. 7
після того як § 43, п. 2, 2
пісняр § 33, п. 6
пісняре́ва § 33, п. 6
пісняре́ве § 33, п. 6
пісня «Стоїть гора високая» § 55, п. 3
пісок § 22, 2
пісок § 22, 3
піфагорова теорема § 49, п. 9, 3, прим. 2
піцикато § 128, п. 1
пішохід § 9, п. 3, 5, д
пішохідний § 9, п. 3, 5, д
піщаний § 22, 3
піщи́на § 22, 2
Піщане § 149, п. 1, 3
Пйòнтєк § 144, п. 9, 2
Пайòнк § 144, п. 9, 2
Пйотрòвський § 144, п. 5, 1
пòки що § 44, п. 1, 10
план § 121, п. 1, 1
планета § 51
плаский § 26, п. 2, 1, а, прим.
Палацький § 144, п. 11
плєєр § 121, п. 2
плєєр § 126
плєнум § 121, п. 2
плєсті § 9, п. 1, 1, е
Плєцєєв § 144, п. 3, 3
Плєцєєво § 149, п. 1, 2
плеяда § 126
плисковатий § 33, п. 7
плімутрòк § 59, п. 1
плітка § 9, п. 3, 1, б
пліч-ò-пліч § 41, п. 3, 5
пломбїр § 32, п. 14
плòский § 26, п. 2, 1, а, прим.
пл. — *площа* § 62, п. 1
Пліски § 152, п. 2
плуг § 14, п. 1
плужòк § 14, п. 1
плюск § 28, прим.
плòснути § 28, прим.
пляжє § 121, п. 1, 2
Пєнза § 149, п. 1
По § 133
По § 140
по-батьківськи § 41, п. 3, 1
по-батьківському § 41, п. 3, 1
пòбїч § 41, п. 1, 2
пòблизу § 41, п. 1, 4
пòбòйце § 32, п. 10
по-бойовòму § 41, п. 3, 1
по-братєрськи § 41, п. 3, 1
по-братньòму § 41, п. 3, 1
по батьковї § 41, п. 3, 1, прим. 2
пòбутовїзм § 32, п. 14
по-ведмєжи § 41, п. 3, 1
Повенєць § 151, п. 2, 1
повєрх § 41, п. 1, 2
20-поверхòвий § 40, п. 2, 4
повечїр'я § 53, п. 8
Поважська Бїстриця § 154, п. 1, 1
повздòвж § 42, п. 1, 1

Повідомяємо Вам... § 60, п. 2
 повік § 41, п. 1, 2
 повік-віки § 35, п. 5, 2
 повість § 30, п. 1, 3, прим.
 повітродуєв § 35, п. 2, 3
 повітрозабірник § 35, п. 2, 3
 повноголо́сся § 9, п. 3, 2, а
 поволі § 41, п. 1, 2
 повсю́ди § 41, п. 1, 1
 повсякчас § 41, п. 1, 8
 по-генералгубернаторському § 41, п. 3, 1,
 прим. 1
 погір́дний § 9, п. 2, 2
 поголі́в'я § 9, п. 3, 2, а
 погору́да § 9, п. 2, 2
 по-господарськи § 41, п. 3, 1
 по-господарському § 41, п. 3, 1
 подві́р'я § 9, п. 1, 2
 по дво́є § 41, п. 2, 4
 поде́куди § 41, п. 1, 1
 по́дорож § 9, п. 2, 3
 по́дорож § 30, п. 1, 3
 Подья́чев § 144, п. 3, 3
 по́ема «Енеї́да» § 55, п. 3
 поета́пний § 130, п. 1
 поетеса́ § 32, п. 4
 по́за § 42, п. 1, 2
 позавчо́ра § 41, п. 1, 1
 позавчо́ра § 41, п. 1, 7
 поза́ду § 41, п. 1, 2
 по зако́ну § 41, п. 2, 1
 поза́торік § 41, п. 1, 1
 по-за́ячи § 41, п. 3, 1
 поздо́вжній § 33, п. 1
 пози́ція § 129, III, п. 1
 по змо́зі § 41, п. 2, 1
 по зна́ку § 41, п. 2, 1
 поінформований § 34, п. 3
 поінформувати § 129, II, прим.
 поінформувати § 3, прим.
 поінформувати § 34, п. 3
 по-і́ншому § 41, п. 3, 1
 пої́зд «Чорноморець» § 58, п. 3
 по-коза́цькому § 41, п. 3, 1
 поколиха́ти § 14, п. 3
 покосі́ти § 16
 покóшений § 16
 Покро́вське § 150, п. 1, 1
 Покро́ва § 53, п. 3
 Поку́ття, Полі́сся § 50, п. 6, прим.
 по-латі́ні § 41, п. 3, 1
 полудрабок § 36, п. 1, 6
 Полевійі § 144, п. 11
 Поло́зьєв § 144, п. 13, 1, а
 полі́вка § 32, п. 12
 поліе́др § 130, п. 1
 поліе́лей § 53, п. 8
 полі́льник § 32, п. 1
 полімотива́ція § 35, п. 4, 3
 полірува́ти § 34, п. 3
 полісахарі́ди § 35, п. 4, 3
 полі́тико-економі́чний § 40, п. 2, 2, б
 полукі́пок § 36, п. 1, 6
 полумисок § 36, п. 1, 6
 поло́ження § 9, п. 2, 4
 полта́вський § 22, 2
 Полта́вщина § 22, 2
 Полта́ва § 152, п. 1
 полюва́ти § 34, п. 3
 по-лю́дськи § 41, п. 3, 1
 поля́ни § 49, п. 6
 поля́рний § 121, п. 1, 2
 помалу́ § 41, п. 1, 4
 помі́ж § 42, п. 1, 2
 помі́чний § 21
 Пом'я́лівський § 144, п. 12
 по́над § 42, п. 1, 2
 понадпла́новий § 31, п. 2
 по-на́шому § 41, п. 3, 1
 по́ні § 140
 по-німе́цьки § 26, п. 2, 1, а
 по-німе́цькому § 26, п. 2, 1, а
 по́ночі § 41, п. 1, 2
 поняттє́вий § 33, п. 6
 пооді́нці § 41, п. 1, 5
 поо́раний § 29, п. 3, 2, прим.
 попада́ § 30, п. 1, 5, прим.
 попгу́рт § 35, п. 4, 2
 поперед § 42, п. 1, 2
 по-пе́рше, по-дру́ге, по-тре́тє § 41, п. 3, 2
 попі́дікóнню § 30, п. 1, 4
 попі́дті́нню § 30, п. 1, 4
 попі́дті́нню § 41, п. 1, 7
 по́пліч § 41, п. 1, 2
 попму́зика § 35, п. 4, 2
 по пра́вді § 41, п. 2, 1
 по́при § 42, п. 1, 2
 попу́рі § 129, I, п. 5
 пора́дниця § 32, п. 4
 порі́г § 9, п. 2, 3
 порóжній § 33, п. 1
 поро́х § 9, п. 2, 3
 пор. — порівняй, порівняйте § 62, п. 1
 порскі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.

порт Ольвія § 50, п. 13
Порт-о-Пренс § 50, п. 2, прим.
портрет Мусоргського роботи Рєпіна § 55, п. 2, прим.
портъє § 130, п. 1
пору́ч § 41, п. 1, 2
пору́д § 41, п. 1, 2
поса́джений § 15
посади́ти § 15
по-сво́єму § 41, п. 3, 1
посе́ред § 42, п. 1, 2
посере́дині § 41, п. 1, 2
по си́лі § 41, п. 2, 1
послідо́вно миролю́бний § 40, п. 1, 4, прим. 1
по со́вісті § 41, п. 2, 1
Посо́л Респу́бліки Польща § 56, прим. 3
по-соціалдемократи́чному § 41, п. 3, 1, прим. 1
постача́льник § 32, п. 1
постача́льно-збу́товий § 40, п. 2, 2, а
посто́л Матві́й § 53, п. 2, прим. 1
по сусі́дству § 41, п. 2, 1
по-сусі́дськи § 41, п. 3, 1
по-сусі́дському § 41, п. 3, 1
по су́ті § 41, п. 2, 1
Потебня́нські чита́ння § 49, п. 9, 3
поті́к § 9, п. 3, 5, г
потоп́ § 9, п. 3, 5, г
потоп́ § 9, п. 3, 5, е
потребува́ти § 11, п. 2
по тро́є § 41, п. 2, 4
потро́ху § 41, п. 1, 1
Потсда́мська уго́да § 55, п. 1
поту́жний § 33, п. 1
по-украї́нськи § 26, п. 2, 1, а
по-украї́нськи § 41, п. 3, 1
по-украї́нському § 26, п. 2, 1, а
по-украї́нському § 41, п. 3, 1
по-фра́нцузьки § 26, п. 2, 1, а
по-фра́нцузькому § 26, п. 2, 1, а
по-хри́стіянському § 41, п. 3, 1
Поча́ївська ла́вра § 55, п. 2
поча́сти § 41, п. 1, 2
по че́рзі § 41, п. 2, 1
по че́тверо. § 41, п. 2, 4
почі́м § 41, п. 1, 6
почо́му § 41, п. 1, 6
поч. — початок § 62, п. 1
почуття́ § 30, п. 1, 1
по щі́рості § 41, п. 2, 1
по́яснення § 9, п. 3, 4

п. — пан; параграф; пункт § 62, п. 1
П-поді́бний § 35, п. 5, 9
пп. — пани, панове; параграфи; пункти § 62, п. 1
по́при те що § 43, п. 2, 2
правобере́жний § 40, п. 1, 2
право́руч § 41, п. 1, 8
Пра́га § 19, п. 1, 2
пра́зький § 19, п. 1, 2
пра́пор § 9, п. 3, 5, е
праце́здатний § 35, п. 2, 3
праці́вник § 32, п. 1
Пра́вдинськ § 149, п. 4, 2, прим.
Пра́га § 152, п. 1
Пра́га § 153, п. 2, 1
Пардуби́ці § 149, п. 1, 3, прим.
прега́рний § 31, п. 3
презавзя́тий § 31, п. 3
президе́нт § 56, прим. 1
Президе́нт Націо́нальної акаде́мії нау́к
Украї́ни § 56, прим. 3
Президе́нт Сполуче́них Шта́тів Аме́рики § 56
Президе́нт Украї́ни § 56
президі́я § 54, п. 6
прези́рливий § 31, п. 3
прези́рство § 31, п. 3
прекра́сний § 31, п. 3
прем'є́р § 138, п. 1, 1
прем'є́р-міні́стр § 56, прим. 1
Прем'є́р-міні́стр Кана́ди § 56
прем'є́р-міні́стр § 36, п. 2, 2, в
премі́умклас § 35, п. 4, 3
прему́дрий § 31, п. 3
преосвяще́нний § 31, п. 3
препога́но § 31, п. 3
преподо́бний § 31, п. 3
преподо́бний Серафі́м Саро́вський § 53, п. 2, прим. 1
пресві́т. — пресві́тер § 62, п. 1
Пресвята́ Богоро́диця § 53, п. 2, прим. 1
пресконфе́ренція § 35, п. 4, 2
престо́л § 31, п. 3
префекту́ра То́яма § 50, п. 9
Пречи́ста Ді́ва § 53, п. 2
пречудо́во § 31, п. 3
пра́зький § 153, п. 2, 1
Приазо́в'я § 50, п. 6, прим.
приамуда́р'ї́нський § 154, п. 3, 3
прибере́жний § 31, п. 3
прибі́гти § 31, п. 3
Прибі́лкін § 144, п. 7, 3, в

прибо́рканий § 31, п. 3
прибо́ркати § 31, п. 3
прибудо́ваний § 31, п. 3
прибудува́ти § 31, п. 3
прива́бити § 31, п. 3
прива́бливий § 31, п. 3
привілейо́ваний § 8, п. 1, 1
Приво́лжя § 149, п. 4, 3, г
Прива́лов § 144, п. 7, 3, в
привселю́дно § 41, п. 1, 8
пригі́рок § 31, п. 3
Придніпро́вська залізни́ця § 50, п. 11
приіссикку́льський § 154, п. 3, 6, прим. 2
приіссикку́льці § 154, п. 3, 6, прим. 2
прийде́шний § 33, п. 1
Прику́мськ § 149, п. 4, 3, г
прикордо́нний § 31, п. 3
прикруті́ти § 31, п. 3
прикру́чений § 31, п. 3
прила́ддя § 27, п. 5
Прилу́ки § 152, п. 2
Прилу́ки § 153, п. 2, 2
прилу́цький § 153, п. 2, 2
Примі́ський вокза́л § 50, п. 13
Примо́р'я § 149, п. 4, 3, г
пріму́ла § 121, п. 1, 1
прина́дний § 33, п. 1
принесе́ний § 1
принцеса § 56, прим. 2
при́п'ятський § 27, п. 3
При́п'ять § 27, п. 3
приро́дний § 33, п. 1
приста́нь Ржи́щів § 50, п. 13
приста́ркуватий § 31, п. 3
причепі́ти § 11, п. 2
причіпля́ти § 11, п. 2
причо́му § 43, п. 1
пришви́дження § 31, п. 3
пришви́дити § 31, п. 3
прищеплюва́ти § 11, п. 2
прия́знь § 30, п. 1, 3, прим.
прия́рок § 31, п. 3
при́звисько § 31, п. 3
при́звище § 31, п. 3
при́рва § 31, п. 3
Про́кіп § 143, п. 2, прим. 1
пров. — *провулок* § 62, п. 1
програ́ма «Партне́рство зара́ди міру»
 § 55, п. 3
прога́вити § 6, п. 1
проє́кт § 126
проє́кція § 126
проза́їк § 3
проза́їк § 32, п. 1, прим.
прозаї́чний § 33, п. 2
прої́зд § 28
прої́зний § 28
пройді́світ § 36, п. 1, 4
Про́кіп § 9, п. 2, 6, прим.
прокру́стове ло́же § 49, п. 9, 3, прим. 2
Прокурату́ра міста Ки́ева § 54, п. 1
Проко́ф'єв § 144, п. 12
промені́стий § 33, п. 5
Промете́й § 123
промисло́вий § 40, п. 2, 2, а
про́між. § 42, п. 1, 2
промі́нчик § 27, п. 2
пропаганді́ст § 19, п. 2
пропаганді́стський § 19, п. 2
пропорці́йний § 33, п. 1
проро́к § 9, п. 3, 5, е
прор. — *пророк* § 62, п. 1
проскомі́дія § 53, п. 8
прості́ти § 11, п. 1
прості́ти § 17
протé § 43, п. 1
протé § 43, п. 1, прим.
прото́ка Лаперу́за § 50, п. 1
професі́йно орієнто́ваний § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
проф. — *професор* § 62, п. 1
профспі́лка § 35, п. 4, 1
профспі́лковий § 35, п. 4, 1
проща́ти § 11, п. 1
про́щений § 17
При́п'ять § 148
Просте́йов § 150, п. 1, 3
Пе́рська зато́ка § 151, п. 2, 2
При́шивін § 144, п. 7, 3, в
Пе́рше Садо́ве § 154, п. 1, 3
Прише́ров § 150, п. 1, 3
пря́диво § 32, п. 2
Пря́шив § 150, п. 1, 3
Псалті́р § 53, п. 4
Пи́сарев § 144, п. 3, 3
Пи́сарев § 144, п. 7, 3, б
псе́вдо-Фа́уст. § 35, п. 4, 2, прим.
псевдогромадя́нський § 35, п. 4, 2
псевдое́фект § 130, п. 1
псевдоі́сторичний § 129, II, прим.
псевдонау́ка § 35, п. 4, 2
Псков § 152, п. 1
Пташи́нський § 144, п. 8
Пе́тер § 142, п. 3, прим. 1

Пéтер § 142, п. 3, прим. 1
пóтинський § 153, п. 1
Пóті § 153, п. 1
Публічне акціонерне товариство «Вінницький універмаг» § 54, п. 4
Пугачóв § 144, п. 4, 3
пўжално § 27, п. 4
пўжальце § 27, п. 4
пустити § 16
пущений § 16
Пéчський § 153, п. 2, 3, прим. 1
пшениця § 10, п. 1
пшениця § 10, п. 1
пшениця § 21
пшениця «золотоколóса» § 59, п. 2
пшеничний § 21
Пўшкiн § 144, п. 7, 1
Пўшкiно § 150, п. 1, 2
пшонó § 10, п. 1
пўща-водицький § 154, п. 3, 1
Пўща-водицький § 40, п. 2, 1
Пўща-Водиця § 152, п. 5
Пўща-Водиця § 154, п. 3, 1
пюiтp § 138, п. 2, 2
пюрé § 138, п. 2, 2
П'яста § 7, п. 1
Пясéцький § 144, п. 12, прим.
п'ятдеся́т § 38, п. 1, 1
п'ятдесятимiльйóнный § 38, п. 1, 2
п'ятдесятитóнный § 40, п. 1, 8
П'ятигóрськ § 149, п. 4, 3, г
П'ятигóрськ § 154, п. 2, 2
П'ятихáтки § 154, п. 2, 2
п'ятихáтський § 154, п. 2, 2
Пятрўсь Брóвка § 144, п. 1
п'ятсотдвадцятип'ятирiччя § 35, п. 4, 5
п'ятсоттридцятитiсячний § 38, п. 1, 2
п'ять § 4, п. 1
п'ять § 7, п. 1
П'ячéнца § 138, п. 1, 1
Óравець § 142, п. 3, прим. 1

Р

Рáвi § 49, п. 8
рагў § 140
рáда § 54, п. 6
Рáда націóнальної безпéки та оборóни України § 54, п. 1
рáдий-радiсiнький § 35, п. 5, 2
рáдити § 15
рáдий § 129, I, п. 2
рáдио § 140

рáдиокомiтéт § 35, п. 2, 4
рáдиокомiтéт § 36, п. 1, 3
рáдиоспéктрогелiографiя § 36, п. 1, 7
рáдиофiзiчний § 40, п. 1, 1
рáдiсть § 9, п. 1, 1, а
рáдiсть § 27, п. 3
рáдиус § 129, I, п. 2
Радчўк § 27, п. 6
Радiщев § 144, п. 7, 3, г
7-разóвий § 40, п. 2, 4
раз у рáз § 41, п. 2, 2
райóн § 8, п. 1, 1
Рамбуé § 126
Рамбуé § 130, п. 1
Рамбуé § 140
рандеву § 140
рáнишний § 33, п. 1
рáнный § 33, п. 1
ранньостiглий § 35, п. 1
Рафаéлева «Мадонна» § 49, п. 9, 1
Рафаéль § 121, п. 1, 2
Рафаéль § 139, п. 1, 2
Рафаéль § 140
раціóн § 129, I, п. 2
раціóнальний § 128, п. 2
р. Берéзова § 149, п. 2, 2
Рáва-Рўська § 152, п. 4, 2
Рáва-Рўська § 154, п. 3, 1
рáва-рўський § 154, п. 3, 1
Рiвне § 148
Рiвне § 152, п. 3
Рiвне § 152, п. 3, прим.
Рiга § 153, п. 2, 1
Рiгор Бородўлiн § 144, п. 1
Рáдич § 144, п. 6
рáдио- § 36, п. 2, 4
Рўдольштадт § 154, п. 2, 5
Рáдомишль § 153, п. 2, 3, прим. 1
рáдомишльський § 153, п. 2, 3, прим. 1
реалiзм § 128, п. 2
реалiзм § 32, п. 14
реáльний § 128, п. 2
революціонер § 129, I, п. 2
революція § 121, п. 1, 2
революція § 128, п. 2
регулювáльник § 32, п. 1
регулятор § 121, п. 1, 2
редáкторка § 32, п. 4
ред. — *редактор; редакція* § 62, п. 1
редька § 27, п. 3, прим.
реéстр § 130, п. 1
режiм § 129, III, п. 1

Резерфорд § 124
Реймське Євангеліє § 55, п. 3, прим. 2
Рейн § 136, п. 1
реквієм Моцарта § 55, п. 2, прим.
рекрутський § 22, 1
рекрутчина § 22, 1
ректор § 56, прим. 1
реляція § 128, п. 2, прим.
ремесло § 28, прим.
ремігати § 6, п. 1
ремінець § 9, п. 3, 1, а
ремісник § 28, прим.
Ренесанс § 52, п. 1
Рено § 140
Рентген § 132
рентген § 49, п. 5
Реньє § 139, п. 1, 1
репетувати § 34, п. 3
репетувати § 34, п. 3
респондент § 128, п. 2, прим.
республіка § 129, I, п. 6
Республіка Болгарія § 50, п. 6
Республіка Корія § 50, п. 6
Республіканська партія США § 54, п. 2
ресторан «Лібідь» § 54, п. 5
ретро § 140
реформація § 128, п. 2
Речіця § 149, п. 1, 3
речовий § 33, п. 6
речовізм § 32, п. 14
Рієка § 149, п. 4, 1, в
Ріпін § 144, п. 3, 4
Ржев § 149, п. 1, 2
різький § 153, п. 2, 1
Рибаків § 144, п. 8
рибалка — рибалці, рибалчин § 26, п. 1, 3,
 прим.
рибальство § 26, п. 1, 3
рибокомбінат § 35, п. 2, 1
Рив'єра § 129, III, п. 4
Рив'єра § 138, п. 1, 1
Ріга § 129, III, п. 4
Риджент-стріт § 129, III, п. 4, прим. 1
різький § 129, III, п. 4
Рімсько-католицька церква § 53, п. 5
Рись § 142, п. 1, прим. 2
рись § 142, п. 1, прим. 2
риф § 129, III, п. 1
риштований § 34, п. 1
риштовання § 34, п. 1
риштування § 34, п. 1
риштувати § 34, п. 1
рівень § 9, п. 3, 1, а
рієлтор § 129, I, п. 2
рієлтор § 130, п. 1
Різдво § 53, п. 3
різдвяний § 7, п. 1, прим.
різдвяний § 27, п. 3
Різдвяний ніст § 53, п. 3
різкий § 26, п. 2, 1, а, прим.
різко § 26, п. 2, 1, а, прим.
різноспрямований § 40, п. 1, 4
різьбяр § 27, п. 3
різьбяр § 27, п. 3
рік § 21
рік у рік § 41, п. 2, 2
рілля § 30, п. 1, 2
Ріо-де-Жанейро § 50, п. 2, прим.
Ріо-де-Жанейро § 154, п. 3, 5
Ріо-Негро § 50, п. 4, прим.
Річард § 129, I, п. 3
Річард Лєвовє Сєрце § 49, п. 9, 2
річечка § 32, п. 8
річний § 21
125-річний § 40, п. 2, 4
90-річний § 40, п. 2, 4
750-річчя § 36, п. 1, 5, прим.
Рішельє § 132
Райч § 144, п. 6
Орлов § 150, п. 1, 3
Рімський-Корсаков § 146, п. 3, 2
р-н (район) § 62, п. 2
р. н. — рік народження § 62, п. 1
робів-робів § 35, п. 5, 1
робить § 26, п. 2, 3
робінзон § 49, п. 5
робітник § 9, п. 1, 2
робітниця § 26, п. 2, 2
роблять § 26, п. 2, 3
робота § 9, п. 1, 2
Рогачово § 149, п. 2, 3
родзінка § 129, III, п. 1
Рожіценський район § 50, п. 8
розгін § 9, п. 3, 5, г
розграфіти § 18
роздоріжжя § 9, п. 3, 2, а
роззбріти § 29, п. 1, 1
роззява § 29, п. 1, 1
розідрати § 9, п. 2, 1
розкіш § 30, п. 1, 3
розм'якнути § 7, п. 1, прим.
розрив-трава § 36, п. 2, 2, а
розтягнути § 31, п. 2
розтяг-стиск § 36, п. 2, 1, б

розхита́ти § 31, п. 2
ро́зчин § 31, п. 2
роз'ю́шити § 7, п. 4
р. Оленьо́к § 149, п. 2, 2
роликопіди́шник § 36, п. 2, 4
романі́ст § 32, п. 14
ромáн «Сто ро́ків самотності» § 55, п. 3
романти́зм § 32, п. 14
ромáнтик § 32, п. 1, прим.
Ромні́ § 152, п. 2
Ріо-Не́гро § 154, п. 3, 3
Россі́ні § 129, I, п. 3
Россі́ні § 140
Росто́в-на-Дону́ § 152, п. 6
Росто́в-на-Дону́ § 154, п. 3, 5
росто́вський-на-Дону́ § 154, п. 3, 5
рості́ § 9, п. 1, 1, е
Рось § 148
рот § 9, п. 2, 1, прим. 1
роя́ль § 126
р. — *рік; річка* § 62, п. 1
р/р (розрахунковий рахунок) § 62, п. 4
рр. — *роки* § 62, п. 1
ру́ський § 153, п. 2, 3
Рті́щево § 149, п. 4, 3, д
Рудбе́к § 128, п. 4
Рудольф Ді́зель § 129, I, п. 3
рудольшта́дтський § 154, п. 2, 5
Руж'е́ § 138, п. 1, 1
руї́на § 129, II
руї́на. § 3
рука́ § 14, п. 1
Руму́нія § 50, п. 6
рум'я́ний § 7, п. 1
Рум'я́нцев § 144, п. 12
русáлка § 49, п. 7, 2, прим. 1
Руссо́ § 128, п. 3
Русь § 153, п. 2, 3
«Ру́ська пра́вда» § 55, п. 3, прим. 2
Руф § 140, прим.
руче́нька § 26, п. 2, 1, б
ру́чка § 14, п. 1
руши́к § 21
руши́ця § 21
Р. Х. — *Різдво Христо́ве* § 62, п. 1
Річа́рд Ле́вово Се́рце § 146, п. 1, 1
Річа́рд Ле́вово Се́рце § 146, п. 5
Річа́рд Ле́вово Се́рце. § 147, п. 4, 1
Речи́ця § 151, п. 2, 1
Речи́ця § 152, п. 1
900-рі́ччя. § 36, п. 1, 5, прим.
Ро́щино § 150, п. 1, 2

рюкза́к § 138, п. 2, 2
рюкза́к § 4, п. 2
Рю́мін § 144, п. 12, прим.
рю́мсати § 7, п. 2, прим.
рюш § 138, п. 2, 2
рюш § 4, п. 2
ряби́й § 7, п. 2, прим.
ряд § 4, п. 2
Ряза́нь § 151, п. 1, прим.
ря́сно § 4, п. 2

С

Саарбрю́кен § 137
Савао́ф § 53, п. 1
Са́вич § 32, п. 11
Са́вівна § 32, п. 11
Са́вович § 32, п. 11
Саво́я § 126
сади́ти § 15
Садо́ве товари́ство «Лісова́ поля́на»
§ 54, п. 4
Са́зерленд § 124
Саї́д § 129, II
сакво́яж § 126
Сало́ніки § 152, п. 2
Сала́сьєв § 144, п. 13, 1, а
сам на са́м § 41, п. 2, 2
самобу́тній § 33, п. 1
самовихова́ння § 35, п. 2, 1
самовчи́тель § 35, п. 2, 1
самохі́д § 9, п. 3, 5, д
самохі́д § 36, п. 1, 1
самохі́дний § 9, п. 3, 5, д
самохі́дний § 40, п. 1, 1
самохі́ть § 41, п. 1, 8
Сан- § 50, п. 4
саніта́рний день § 52, п. 2
Санкт- § 50, п. 4
Санкт-Га́ллен § 154, п. 3, 4
Санкт-Петербу́рг § 50, п. 4
Сан-Марті́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Сан-Сальвадо́р § 154, п. 3, 4
Санта- § 50, п. 4
Са́нта-Ба́рбара § 50, п. 4
Сан-Франці́ско § 50, п. 4
Сапу́н-гора́ § 37, п. 1, 2
Сарді́нія § 129, III, п. 5
Сара́єво § 150, п. 1, 2
Сара́єво § 152, п. 3, прим.
Сату́рн § 51
Са́уті § 124
сая́ни § 50, п. 12

Сóболь § 144, п. 13, 1, в
сва́ха § 12, п. 1
сва́ха § 22, 5
сва́шин § 22, 5
свекру́ха § 33, п. 3
свекру́шин § 33, п. 3
Свенці́цький § 144, п. 9, 2
свердлі́льно-довба́льний § 40, п. 2, 2, а
свердлі́льно-шліфува́льний § 40, п. 2, 2, а
свинома́тка § 35, п. 2, 3
свинопа́с § 35, п. 2, 3
свинце́во-мі́дний § 40, п. 2, 2, а
свиня́ § 30, п. 1, 5, прим.
Свідзі́нський § 144, п. 13, 2, прим. 1
свіжсі́нський § 26, п. 2, 1, б
свіжсі́сть § 32, п. 3
свіжозру́баний § 40, п. 1, 4
свіжоско́паний § 40, п. 1, 4
Сві́р § 152, п. 1
сві́т § 27, п. 3
Сві́тла́на § 143
Сві́тла́на § 144, п. 1
світловодо́лікува́ння § 36, п. 1, 7
світлопоглина́льний § 40, п. 1, 3
Сві́тоза́р § 143, п. 2, прим. 2
Све́кор § 142, п. 1
св. — *свя́тий* § 62, п. 1
сва́тівський § 153, п. 2
Сва́тове § 152, п. 3, прим.
Сва́тове § 153, п. 2
Сві́тязь § 152, п. 1
Свѣ́онтек § 144, п. 9, 2
Свя́дек § 144, п. 11
Свя́дек § 144, п. 13, 2, прим. 1
сва́та великому́чениця Варва́ра § 53, п. 2, прим. 1
Сва́та Трѣ́йця § 53, п. 2
Сва́та Трѣ́йця § 53, п. 2, прим. 1
Сва́твѣ́чир § 35, п. 4, 1
Сва́те Письмо́ § 53, п. 4
сва́тий § 50, п. 2
сва́тій Пантеле́ймо́н § 53, п. 2, прим. 1
Сва́тійши́й Патріа́рх Ки́ївський і всі́єї Руси-України, Като́ліко́с-Патріа́рх усі́єї Грузі́ї, Верхо́вний Архиє́піско́п (Верхо́вний Архиє́піско́п). § 53, п. 6
сва́тко́вий § 33, п. 6
сва́то § 7, п. 1, прим.
сва́то § 27, п. 3
сва́щенний § 29, п. 3, 2
сва́щенник § 29, п. 1, 3
с.-г. (сі́льськогосподарський) § 62, п. 3
Сі́дір § 143, п. 2, прим. 1
с.-д. — соціал-демократ, соціал-демократи́чний § 62, п. 3
се́бто § 43, п. 1
Севасто́поль § 148, прим.
Севасто́поль § 154, п. 2, 5
севасто́польський § 154, п. 2, 5
Севі́лья § 129, I, п. 4
Севі́лья § 139, п. 1, 1
Седан́ § 50, п. 5, прим.
Се́длачек § 144, п. 2
се́йл § 121, п. 1, 1
се́йм § 54, п. 5, прим. 3
секво́я § 126
секре́та́р § 27, п. 1
секре́та́р § 56, прим. 1
се́ла § 1
се́ло Іва́на Франка́ § 154, п. 1, 3
Се́лінджер § 134
се́ло Миха́йло-Коцю́бінське § 154, п. 1, 3
се́ло § 1
се́ло § 9, п. 1, 1, б
се́ло § 9, п. 1, 2
сел. — *се́ля́нський* § 62, п. 1
се́лян. — *се́ля́нський* § 62, п. 1
се́ля́нський § 27, п. 2
се́ля́нськ. — *се́ля́нський* § 62, п. 1
Сем § 134
семѣ́стр § 127
Семиго́ри § 154, п. 2, 2
семигі́рський § 154, п. 2, 2
семиде́нний § 35, п. 2, 4
семимі́льярдний § 38, п. 1, 2
Семипала́тинськ § 149, п. 4, 3, г
Семипі́лки § 154, п. 2, 2
семипі́лківський § 154, п. 2, 2
семиразо́вий § 40, п. 1, 8
Семирі́чна війна́ § 52, п. 1
Семе́н § 143
Семе́н § 144, п. 1
Семе́нов § 144, п. 4, 2
Семе́ново § 149, п. 2, 2
Семьо́ркін § 144, п. 4, 2
Сен- § 50, п. 4
сенат́ § 54, п. 5, прим. 3
сенберна́р § 50, п. 12
Сен-Гота́рд § 154, п. 3, 4
Сенке́вич § 144, п. 2
Сенке́вич § 144, п. 6, 2
Сен-Ло́ § 50, п. 4
Сен-Сімо́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Сент- § 50, п. 4

Сент-Бев § 146, п. 3, 2
Сент-Джонс § 50, п. 4
Сент-Луїс § 154, п. 3, 4
сеньйор § 139, п. 1, 1
Сераковський § 144, п. 2
Сергіївна § 32, п. 11
сёрдэнько § 32, п. 9
сердэць § 26, п. 2, 2
сердэчний § 21
сердэшний § 21
сэред § 9, п. 2, 3
серэдні вікі § 52, п. 2, прим. 3
середньовірна § 40, п. 1, 5
середньовіччя § 35, п. 1
середньовіччя § 52, п. 2, прим. 3
середньодобовий § 35, п. 1
середньонижньонімецька § 40, п. 1, 5
серйозний § 138, п. 2, 1
сёрфінг § 122, п. 1
сёрфінг § 135
сёрце § 21
серць § 26, п. 2, 2
Сесіль § 140, прим.
сесія § 54, п. 6
сесія Хмельницької міськради. § 54, п. 6
Сізрань § 149, п. 5
Сізрань § 152, п. 1
Сівий § 49, п. 8
Сивокін § 146, п. 4
сиваський § 153, п. 2, 3
Сиваш § 153, п. 2, 3
Сикстинська капела § 55, п. 2
Сиктивкар § 149, п. 5
сіла-силэнна § 35, п. 5, 2
силэнний § 29, п. 3, 1
силуёт § 129, I, п. 3
силуёт § 129, III, п. 1
сильнодійний § 40, п. 1, 4
Симеон § 144, п. 6
сименталка § 50, п. 12
Симоненко § 142, п. 1
симпозіум § 54, п. 6
синагога § 122, п. 1
Синельникове § 152, п. 3, прим.
синьоокий § 35, п. 1
сіньо-сіньо § 35, п. 5, 1
синьоцвіт § 36, п. 1, 2
синюватий § 33, п. 7
Сиракузи § 153, п. 2, 1
сиракузький § 153, п. 2, 1
Сиракузи § 129, III, п. 6
Сирдар'я § 154, п. 3, 3
Сирдар'я § 50, п. 4, прим.
сирієць § 129, III, п. 6
сирітство § 19, п. 2
сирітський § 19, п. 2
Сірія § 129, III, п. 6
сир «Королівський» § 58, п. 1
сировар § 35, п. 2, 1
сиротá § 19, п. 2
система § 129, III, п. 1
ситро § 140
сітцевий § 33, п. 6
Сицилія § 129, III, п. 6
Сіам § 129, I, п. 2
сі-бемоль § 36, п. 2, 2, в
сі-бемольний § 40, п. 2, 1
Сідней § 129, I, п. 4
сієста § 130, п. 1
Сілітоу § 133
сіль § 30, п. 1, 3
сільрада § 61, п. 1, 2
сільський § 9, п. 1, 2
сільський § 26, п. 1, 3
сільськогосподарський § 40, п. 1, 2
сім § 9, п. 1, 1, а
сімдесятиріччя § 35, п. 4, 5
сімсотсорокаріччя § 35, п. 4, 5
Сімферополь § 148, прим.
сім'ядоля § 35, п. 2, 4
сім'япровід § 35, п. 2, 4
Сіндзо Абе § 49, п. 4
сінешній § 33, п. 1
сінокіс § 36, п. 1, 1
Сірко § 49, п. 8
сірководневий § 40, п. 1, 1
сіро-голубий § 40, п. 2, 2, г
Сі Цзін'пін § 49, п. 3
«СіЧ» § 61, п. 3, прим. 3
Січеслав § 35, п. 2, 3
Скадовськ § 153, п. 2
скадовський § 153, п. 2
скажéний § 29, п. 3, 2, прим.
сказаний § 29, п. 3, 2, прим.
сказати § 31, п. 1
скакати § 11, п. 1
Скандинавія § 129, III, п. 5
скандинавський § 129, III, п. 5
Скандинавські країни § 50, п. 7
Скандинавський півострів § 154, п. 1, 2
Скиталець § 144, п. 13, 2
скільки ж то § 44, п. 3, 1, прим. 1
скласти § 31, п. 1
скелелаз § 35, п. 2, 3

сконструйований § 34, п. 3
 сконструювати § 34, п. 3
 Скоріна § 144, п. 8
 Скороход § 146, п. 2, 3
 скочити § 11, п. 1
 Скоп'є § 149, п. 1, 1
 Скоп'є § 151, п. 1
 скраю § 41, п. 1, 2
 скрипалєва § 33, п. 6
 скрипалєве § 33, п. 6
 скрипаль § 32, п. 3
 скрипаль § 33, п. 6
 скріпити § 31, п. 1
 скульптура «Мислітель» § 55, п. 3
 скуповуваний § 34, п. 2
 скуповування § 34, п. 2
 скуповувати § 34, п. 2
 слабконатягнутий § 40, п. 1, 4
 слава Божа § 53, п. 2
 Славутич § 50, п. 6, прим.
 слати § 28
 сліва Зарічна рання § 59, п. 3
 слівце § 9, п. 3, 1, в
 слід § 27, п. 3
 сліпоглухонімий § 40, п. 1, 5
 сліпучо-білий § 40, п. 2, 2, г
 «слобожәнець» § 58, п. 2
 Слобожаницина § 50, п. 6, прим.
 словечко § 9, п. 3, 1, в
 словечко § 32, п. 8
 словак § 153, п. 2, 2
 словник § 9, п. 3, 5, е
 слово § 9, п. 1, 1, б
 «Слово і час» § 61, п. 3, прим. 3
 «Слово о полку Ігоревім» § 55, п. 3,
 прим. 2
 словацький § 153, п. 2, 2
 Слуга з Добромиля § 146, п. 1, 1
 Слуга з Добромиля § 146, п. 5
 службовий § 33, п. 6
 смерть § 9, п. 2, 2
 Смирнов § 144, п. 7, 3, б
 Смирненський § 144, п. 11
 сміттєзбиральний § 35, п. 2, 4
 сміттеочисний § 40, п. 1, 3
 сміх § 27, п. 3
 смокінг § 133
 Смоллетт § 128, п. 3
 сморід § 9, п. 2, 3
 смородина Софіївська § 59, п. 3
 см — сантиметр § 62, п. 1
 смт. — селище міського типу § 62, п. 1
 смуток § 9, п. 2, 1
 сніг § 27, п. 3
 Снігур § 142, п. 1
 Снігур § 142, п. 1
 Сніжинка § 49, п. 8
 сніп § 27, п. 3
 Сноу § 133
 Сноу § 140
 снуборд § 133
 Санта-Клара § 154, п. 3, 4
 собор Сан-Марко § 55, п. 2, прим.
 собор Святого Петра § 53, п. 2, прим. 1
 собор Святого Петра § 55, п. 2, прим.
 совеня § 32, п. 7
 Соер § 126
 соколонько § 26, п. 2, 1, б
 солдатський § 22, 1
 солдатчина § 22, 1
 солевар § 36, п. 1, 1
 Солженіцин § 144, п. 7, 3, г
 солірувати § 34, п. 3
 соло § 121, п. 1, 1
 солов'ї § 7, п. 1
 солов'їний § 33, п. 4
 Соловей § 142, п. 1
 Соловійов § 144, п. 4, 1
 Соловійов § 144, п. 12
 Соловійово § 149, п. 2, 1
 Соловійов § 8, п. 1, 2
 Соловійов-Сєдій § 144, п. 11
 солід § 9, п. 2, 3
 Соломіїн § 33, п. 3
 Соломія § 33, п. 3
 соломоподрібнювальний § 40, п. 1, 3
 Солóха § 143, п. 1, прим. 1
 соль-дієз § 36, п. 2, 2, в
 Соль-Ілєцьк § 154, п. 3, 4
 соль-ілєцький § 154, п. 3, 4
 Сомалі § 129, I, п. 4
 сомалійський § 129, I, п. 4
 сомельє § 140
 Сомкова Долина § 154, п. 1, 1
 сон § 9, п. 2, 1
 сон-трава § 36, п. 2, 2, в
 сонце § 21
 сонце § 51, прим.
 Сонце § 51, прим.
 сонцестояння § 35, п. 2, 4
 сонячний § 21
 соняшник § 21
 сорокагодінний § 40, п. 1, 8
 сорокадєнний § 40, п. 1, 8

сорокарічний § 35, п. 2, 4
 сорокарічний § 35, п. 4, 5
 Сорокодуби § 154, п. 2, 2
 сорокодубський § 154, п. 2, 2
 Сотбі § 124
 сотня § 9, п. 2, 1
 Софійн § 33, п. 3
 Софія § 33, п. 3
 Сохо-сквер § 154, п. 3, 4
 соцзабезпечення § 35, п. 4, 1
 Соціал-демократична партія України.
 § 54, п. 2
 соціал-демократичний § 40, п. 2, 1
 соціалізм § 129, I, п. 2
 Соціалістична Республіка В'єтнам § 50,
 п. 6
 соціал-патріотичний § 40, п. 2, 1
 соціал-нацифістський § 40, п. 2, 1
 соціально активний § 40, п. 1, 4, прим. 1
 соціально небезпечний § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
 соціально свідомий § 40, п. 1, 4, прим. 1
 соціологія § 121, п. 1, 1
 соціологія § 129, I, п. 2
 соціосфера § 35, п. 4, 2
 соцстрах § 9, п. 2, 5
 соцстрах § 35, п. 4, 1
 соцстрахівський § 9, п. 2, 5
 соцстрахівський § 35, п. 4, 1
 спа § 140
 спалахнути § 31, п. 1
 спам § 134
 спанієль § 59, п. 1
 спасінний § 29, п. 3, 2
 Спаситель § 53, п. 2
 Спасівка § 53, п. 3
 Спас-Клепики § 154, п. 3, 4
 спекті § 14, п. 3
 спереду § 41, п. 1, 2
 спецвипуск § 9, п. 2, 5
 спецвипуск § 35, п. 4, 1
 спецзавдання § 35, п. 4, 1
 спецкор § 9, п. 2, 5
 спецкорівський § 9, п. 2, 5
 спецодяг § 9, п. 2, 5
 спец. — спеціальний § 62, п. 1
 спечений § 14, п. 3
 спечений § 29, п. 3, 2, прим.
 спирт § 129, I, п. 6
 спиртівка § 32, п. 12
 співавт. — співавтор § 62, п. 1
 співачка § 32, п. 4
 спідлоба § 41, п. 1, 7
 спілка — спілці, спілчанський § 26, п. 1, 3,
 прим.
 спільник § 26, п. 1, 3
 стінно-черевній § 40, п. 2, 2, а
 сповна § 41, п. 1, 4
 Сполучені Штати Америки § 50, п. 6
 спортивний клуб «Сокіл» § 54, п. 5
 спортмайданчик § 35, п. 4, 1
 спостерегти § 11, п. 2
 спостерігати § 11, п. 2
 спочатку § 41, п. 1, 2
 спочатку § 41, п. 1, 9, прим.
 справжній § 33, п. 1
 сприяння § 32, п. 5
 сприяти § 32, п. 5
 спросоння § 30, п. 1, 4
 спроста § 41, п. 1, 4
 спершу § 41, п. 1, 5
 сп'яніти. § 7, п. 1, прим.
 сп'яну § 41, п. 1, 4
 сп'ястіся § 31, п. 1
 срібна медаль § 57, п. 2
 ссавці § 29, п. 4
 ссати § 29, п. 4
 с. — село; сторінка § 62, п. 1
 стаєнь § 26, п. 2, 2
 стакато § 128, п. 1
 сталебетон § 36, п. 1, 3
 сталерозливний § 40, п. 1, 3
 Становий (хребет) § 150, п. 1, 1
 станція метро «Академістечко» § 50,
 п. 14
 станція Устїнівка § 50, п. 13
 Станюкович § 144, п. 7, 3, г
 Старий Завіт § 53, п. 4
 староіндійський § 3, прим.
 Старокостянтинів § 154, п. 2, 1
 Старá Планіна § 154, п. 1, 1
 стáти § 11, п. 1
 стаття § 30, п. 1, 2
 Статут ООН § 55, п. 1
 стеліти § 28
 Стендаль § 142, п. 1, прим. 3
 Степанчук § 27, п. 6
 Степанов § 144, п. 2
 Степан Тігр'яча Смерть § 146, п. 1, 1
 Степан Тігр'яча Смерть § 146, п. 5
 стерегти § 9, п. 3, 3
 стереоапаратура § 35, п. 2, 4
 стереоекран § 36, п. 1, 3
 Стеф'юк § 7, п. 1

стильовий § 33, п. 6
 стімул § 129, III, п. 1
 стирати § 11, п. 2
 стіжок § 9, п. 3, 1, а
 стільки-то § 44, п. 3, 1
 Стоїч § 144, п. 6
 Столаць § 151, п. 2, 1
 стовбóватий § 33, п. 7
 стовкті § 31, п. 1
 стодвадцятип'ятирічний § 40, п. 1, 8
 стоїк § 129, II
 Стокго́льм § 128, п. 4
 Столе́тов § 144, п. 3, 4
 столітро́вий § 40, п. 1, 8
 столя́рно-тесля́рський § 40, п. 2, 2, а
 стометро́вий § 35, п. 2, 4
 стоміти § 18
 стоп'ятдесятирі́ччя § 36, п. 1, 5
 сторі́нка § 27, п. 3, прим.
 сторі́ччя § 30, п. 1, 1
 сторі́ччя § 35, п. 2, 4
 сторі́ччя § 35, п. 4, 5
 сто́рож § 9, п. 2, 3
 сто́рож § 33, п. 6
 сто́рожева § 33, п. 6
 сто́рожеве § 33, п. 6
 сторо́на § 9, п. 3, 2, а
 сто́ртинг § 54, п. 5, прим. 3
 сторі́ччя § 36, п. 1, 5
 Стохі́д § 148
 сто́яти § 9, п. 1, 1, д
 сто́яти § 11, п. 1
 стравохі́д § 9, п. 3, 5, д
 Страсна́ п'ятни́ця § 53, п. 3
 Страсни́й тижде́нь § 53, п. 3
 Страхо́лісса § 154, п. 2, 4
 страхо́ліський § 154, п. 2, 4
 страше́нний § 29, п. 3, 1
 Стри́йський парк § 50, п. 11
 стрі́мувати § 1
 о́стрів § 154, п. 2, 1, прим.
 Стрі́ла § 49, п. 8
 стрі́лець § 19, п. 1, 1
 стрі́мго́лов § 41, п. 1, 8
 стрі́чкорі́з § 36, п. 1, 1
 Стра́сбург § 153, п. 2, 1
 стра́сбургський § 153, п. 2, 1
 струмови́мірюва́льний § 40, п. 1, 3
 стручо́к § 32, п. 13
 ст.-сл. — старослов'янський § 62, п. 3
 ст. — станція; стаття; століття § 62,
 п. 1

ста́тус-кво § 35, п. 5, 10
 студе́нт § 9, п. 2, 6
 студе́нт § 19, п. 2
 студе́нтка § 32, п. 4
 студе́нтство § 19, п. 2
 студе́нтський § 19, п. 2
 Су-53 § 35, п. 5, 5
 суб'е́кт § 126
 субо́тник § 52, п. 2
 субо́тний § 33, п. 1
 суддя́ § 30, п. 1, 2
 суди́нно-капіля́рний § 40, п. 2, 2, а
 Суе́ц § 27, п. 7
 сузі́р'я § 51
 сузі́р'я Вели́кого Пса § 51
 су́ма § 128, п. 1
 Сунь Ятсе́н § 146, п. 2, 5
 супермо́дний § 35, п. 4, 3
 супермоде́ль § 35, п. 4, 3
 суперма́ркет § 35, п. 4, 3
 сусі́д § 33, п. 6
 сусі́дова § 33, п. 6
 сусі́дове § 33, п. 6
 суспі́льно корі́сний § 40, п. 1, 4, прим. 1
 суспі́льно необхі́дний § 40, п. 1, 4, прим. 1
 суспі́льно-політи́чний § 40, п. 2, 2, а
 сутте́вий § 33, п. 6
 су́ть § 26, п. 1, 1
 суфле́ § 140
 сухі́й § 22, 5
 Сухро́б § 122, п. 4
 Суе́ц § 153, п. 2, 2
 суе́цький § 153, п. 2, 2
 суши́ти § 22, 5
 су́ші § 129, I, п. 5
 суши́льно-сортува́льний § 40, п. 2, 2, а
 сфотографува́ти § 31, п. 1
 схили́ти § 31, п. 1
 схі́днослов'янський § 40, п. 1, 2
 схі́д сонця́ § 51, прим.
 схо́джений § 15
 схо́дити § 15
 схопі́ти § 11, п. 1
 со́чинський § 153, п. 1
 Со́чі § 153, п. 1
 су́ші-бар § 36, п. 2, 2, г
 Сьє́рра-Лео́не § 130, п. 1
 сього́дні § 8, п. 2
 сього́дні § 27, п. 3
 сього́днішній § 33, п. 1
 сьо́мий § 8, п. 2
 сьо́мий § 26, п. 1, 2

Сю § 140
сюдій § 4, п. 2
сюрреалізм § 128, п. 2
сяк-так § 41, п. 3, 4
Сян § 148
Сятківський § 144, п. 11

Т

та § 24, п. 4
табеля § 121, п. 1, 2
таблорід § 121, п. 1, 1
таджік § 153, п. 2, 2
таджіцький § 153, п. 2, 2
Тажібієв § 144, п. 7, 3, а
та ін. — та інші (інші) § 62, п. 1
Таїр § 129, П
Таїсія § 123
та й § 43, п. 2, 2
таки § 44, п. 3, 1, прим. 2
так-от § 44, п. 3, 1
таксіст § 129, III, п. 1
таксі § 129, I, п. 5
таксі § 140
так-такі § 44, п. 3, 1
так-то § 41, п. 3, 3
так що § 43, п. 2, 2
талановитий § 33, п. 7
Тамбів § 153, п. 2
тамбовський § 153, п. 2
тамплієр § 129, I, п. 2
танцювати § 27, п. 3
Татіщев § 144, п. 7, 3, г
Тбілісі § 140
Тбіліс § 153, п. 2, 3
тбіліський § 153, п. 2, 3
твердження § 9, п. 2, 4
Твердохлібов § 144, п. 3, 4
твітер § 54, п. 7
твоє § 4, п. 1
твої § 3
творення § 9, п. 2, 4
творець § 9, п. 3, 5, а
Творець § 53, п. 2
творчо § 10, п. 2, 4, прим.
т-во — товариство § 62, п. 1
т. д. — так далі § 62, п. 1
театр § 123
театр § 127
теж § 41, п. 1, 9, прим.
те ж § 41, п. 1, 9, прим.
теїн § 129, П
Текерей § 128, п. 4

Текля § 123
телеапаратура § 36, п. 2, 4
телеграф § 121, п. 2
телехроніка § 35, п. 4, 2
тёмно-зелений § 40, п. 2, 2, г
тёмної ночі § 41, п. 2, 3
темнуватий § 33, п. 7
Теннессі § 128, п. 3
Теодор § 123
теорія § 123
тепер § 27, п. 1
тепловоз § 9, п. 3, 5, д
тепловоз § 36, п. 1, 1
теплообмінний § 40, п. 1, 1
Тер-Казарян § 146, п. 3, 5
термогідродинаміка § 36, п. 1, 7
термометр § 127
Тернопіль § 148, прим.
Тернопіль § 152, п. 1
Тер-Ованесян § 146, п. 3, 5
терорізм § 32, п. 14
Тер-Петросян § 146, п. 3, 5
терпуг § 12, п. 2
Теруель § 152, п. 1
тесати § 11, п. 2
Тессалія § 123
Тётчер § 134
течія Куросіо. § 50, п. 11
т. зв. — так званий § 62, п. 1
Тибет § 129, III, п. 5
тіждень § 28
тижневий § 28
Тимофєєв § 144, п. 7, 3, б
тим разом § 41, п. 2, 3
тім-то § 44, п. 3, 1
Тимчасовий уряд. § 54, п. 1
тимчасово § 41, п. 1, 8
тимчасом як § 43, п. 2, 2
тим часом § 41, п. 2, 3
Тиміш § 143, п. 2, прим. 1
тип § 129, III, п. 1
тис. — тисяча; тисячоліття § 62, п. 1
3-тисячний § 38, п. 2
титан § 49, п. 7, 2, прим. 1
Титов § 144, п. 7, 3, б
тіхий-тихесенький § 35, п. 5, 2
Тихоміров § 144, п. 7, 3, б
Тихорецьк § 149, п. 4, 3, в
тіхо-тіхо § 35, п. 5, 1
Тиціан § 144, п. 7, 3, а
Тичініне слово § 49, п. 9, 1
тішком-нішком § 35, п. 5, 2

; тільки ж но § 44, п. 3, 1, прим. 1
тільки-но § 44, п. 3, 1
тільки що § 44, п. 1, 10
т. ін. — таке інше § 62, п. 1
тінь § 142, п. 1, прим. 2
тінь § 30, п. 1, 3
тітка § 33, п. 3
тітчин § 33, п. 3
ткач § 19, п. 1, 1
тіннокілометр § 36, п. 1, 3
тобто § 43, п. 1
товариство § 19, п. 1, 3
Товариство винахідників та
раціоналізаторів України § 54, п. 1
товариський § 19, п. 1, 3
товариш § 19, п. 1, 3
товариш § 33, п. 6
товаришева § 33, п. 6
товаришеве § 33, п. 6
тоді як § 43, п. 2, 2
токай § 50, п. 12
Токмак § 152, п. 1
Толéдо § 121, п. 2
Толста § 144, п. 11
Толстой § 144, п. 11
Толстоє § 150, п. 1, 1 прим.
том § 9, п. 2, 6
тому що § 43, п. 2, 2
Томашув-Мазовецький § 150, п. 1, 3
тонкомелений § 40, п. 1, 4
тонкомірний § 40, п. 1, 4
тонкорозпоршений § 40, п. 1, 4
тónна § 128, п. 1
тónиий § 27, п. 2
тонюсінський § 26, п. 2, 1, 6
Тóомінг § 137
топмeнeджeр § 35, п. 4, 3
топмодель § 35, п. 4, 3
топóленька § 32, п. 9
Тóра § 53, п. 4
торг § 9, п. 2, 2
торгівéць § 9, п. 3, 1, а
торгфлóт § 9, п. 2, 5
торішній § 21
Торквáто Тáссо § 140
торфогній § 36, п. 1, 3
торфорі́з § 35, п. 2, 1
торф'яній § 7, п. 1, прим.
То Хоáй § 49, п. 4
тощо § 43, п. 1
Тáо Юаньмінь § 146, п. 2, 5
тéпло- § 36, п. 2, 4

Т-подібний § 35, п. 5, 9
т. п. — тому подібне § 62, п. 1
травень § 9, п. 2, 1
травічка § 32, п. 8
традиційний § 33, п. 1
траєкторія § 126
траєкторія § 130, п. 1
трактор «Слобожáнець» § 58, п. 2
транснаціональна корпорація «Jysk» § 54,
п. 4
трать § 26, п. 2, 3
тратьмо § 26, п. 2, 3
тратьте § 26, п. 2, 3
трéте § 30, п. 1, 5, прим.
треті́рувати § 34, п. 3
Третьяков § 144, п. 13, 1, а
трéтя § 30, п. 1, 5, прим.
тривідсóтковий § 35, п. 4, 5
триóкисень § 35, п. 2, 4
трикілометрóвий § 35, п. 2, 4
трику́тник § 35, п. 4, 5
трі́лер § 124
тримáти § 1
трині́жок § 35, п. 2, 4
трипільська культура § 52, п. 2, прим. 3
Трипілья § 148
Трипілья § 154, п. 2, 2
трипудóвий § 40, п. 1, 8
триста § 38, п. 1, 1
триáтомний § 35, п. 2, 4
три-чоті́ри § 35, п. 5, 3
трия́русний § 35, п. 4, 5
Тріeст § 129, III, п. 4, прим. 2
Тріeст § 130, п. 1
тріeстський § 129, III, п. 4, прим. 2
Трійця § 53, п. 2
тріск § 28, прим.
трі́снути § 28, прим.
трі́умф § 129, I, п. 2
Тріш § 140
Трої́цьк § 149, п. 4, 2
Трої́цьк § 151, п. 2, 2
трлн (трильйон). § 62, п. 1
трої́стий § 33, п. 5
Трої́стий сою́з § 50, п. 7
ту́рок § 153, п. 2, 2
трою́ридний § 35, п. 2, 4
Троя́нда § 49, п. 7, 3
троя́нда «глорія-дей» § 59, п. 2
Трубецька § 144, п. 10
Трубецький § 144, п. 10
Трубецький § 144, п. 11

Трубіж § 148
трубокла́д § 36, п. 1, 1
трубопро́від § 9, п. 3, 5, д
трьох § 8, п. 2
трьох § 26, п. 1, 2
трьохмілья́рдний § 38, п. 1, 2
трьохсо́тий § 38, п. 1, 2
трьохсотп'ятдесятирі́ччя § 36, п. 1, 5
трьохсотрі́ччя § 35, п. 3, 1
трьохтíсячний § 35, п. 3, 1
Тіса § 148
Тéтерів § 148
Тéтерів § 153, п. 2
тéтерівський § 153, п. 2
т. — том § 62, п. 1
т — тонна § 62, п. 1
Ту-154 § 35, п. 5, 5
Ту-154, Ан-22, Іл-62. § 61, п. 3, прим. 4
Туапсе́ § 140
туберку́льоз § 121, п. 1, 2
тугопла́вкий § 40, п. 1, 4
тук-ту́к § 35, п. 5, 4
Тулу́за § 121, п. 1, 1
Тульчі́н § 153, п. 1
тульчі́нський § 153, п. 1
тума́н § 29, п. 1, 3
тума́нний § 29, п. 1, 3
тума́нний § 29, п. 1, 3
Тума́нний Альбіо́н § 50, п. 6, прим.
тума́нність § 29, п. 1, 3
тума́нно; § 29, п. 1, 3
тунгу́с § 153, п. 2, 3
тунгу́ський § 153, п. 2, 3
Тупі́й Ніж § 146, п. 1, 1
Тупі́к § 149, п. 4, 3, д
Турге́нєв § 144, п. 2
туре́цький § 22, 1
Туре́ччина § 22, 1
турне́ § 140
Турсунзаде́ § 146, п. 3, 4, прим.
туре́цький § 153, п. 2, 2
туте́шній § 33, п. 1
ті́хо-ті́хо § 41, п. 3, 5
Ту́шино § 149, п. 4, 3, а
Ту́шино § 153, п. 1
ту́шинський § 153, п. 1
тьмя́ний § 7, п. 1, прим.
тьмя́ний § 27, п. 3
тьо́хкати § 8, п. 2
тьо́хкати § 26, п. 1, 2
тьо́х-тьо́х § 35, п. 5, 4
ТЬо́ркін § 144, п. 4, 2

тйо́гівець § 61, п. 2
ТЮГо́м. § 61, п. 2
ТЮГо́у § 61, п. 2
тйо́льпа́н Ре́мбрандта § 59, п. 3
Тюме́нєв § 144, п. 13, 1, в, прим.
тйо́рки § 153, п. 2, 2
тйо́ркський § 153, п. 2, 2
тюрма́ § 27, п. 1
Тягни́бік § 36, п. 1, 4

У

уа́йт-спі́рит § 124
УА́ПЦ § 63, п. 9
Убі́йво́вк § 146, п. 2, 1
убі́к § 41, п. 1, 2
убі́к § 41, п. 1, 9, прим.
у бі́к § 41, п. 1, 9, прим.
Убі́йво́вк § 36, п. 1, 4
убо́гий § 19, п. 1, 2
убо́зтво § 19, п. 1, 2
убо́ліва́льник § 32, п. 1
убо́ліва́льник § 32, п. 1
ува́га § 23, п. 3
у ваго́ні § 23, п. 1, 4
(у) вели́кому § 9, п. 1, 1, а
уверту́ра § 23, п. 3
уве́чері § 10, п. 1
уве́чері § 41, п. 1, 2
у відпові́дь на Ва́ш запит... § 60, п. 2
уві́сні § 41, п. 2, 1
у во́ду § 23, п. 1, 4
уво́лю § 23, п. 1, 4
уво́лю § 41, п. 1, 2
у (в) ра́зі § 42, п. 3
УВЧ-терапі́я, НВЧ-випромі́нювання. § 61,
п. 3
у гварді́ї § 23, п. 1, 4
у Гвіне́ї § 23, п. 1, 4
У́глич § 149, п. 4, 3, д
уго́лос § 41, п. 1, 2
у го́рі § 23, п. 1, 2
уго́рі § 41, п. 1, 2
уго́ру § 41, п. 1, 2
Уго́рщина § 23, п. 3
Уго́рщина § 50, п. 6
У́гля § 6, п. 2
уда́рник § 23, п. 3
уда́ча § 23, п. 3
у двері́ § 23, п. 1, 4
удво́є § 41, п. 1, 5
удво́х § 41, п. 1, 5
уде́нь § 41, п. 1, 2

аудіо- § 36, п. 2, 4
 Удовиченко § 23, п. 3
 удосконалення § 32, п. 5
 удру́ге § 41, п. 1, 5
 удо́світа § 41, п. 1, 7
 Уэльс § 124
 У́жгород § 152, п. 1
 у житі́ § 23, п. 1, 1
 узберéжжя § 9, п. 3, 2, а
 узберéжжя § 23, п. 3
 узбéк § 153, п. 2, 2
 узбéцький § 153, п. 2, 2
 узі́мку § 41, п. 1, 2
 узнакі́ § 41, п. 1, 2
 ука́з § 23, п. 3
 у Києві § 23, п. 1, 5
 укла́д § 23, п. 3
 Украї́на § 23, п. 3, прим.
 Украї́на § 50, п. 6
 Украї́на-не́нька § 37, п. 1, 1
 украї́нка § 49, п. 6
 Украї́нська гре́ко-католи́цька це́рква § 53, п. 5
 Украї́нська люте́ра́нська це́рква § 53, п. 5
 Украї́нська правосла́вна це́рква § 53, п. 5
 Украї́нський музе́й § 54, п. 3
 укра́й § 41, п. 1, 2
 Укрзалі́зниця § 61, п. 1, 1
 Укрпрофра́да § 61, п. 1, 1
 укр. — украї́нський § 62, п. 1
 уку́пі § 41, п. 1, 2
 у купі́ § 41, п. 1, 9, прим.
 ула́д § 41, п. 1, 2
 уле́сливий § 28
 у лісі́ § 23, п. 1, 2
 Ула́н-Уде́ § 154, п. 3, 3
 улі́тку § 41, п. 1, 2
 у Льво́ві § 23, п. 1, 4
 ультимáтум § 23, п. 3
 ультраеро́зія § 130, п. 1
 ультразвúк § 35, п. 4, 3
 ультрамодний § 35, п. 4, 3
 Уманщи́на § 27, п. 2
 умі́сний § 28, прим.
 умо́ва § 23, п. 3
 у наслідок § 23, п. 1, 2
 уна́слідок § 42, п. 1, 1
 уні́з § 41, п. 1, 2
 унизу́ § 41, п. 1, 2
 унічию́ § 41, п. 1, 6
 уночі́ § 41, п. 1, 2
 У́нтер-ден-Лі́нден-штра́се § 50, п. 5
 унтерофіце́р § 35, п. 4, 4
 ун-т (університет) § 62, п. 2
 У Ну Мунг § 146, п. 1, 6
 упакóваний § 34, п. 1
 упакóвання § 34, п. 1
 упакува́ння § 34, п. 1
 упакува́ти § 34, п. 1
 упéнь § 41, п. 1, 2
 уперéд § 41, п. 1, 2
 уперéмиш § 41, п. 1, 3
 упла́в § 41, п. 1, 3
 упла́ч § 41, п. 1, 3
 упáм'ятку § 41, п. 1, 3
 уподо́вж § 41, п. 1, 7
 уподо́вж § 42, п. 1, 1
 у по́міч § 41, п. 2, 1
 упо́перек § 41, п. 1, 2
 упра́ва § 23, п. 3
 Управлі́ння осві́ти Шевче́нківської в мі́сті Киє́ві держáвної адміністра́ції § 54, п. 1
 у при́мерку § 23, п. 1, 3
 уприту́л підійшли до юрби § 23, п. 1, 3
 упродо́вж § 42, п. 1, 1
 упо́ру § 41, п. 1, 2
 упе́рше § 41, п. 1, 5
 ура́з § 41, п. 1, 2
 Ура́л § 23, п. 3
 Урба́на § 135
 Урба́нчик § 144, п. 13, 2, прим. 1
 урівні́ § 41, п. 1, 2
 уро́зкид § 41, п. 1, 3
 уро́зліт § 41, п. 1, 3
 уро́зсип § 41, п. 1, 3
 уро́зтіч § 41, п. 1, 3
 уріве́нь § 41, п. 1, 2
 ура́нці § 41, п. 1, 2
 уручну́ § 41, п. 1, 4
 урешті́ § 41, п. 1, 2
 уря́д § 41, п. 1, 2
 Усва́тцев § 144, п. 3, 3
 усé ж таки § 44, п. 3, 1, прим. 1
 усере́дині § 41, п. 1, 2
 усере́дині § 41, п. 1, 9, прим.
 у сере́дині § 41, п. 1, 9, прим.
 усé-таки́ § 44, п. 3, 1
 услі́д § 41, п. 1, 2
 усма́к § 41, п. 1, 2
 уста́лення § 23, п. 3
 устанóва § 23, п. 3
 устанóвлювати § 11, п. 1
 у сто́крат § 41, п. 2, 1

устрій § 9, п. 1, 1, а
у структурі § 23, п. 1, 3
уступ § 23, п. 3
Усть-Каменогорськ § 154, п. 3, 4
усть-каменогорський § 154, п. 3, 4
утім § 41, п. 1, 9, прим.
у тім § 41, п. 1, 9, прим.
утім § 41, п. 1, 6
утопія § 23, п. 3
утреня § 53, п. 8
утроє § 41, п. 1, 5
утрічі § 41, п. 1, 1
утроє § 23, п. 1, 3
утрете § 41, п. 1, 5
утрьох § 41, п. 1, 5
у т. ч. — у тому числі § 62, п. 1
у фое § 23, п. 1, 4
у формуванні § 23, п. 1, 4
у хвилях § 23, п. 1, 4
у хвою § 23, п. 1, 4
у ЦУМі § 61, п. 2
ученія § 32, п. 4
учень § 10, п. 1
учень § 32, п. 3
учитель § 23, п. 1, 1
учитель-фізик § 37, п. 1, 3
учителювати § 34, п. 1
учотирьох § 41, п. 1, 5
учетверо § 41, п. 1, 5
ущертъ § 41, п. 1, 2
уява § 23, п. 3

Ф

фа § 140
фабрика § 129, III, п. 1
фавн § 49, п. 7, 2, прим. 1
фавна § 131
файл § 121, п. 1, 1
фан-клуб § 36, п. 2, 2, а
Фараон § 49, п. 8
Фарах § 140
фармпрепарат § 35, п. 4, 1
Фастів § 9, п. 1, 1, г
Фат'янов § 144, п. 13, 1, а
фауна § 131
Фауст § 131
фахівець § 9, п. 3, 1, а
фаянс § 126
Федін § 144, п. 2
Федір § 143, п. 2, прим. 1
Федоров § 144, п. 4, 2

Федерація незалежних профспілок
України § 54, п. 1
Федір § 32, п. 11, прим.
Федорівна § 32, п. 11, прим.
Федорович § 32, п. 11, прим.
Федченко § 27, п. 6
Федчішин § 27, п. 6
Феєрбах § 126
феєрвєрк § 126
феєрвєрк § 130, п. 1
Фессалія § 123
фея § 49, п. 7, 2, прим. 1
Ф'єзоле § 138, п. 1, 1
Філіп § 144, п. 6
фіалка § 129, I, п. 2
фігуристка § 32, п. 4
фізик § 32, п. 1, прим.
фізика § 140
фізик-учитель § 37, п. 1, 3
фізичний § 129, III, п. 1
Фікрет-кизі § 146, п. 3, 4
філє § 130, п. 1
Філіппіни § 152, п. 2
Філіппіни § 153, п. 1
філіппінський § 153, п. 1
філологія § 32, п. 4
фільм § 139, п. 1, 2
фін § 128, п. 1
фінанси § 129, I, п. 6
фіни § 128, п. 1
Фінляндія § 121, п. 1, 2
фіолетовий § 129, I, п. 2
Фірдоусі § 140
фірма «Імідж» § 54, п. 5
фітнес-клуб § 36, п. 2, 2, а
фітотерапія § 35, п. 4, 2
Фіюме § 129, I, п. 2
ф-ка (фабрика) § 62, п. 2
флаєр § 126
флешінтерв'ю § 35, п. 4, 3
Фліт-стріт § 129, III, п. 4, прим. 1
Флобер § 121, п. 1, 1
Флоріда § 129, III, п. 2
флот § 121, п. 1, 1
Фляйшер § 136, п. 1
Фінська затока § 154, п. 1, 2
фоє § 126
фоє § 130, п. 1
фолкгурт § 35, п. 4, 2
Фолл-Рівер § 154, п. 3, 4
фолл-ріверський § 154, п. 3, 4
фолькмузика § 35, п. 4, 2

Фольксва́ген § 122, п. 1
«Фольксва́ген» § 58, п. 2
«фольксва́ген» § 58, п. 2
фон Бісмарк § 147, п. 3
Фонві́зін § 146, п. 1, 4, прим. 2
фон дер Гольц § 146, п. 1, 4
фоноза́пис § 35, п. 4, 2
Фонтéн-сюр-Рон § 50, п. 2, прим.
фо́рмула § 121, п. 1, 1
форпо́ст § 28, прим.
форпо́стний § 28, прим.
фотогра́фія § 5
фотоспра́ва § 36, п. 1, 3
Франкі́вська кімна́та § 49, п. 9, 3
фра́нківські сонéти § 49, п. 9, 3, прим. 1
фра́нкозна́вець § 49, п. 5
Фра́нкфурт-на-Ма́йні § 50, п. 2, прим.
фра́нцу́з § 153, п. 2, 1
фра́нцу́зький § 153, п. 2, 1
фра́нцуз § 49, п. 6
Фра́нцу́зька Респу́бліка § 50, п. 6
фра́у § 140
Фрі́дріх-Вільге́льм § 146, п. 3, 1
фра́кен § 140
Фра́нкфурт-на-Ма́йні § 152, п. 6
Фра́нкфурт-на-Ма́йні § 154, п. 3, 5
фра́нкфуртський-на-Ма́йні § 154, п. 3, 5
фра́йляйн § 136, п. 1
фра́йляйн § 140
Фу́р'є § 138, п. 1, 1
фу́тбо́л § 121, п. 1, 1
Фу́чик § 144, п. 6, 2
фю́зеля́ж § 138, п. 2, 2

Х

Ха́їм § 129, II
ха́кер § 134
Ха́кім § 122, п. 4
халва́ § 121, п. 1, 1
Ха́ммурáні § 122, п. 4
хану́м § 122, п. 4
хану́м § 140
хапа́ти § 11, п. 1
хара́кірі § 122, п. 4
хара́кірі § 129, I, п. 5
Ха́ра-Нур § 50, п. 4, прим.
Ха́рків § 9, п. 1, 1, г
Ха́рків § 27, п. 1
Ха́рківський тра́кторний заво́д § 54, п. 4
ха́тній § 33, п. 1
Хая́м § 126
хвастлі́вий § 28

хвастну́ти § 28
Хе́срда́л § 126
хи́жо § 10, п. 2, 4, прим.
химéра § 129, I, п. 6
хиба́ що § 44, п. 1, 10
хиджа́б § 122, п. 4
хімі́стерапія § 35, п. 2, 4
хімі́к § 32, п. 1, прим.
хімі́чно стійкі́й § 40, п. 1, 4, прим. 1
хі́мія § 129, I, п. 6
хіру́рг § 129, I, п. 6
Хлі́б § 49, п. 7, 3
хлі́бодáр § 36, п. 1, 1
хлі́бозаготі́вельний § 40, п. 1, 1
хлі́борі́з § 36, п. 1, 1
хлі́боро́б § 9, п. 3, 5, д
хлі́боро́бство § 9, п. 3, 5, д
хлі́б-сі́ль § 35, п. 5, 2
хло́пець-богати́р § 37, п. 1, 1
хлопчи́сько § 32, п. 10
хлорбензо́л § 35, п. 3, 1
хлорвіні́л § 35, п. 3, 1
хлорфено́льний § 40, п. 1, 7
хло́пчик-мізі́нчик § 37, п. 1, 1
хмелі́вські́й § 153, п. 2
хі́міко-бакте́ріологі́чний § 40, п. 2, 2, б
Хме́леве § 153, п. 2
хо́бі § 122, п. 4
ходи́в-ходи́в § 35, п. 5, 1
ходи́ти § 32, п. 5
ходи́ть § 26, п. 2, 3
ходи́ння § 9, п. 3, 4
ходи́ння § 32, п. 5
хо́дять § 26, п. 2, 3
хоке́й § 122, п. 4
хол § 122, п. 4
хо́лдинг § 122, п. 4
холо́дний § 33, п. 1
Холо́дний Я́р § 154, п. 1, 1
Хомі́ч § 32, п. 11
Хо́мівна § 32, п. 11
Хо́мович § 32, п. 11
хори́ст § 32, п. 14
хорт § 9, п. 2, 2
Хоті́нський за́мок § 55, п. 2
хоча́ б § 43, п. 2, 1
хоч би § 43, п. 2, 1
хоч-не-хоч § 41, п. 3, 5
Хо Ши́ Мін § 146, п. 1, 6
Хо Ши́ Мін § 146, п. 1, 6, прим.
храм Васи́лія Блаже́нного § 55, п. 2,
прим.

храм Хри́ста Спа́сителя § 53, п. 7
хребе́т § 50, п. 1
хребе́т § 154, п. 2, 1, прим. 3
хре́сний хід § 53, п. 8
Хрест Іва́на Мазе́ти § 57, п. 1
хресто́ві походи § 52, п. 2, прим. 3
христия́нство § 129, I, п. 6
Христия́нсько-демократи́чний сою́з
 Німе́ччини § 54, п. 2
Ха́рків § 148
Ха́рків-Това́рний § 154, п. 3, 1
ха́рків-това́рний § 154, п. 3, 1
Хри́стов § 144, п. 6
Хрущо́в § 144, п. 4, 3
хто́зна-колі́ § 44, п. 3, 2
хто́зна при ко́му § 39, п. 2
хто́зна-які́й § 44, п. 3, 2
хто-бу́дь § 39, п. 2
хто́зна-де § 41, п. 3, 3
хто́зна-як § 41, п. 3, 3
хто́зна-які́й § 39, п. 2
хто-не́будь § 44, п. 3, 2
хто-не́будь § 39, п. 2
хто́сь § 39, п. 1
хто́сь § 44, п. 2, 4
худо́жник-кари́катури́ст § 36, п. 2, 1, а
худо́жньо-реста́враща́льний § 40, п. 2, 2, а
худо́жник-пейза́жист § 37, п. 1, 3
худо́жній § 33, п. 1
худ. — худо́жній § 62, п. 1
Хусаї́нов § 129, II
Ха́рма § 151, п. 1, прим.

Ц

Цап-Ви́дбувайло § 36, п. 2, 1, в
ца́р § 56, прим. 2
Ца́риця Небе́сна § 53, п. 2
ца́рка § 27, п. 1
ца́рьо́к § 26, п. 1, 2
ца́рьо́к § 27, п. 1
Цві́к § 144, п. 11
цвях § 7, п. 1, прим.
цвях § 27, п. 3
це́бто § 43, п. 1
целуло́їд § 3
цементобето́нний § 40, п. 1, 1
цементово́з § 35, п. 2, 1
це́нтр § 127
Центра́льний автовокза́л § 54, п. 4
це́рк. — це́рковний § 62, п. 1
Цеци́лін § 144, п. 7, 3, а
Цига́нко́в § 144, п. 8

цига́рки «Украї́нські» § 58, п. 1
цилі́ндр § 127
Цимля́нськ § 149, п. 4, 3, а
Цинда́о § 129, III, п. 3
цисте́рна § 129, III, п. 1
ци́фра § 129, III, п. 1
Цице́рон § 144, п. 7, 3, а
ціа́нід § 129, I, п. 2
Ціолко́вський § 144, п. 7, 3, а
ціпи́лно § 27, п. 4
цукро-протеї́новий § 40, п. 2, 2, в
Це́нкий § 144, п. 2
Ці́рлиць § 144, п. 13, 2, прим. 1
цуке́рки «Асорті́» § 58, п. 1
ц — це́нтнер § 62, п. 1
цього́ § 8, п. 2
Цю́й Юа́нь § 146, п. 2, 5, прим.
Цю́рих § 19, п. 1, 3
цю́рихський § 19, п. 1, 3
Цюру́пинськ § 153, п. 1
цюру́пинський § 153, п. 1
Цявло́вський § 144, п. 13, 1, в, прим.

Ч

чає́ня § 32, п. 7
Чан Ка́йші́ § 146, п. 1, 6, прим.
Чан Ка́йші́ § 146, п. 2, 5, прим.
Ча́плін § 134
чар-зі́лля § 36, п. 2, 2, а
Ча́рльз § 139, п. 1, 2
час від ча́су § 41, п. 2, 2
части́вка § 32, п. 12
ча́сто-гу́сто § 35, п. 5, 2
ча́т § 134
чв. — чверть § 62, п. 1
Чебокса́ри § 149, п. 5
Чебокса́ри § 152, п. 2
чекáння § 11, п. 2
чекáти § 11, п. 2
Челя́бінськ § 149, п. 4, 1, в
Че́мберлен § 133
Черво́на Ша́почка § 49, п. 7, 3
червонога́р'ячий § 40, п. 2, 2, г
черво́но-зеле́но-си́ній § 40, п. 2, 2, г
червононі́жка § 36, п. 1, 2
червонопі́рка § 36, п. 1, 2
черв'я́к § 7, п. 1, прим.
череда́ § 9, п. 3, 2, а
че́рез § 9, п. 2, 3
черезплі́чник § 31, п. 2
че́рез си́лу § 41, п. 2, 1
че́рез те що § 43, п. 2, 2

- Череповець § 151, п. 2, 1
 Череповець § 153, п. 2, 2
 череповецький § 153, п. 2, 2
 Черкаське старóство § 50, п. 8
 черкес § 153, п. 2, 3
 Черкаси § 153, п. 2, 3
 черкаський § 153, п. 2, 3
 черкеський § 153, п. 2, 3
 Чернігів § 148
 Чернігів § 153, п. 2
 чернігівський § 153, п. 2
 чернётка § 10, п. 1
 чернётка § 10, п. 1
 Чернишóв § 144, п. 8
 Чернівці § 148
 Чернівці § 152, п. 2
 Чернігів § 9, п. 1, 1, г
 Чернець § 142, п. 1
 Чёрчилль § 135
 чёсний § 28
 честь § 28
 Честь § 60, п. 3
 честь чёстю § 35, п. 5, 2, прим.
 чёський § 19, п. 1, 3
 четвёртий § 10, п. 1
 четвёртий § 10, п. 1
 чех § 153, п. 2, 3
 чех § 19, п. 1, 3
 Чигирін § 153, п. 1
 чигирінський § 153, п. 1
 чий-бу́дь § 39, п. 2
 чий-не́будь § 44, п. 3, 2
 чий-не́будь § 39, п. 2
 чийóго § 8, п. 1, 1
 Чика́го § 122, п. 1
 Чика́го § 129, III, п. 3
 Чиковáні § 144, п. 7, 3, а
 Чілі § 129, III, п. 3
 чилійський § 129, III, п. 3
 чималéнький § 44, п. 2, 1
 чимáло § 41, п. 1, 9
 чимало § 41, п. 1, 9, прим.
 чи мало § 41, п. 1, 9, прим.
 чимáло § 44, п. 2, 1
 чім би то § 44, п. 3, 1, прим. 1
 чимду́ж § 41, п. 1, 8
 чимрáз § 41, п. 1, 8
 Чингісхán § 146, п. 3, 4
 Чингісхán § 144, п. 7, 3, а
 чин чіном § 35, п. 5, 2, прим.
 числénний § 29, п. 3, 1
 числénність § 29, п. 3, 2
 числénно § 29, п. 3, 2
 Чистовóдне § 154, п. 2, 1
 чистовóднівський § 154, п. 2, 1
 Читá § 153, п. 1
 читінський § 153, п. 1
 чи то § 44, п. 1, 11
 чичерóне § 129, III, п. 1
 чаба́та § 129, I, п. 2
 óчі-намистінки § 37, п. 1, 1
 член-кореспондéнт § 36, п. 2, 1, а
 член-кореспондéнт § 56, прим. 1
 чл.-кор. — член-кореспондент § 62, п. 1
 чоловік § 10, п. 1
 чому́сь § 10, п. 1
 чорно́зем § 35, п. 1
 чорно́зем § 36, п. 1, 2
 чо́рний § 10, п. 1
 чо́рний § 10, п. 2, 4
 чорні́ло § 10, п. 2, 4
 чорні́ти § 10, п. 2, 4
 чорні́ці § 10, п. 2, 4
 чорні́ти § 10, п. 2, 4
 чорнозёмний § 40, п. 1, 1
 чорно́ліс § 36, п. 1, 2
 чорнорóб § 9, п. 3, 5, д
 Чорнотінь § 142, п. 1, прим. 2
 чорно́слив § 36, п. 1, 2
 чоті́ри § 10, п. 1
 чотириба́льний § 35, п. 2, 4
 чотириколісний § 40, п. 1, 8
 чотириа́ктний § 35, п. 4, 5
 чотирикúтник § 35, п. 2, 4
 чотиримісячний § 35, п. 4, 5
 чотириосьовій § 35, п. 2, 4
 чотирьохмільйóнний § 35, п. 3, 1
 чотирьохмільйóнний § 38, п. 1, 2
 чотирьохмілья́рдний § 35, п. 3, 1
 чотирьохсотрі́ччя § 35, п. 3, 1
 Ча́пек § 144, п. 2
 Чóрне мо́ре § 154, п. 1, 2
 чёський § 153, п. 2, 3
 чі́тко окрéслений § 40, п. 1, 4, прим. 1
 чувáський § 153, п. 2, 3
 чувáш § 153, п. 2, 3
 Чумáцький Шлях § 51
 Чусовá § 152, п. 3
 Чхве Чхвівóн § 49, п. 3
 Чічиков § 144, п. 7, 3, а

III

шалé § 140

шалéний § 29, п. 3, 2, прим.

шалі́вка § 32, п. 12
Шампа́нь § 139, п. 1, 2
шампу́нь «Олі́вковий» § 58, п. 1
Шанті́ї § 125
Шанті́ї § 129, I, п. 2
Шанті́ї § 140
шардо́не § 130, п. 1
шаруді́ння § 32, п. 5
шаруді́ти § 32, п. 5
шасі́ § 128, п. 1
шасі́ § 129, I, п. 5
шах § 19, п. 1, 3
шах. § 56, прим. 2
шахі́д § 122, п. 4
ша́хський § 19, п. 1, 3
Ша́ші § 49, п. 8
Швейца́рія § 136, п. 1
Швець § 141
Швець § 142, п. 1
швидкохі́д § 9, п. 3, 5, д
швидкохі́дний § 9, п. 3, 5, д
шевро́ле § 130, п. 1
шевці́в § 9, п. 1, 1, в
шевченкі́ана § 49, п. 5
Шевче́нківська премо́ія § 49, п. 9, 3
шевче́нківський сти́ль § 49, п. 9, 3,
прим. 1
Шевче́нко § 33, п. 6
Шевче́нкова § 33, п. 6
Шевче́нкове § 33, п. 6
Шевче́нкові пое́зії § 49, п. 9, 1
Шекспі́р § 133
Шекспі́р § 142, п. 1, прим. 3
ше́лест § 9, п. 2, 3
Ше́ллі § 140
Шепеті́вка § 148
Шепеті́вка § 152, п. 1
ше́піт § 1
шепоті́ти § 1
Шереме́тьєво § 152, п. 3, прим.
Ше́рлок § 128, п. 4
ше́стї § 10, п. 1
ше́стиде́нка § 10, п. 1
ше́стиде́нка § 36, п. 1, 5
Широ́кий Яр § 154, п. 1, 1
ши́рма § 129, III, п. 1
широ́кий § 1
ши́роко § 1
ши́фр § 129, III, п. 1
шихті́вка § 32, п. 12
Шіо́фок § 129, III, п. 3
ші́стдесятип'ятимі́льйо́нний § 38, п. 1, 2

ші́стна́дцять § 28
школя́р § 27, п. 1
шлакобло́к § 36, п. 1, 3
шлях § 50, п. 11
Шмельо́в § 144, п. 2
Ші́мчак § 144, п. 6, 2
шовк § 9, п. 2, 2
шокола́д «Сві́точ» § 58, п. 1
шосе́ § 140
шо́стий § 10, п. 1
шо́у § 133
шо́у § 140
шпі́лька – шпі́льці § 26, п. 1, 3, прим.
шпри́ц § 27, п. 7
штабскапі́тан § 35, п. 4, 4
штат Теха́с § 50, п. 9
Што́кманн § 128, п. 4
штрейкбра́хер § 136, п. 1
Ша́хти § 149, п. 5
Ша́хти § 153, п. 1
ша́хтинський § 153, п. 1
Ші́шкін § 144, п. 7, 3, а

Щ

щаслі́вий § 28
ща́стя § 27, п. 3
ща́стя § 28
щемі́ти § 10, п. 1
щети́на § 10, п. 1
Щигло́в § 144, п. 7, 3, а
Щигри́ § 149, п. 4, 3, а
Щипачо́в § 144, п. 4, 3
Що́кіно. § 149, п. 2, 3
щоб § 43, п. 1
щоб § 43, п. 1, прим.
щоб § 43, п. 1, прим.
щоб § 43, п. 1, прим.
щоб-бу́дь § 39, п. 2
щоб-бу́дь § 44, п. 3, 2
щовече́ра § 41, п. 1, 9
щовече́ра § 44, п. 2, 1
щогоди́ни § 41, п. 1, 9
щогоди́ни § 44, п. 2, 1
щода́лі § 41, п. 1, 9
щоде́нник § 44, п. 2, 1
щоденно́ § 41, п. 1, 9
щодня́ § 41, п. 1, 9
щодня́ § 44, п. 2, 1
щодоби́ § 44, п. 2, 1
щоду́ху § 41, п. 1, 9
щоду́ху § 44, п. 2, 1
що́ ж до § 44, п. 1, 10

щокá § 10, п. 1
щомісяця § 41, п. 1, 9
щомóга § 41, п. 1, 9
щонайбільше § 41, п. 1, 9
щонайдóвше § 41, п. 1, 9
щонайдóжче § 41, п. 1, 9
щонайкраще § 41, п. 1, 9
щонайкращий § 44, п. 2, 1
щонаймéнше § 41, п. 1, 9
щонайши́рше § 41, п. 1, 9
що-не́будь § 39, п. 2
щонóчі § 41, п. 1, 9
щопра́вда § 41, п. 1, 9
щопра́вда § 44, п. 2, 1
щора́з § 41, п. 1, 9
щора́зу § 41, п. 1, 9
щора́зу § 44, п. 2, 1
щоро́ку § 41, п. 1, 9
щосі́ли § 41, п. 1, 9
щосі́ли § 44, п. 2, 1
щось § 39, п. 1
щось § 44, п. 2, 4
що то § 44, п. 1, 11
що то за § 44, п. 1, 11
щохви́лини § 41, п. 1, 9
Щу́ка § 49, п. 7, 3
Ще́цин § 149, п. 1
ю́дині срібнякі § 49, п. 9, 3, прим. 2

Ю

юнак § 14, п. 2
ЮНЕСКО § 61, п. 2
юнна́т § 29, п. 1, 2
Юно́на § 126
Юпі́тер § 51
Юр'ев § 144, п. 12
Юрі́ївна § 32, п. 11
Юрі́й Клен § 49, п. 1
Юрі́йович § 32, п. 11
юроді́вий § 4, п. 1

Я

Яблóнський § 144, п. 11
Я́гич § 144, п. 6
яе́чко § 32, п. 8
яечня § 21
яйце́ § 21
Як-42 § 35, п. 5, 5
яка́сь § 44, п. 2, 4
якби́ § 43, п. 1
якби́ § 43, п. 1, прим.
якби § 43, п. 1, прим.

як би § 43, п. 1, прим.
якій-бу́дь § 39, п. 2
якій-не́будь § 39, п. 2
якійсь § 44, п. 2, 4
Я́ківна § 32, п. 11
які́сний § 28
які́сть § 4, п. 1
які́сть § 28
якійсь § 39, п. 1
якнайбільше § 41, п. 1, 9
якнайдо́вше § 41, п. 1, 9
якнайдо́жче § 41, п. 1, 9
якнайшві́дше § 44, п. 2, 1
як-не́будь § 41, п. 3, 3
як-не-я́к § 41, п. 3, 5
Яко́б-Ка́йзер-плац § 50, п. 5
Я́кович § 32, п. 11
якомóга § 41, п. 1, 9
якомóга § 44, п. 2, 1
яко́сь § 41, п. 1, 9
яко́сь § 41, п. 1, 9
яко́сь § 41, п. 1, 9, прим.
як ось § 41, п. 1, 9, прим.
яко́сь § 44, п. 2, 4
яко́сь-то § 44, п. 3, 1
як-о́т § 44, п. 3, 1
якра́з § 41, п. 1, 9
яке́сь § 44, п. 2, 4
як тре́ба § 41, п. 2, 1
якщо́ § 43, п. 1
якщо § 43, п. 1, прим.
як що § 43, п. 1, прим.
Я́мпіль § 148
яр § 50, п. 11
Яро́пóлк § 146, п. 2, 4
Яросла́вів Вал § 50, п. 11
Яросла́в Му́дрий § 49, п. 9, 2
Яросла́в § 143
Яр-під-За́йчиком § 154, п. 3, 5
я́рський-під-за́йчиком § 154, п. 3, 5
Ясна Поля́на § 154, п. 2, 6
Ясногоро́дка § 154, п. 2, 1
яснозо́рий § 35, п. 1
яснополя́нський § 154, п. 2, 6
яснополя́нці § 154, п. 2, 6
Я́сси § 52, п. 2, прим. 2
Я́ссько-Кишині́вська опера́ція § 52, п. 2,
прим. 2
Я́ффа § 128, п. 3
Ях'я́ § 138, п. 1, 1
ячмі́нний § 21
я́чний § 21

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	2
I. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА	6
БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ.....	6
§ 1. Правопис наголошених і ненаголошених Е, И	6
§ 2. Уживання І, И на початку слова	6
§ 3. Ї.....	6
§ 4. Я, Ю, Є	7
БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ	7
§ 5. Буква Г	7
§ 6. Буква Г	7
§ 7. Апостроф.....	7
§ 8. ЙО, БО	8
Чергування голосних	8
§ 9. Чергування О — І, Е — І.....	8
О, Е, що не переходять в І.....	9
Відхилення в чергуванні О — І, Е — І	10
§ 10. Чергування Е – О після Ж, Ч, Ш, ШЧ, ДЖ, Й.....	12
Чергування голосних у дієслівних коренях	12
§ 11. Чергування О — А.	12
Е (невипадний) — І (невипадний)	13
Е (випадний) — И	13
Чергування приголосних	13
Чергування приголосних під час словозміни	13
§ 12. Чергування Г, К, Х із м'якими З, Ц, С.....	13
§ 13. Чергування Г із м'яким З	14
§ 14. Чергування Г, К, Х із Ж, Ч, Ш	14
§ 15. Чергування Д із ДЖ.....	14
§ 16. Чергування Т із Ч; З із Ж; С із Ш; ЗД із ЖДЖ; СТ із Щ.....	14
§ 17. Чергування СТ із Щ	15
§ 18. Чергування Б із БЛ; П із ПЛ; В із ВЛ; М із МЛ; Ф із ФЛ.....	15
Зміни приголосних перед наступним приголосним під час словотворення	15
§ 19. Зміни приголосних перед -СЬК-(ИЙ), -СТВ-(О)	15
§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння	16
§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом –Н.....	16
§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення	16
§ 23. Позиції вживання прийменників і префіксів У та В.....	17
§ 24. Позиції вживання сполучників і часток І, Й та І, Й на початку слів	18

§ 25. Позичі вживання прийменника З та його варіантів	
ІЗ, ЗІ (ЗО)	19
Уживання м'якого знака (ь).....	20
§ 26. Коли пишемо Ь	20
§ 27. Коли не пишемо Ь	21
Спрощення в буквосполученнях	22
§ 28. -ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ-	22
-ЗКН-, -СКН-.....	23
-СЛН-	23
Подвоєння букв	23
§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу	23
§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних	24
ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ	25
§ 31. З- (ІЗ-, ЗІ-)	25
БЕЗ-, ВІД-, МІЖ- та ін.....	25
ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-	26
АРХІ-	26
АНТИ-, КВАЗІ-	26
ПРАВОПИС СУФІКСІВ	27
Іменникові суфікси.....	27
§ 32. -ИК-, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК.....	27
-ИВ-(О)	27
-АЛЬ-, -ЕНЬ-, -ЕЦЬ (-ЄЦЬ), -ІСТЬ-, -ТЕЛЬ.....	27
-К-, -ИЦ-(Я), -ИН-(Я), -ЕС	27
-НН-(Я) / -ІНН-(Я), -АНН-(Я) (-ЯНН-(Я), -ЕНН-(Я))	
-ИНН-(Я).....	27
-ЕН-(Я) (-ЄН-(Я))	28
-ЕЧОК (-ЄЧОК), -ЕЧК-(А) (-ЄЧК-(А), -ЕЧК-(О))	
(-ЄЧК-(О), -ИЧОК-ИЧК-(А))	28
-ЕНК-(О) (-ЄНК-(О) і -ЕНЬК-(О, А))	28
-ИСЬК-(О) (-ЇСЬК-(О), -ИЩ-(Е) (-ЇЩ-(Е))	28
-ОВИЧ (-ЬОВИЧ), -ІВН-(А) (-ЇВН-(А)).....	28
-ІВК-(А), -ОВК-(А).....	29
-ОК.....	29
-ИР-, -ИСТ-, -ИЗМ-, -ІР-, -ІСТ-, -ІЗМ	29
Прикметникові та дієприкметникові суфікси.....	29
§ 33. -Н-(ИЙ), -Н-(ІЙ).....	29
-ИЧН-(ИЙ), -ІЧН-(ИЙ) (-ЇЧН-(ИЙ))	30
-ИН-, -ІН.....	30
-ИН-(ИЙ), -ІН-(ИЙ)	30
-ИСТ-(ИЙ), -ІСТ-(ИЙ)	30
-ЕВ-(ИЙ), -ЄВ-(ИЙ), -ОВ-(ИЙ)	30
-УВАТ-(ИЙ) (-ЮВАТ-(ИЙ), -ОВАТ-(ИЙ), -ОВИТ-(ИЙ))	31
Дієслівні суфікси	31
§ 34. -УВА- (-ЮВА-), -ОВА-	31
-ОВУВА- (-ЬОВУВА-).....	32

-ІР-, -ІР-	32
ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО	32
Загальні правила правопису складних слів.....	32
§ 35. Складні слова зі сполучними голосними звуками О, Е (графічно Е та Є).....	32
Складні слова без сполучного голосного звука.....	33
§ 36. Складні іменники	36
§ 37. Прикладка	38
§ 38. Складні числівники	39
§ 39. Складні займенники.....	39
§ 40. Складні прикметники.....	40
§ 41. Прислівники	43
§ 42. Прийменники	46
§ 43. Сполучники.....	47
§ 44. Частки	47
УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ (ЛІТЕРИ).....	50
§ 45. Велика буква на початку речення.....	50
§ 46. Велика буква у звертаннях і в ремарках	51
§ 47. Велика та мала букви в рубриках	51
§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати тощо	52
§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин.....	53
§ 50. Географічні та адміністративно-територіальні назви	55
§ 51. Астрономічні назви	58
§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів.....	58
§ 53. Назви, пов'язані з релігією.....	59
§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств.....	60
§ 55. Назви документів, пам'яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів тощо.....	62
§ 56. Назви посад, звань, титулів	63
§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій.....	63
§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів	64
§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин.....	64
§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні	65
§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах	65
§ 62. Графічні скорочення	66
ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ	69
§ 63. Орфографічні правила переносу	69
§ 64. Технічні правила переносу	70
ЗНАК НАГОЛОСУ (´)	70
§ 65.	70
II. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ.....	72

ІМЕННИК	72
§ 66. Поділ на відміни	72
§ 67. Поділ на групи	73
§ 68. Зразки відмінювання іменників	76
Уваги до правопису відмінкових форм.....	84
I відміна	84
А. Однина	84
§ 69. Родовий відмінок	84
§ 70. Давальний відмінок	84
§ 71. Знахідний відмінок	84
§ 72. Орудний відмінок.....	84
§ 73. Місцевий відмінок	85
§ 74. Кличний відмінок	85
Б. Множина	85
§ 75. Називний відмінок.....	85
§ 76. Родовий відмінок	86
§ 77. Давальний відмінок	86
§ 78. Знахідний відмінок	87
§ 79. Орудний відмінок	87
§ 80. Місцевий відмінок	87
§ 81. Кличний відмінок	87
II відміна.....	88
А. Однина	88
§ 82. Родовий відмінок	88
§ 83. Давальний відмінок	92
§ 84. Знахідний відмінок	93
§ 85. Орудний відмінок	93
§ 86. Місцевий відмінок	94
§ 87. Кличний відмінок	95
Б. Множина	97
§ 88. Називний відмінок.....	97
§ 89. Родовий відмінок	97
§ 90. Давальний відмінок	98
§ 91. Знахідний відмінок	98
§ 92. Орудний відмінок	99
§ 93. Місцевий відмінок	99
§ 94. Кличний відмінок	99
III відміна	100
§ 95. Однина	100
§ 96. Множина	101
§ 97. Відмінювання слова МА́ТИ.....	101
IV відміна	101
§ 98. Однина	101
§ 99. Множина	102
§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини	103

ПРИКМЕТНИК	104
§ 101. Тверда група прикметників	104
§ 102. М'яка група прикметників.....	104
§ 103. Зразки відмінювання прикметників	105
§ 104. Ступенювання прикметників	107
Вищий ступінь прикметників.....	107
Найвищий ступінь прикметників.....	107
ЧИСЛІВНИК	107
КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ	107
§ 105. Відмінювання кількісних числівників	107
ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ	109
§ 106. Відмінювання порядкових числівників	109
ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ	110
§ 107. Відмінювання дробових числівників.....	110
ЗАЙМЕННИК	110
§ 108. Особові займенники	110
Відмінювання особових займенників	111
§ 109. Зворотний займенник	111
Відмінювання зворотного займенника	111
§ 110. Присвійні займенники	111
Відмінювання присвійних займенників	111
§ 111. Вказівні займенники	112
Відмінювання вказівних займенників	112
§ 112. Питальні займенники	112
Відмінювання питальних займенників	113
§ 113. Означальні займенники	113
Відмінювання означальних займенників.....	113
§ 114. Складні займенники (неозначені й заперечні).....	114
Відмінювання складних займенників	114
ДІЄСЛОВО	115
§ 115. Дійсний спосіб.....	115
Теперішній час	115
Поділ дієслів за дієвідмінами	115
Перша дієвідміна	115
Друга дієвідміна	115
Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках і віддієслівних іменниках	118
Відмінювання дієслів ДА́ТИ, Ї́СТИ, ВІДПОВІ́СТІЙ (та ін. з компонентом -ВІ́СТИ), БУ́ТИ	118
Майбутній час	119
Минулий і давноминулий час	120
§ 116. Наказовий спосіб.....	120
§ 117. Умовний спосіб.....	121
§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінітив).....	121
§ 119. Дієприкметник	122
§ 120. Дієприслівник.....	122

III. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ.....	124
Приголосні звуки і букви на позначення приголосних	124
§ 121. Звук [ɫ]	124
§ 122. Звуки [g], [h]	124
§ 123. Буквосполучення th у словах грецького походження	125
§ 124. Букви w, th у словах англійського походження.....	125
§ 125. Буквосполучення ll та ill у словах французького походження.....	125
§ 126. Звук [j].....	126
§ 127. Кінцеві буквосполучення - dr, - tr	126
§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних	126
Голосні звуки і букви на позначення голосних	127
§ 129. Голосний [i]	127
§ 130. Голосні [e], [u]	129
§ 131. Буквосполучення au, ou.....	129
§ 132. Букви та буквосполучення ö, ø, eu, oe.....	130
§ 133. Дифтонги [au], [ei], [ou] у словах англійського походження.....	130
§ 134. Звук [æ] у словах англійського походження	130
§ 135. Звук [ə:] у словах англійського походження	130
§ 136. Буквосполучення ei, eu у словах німецького походження. Буквосполучення ij та буква u в словах нідерландського походження.....	131
§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних	131
§ 138. Апостроф.....	131
§ 139. М'який знак (ь)	131
ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ.....	132
§ 140	132
Невідміювані іменники іноземного походження	132
Особливості відмінювання власних назв іноземного походження	133
IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ.....	134
§ 141. Українські прізвища та імена	134
§ 142. Відмінювання прізвищ	134
§ 143. Відмінювання імен.....	138
§ 144. Слов'янські прізвища та імена.....	143
Прізвища з прикметниковими суфіксами й закінченнями	145
Апостроф	146
М'який знак (ь).....	146

§ 145. Неслов'янські прізвища та імена	147
СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРИЗВИЩА	
Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ	147
§ 146. Імена та прізвища (прізвиська)	147
§ 147. Похідні прикметники	149
ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ	150
§ 148. Українські географічні назви.....	150
§ 149. Географічні назви інших країн	150
§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями	152
§ 151. Апостроф, м'який знак	153
§ 152. Відмінювання географічних назв	154
§ 153. Правопис прикметникових форм від географічних назв і від назв народів	155
Суфікси -ИНСЬК(ИЙ), -ІНСЬК(ИЙ).....	155
Суфікси -ОВСЬК(ИЙ) [-ЬОВСЬК(ИЙ)], -ЕВСЬК(ИЙ) [-ЄВСЬК(ИЙ)], -ІВСЬК(ИЙ) [-ЇВСЬК(ИЙ)]	156
§ 154. Правопис складних і складених географічних назв	157
V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ	161
§ 155. Крапка (.)	161
§ 156. Знак питання (?).....	163
§ 157. Знак оклику (!).....	164
§ 158. Кома (,)	165
I. Кома в простому реченні.....	165
II. Кома в складному реченні.....	178
§ 159. Крапка з комою (;).....	182
I. Крапка з комою в простому реченні	182
II. Крапка з комою в складному реченні	182
§ 160. Двокрапка (:)	184
I. У простому реченні.....	184
II. У складному реченні.....	185
§ 161. Тире (–).....	185
I. У простому реченні.....	185
II. У складному реченні.....	190
III. У простому і складному реченнях (у деяких стилістичних фігурах)	193
§ 162. Три крапки, або крапки (...).....	194
§ 163. Дужки (), [], < >	195
§ 164. Лапки (« », “ ”, „ “, рідше „ ”).....	197
§ 165. Скісна риска (/).....	199
§ 166. Комбіноване вживання розділових знаків.....	199
§ 167. Розділові знаки для оформлення прямої мови та цитат	200
§ 168. Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку	204
ПОКАЖЧИК	206